
3 1761 06176613 5

SILI ITALICI

PUNICA

EDIDIT

LUDOVICUS BAUER.

VOLUMEN PRIUS.

LIBROS I—X CONTINENS.

LIPSIAE

IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.

MDCCCXC.

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEUBNERI.

MEMORIAE

HERMANNI BLASS.

Praefatio.

Sili Italici Punica edenti mihi, priusquam ad ipsam rem accedam, paucis admonere liceat, quam bene sint de illo poëta meriti Georgius Thilo et Hermannus Blass, quippe qui libris mss. diligenter excussis huius editionis posuerint fundamenta.

Atque ille quidem iam ante triginta fere annos cum Sili edendi consilium cepisset, plurimum operae studiique consumpsit in codicibus et conferendis et aestimandis. Qua in re quid profecerit, cognoscitur ex quaestionibus, quas scripsit, Silianis:[1]) undeviginti, quos inspexerat, codicum et antiquissimum et optimum sibi persuasit esse Vaticanum 1652, quem totum contulit. In eodem ille libello et in emendationibus Silianis[2]) specimina dedit artis criticae qua esset in edendo poeta usurus. Ita omnibus in spem adductis brevi fore ut Silius revivisceret, nescio qua de causa ab incepto destitit ille vir doctissimus ac pro sua liberalitate atque humanitate, quae collegerat congesseratque, detulit ad Hermannum Blass, qui et ipse huic carmini emendando operam dabat.[3])

1) Quaestiones Silianae scripsit Georgius Thilo in *„Nachrichten über das kgl. Pädagogium zu Halle"* *1858.* — 2) Emendationes Silianae in Symbolis philol. Bonnensium 1864 I. p. 399—410. — 3) *Emendationen zu Silius Italicus im Jahresbericht über die Louisenstädtische Realschule, Berlin 1867.*

Hic vir opus a Thilone inchoatum cum perficiendum suscepisset, illius aliorumque virorum doctorum auxilio benigne adiutus, viginti quinque codicum, qui aetatem tulerunt,[1]) summa cura ac diligentia rationem habuit eorumque genera, quo erat ingenii acumine, tam accurate tamque argute discrevit, ut quin recta sint, quae de ea re exposuit, vix possit dubitari; inscribitur autem ea commentatio „*Die Textesquellen des Silius Italicus*".[2]) Neque minus acute in eodem libro quae de archetypis amissis possent erui quove consilio veteres viri docti eis usi essent, exquisivit.

Codicibus igitur diligenter collatis definitisque, qui novae editioni essent fundamento, undique, quidquid pertinebat ad poëtam vel explicandum vel emendandum, miro quodam studio collegit, collecta aut in margine editionis, qua potissimum utebatur, Rupertianae adscripsit aut innumerabilibus fere notata schedulis illi libro inseruit. Ipsum autem poëtam quam diligenter perspectum habuerit quamque recte aestimaverit, cognoscere licet ex commentatione, quam scripsit de Ernesti Wezelii dissertatione „De C. Silii Italici cum fontibus tum exemplis" (Lipsiae 1874) in Fleckeiseni Annall. 1874 p. 471—512.

Iam omnibus rebus ita praeparatis ut brevi editio in lucem prodire posse videretur, praematura ille morte est absumptus, nil nisi parte libri primi ad edendum perfecta; pauca quoque, quae ad praefationem pertinebant, scripta reliquit, ex quibus infra nonnulla, quae sunt de codicibus, depromentur.

1) His codicibus unum, qui est Romae in Museo Propagandae, addidit Georgius Wartenberg in Fleckeiseni Annall. 1887 p. 431 sq.; alterum, qui est ex bibliotheca Matthiae Corvini, ego contuli eodem loco 1889 p. 796 sq. — 2) Exstat in Fleckeiseni Annall. 1875 p. 161—251; etiam separatim impressa est.

Gratiam, quam illi viro et doctissimo et sagacissimo pro egregiis in Silium meritis debemus, ita reddere volui, ut hunc librum dedicarem illius memoriae.

Opus ipsum *Sili Italici Punicorum libros* inscripsi. Etsi enim, id quod primus Theodorus Mommsen monuit (Ind. Plin. p. 425), plene nomina leguntur apud Gruterum p. 300 n. 1 (cf. etiam CIL VI, 1984),[1]) ubi *Ti. Catius Silius Italicus* appellatur, tamen, cum omnes libri mss. praenomen omittant praeter unum Malatestianum, cui nulla omnino fides est (T. p. 178 et 217)[2]), Publii praenomen poëtae tribuentem, codicum auctoritatem sequi malui. Quem codex Coloniensis saec. IX prae se tulerit titulum nescimus; neque enim Ludovicus Carrio aut Franciscus Modius, qui librum ms. tractaverunt, quidquam monent de titulo neque utuntur praenomine, praeterquam quod semel apud Modium Ep. XLI p. 191 legimus: quae nunc ex Caio S. I. allegabo. Illud praenomen autem a Marso aliisque Silio nulla alia de causa praepositum est, nisi quod creberrime occurrat nobis apud Silios (Dausqueius in editione sua p. 2). Attamen verisimile est Modium, qua erat diligentia, si invenisset in Coloniensi, restituturum fuisse poëtae suum praenomen, ut restituisse se gloriatur cognomen Q. Curtio Rufo (cf. Rutgers, Variae Lectiones Lugduni Batavorum 1618 III. c. 4). Accedit quod „Sili" volumen in catalogo libri cuiusdam ms. Lassbergiani saec. IX. laudatur (T. p. 160); etiam in codice Bernensi 363 fol. 147[b] scriptum est „Silius Italicus XV lib. de bellis punicis" cf. Th. Gottlieb:

---

1) Minus recte de Rossi aliam inscriptionem stelae marmoreae (CIL XIV, 2653) refert ad Silium poëtam. — 2) T. littera significatur liber H. Blassii, qui inscribitur *„Die Textesquellen"* etc.

„Randbemerkungen des Cod. Bernensis 363“ in *„Wiener Studien“* IX (1877) p. 151 sq. (Woelfflin p. l.).

In verbis ipsis poëtae recensendis eos codices secutus sum, quibus imprimis fidem habendam esse Hermannus Blass l. l. demonstravit. Omnium autem codicum facile princeps est **L** (cod. biblioth. Laurentianae plut. XXXVII. cod. 16 membran. fol.); secundum locum obtinet **F** (cod. biblioth. Aedilium Florentinae Ecclesiae CXCVI chartac. in fol. min.), qui, quamquam lituris lacunis coniecturis est valde corruptus, tamen ex eodem apographo quo **L** fluxisse videtur. His proximi sunt codex Oxoniensis (**O**) et Vaticanus 1652 (**V**), qui secundum **L** librariorum interpolatione maxime sunt liberi habendi.[1])

Qui codices quattuor quotiens inter se consentiunt, lectionem habemus non suspectam; significavit autem H. Blass hunc codicum consensum littera **S**, non quo ipsius Sangallensis lectiones assecutos nos putemus (T. p. 239), sed quod proxime ad verba cod. Sang. accessisse nobis videmur. Illorum igitur codicum lectiones a textu diversas omnes fere expressi omissis tantum et mere orthographicis, in quibus *e* simplex posita est pro *oe* vel *ae*, ut fere fit in codd. (T. p. 235), vel ubi *i* et *y* commutantur Graecis in vocabulis, ut *libicus, tirius, friges, micene* pro *Libycus, Tyrius, Phryges, Mycene*, et levioribus singulorum codicum mendis, ut I. 27 *Agamenoniam* **L** pro *Agamemnoniam*, I. 83 *pitee* **L** pro *piceae*, I. 44 *tencris* **F** pro *Teucris* aliisque id genus. Ubicumque repudiavi scripturas illorum codicum neque quidquam monui, unde sit lectio textus emendata, habes Italorum i. e. vetustiorum editionum emen-

---

1) Lectiones codicis Casanatensis corruptissimi (T. p. 178) protulit Onorato Occioni: *Le Puniche di Tiberio Cazio Silio Italico, traduzione con proemio e note. Seconda edizione riveduta e corretta. Torino 1889.*

dationes, quae inde in omnes, quae secutae sunt, editiones sunt receptae; idem significare volui vocabulo *vulgo* illis locis, quibus libros secutus a ceteris editionibus discessi.

At codicis Coloniensis saec. IX, qui fuit Coloniae in bibliotheca Ecclesiae Cathedralis, quas viri docti enotaverunt scripturas, ut res postulabat, sive cum textu dissentiebant sive, ut plerumque fit, consentiebant, ad unum omnes attuli, ut qualis fuerit ille codex, quem periisse valde dolemus, coniectura quasi augurari possimus. Auctoritate eum Sangallensi fere parem esse cum Blass censuerit, equidem aliquanto plus valere eum mihi persuasi collatis omnibus, quas ex eo novimus, scripturis cum ceteris codicibus; nam ille ut permultis locis solus veram lectionem praebet, ita plerumque, ubi quattuor nostri codices inter se dissentiunt, ab eis stat, quorum lectio praeferenda videtur.

Cum autem duo tantum viri Coloniensem ipsi viderint, Ludovicus Carrio et Franciscus Modius, quorum hic in libro Novantiquarum Lectionum Francofurti 1584 edito plurimos, ille in Emendationum et Observationum libris II Antverp. 1576 et Paris. 1583 minus triginta poëtae locos sanavit, his viris fidem habebimus maximam. Paulo minoris momenti lectiones eae videntur esse, quae ab Nicolao Heinsio ex editione Sili Gryphiana quadam depromptas, cum Burmanni humanitate nactus esset, Drakenborchius publici iuris fecit. Quibus quamquam fidem abrogare — quisquis fuit, qui codicem Coloniensem contulerit cum illa editione Gryphiana sive Carrio, ut N. Heinsius voluit, sive alius quis homo doctus — plane esset insipientis, tamen meminerimus oportebit longum fuisse iter, quo ex codice ipso lectiones in Gryphianam, ex hac per N. Heinsium in editionem Parisiensem Colinaei 1531, ex hac denique a Drakenborchio descriptae in nostrum tandem

conspectum devenerunt in editione Drakenborchiana, unde nunc nos eas haurimus; atque docuit Blass (T. p. 208 sq.) errasse revera aliquotiens sive Heinsium sive Drakenborchium, etsi raro ei contigit, ut illos erroris convinceret.

Ceteri viri docti, qui ex codice Coloniensi varias attulerunt lectiones, Dausqueius, Barthius, Drakenborchius, quo iure id fecerint, disseruit Blass (T. p. 200. 204. 212.); de qua re qui velint accuratius facere iudicium, ipsum adeant libellum.

In rebus orthographicis codices ita sum secutus, ut neque manifesta librariorum menda sequi neque sine causa a libris discedere vellem. Haec autem imprimis commemoranda mihi videbantur:

Accusativos pluralis in **is** *finitos* quod modo usurpaverim, modo spreverim, facile quis vituperaverit; sed in ea re, quamquam ne hac inconstantia offendantur legentium oculi timeo, ad librorum scripturam reverti, quod mirum in modum illi consentiunt inter se; cuius rei pauca proferre exempla mihi liceat:

artes exhibent **LFOV** V. 351, VIII. 99 — artis II. 140, V. 362, XI. 311. 422, XIII. 537. XVI. 402. — aures I. 216, II. 580, VI. 80. 508, IX. 57, XI. 69. 580, XV. 63, XVI. 212. 294. 344, XVII. 85. 523 (**V** h. l. **is**) — auris VI. 519 (**O** — **es**) XI. 77. 189 (**O** auras). 290. 432, XII. 211. 338, XIII. 22. 153, XV. 459 (**O** auras) — Alpes I. 487. 589, II. 333, III. 645, IV. 66. 407. 746, V. 160. 386, VI. 106. 703, IX. 550 etc. — Alpis I. 65, XIII. 741, XV. 662 — tenues I. 291 — tenuis IV. 114, XIV. 225 aliisque locis.

In *praeverbiis* assimilandis codices ita variant, ut neque in universum inter se consentiant[1]) neque singuli

1) Excepta haec pauca sunt: **LFOV** semper exhibent *ads* in verbo *adsum:* II. 551, XII. 113 *adsunt;* IV. 127, XIII. 137

ipsi sibi constent; cui rei documento haec sunt: *affundere* XIII. 695 **LF**, XIV. 347 **LFOV**, XV. 219 **LF** — *adfundere* V. 65 **LFOV**, XIII. 695 **OV**, XV. 219 **OV**; *agglomerare* V. 238 **OV**, XV. 149 **LFOV** — *adglomerare* V. 238 **LF**; *allabi* VI. 383 **LO**, VIII. 74 **LF** — *adlabi* VI. 383 **FV**, VIII. 74 **OV**; *allatrare* VIII. 290 **LOV** — *adlatrare* VIII. 290 **F**, XI. 428 **LFOV**; *anniti* XI. 540 **LF**, XV. 575 **LF** — *adniti* II. 123 **LFOV**, XI. 540 **OV**, XV. 104 **LFOV**, XV. 575 **OV**. — Quid multa? eandem inconstantiam invenimus in ceteris praeverbiis; modo legimus in libris *collabi*, modo *conlabi:* modo *illabi,* modo *inlabi;* modo *irrorare,* modo *inrorare,* modo *summittere,* modo *submittere* aliaque id genus. Quae cum ita sint, certa norma ex codicibus non elucet. Quoniam autem optimus codex **L** plerumque utitur assimilatione, equidem constanter assimilare malui. — Similem in modum variant libri in *obt*— et *opt*—: IV. 413 *optusae* **L** *obtusae* **F**; VI. 385 *optutu* **LF**, X. 263 *obtutu* **L** *optutu* **F**; X. 227 *optendit* **LF**, XIII. 341 *obtendens* **L** *optendens* **F**. — Post *ex* insequens *s* semper fere libri omittunt, ut *exanguis*, *excidere*, *excindere, exerere, existere, expectare, expirare*, *extare, extinguere*, *extruere*, *exudare, exul, exultare, exuperare, exurgere;* exhibent tamen omnes *exsatiare* VII. 535, *exsibilare* VI. 219, *exsomnis* IX. 5. — In singulis denique verbis, quoad id fieri potuit, optimi codicis scripturam retinui; quae huc pertinent, invenias in apparatu critico.

In verborum **distinctione,** cum summa mihi lex esset sententiarum perspicuitas, fortasse nimius fui. **Coniecturas** satis multas in apparatum criticum recepi eo consilio ut, quae viri docti in carmine emendando tentaverint, demonstrarem.

---

adsis; XV. 664. 801 *adsit.* item X. 611 *adnatet,* contra XIV. 354 *adnabat* **FOV** *annabat* **L.**

Sequitur, ut quae recentiore aetate de Silio scripta sint, enumerem:

1) de ipso poëta eiusque carmine, quale sit, disputavere:

J. Fr. Chr. Kortüm in *„Geschichtliche Forschungen“ Leipzig 1863 p. 209—252.*

Onorato Occioni, *Caio Silio Italico e il suo poëma, Padova 1869, ed. II. Firenze 1871.* (cf. etiam supra p. VIII. n.)

H. Blass, l. l. p. VI.

F. E. Brandstaeter, De Punicorum carminis epici a Silio Italico conditi cum argumento tum stilo atque ornatu poëtico in *„Jahresbericht über die höhere Bürgerschule zu Witten“ 1877.*

Fr. Buecheler, Coniectanea de Silio, Iuvenale, Plauto aliis poëtis latinis in Museo Rhenano 1880 p. 390.

J. Schinkel, Quaestiones Silianae, Diss. Lipsiae 1884 p. 1—34.

2) ad fontes et historicos et poëticos pertinent haec:

G. Cosack, Quaestiones Silianae, Diss. Halis 1844.

E. Wezel, De C. Silii Italici cum fontibus tum exemplis, Diss. Lipsiae 1873.

M. Heynacher, *Ueber die Quellen des Silius Italicus, Ilfeld 1874.*

idem, *Ueber die Stellung des Silius Italicus unter den Quellen zum zweiten punischen Krieg, Nordhausen 1877.*

J. Schlichteisen, De fide historica Sili Italici quaestiones historicae et philologicae, Regimonti Prussorum 1881.

A. Kerer, *Ueber die Abhängigkeit des C. Silius*

Italicus von Livius, Programm des Staatsgymnasiums in Bozen 1881.

L. Bauer, *Das Verhältnis der Punica des C. Silius Italicus zur dritten Dekade des T. Livius, Diss. Erlangen 1883.*

J. S. van Veen, Quaestiones Silianae, Lugduni Batavorum 1884.

L. Cholevius, Epitheta ornantia, quibus utitur Vergilius, cum iis comparata, quibus posteriores epici Latini, maxime quidem Silius, carmina sua distinxerunt, Diss. Regimonti Pr. 1865.

G. Barchfeld, De comparationum usu ap. Silium Italicum, Diss. Gottingae 1880.

J. Groesst, Quatenus Silius Italicus a Vergilio pendere videatur, Diss. Aquis Mattiacis 1887.

3) ad genus dicendi et rem metricam spectant:

J. Schinkel l. l. p. 35—77.

P. Verres, De Tib. Silii Italici Punicis et Italici Iliade Latina quaestiones grammaticae et metricae, Diss. Monasterii Guestf. 1888.

J. Franke, De Tib. Silii Italici Punicorum tropis, Diss. ibidem 1889.

4) quo tempore Silius carmen suum condiderit, quaesivere:

F. Buchwald, Quaestiones Silianae, Diss. Gorlicii 1886, p. 1—22.

A. Cartault, *Est-il possible de fixer exactement la date de la composition des „Puniques“ de Silius Italicus* in *„Revue de philologie“ etc. XI. p. 11—14.*

K. Fr. Hermann in Philologo IV. p. 575.

H. Blass in Fleckeiseni Annall. 1874 p. 497 n. 14.

5) num Silius auctor sit Iliadis Latinae, disputavere:

Fr. Buecheler in Museo Rhenano XXXV. p. 391 sq.

R. Doering, *Ueber den Homerus Latinus im Programm des Lyceums zu Strassburg, 1884.*

idem, De Silii Italici Epitomes re metrica et genere dicendi, Diss., Argentorati 1886.

Fr. Plessis, Italici Ilias Latina, Paris 1885, praef. p. XV—XVII.

P. Verres l. l.

6) ad rem criticam pertinent haec[1]):

I. Livinei emendationes manu scriptae in editione Silii Basileensi a. 1543, quae est in bibliotheca Guelferbytiana (cf. T. p. 199).

J. Fr. Gronovii

a) em. in Observationum libris, Devent. 1652.

b) em. mss. in ed. Silii Parisiensi 1531.

c) em. mss. in ed. Silii, Amstelodami 1631.[2])

R. Bentleii emendationes ad Silium publici iuris factae

a) in „*Classical Journal*" 1811 vol. III. p. 381—386.

b) in M. Hauptii opusc. III. 1. p. 89—107.

I. Schraderi em.

a) in Observationum libro, Franeq. 1761.

b) editae a M. Hauptio, Hermes IV. p. 345 sq.

c) editae a van Veen, ibidem XXIII. p. 211 sq.

I. A. Nodellii em. in appendice editionis Aviani, Amstelodami 1787 (has van Veen mecum communicavit).

---

1) Non commemoro hoc loco, quae iam a Rupertio in editione sua sunt laudata aut quae infra singulis carminis locis laudabuntur. — 2) Utrumque librum ex bibliotheca Leidensi contulit H. Blass.

F. H. Bothe, *Des C. Silius Italicus Punischer Krieg, Stuttgart 1855.*

G. Thilo ll. ll. p. V.[1])

H. Blass l. l. (nonnullas alias emendationes hic vir in margine editionis Rupertianae adscripsit uel schedulis notavit).

Aem. Baehrens in Fleckeiseni Annall. 1872 p. 631 sq.

idem, in *„Bursians Jahresbericht“ V, H. 6. 7 p. 52 sq.*

A. Chory, Emendationum Silianarum specimen, Diss. Ratiboriae 1877.

E. Koch, Quaestiones Silianae criticae et exegeticae, Diss. Monasterii 1877.

H. Koestlin in Philologo XXXVIII. p. 58—60.

I. Schlichteisen l. l.

I. S. van Veen, a) l. l.

idem, b) Notulae criticae ad Sil. Ital. *Mnemosyne XVI p. 292 sq. et XVII. p. 368 sq.*

F. Buchwald, l. l. p. 23 sq.

L. Bauer, *Zu Silius Italicus* in Fleckeiseni Annall. 1888 p. 193—224.

---

1) Hic vir doctus opere iam perfecto varias coniecturas mecum communicavit, quas h. l. proferre mihi liceat: I. 293 nunc] sanctum 425 Iamque ruit geminans c. v. d. *improbata versuum translatione* IV. 71 quanto hoc stat celsius — vallum. 72 et maius quid 86 cantus] saltus 224 Herculei taciturno murmure luci 348 fronte quieta *(quae emendatio egregia in textum est recipienda)* VI. 314 *sq.* et, nulla quos morte nec igni Exuero, servans portarem i. T. luctus VII. 33 Hic ardens exire malis et r. v. VII. 245 *verba sic distincta vult:* iam c. quanto Artior, et n. T. c. quantum Detritum e. f. 293 uel] tibi IX. 78 Aduectus] Adiunctus X. 332 Hortatur] Marte sati *uel* Sorte datas.

His expositis reliquum est, ut viris doctis qui me et consilio et re adiuverunt, gratias agam publicas: Eduardo Woelfflino, praeceptori dilectissimo, quo auctore librum edendum suscepi, Karolo Ernesto Georges, Ioanni Hilberg, Ioanni Schlichteisen, quem praematura morte esse abreptum valde doleo, Ferdinando Schoentag Ratisbonensi, Iacobo Simoni van Veen, Georgio Helmreich.

Scripsi Augustae Vindelicorum
mense Aprili 1890. **L. B.**

Addenda et corrigenda.

p. 15 *adde in apparatu critico:* 409 captare S raptare *uulgo.*
p. 53 *adde in apparatu critico:* 126 Bele, oro, g. *Bentley.*

---

p. 32 lege II. 221 conexae *pro* connexae, *item* III. 675 conexa, IX. 379 conixus.
p. 104 lege V. 107 Sicine *pro* Siccine.
p. 130 lege VI. 214 Balistas *pro* Ballistas, *item* VI. 269 balista.
p. 132 lege VI. 273 phalarica *pro* falarica, *item* IX. 339.
p. 171 lege VII. 729 coniuent *pro* conniuent.

Index notarum.

Cm Ep. 93 = lectio codicis Coloniensis a Modio prolata in Novantiquarum Lectionum epistula 93.

Cc Em. II, 11 = lectio cod. Col. a Carrione prol. in Emendationum libro II cap. 11.

Ch = lectio cod. Col. a Nicolao Heinsio prol. in editione Sili Drakenborchiana.

Cd = lectio cod. Col. a Drakenborchio prolata eodem loco.

S = consensus quattuor codicum **LFOV**.

T. p. . . = Textesquellen des Silius Italicus p. . .

SILI ITALICI

PUNICORUM

LIBER PRIMUS.

Ordior arma, quibus caelo se gloria tollit
Aeneadum, patiturque ferox Oenotria iura
Carthago. Da, Musa, decus memorare laborum
Antiquae Hesperiae, quantosque ad bella crearit
Et quot Roma uiros, sacri cum perfida pacti
Gens Cadmea super regno certamina mouit;
Quaesitumque diu, qua tandem poneret arce
Terrarum Fortuna caput. ter Marte sinistro
Iuratumque Ioui foedus conuentaque patrum
Sidonii fregere duces, atque impius ensis
Ter placitam suasit temerando rumpere pacem.
Sed medio finem bello excidiumque uicissim
Molitae gentes, propiusque fuere periclo,
Quis superare datum: reserauit Dardanus arces
Ductor Agenoreas, obsessa Palatia uallo
Poenorum, ac muris defendit Roma salutem.
  Tantarum causas irarum odiumque perenni
Seruatum studio et mandata nepotibus arma
Fas aperire mihi superasque recludere mentes.
Iamque adeo magni repetam primordia motus.

---

4 hesperiae **F** experie **LV** *in* **O** *deest uocabulum cum margine* 11 placitam **Cm** *Ep. 93* 14 quis *non* queis **Cd** *ubique (T. p. 215) ut* **S** *quoque* 15 obsessa **FOV** obsepsa **L** *unde* obsaepta *Blass*

Pygmalioneis quondam per caerula terris
Pollutum fugiens fraterno crimine regnum
Fatali Dido Libyes appellitur orae.
Tum pretio mercata locos noua moenia ponit,
Cingere qua secto permissum litora tauro.
Hic Iuno ante Argos — sic credidit alta uetustas —
Ante Agamemnoniam, gratissima tecta, Mycenen
Optauit profugis aeternam condere gentem.
Uerum ubi magnanimis Romam caput urbibus alte
Exerere ac missas etiam trans aequora classes
Totum signa uidet uictricia ferre per orbem,
Iam propius metuens bellandi corda furore
Phoenicum extimulat. sed enim conanime primae
Contuso pugnae fractisque in gurgite coeptis
Sicanio Libycis, iterum instaurata capessens
Arma remolitur; dux agmina sufficit unus
Turbanti terras pontumque mouere paranti.
Iamque deae cunctas sibi belliger induit iras
Hannibal; hunc audet solum componere fatis.
Sanguineo tum laeta uiro atque in regna Latini
Turbine mox saeuo uenientum haud inscia cladum:
'Intulerit Latio, spreta me, Troïus', inquit,
'Exul Dardaniam et bis numina capta penates
Sceptraque fundarit uictor Lauinia Teucris,
Dum Romana tuae, Ticine, cadauera ripae
Non capiant, similisque mihi per Celtica rura
Sanguine Pergameo Trebia et stipantibus armis
Corporibusque uirum retro fluat, ac sua largo
Stagna reformidet Thrasymennus turbida tabo;

---

24 locos **Ch** 28 profugos *Koch* 29 magnam aliis *Baehrens coll. Verg. ecl. I. 24* 32 propriis *Koch, sed cf. XVII. 535* 36 agmina **LFO** magnae **Ch** magna **V** *sed in marg. m. 1* agmina — dux omnia s. u. T. terra *Maduig Aduers. crit. II. p. 461* 39 Hannibal, *ut* Hamilcar, Hasdrubal, Hannon, Hammon **Ch** *constanter (T. p. 215)* 40 tum **O** cum **LFV** 46 rutilusque *Hilberg in Fleckeiseni Annal. 1872 p. 792, sed cf. Verg. Aen. XII. 477* 49 Thrasymennus **L** *fere semper*

Dum Cannas tumulum Hesperiae campumque cruore
Ausonio mersum sublimis Iapyga cernam
Teque uadi dubium coëuntibus, Aufide, ripis
Per clipeos galeasque uirum caesosque per artus
Uix iter Hadriaci rumpentem ad litora ponti.'
Haec ait ac iuuenem facta ad Mauortia flammat.
Ingenio motus auidus fideique sinister
Is fuit, exuperans astu, sed deuius aequi.
Armato nullus diuum pudor; improba virtus
Et pacis despectus honos; penitusque medullis
Sanguinis humani flagrat sitis; his super, aeui
Flore uirens, hauet Aegatis abolere, parentum
Dedecus, ac Siculo demergere foedera ponto.
Dat mentem Iuno ac laudum spe corda fatigat.
Iamque aut nocturno penetrat Capitolia uisu
Aut rapidis fertur per summas passibus Alpes.
Saepe etiam famuli turbato ad limina somno
Expauere trucem per uasta silentia uocem
Ac largo sudore uirum inuenere futuras
Miscentem pugnas et inania bella gerentem.
Hanc rabiem in finis Italum Saturniaque arua
Addiderat tantam puero patris heu furor altus.
Sarrana prisci Barcae de gente, uetustos
A Belo numerabat auos. namque orba marito
Cum fugeret Dido famulam Tyron, impia diri
Belides iuuenis uitauerat arma tyranni
Et se participem casus sociarat in omnis..
Nobilis hoc ortu et dextra spectatus Hamilcar,
Ut fari primamque datum distinguere lingua

54 hadriaci **Cd** *(T. p. 215)* 59 despectus **V** dispectus **LFO** 61 auet **OV** habet **L** *(cf. V. 533, VII .22, XIV. 183, XV. 373) in* **F** *desunt uu. 61—66 cum inferiore folii parte abscissa* 66 limina **O** lumina **LV** *(cf. XI. 81)* 71 tantam *uel* candens *Blass* tandem **LOV** *deest uocabulum in* **F** quondam *uulgo*—patris heu furor *Hilberg (p. l.) qui et interpunctionem post* furor *sustulit* patrius furor **S**-altus *scr.* oscus **LO** ostus **V** escus *(an* estus?) *corr. m. 2 in* astus **F** ortus *uulgo; an legendum:* Addiderat sacrum p. patris et furor. ollus? *(cf. II. 296, III. 139)*

Hannibali uocem, sollers nutrire furores,
Romanum seuit puerili in pectore bellum.
Urbe fuit media sacrum genetricis Elissae
Manibus et patria Tyriis formidine cultum,
Quod taxi circum et piceae squalentibus umbris
Abdiderant caelique arcebant lumine, templum.
Hoc sese, ut perhibent, curis mortalibus olim
Exuerat regina loco. stant marmore maesto
Effigies, Belusque parens omnisque nepotum
A Belo series; stat gloria gentis Agenor,
Et qui longa dedit terris cognomina Phoenix.
Ipsa sedet tandem aeternum coniuncta Sychaeo;
Ante pedes ensis Phrygius iacet; ordine centum
Stant arae caelique deis Ereboque potenti.
Hic, crine effuso, atque Hennaeae numina diuae
Atque Acheronta uocat Stygia cum ueste sacerdos.
Immugit tellus rumpitque horrenda per umbras
Sibila; inaccensi flagrant altaribus ignes.
Tum magico uolitant cantu per inania manes
Exciti, uultusque in marmore sudat Elissae.
Hannibal haec patrio iussu ad penetralia fertur;
Ingressique habitus atque ora explorat Hamilcar.
Non ille euhantis Massylae palluit iras,
Non diros templi ritus aspersaque tabo
Limina et audito surgentis carmine flammas.
Olli permulcens genitor caput oscula libat
Attollitque animos hortando et talibus implet:
'Gens recidiua Phrygum Cadmeae stirpis alumnos
Foederibus non aequa premit; si fata negarint
Dedecus id patriae nostra depellere dextra,
Haec tua sit laus, nate, uelis; age, concipe bella

---

92 Erebique *Bothe* 93 Hennaeae **Ch** hennee *corr. m. 1 in* aetnee **LF** *(T. p. 236)* emiee **O** ethnee **V** 93. 94 Hunc—Utque sacerdos, Immugit *Bothe* 96 inaccensi **Cm** *ad Curtium (T. p. 197)* 103 carmine] cardine *S* 106 recidiua *L* rediuiua **FOV** (**V** *in marg. m. 2* recidiua) 109 uelim *Heinsius* uelint *Vonck in Lect. lat. p. 156*

Latura exitium Laurentibus; horreat ortus
Iam pubes Tyrrhena tuos, partusque recusent,
Te surgente, puer, Latiae producere matres.'
His acuit stimulis, subicitque haud mollia dictu:
'Romanos terra atque undis, ubi competet aetas,
Ferro ignique sequar Rhoeteaque fata reuoluam.
Non superi mihi, non Martem cohibentia pacta,
Non celsae obstiterint Alpes Tarpeiaque saxa.
Hanc mentem iuro nostri per numina Martis,
Per manes, regina, tuos.' Tum nigra triformi
Hostia mactatur diuae, raptimque recludit
Spirantis artus poscens responsa sacerdos
Ac fugientem animam properatis consulit extis.
Ast ubi quaesitas artis de more uetustae
Intrauit mentes superum, sic deinde profatur:
'Aetolos late consterni milite campos
Idaeoque lacus flagrantis sanguine cerno.
Quanta procul moles scopulis ad sidera tendit,
Cuius in aërio pendent tua uertice castra!
Iamque iugis agmen rapitur; trepidantia fumant
Moenia, et Hesperio tellus porrecta sub axe
Sidoniis lucet flammis. fluit ecce cruentus
Eridanus. iacet ore truci super arma uirosque,
Tertia qui tulerit sublimis opima Tonanti.
Heu quaenam subitis horrescit turbida nimbis
Tempestas, ruptoque polo micat igneus aether!
Magna parant superi. tonat alti regia caeli,
Bellantemque Iouem cerno.' Uenientia fata
Scire ultra uetuit Iuno, fibraeque repente
Conticuere. latent casus longique labores.
Sic clausum linquens arcano pectore bellum

111 suos *Schrader* 113 His agitur st. *Baehrens* Hic caruit st. *Chory* 117 que *om.* **LFV** talpeiaque **O** 121 Spilantis **Ch** 122 extis **FO** estis **LV** 126 stagnantes *Heinsius et Bothe* spumantes *Drakenborch et Koch* 128 aerio **F** aereo **LOV** 133 tulerit **S** tulerat *uulgo* 134 quianam *Liuineius et Heinsius* — horrescit **OV** horrescet **LF**

Atque hominum finem Gadis Calpenque secutus,
Dum fert Herculeis Garamantica signa columnis,
Occubuit saeuo Tyrius certamine ductor.
  Interea rerum Hasdrubali traduntur habenae,
Occidui qui solis opes et uulgus Hiberum
Baeticolasque uiros furiis agitabat iniquis.
Tristia corda ducis, simul immedicabilis ira,
Et fructus regni feritas erat; asper amore
Sanguinis, et metui demens credebat honorem;
Nec nota docilis poena satiare furores.
Ore excellentem et spectatum fortibus ausis
Antiqua de stirpe Tagum, superumque hominumque
Immemor, erecto suffixum robore maestis
Ostentabat ouans populis sine funere regem.
Auriferi Tagus ascito cognomine fontis
Perque antra et ripas nymphis ululatus Hiberis,
Maeonium non ille uadum, non Lydia mallet
Stagna sibi, nec qui riguo perfunditur auro
Campum atque illatis Hermi flauescit harenis.
Primus inire manus, postremus ponere Martem;
Cum rapidum effusis ageret sublimis habenis
Quadrupedem, non ense uirum, non eminus hasta
Sistere erat; uolitabat ouans aciesque per ambas
Iam Tagus auratis agnoscebatur in armis.
Quem postquam diro suspensum robore uidit
Deformem leti famulus, clam corripit ensem
Dilectum domino pernixque irrumpit in aulam
Atque immite ferit geminato uulnere pectus.
At Poeni, succensa ira turbataque luctu

146 furiis **Ch** fatis **LOV** *deest in* **F** *(T. p. 232)* frenis *Schrader* furtis *Chory* 147 duci *Heinsius* 149 honorum *Schrader* 153 suffixum **O** *in rasura* suffocum **LFV**, *sed in* **L** ss *pro* c *suprascr. et in* **F** *in marg. m. 2* suspensum *(T. p. 232)* 156 ululatur *Lefebure* 158 nec **FOV** ne **L** 159 hermi flauescit **F** her *(*mus *m. 2 suprascr.)* inflauescit **V** hec inflauescit **O** hermus inflauescit **L** *(T. p. 243)* 160 manus **L** manu **FOV** 166 leti **Cm** *Ep. 57* **LOV** lateri **F** *(T. p. 232 et 234)* 167′ pernixque **Cm** *l. l.* 169 succensa **S** succensi *uulgo*

Et saeuis gens laeta, ruunt tormentaque portant.
Non ignes candensque chalybs, non uerbera passim
Ictibus innumeris lacerum scindentia corpus,
Carnificaeue manus penitusue infusa medullis
Pestis et in medio lucentes uulnere flammae
Cessauere; ferum uisu dictuque, per artem
Saeuitiae extenti, quantum tormenta iubebant,
Creuerunt artus, atque, omni sanguine rupto,
Ossa liquefactis fumarunt feruida membris.
Mens intacta manet; superat ridetque dolores,
Spectanti similis, fessosque labore ministros
Increpitat dominique crucem clamore reposcit.
Haec inter spretae miseranda piacula poenae
Erepto trepidus ductore exercitus una
Hannibalem uoce atque alacri certamine poscit.
Hinc studia accendit patriae uirtutis imago,
Hinc fama in populos iurati didita belli,
Hinc uirides ausis anni feruorque decorus
Atque armata dolis mens et uis insita fandi.
Primi ductorem Libyes clamore salutant,
Mox et Pyrenes populi et bellator Hiberus.
Continuoque ferox oritur fiducia menti,
Cessisse imperio tantum terraeque marisque.
Aeoliis candens austris et lampade Phoebi
Aestifero Libye torretur subdita Cancro,
Aut ingens Asiae latus, aut pars tertia terris.
Terminus huic roseos amnis Lageus ad ortus
Septeno impellens tumefactum gurgite pontum;
At qua diuersas clementior aspicit Arctos,
Herculeo dirimente freto, diducta propinquis
Europes uidet arua iugis; ultra obsidet aequor,

---

173 Carnificaeue S Carnificesue *primum ed. Basil. 1522* 177 rupto S rapto *edd. recc.* 185. 186. 187 Hinc Cm *Ep. 57 et* O Huic LFV *quod probat Thilo* 186 famae Cm *l. l.* didita Cm dedita S 187 anni Cm *l. l.* 194 torretur *Liuineius* torquetur S 195 terrae *Koch* 196 lageus L *ex corr.* largeus FOV

Nec patitur nomen proferri longius Athlas,
Athlas subducto tracturus uertice caelum.
Sidera nubiferum fulcit caput, aetheriasque
Erigit aeternum compages ardua ceruix.
Canet barba gelu, frontemque immanibus umbris
Pinea silua premit; uastant caua tempora uenti,
Nimbosoque ruunt spumantia flumina rictu.
Tum geminas laterum cautes maria alta fatigant;
Atque ubi fessus equos Titan immersit anhelos,
Flammiferum condunt fumanti gurgite currum.
Sed qua se campis squalentibus Africa tendit,
Serpentum largo coquitur fecunda ueneno;
Felix qua pinguis mitis plaga temperat agros,
Nec Cerere Hennaea Phario nec uicta colono.
Hic passim exultant Numidae, gens inscia freni,
Quis inter geminas per ludum mobilis aures
Quadrupedem flectit non cedens uirga lupatis.
Altrix bellorum bellatorumque uirorum
Tellus nec fidens nudo sine fraudibus ensi.
  Altera complebant Hispanae castra cohortes,
Auxilia Europe genitoris parta trophaeis.
Martius hinc campos sonipes hinnitibus implet,
Hinc iuga cornipedes erecti bellica raptant;
Non Eleus eat campo feruentior axis.
Prodiga gens animae et properare facillima mortem.
Namque ubi transcendit florentis uiribus annos,
Impatiens aeui spernit nouisse senectam,
Et fati modus in dextra est. hic omne metallum:
Electri gemino pallent de semine uenae,

---

201 athlas **S** 208 geminas *Bothe et Maduig Aduers. crit. II. p. 162* geminae **S** — cautes **Ch** fauces **S** 214 hennaea **Ch** *(cf. u. 93)* hennea **F** ennea **L** *sed in utroque cod. corr. in* aetnea 215 numide **S** *in* **F** *m. 2 suprascr.* nomades *(T. p. 233)* nomades **Ch** 221 europe **L** europa **FOV** 222 hic *Koch* — campos sonipes **S** sonipes c. *uulgo* 224 Eleus eat] eleuseo **LFO** eleusco **V** eat *m. 2 suprascr. (T. p. 243)*

Atque atros chalybis fetus humus horrida nutrit.
Sed scelerum causas operit deus. Astur auarus
Uisceribus lacerae telluris mergitur imis
Et redit infelix effosso concolor auro.
Hinc certant, Pactole, tibi Duriusque Tagusque,
Quique super Grauios lucentis uoluit harenas,
Infernae populis referens obliuia Lethes.
Nec Cereri terra indocilis nec inhospita Baccho,
Nullaque Palladia sese magis arbore tollit.
  Hae postquam Tyrio gentes cessere tyranno,
Utque dati rerum freni, nunc arte paterna
Conciliare uiros armis, consulta senatus
Uertere nunc donis. primus sumpsisse laborem,
Primus iter carpsisse pedes partemque subire,
Si ualli festinet opus. nec cetera segnis,
Quaecumque ad laudem stimulant; somnumque negabat
Naturae noctemque uigil ducebat in armis,
Interdum proiectus humi turbaeque Libyssae
Insignis sagulo duris certare maniplis;
Celsus et in magno praecedens agmine ductor
Imperium perferre suum; tum uertice nudo
Excipere insanos imbris caelique ruinam.
Spectarunt Poeni, tremuitque exterritus Astur,
Torquentem cum tela Iouem permixtaque nimbis
Fulmina et excussos uentorum flatibus ignes
Turbato transiret equo; nec puluere fessum
Agminis ardenti labefecit Sirius astro.
Flammiferis tellus radiis cum exusta dehiscit,
Candentique globo medius coquit aethera feruor,

---

234 Hic *Dausqueius* 235 granios **L** grouios **F** groinos **O** gronios **V** 236 Infernam p. r., Obliuio, Lethen *Bothe* 241 uiros armis, c. s. *interpunxi* uiros; armis *uulgo* uiros; tum armis *Blass* — consulta] nunc cita *Dausqueius* 249 ac **LFV** *in* **F** *m. 1 suprascr.* et *in* **O** *deest voc. c. marg.* 250 proferre *Blass* 252 exterritus **S** *in* **O** *corr. ex* excercitus *(T. p. 205)* exercitus *uulgo* 254 flictibus *Bentley* 256 astro] aestu *van Veen*

Femineum putat humenti iacuisse sub umbra
Exercetque sitim et spectato fonte recedit.
Idem correptis sternacem ad proelia frenis
Frangere equum et famam letalis amare lacerti
Ignotique amnis tranare sonantia saxa
Atque e diuersa socios accersere ripa.
Idem expugnati primus stetit aggere muri,
Et quotiens campo rapidus fera proelia miscet,
Qua sparsit ferrum, latus rubet aequore limes.
Ergo instat fatis, et rumpere foedera certus,
Quo datur, interea Romam comprendere bello
Gaudet et extremis pulsat Capitolia terris.
  Prima Saguntinas turbarunt classica portas,
Bellaque sumpta uiro belli maioris amore.
Haud procul Herculei tollunt se litore muri,
Clementer crescente iugo, quis nobile nomen
Conditus excelso sacrauit colle Zacynthos.
Hic comes Alcidae remeabat in agmine Thebas
Geryone extincto caeloque ea facta ferebat.
Tris animas namque id monstrum, tris corpore dextras
Armarat ternaque caput ceruice gerebat.
Haud alium uidit tellus, cui ponere finem
Non posset mors una uiro, duraeque sorores
Tertia bis rupto torquerent stamina filo.
Hinc spolia ostentabat ouans captiuaque uictor
Armenta ad fontis medio feruore uocabat,
Cum tumidas fauces accensis sole uenenis
Calcatus rupit letali uulnere serpens
Inachiumque uirum terris prostrauit Hiberis.
Mox profugi ducente Noto aduertere coloni,
Insula quos genuit Graio circumflua ponto

259 umenti **Ch** inuenta **LOV** iuueni **F** *sed m. 2 suprascr. l'* inuenta *(T. p. 237)* uuenti *Heinsius* 264 Atque e diuersa socios **Ch** — accersere **Cd** *(T. p. 214) et* **S** *constanter excepto VI. 95 ubi* arcessere 269 Quo datur **Ch** 275 zachinthos **L** *constanter* 277 facta **Ch** 278 Tris **Ch** 289 circunflua **L** *ut* circun caput 315 circunuallare 328 circundata 339 circunlita 355 *etc.*

Atque auxit quondam Laertia regna Zacynthos.
Firmauit tenues ortus mox Daunia pubes,
Sedis inops, misit largo quam diues alumno,
Magnanimis regnata uiris, clarum Ardea nomen.
Libertas populis pacto seruata decusque
Maiorum, et Poenis urbi imperitare negatum.
  Admouet abrupto flagrantia foedere ductor
Sidonius castra et latos quatit agmine campos.
Ipse caput quassans circumlustrauit anhelo
Muros saeuus equo, mensusque pauentia tecta,
Pandere iamdudum portas et cedere uallo
Imperat et longe clausis sua foedera, longe
Ausoniam fore, nec ueniae spem Marte subactis;
Scita patrum et leges et iura fidemque deosque
In dextra nunc esse sua. uerba ocius acer
Intorto sancit iaculo figitque per arma
Stantem pro muro et minitantem uana Caicum.
Concidit exacti medius per uiscera teli,
Effusisque simul praerupto ex aggere membris,
Uictori moriens tepefactam rettulit hastam.
At multo ducis exemplum clamore secuti
Inuoluunt atra telorum moenia nube.
Clara nec in numero uirtus latet; obuia quisque
Ora duci portans, ceu solus bella capessit.
Hic crebram fundit Baliari uerbere glandem
Terque leui ducta circum caput altus habena

290 Et quae *L. Müller d. r. m. p. 172 et van Veen, sed cf. III. 100* 293 clarum *scr.* nunc **S** urbi *Blass*, *nisi duo hemistichia exciderunt* 295 urbi *Heinsius* ubi **Ch S** *(T. p. 188)* 297 latos . . . campos **Cm** *Ep. 46* latas *(corr. ex* latos) . . . terras **L** latos . . . cās *(m. 2 corr. in* cāpos) **F** latas . . . cās **V** . . . as . . . causas **O** *(litterae* lat *c. marg. abscissae) in marg. m. 2* cāpos *(T. p. 217 not. 53)* 300 et **S** ac *uulgo* 306 minitantem uana Caicum **Cm** *Ep. 46* **Cc** *Em. II, 11* mutantem membra naicum **L** mutantem membra uaicum **F** nutantem (nut *corr. ex* mut) naicum **O** mutantem^uaicum **V** *et in marg. m. 2*^membra *(T. p. 245)* 307 exacti—teli **Cc** *l. l.* Concidit **V** Condidit **LF** *deest uoc. c. marg. in* **O** 309 retulit **Ch S** 310 Ac **S** 314 baliari **S** *(sed III. 365* balearis, *ubi* baliaris **Ch**)

Permissum uentis abscondit in aëre telum,
Hic ualido librat stridentia saxa lacerto,
Huic impulsa leui torquetur lancea nodo.
Ante omnis ductor, patriis insignis in armis,
Nunc picea iactat fumantem lampada flamma,
Nunc sude, nunc iaculo, nunc saxis impiger instat
Aut hydro imbutas, bis noxia tela, sagittas
Contendit neruo atque insultat fraude pharetrae:
Dacus ut armiferis Geticae telluris in oris,
Spicula qui patrio gaudens acuisse ueneno
Fundit apud ripas inopina binominis Histri.
Cura subit, collem turrita cingere fronte
Castelloque urbem circumuallare frequenti.
Heu priscis numen populis, at nomine solo
In terris iam nota Fides! Stat dura iuuentus
Ereptamque fugam et claudi uidet aggere muros,
Sed dignam Ausonia mortem putat esse Sagunto,
Seruata cecidisse fide. iamque acrius omnis
Intendunt uires; adductis stridula neruis
Phocais effundit uastos balista molaris;
Atque eadem, ingentis mutato pondere teli,
Ferratam excutiens ornum media agmina rumpit.
Alternus resonat clangor. certamine tanto
Conseruere acies, ueluti circumdata uallo
Roma foret; clamatque super: 'Tot milia, gentes
Inter tela satae, iam capto stamus in hoste?
Anne pudet coepti? pudet ominis? en bona uirtus
Primitiaeque ducis! taline implere paramus
Italiam fama? talis praemittere pugnas?'

---

316 Permissum **V** *et Gronouio teste qui cod. Oxon. non mutilatum inspexit* **O** Ter missum **LF** — ascondit *corr. m. 1 ex* ascendit **L** ascendit **FOV** accendit *Heinsius* 318 Huic **F** Hinc **LV** *deest c. marg. in* **O** 325 qui *Heinsius et Bentley* quae **S** — gaudent *Liuineius* 329 at **Ch O** ac **LFV** 332 Sagunto **Cm** *Ep. 46* 340 clamatque *Heinsius* clamantque **S** 342 Nonne pudet coepti **Ch** — ominis **Cm** *Ep. 46* **V** omnis *(i m. 1 suprascr.)* **L** oīs **F** ōnis **O** *(T. p. 188 et 202)* 343 taline **LO** taliue **FV**

Accensae exultant mentes, haustusque medullis
Hannibal exagitat, stimulantque sequentia bella.
Inuadunt manibus uallum caesasque relinquunt
Deiecti muris dextras. subit arduus agger
Imponitque globos pugnantum desuper urbi.
Armauit clausos ac portis arcuit hostem
Librari multa consueta phalarica dextra,
Horrendum uisu robur celsisque niuosae
Pyrenes trabs lecta iugis, cui plurima cuspis —
Vix muris toleranda lues — sed cetera pingui
Uncta pice atque atro circumlita sulphure fumant.
Fulminis haec ritu summis e moenibus arcis
Incita, sulcatum tremula secat aëra flamma,
Qualis sanguineo praestringit lumina crine
Ad terram caelo decurrens ignea lampas.
Haec ictu rapido pugnantum saepe per auras,
Attonito ductore, tulit fumantia membra;
Haec uastae lateri turris cum turbine fixa,
Dum penitus pluteis Uulcanum exercet adesis,
Arma uirosque simul pressit flagrante ruina.
Tandem condensis artae testudinis armis
Subducti Poeni uallo caecaque latebra
Pandunt prolapsam suffossis moenibus urbem.
Terribilem in sonitum procumbens aggere uicto
Herculeus labor atque immania saxa resoluens
Mugitum ingentem caeli dedit. Alpibus altis
Aeriae rupes, scopulorum mole reuulsa,
Haud aliter scindunt resonanti fragmine montem.
Surgebat cumulo certantum prorutus agger,

---

355 fumat *Heinsius* fumans *Chory* 358 praestringit **Cd** *(T. p. 214)* 365 arte **F** arcte **LV** arctae **O** artae *coni. Koch* actae *uulgo* 366 Subducti *Koch* Subducto **S** 370 caeli **Ch S** caelo *uulgo* 372 scandunt **L** 373 tumulo **L** — cerantem **S** *corr. m. 1 in* certantum **LF** certatim *m. 2 suprascr. in* **F** certatim **Ch** *(T. p. 233)* — prorutus **Cm** *Ep. 46*

Obstabatque iacens uallum, ni protinus instent
Hinc atque hinc acies media pugnare ruina.
Emicat ante omnis primaeuo flore iuuentae
Insignis Rutulo Murrus de sanguine; at idem
Matre Saguntina Graius geminoque parente
Dulichios Italis miscebat prole nepotes.
Hic magno socios Aradum clamore uocantem,
Qua corpus loricam inter galeamque patescit,
Conantis motus speculatus, cuspide sistit;
Prostratumque premens telo, uoce insuper urget:
'Fallax Poene, iaces; certe Capitolia primus
Scandebas uictor. quae tanta licentia uoti?
Nunc Stygio fer bella Ioui!' Tum feruidus hastam
Aduersi torquens defigit in inguine Hiberi;
Oraque dum calcat iam singultantia leto:
'Hac iter est', inquit, 'uobis ad moenia Romae,
O metuenda manus. sic, quo properatis, eundum.'
Mox instaurantis pugnam circumsilit arma
Et rapto nudum clipeo latus haurit Hiberi.
Diues agri, diues pecoris famaeque negatus
Bella ferens arcu iaculoque agitabat Hiberus,
Felix heu nemorum et uitae laudandus opacae,
Si sua per patrios tenuisset spicula saltus.
Hunc miseratus adest infesto uulnere Ladmus.
Cui saeuum arridens: 'Narrabis Hamilcaris umbris
Hanc', inquit, 'dextram, quae iam post funera uulgi
Hannibalem uobi sdederit comitem' — et ferit alte
Insurgens gladio cristatae cassidis aera

---

374 ni **FO** ni *corr. m. 1 in* ne **L** *(T. p. 236)* ne **V** 377 ac **S** 378 Itala *van Veen* 380 aradum **F** aiadum *corr. m. 1 in* aradum **L** aiadum **V** eneadum **O** 381 corpus] pectus *Schrader* 394 ferens **S** feris *uulgo* serens *Heinsius* 396 tenuasset *Heinsius* tentasset *Chory* torsisset *Blass* 397 ladıuus **L** *et in marg. m. 1* laius — ladıuus **F** *(sed* m *m. 1 suprascr.)* laudıuus **O** *om.* **V** *sed in marg. m. 2* ladıuus *(T. p. 236)* Laudus *Drakenborch* 400 dederit comitem *Blass* comitem dedit **L** *sed in marg. m. 1* dabit — dedit **O** dabit **V** comitem et ferit dedit alte **F**

Perque ipsum tegimen crepitantia dissipat ossa.
Tum frontem Chremes intonsam umbrante capillo
Saeptus et horrentis effingens crine galeros;
Tum Masulis crudaque uirens ad bella senecta
Kartalo, non pauidus fetas mulcere leaenas,
Flumineaque urna caelatus Bagrada parmam
Et uastae Nasamon Syrtis populator Hiempsal,
Audax in fluctu laceras captare carinas —
Una omnes dextraque cadunt iraque perempti;
Nec non serpentem diro exarmare ueneno
Doctus Athyr tactuque grauis sopire chelydros
Ac dubiam admoto subolem explorare ceraste.
Tu quoque fatidicis Garamanticus accola lucis,
Insignis flexo galeam per tempora cornu,
Heu frustra reditum sortes tibi saepe locutas
Mentitumque Iouem increpitans, occumbis, Hiarba.
Et iam corporibus cumulatus creuerat agger,
Perfusaeque atra fumabant caede ruinae,
Tum ductorem auido clamore in proelia poscit.
At parte ex alia, qua se insperata iuuentus
Extulerat portis, ceu spicula nulla manusque
Uim ferre exitiumue queant, permixtus utrisque
Hannibal agminibus passim furit et quatit ensem,
Cantato nuper senior quem fecerat igni
Litore ab Hesperidum Temisus, qui carmine pollens
Fidebat magica ferrum crudescere lingua,
Quantus Bistoniis late Gradiuus in oris
Belligero rapitur curru telumque coruscans,

403. 404 **Cc** *Em. II. 11 ita ut supra, nisi quod* horrentes *Carrio scripsit* — 403 umbrante capillo **Ch** — Chremetes *Gronov* 405 masulis **S** Masulus *uulgo* 406 Kartalo **Cc** *l. l.* Karthalo **Ch** *(T. p. 202 et 206)* Harcalo **LF** Harchalo **V** . . rchalo **O** *(duae litt. c. marg. desunt)* — fetas **FOV** *corr. m. 1 in* feras **L** 407 Bagrada **Cd** *(T. p. 215)* — parmum *m. 1 corr. in* parmam **LF** paruam **OV** 408 hiemsal **L** 412 Athyr **Ch** 417 Jarba **Cd** *(T. p. 215)* 421—425 *hos uersus transposui post u.* 532 *cf. quae exposui in Fleckeis. Annal. 1888 p. 209 sqq.* 431 Temisus **Cm** *Ep. 46*

Titanum quo pulsa cohors, flagrantia bella
Cornipedum afflatu domat et stridoribus axis.
Iamque Hostum Rutulumque Pholum ingentemque Metiscum,
Iam Lygdum Duriumque simul flauumque Galaesum
Et geminos, Chromin atque Gyan, demiserat umbris.
Daunum etiam, grata quo non spectatior alter
Uoce mouere fora atque orando fingere mentes
Nec legum custos sollertior, aspera telis
Dicta admiscentem: 'Quaenam te, Poene, paternae
Huc adigunt Furiae? non haec Sidonia tecta
Feminea fabricata manu pretioue parata,
Exulibusue datum dimensis litus harenis.
Fundamenta deum Romanaque foedera cernis' —
Ast illum, toto iactantem talia campo,
Ingenti raptum nisu medioque uirorum
Auulsum inter tela globo et post terga reuinctum
Hannibal ad poenam lentae mandauerat irae;
Increpitansque suos inferri signa iubebat
Perque ipsos caedis cumulos stragemque iacentum
Monstrabat furibundus iter cunctosque ciebat
Nomine et in praedas stantem dabat improbus urbem.
Sed postquam a trepidis allatum feruere partem
Diuersam Marte infausto, Murroque secundos
Hunc superos tribuisse diem, ruit ocius amens
Lymphato cursu atque ingentis deserit actus.
Letiferum nutant fulgentes uertice cristae,
Crine ut flammifero terret fera regna cometes,
Sanguineum spargens ignem: uomit atra rubentis
Fax caelo radios, ac saeua luce coruscum
Scintillat sidus terrisque extrema minatur.
Praecipiti dant tela uiam, dant signa uirique,

436 domat S tonat *uulgo* 437 Ostum Ch Oscum *Heinsius* 438 Durium Ch 439 Chromin Ch — Gyan Ch 449 uisu *corr. m. 1 in* nisu L uisu FO iussu V 457 mauroque *corr. m. 1 in* murroque L mauroque FOV 458 Hunc OV Nunc LF 460 Letiferum nutant Cm *Ep. 57*

Atque ambae trepidant acies; iacit igneus hastae
Dirum lumen apex, ac late fulgurat umbo.
Talis ubi Aegaeo surgente ad sidera ponto
Per longum uasto Cori cum murmure fluctus
Suspensum in terras portat mare, frigida nautis
Corda tremunt; sonat ille procul flatuque tumescens
Curuatis pauidas tramittit Cycladas undis.
Non cuncta e muris unum incessentia tela
Fumantesque ante ora faces, non saxa per artem
Tormentis excussa tenent. ut tegmina primum
Fulgentis galeae conspexit et arma cruento
Inter solem auro rutilantia, turbidus infit:
'En, qui res Libycas inceptaque tanta retardet,
Romani Murrus belli mora. foedera, faxo,
Iam noscas, quid uana queant et uester Hiberus.
Fer tecum castamque fidem seruataque iura,
Deceptos mihi linque deos'. Cui talia Murrus:
'Exoptatus ades. mens olim proelia poscit
Speque tui flagrat capitis; fer debita fraudum
Praemia et Italiam tellure inquire sub ima.
Longum in Dardanios finis iter, atque niualem
Pyrenen Alpesque tibi mea dextera donat'.
Haec inter cernens subeuntem comminus hostem
Praeruptumque loci fidum sibi, corripit ingens
Aggere conuulso saxum et nitentis in ora
Deuoluit, pronoque silex ruit incitus ictu.
Subsedit duro concussus fragmine muri.
Tum pudor accendit mentem, nec conscia fallit
Uirtus pressa loco; frendens luctatur et aegro
Scandit in aduersum per saxa uetantia nisu.
Sed postquam propior uicino lumine fulsit
Et tota se mole tulit, uelut incita clausum
Agmina Poenorum cingant, et cuncta pauentem

472 pauidus — cycladus S 481 Fer tecum *Liuineius* Fert equm F Fert equum LOV 495 uetantia nisu Ch uertantia F nutantia LOV — nisu FV uisu *corr. m. 1 in* nisu L uisci *corr. in* uisu O

Castra premant, lato Murrus caligat in hoste.
Mille simul dextrae densusque micare uidetur
Ensis, et innumerae nutare in casside cristae.
Conclamant utrimque acies, ceu tota Saguntos
Igne micet; trahit instanti languentia leto
Membra pauens Murrus supremaque uota capessit:
'Conditor Alcide, cuius uestigia sacra
Incolimus terra, minitantem auerte procellam,
Si tua non segni defenso moenia dextra'.
Dumque orat caeloque attollit lumina supplex —
'Cerne', ait, 'an nostris longe Tirynthius ausis
Iustius affuerit. ni displicet aemula uirtus,
Haud me dissimilem, Alcide, primoribus annis
Agnosces, inuicte, tuis; fer numen amicum
Et, Troiae quondam primis memorate ruinis,
Dexter ades Phrygiae delenti stirpis alumnos'.
Sic Poenus pressumque ira simul exigit ensem,
Qua capuli statuere morae, teloque relato
Horrida labentis perfunditur arma cruore.
Ilicet ingenti casu turbata iuuentus
Procurrit, nota arma uiri corpusque superbo
Victori spoliare negant. coit aucta uicissim
Hortando manus, et glomerata mole feruntur.
Hinc saxis galea, hinc clipeus sonat aereus hastis;
Incessunt sudibus librataque pondera plumbi
Certatim iaciunt. decisae uertice cristae,
Direptumque decus nutantum in caede iubarum.
Iamque agitur largus per membra fluentia sudor,
Et stant loricae squamis horrentia tela.
Nec requies tegimenue datur mutare sub ictu.

---

499 laeto *Dausqueius* late *Thilo* tanto *Blass* 501 innumera *Heinsius et Bothe* 506 terra **OV** *ut coni. Gronov* terrae **LF** 507 defenso **S** defendo **Ch** *(T. p. 247)* 516 moras *van Veen* 522 Hinc **O** Huic **LFV** 524 decisae uertice **Ch L** densae de (de *m. 1 suprascr.)* **F** et dense **OV** *(T. p. 222 et 225)* 525 Direptumque **FOV** Directumque **L** Dereptumque *Lefebure et Ruperti* — iubarum **FOV** uibrarum **L**

Genua labant, fessique humeri gestamina laxant.
Tum creber penitusque trahens suspiria sicco
Fumat ab ore uapor, nisuque elisus anhelo
Auditur gemitus fractumque in casside murmur.
Fulmineus ceu Spartanis latratibus actus,
Cum siluam occursu uenantum perdidit, hirto
Horrescit saetis dorso et postrema capessit
Proelia, canentem mandens aper ore cruorem,
Iamque gemens geminat contra uenabula dentem.
Mente aduersa domat gaudetque nitescere duris
Uirtutem et decoris pretio discrimina pensat.
  Hic subitus scisso densa inter nubila caelo
Erupit quatiens terram fragor, et super ipsas
Bis pater intonuit geminato fulmine pugnas.
Inde inter nubes uentorum turbine caeco
Ultrix iniusti uibrauit lancea belli
Ac femine aduerso librata cuspide sedit.
Tarpeiae rupes superisque habitabile saxum
Et uos, uirginea lucentes semper in ara
Laomedonteae, Troiana altaria, flammae,
Heu quantum uobis fallacis imagine teli
Promisere dei! propius si pressa furenti
Hasta foret, clausae starent mortalibus Alpes,
Nec, Thrasymenne, tuis nunc Allia cederet undis.
  Sed Iuno, aspectans Pyrenes uertice celsae

530 Dum — trahit *van Veen* 531 nisu **FO** uisu **LV** 422 hirtum — dorsum *van Veen* 423 saetis **Ch** seuus **LFV** senus **O** saetas *Heinsius* 424 canentem **Ch** cadentem **F** *sed* n *m. 1 suprascr.* candentem **L** tenentem **OV** *(T. p. 217)* 425 *sic u. restitui cum Lefeburio* — Iamque gemet geminum c. u. dentem **Ch** *et* **S** *nisi quod pro* dentem *in* **LF** torquens, *in* **OV** *ultimum uersus uocabulum* uenabula *est (T. p. 217 et 221) uersum uncis includit Bentley* — Iamque acuens geminum c. u. torquet *Barth* Iamque terit g. c. u. dentem *Ruperti* Iamque acuit g. c. u. d. *Thilo* Iamque gemens geminum dentem in uenabula torquet *Schlichteisen (p. l.)* 533 gaudetque **Cm** *Ep. 57* 538 uentorum] telorum *Bentley* 540 femine **Cm** *ad Liuium (T. p. 198)* **Ch F** femure **L** femore **OV**

Naua rudimenta et primos in Marte calores,
Ut uidet impressum coniecta cuspide uulnus,
Aduolat, obscura circumdata nube, per auras
Et ualidam duris euellit ab ossibus hastam.
Ille tegit clipeo fusum per membra cruorem,
Tardaque paulatim et dubio uestigia nisu
Alternata trahens, auersus ab aggere cedit.
Nox tandem optatis terras pontumque tenebris
Condidit et pugnas erepta luce diremit.
At durae inuigilant mentes, molemque reponunt,
Noctis opus. clausos acuunt extrema pericli
Et fractis rebus uiolentior ultima uirtus.
Hinc puer inualidique senes, hinc femina ferre
Certat opem in dubiis miserando naua labori,
Saxaque mananti subuectat uulnere miles.
Iam patribus clarisque senum sua munia curae.
Concurrunt lectosque uiros hortantur et orant,
Defessis subeant rebus reuocentque salutem
Et Latia extremis implorent casibus arma.
'Ite citi, remis uelisque impellite puppim,
Saucia dum castris clausa est fera; tempore Martis
Utendum est rupto et grassandum ad clara periclis.
Ite citi, deflete fidem murosque ruentis
Antiquaque domo meliora accersite fata.
Mandati summa est: dum stat, remeate, Saguntos'.
Ast illi celerant, qua proxima litora, gressum
Et fugiunt tumido per spumea caerula uelo.
Pellebat somnos Tithoni roscida coniux,

---

549 Naua **Cm** *Ep. 41* **Cc** *Em. II. 11* 550 *et* 551 inser. **Cm** *et* **Cc** *ll. ll. desunt uu. in* **S** *(T. p. 173)* 552 Et ualidam **Cm** *et* **Cc** *ll. ll.* Eualidam *ed. Roman. 3* 554 nisu **FO** uisu **LV** *cf. u. 531* 555 auersus **Cd FO** aduersus **LV** 558 reponunt **O** *in rasura* seponunt **LFV** 561 puer **Ch F** pueri **LOV** 562 naua **Cc** *Em. II. 11* **Ch** uana **S** 566—68 *uerba* salutem — uelisque *inser.* **Cm** *Ep. 41* **Cc** *Em. II, 11* reuocentque impellite puppim *in eodem uersu* **S** *(T. p. 173 et 240)* 567 Et Latia **Cm Ac** Latia **Cc** *ll. ll. (T. p. 197)* 570 rupto **Cd S** rapto *uulgo*

Ac rutilus primis sonipes hinnitibus altos
Afflarat montis roseasque mouebat habenas.
Iam celsa e muris extructa mole iuuentus
Clausam nocturnis ostentat turribus urbem.
Rerum omnes pendent actus, et milite maesto
Laxata obsidio, ac pugnandi substitit ardor,
Inque ducem uersae tanto discrimine curae.
  Interea Rutulis longinqua per aequora uectis
Herculei ponto coepere existere colles,
Et nebulosa iugis attollere saxa Monoeci.
Thracius hos Boreas scopulos immitia regna
Solus habet semperque rigens nunc litora pulsat,
Nunc ipsas alis plangit stridentibus Alpes;
Atque ubi se terris glaciali fundit ab Arcto,
Haud ulli contra fiducia surgere uento.
Uerticibus torquet rapidis mare, fractaque anhelant
Aequora, et iniecto conduntur gurgite montes;
Iamque uolans Rhenum Rhodanumque in nubila tollit.
Hunc postquam Boreae dirum euasere furorem,
Alternos maesti casus bellique marisque
Et dubium rerum euentum sermone uolutant.
'O patria, o Fidei domus inclita, quo tua nunc sunt
Fata loco? sacraene manent in collibus arces?
An cinis, heu superi! tanto de nomine restat?
Ferte leues auras flatusque ciete secundos,
Si nondum insultat templorum Poenicus ignis
Culminibus, Latiaeque ualent succurrere classes'.
  Talibus illacrimant noctemque diemque querelis,
Donec Laurentis puppis defertur ad oras,

---

577 Ac **F** At **LOV**   578 roseasque **LF** roseaque **OV**   581 Poenum omnes *Schrader*   582 Lassata **L**   583 Inque **LF** Iamque **V** *deest in* **O**   586 iugi se attollere *Blass*   587 Thracius] Circius *Bentley*   588 habet **L** hēt **F** hichet **O** *om* **V** *(T. p. 218)*   589 plangit **Cm** *Ep. 83* **F** tangit **LOV** *(T. p. 229)*   595 Hunc **LF** Nunc **OV**   598 O patria, o Fidei domus inclyta **Cm** *Ep. 41 alterum* o *deest in* **S**   599 sacraeue **S**   602 Poenicus **Cc** *Em. II. 11* penitus **S** *(T. p. 218)*

Qua pater, acceptis Anienis ditior undis,
In pontum flauo descendit gurgite Thybris.
Hinc consanguineae subeunt iam moenia Romae.
  Concilium uocat augustum castaque beatos
Paupertate patres ac nomina parta triumphis
Consul et aequantem superos uirtute senatum.
Facta animosa uiros et recti sacra cupido
Attollunt; hirtaeque togae neglectaque mensa
Dexteraque a curuis capulo non segnis aratris;
Exiguo faciles et opum non indiga corda,
Ad paruos curru remeabant saepe penates.
  In foribus sacris primoque in limine templi
Captiui currus, belli decus, armaque rapta
Pugnantum ducibus saeuaeque in Marte secures,
Perfossi clipei et seruantia tela cruorem
Claustraque portarum pendent; hic Punica bella,
Aegatis cernas fusaque per aequora classe
Exactam ponto Libyen testantia rostra;
Hic galeae Senonum pensatique improbus auri
Arbiter ensis inest, Gallisque ex arce fugatis
Arma reuertentis pompa gestata Camilli;
Hic spolia Aeacidae, hic Epirotica signa
Et Ligurum horrentes coni parmaeque relatae
Hispana de gente rudes Alpinaque gaesa.
  Sed postquam clades patefecit et horrida bella
Orantum squalor, praesens astare Sagunti
Ante oculos uisa est extrema precantis imago.
Tum senior maesto Sicoris sic incipit ore:
'Sacrata gens clara fide, quam rite fatentur
Marte satam populi ferro parere subacti,
Ne crede emensos leuia ob discrimina pontum.

---

609 Concilium **O** *in rasura* Consilium **LFV** 612 et] quia **O** 613 togae **Cm** *Ep. 57* comae **S** 614 curui — aratri *Heinsius* 628 coni **Cm** *Ep. 48* **L** *om.* **O** *(m. 2 inser.* tonse*)* co . . **V** comparmaqꝫ **F** *(T. p. 217)* 629 gesa *m. 2 corr. ex* cesa **L** cesa **V** caesa **F** cesa **O** *corr. in* gessa *cui suprascr.* tela Gallica 635 subacti **Ch** 636 emensos **F** emensum **LOV**

Uidimus obsessam patriam murosque trementis;
Et, quem insana freta aut coetus genuere ferarum,
Uidimus Hannibalem. procul his a moenibus, oro,
Arcete, o superi, nostroque in Marte tenete
Fatiferae iuuenem dextrae! qua mole sonantis
Exigit ille trabes! et quantus crescit in armis!
Trans iuga Pyrenes, medium indignatus Hiberum,
Exciuit Calpen et mersos Syrtis harenis
Molitur populos maioraque moenia quaerit.
Spumeus hic, medio qui surgit ab aequore, fluctus,
Si prohibere piget, uestras effringet in urbes.
An tanti pretium motus ruptique per enses
Foederis hoc iuueni iurata in bella ruenti
Creditis, ut statuat superatae iura Sagunto?
Ocius ite, uiri, et nascentem extinguite flammam,
Ne serae redeant post aucta pericula curae.
Quamquam o, si nullus terror, non obruta iam nunc
Semina fumarent belli, uestraene Sagunto
Spernendum consanguineam protendere dextram?
Omnis Hiber, omnis rapidis fera Gallia turmis,
Omnis ab aestifero sitiens Libys imminet axe.
Per uos culta diu Rutulae primordia gentis
Laurentemque larem et genetricis pignora Troiae,
Conseruate pios, qui permutare coacti
Acrisioneis Tirynthia culmina muris.
Uos etiam Zanclen Siculi contra arma tyranni
Iuuisse egregium; uos et Campana tueri
Moenia, depulso Samnitum robore, dignum

---

638 coitus *L. Müller d. r. m. p. 172* 642 exigit **Cc** *Em. II. 11* exycit **Ch** *(T. p. 206 et 209)* 647 uestras se effringet i. u. *Bentley et Maduig Aduers. crit. II. p. 162* se effundet *Blass* uestram se effringet in urbem *opinor, si quid mutandum* 650 superatae **Ch F** superataue **LV** superataue **O** *(T. p. 229)* 654 uestrene *m. 2 corr. ex* uestreue **L** uestraeue **FV** uestire ue **O** 656 *et* 657 *Buchwald post* 652 *ponendos esse censet* 662 Zanclen **Cm** *Ep. 41* Zanclem **Cc** *Em. II. 11 (T. p. 197)* Zanclen **L F** *in marg. (T. p. 232)* tandes **O** tandem **V** — tyranni **Cm** *l. l.*

Sigeis duxistis auis. uetus incola Daunus,
Testor uos, fontes et stagna arcana Numici,
Cum felix nimium dimitteret Ardea pubem,
Sacra domumque ferens et aui penetralia Turni,
Ultra Pyrenen Laurentia nomina duxi.
Cur ut decisa atque auulsa a corpore membra
Despiciar, nosterque luat cur foedera sanguis?'
  Tandem, ut finitae uoces, — miserabile uisu —
Summissi palmas, lacerato tegmine uestis,
Affigunt proni squalentia corpora terrae.
Inde agitant consulta patres curasque fatigant.
Lentulus, ut cernens accensae tecta Sagunti,
Poscendum poenae iuuenem celerique negantis
Exuri bello Carthaginis arua iubebat.
At Fabius, cauta speculator mente futuri
Nec laetus dubiis parcusque lacessere Martem
Et melior clauso bellum producere ferro:
Prima super tantis rebus pensanda, ducisne
Ceperit arma furor, patres an signa moueri
Censuerint; mittique uiros, qui exacta reportent.
Prouidus haec, ritu uatis, fundebat ab alto
Pectore praemeditans Fabius surgentia bella.
Ut saepe e celsa grandaeuus puppe magister,
Prospiciens signis uenturum in carbasa Corum,
Summo iam dudum substringit lintea malo.
Sed lacrimae atque ira mixtus dolor impulit omnis
Praecipitare latens fatum. lectique senatu,
Qui ductorem adeant; si perstet surdus in armis
Pactorum, uertant inde ad Carthaginis arces
Nec diuum oblitis indicere bella morentur.

---

665 Daunus *Blass* Dauni **S** 669 nomina duxi **Ch** 670 auulsa a corpore **Ch** 671 Dispiciat **LOV** Dispinat **F** — nosterque **LFO** uesterque **V** — luam *Heinsius* 673 Summissi palmas **Cc** *Em. II. 11* **S** Submissis palmis **Ch** *(T. p. 206)* 674 Accingunt **F** 679 tanta **F** 680 laetius **Cc** *l. l.* *(T. p. 197)* — parcusque **Cm** *Ep. 83* **Cc** *l. l.* paruisque **S** 691 senatus **S** 694 oblitis **L** *in rasura* oblitus **FOV**

SILI ITALICI
PUNICORUM
LIBER SECUNDUS.

Caeruleis prouecta uadis iam Dardana puppis
Tristia magnanimi portabat iussa senatus
Primoresque patrum. Fabius, Tirynthia proles,
Ter centum memorabat auos, quos turbine Martis
Abstulit una dies, cum Fors non aequa labori
Patricio Cremerae maculauit sanguine ripas.
Huic comes aequato sociauit munere curas
Publicola, ingentis Uolesi Spartana propago.
Is, cultam referens insigni nomine plebem,
Ausonios atauo ducebat consule fastus.
  Hos ut depositis portum contingere uelis
Allatum Hannibali consultaque ferre senatus
Iam medio seram bello poscentia pacem
Ductorisque simul conceptas foedere poenas,
Ocius armatas passim per litora turmas
Ostentare iubet minitantia signa recensque
Perfusos clipeos et tela rubentia caede.
Haud dictis nunc esse locum; strepere omnia clamat
Tyrrhenae clangore tubae gemituque cadentum.
Dum detur, relegant pontum neu se addere clausis
Festinent; notum, quid caede calentibus armis,
Quantum irae liceat, motusue quid audeat ensis.
Sic ducis affatu per inhospita litora pulsi,
Conuerso Tyrios petierunt remige patres.

---

1 Caeruleis **Cd** *(T. p. 214)* Herculeis proiecta **O** *(T. p. 242)* 8 Publicola **LFV** *deest in* **O** *c. marg.* Poplicola *Heinsius* — Uolesi] uolsci **S** Folci *pro* Folsci **Ch** *(T. p. 203)* 10 fastus **FOV** *corr. m. 2 in* fasces **L** *(T. p. 236)* 11 consurgere **F** 18 clamăt **L** 20 neu se **F** *sed i. marg. m. 2* ne an *ut* **LOV** *(T. p. 232)*

Hic alto Poenus fundentem uela carinam
Incessens dextra: 'Nostrum, pro Iupiter!' inquit,
'Nostrum ferre caput parat illa per aequora puppis.
Heu caecae mentes tumefactaque corda secundis!
Armatum Hannibalem poenae petit impia tellus!
Ne deposce, adero; dabitur tibi copia nostri
Ante expectatum, portisque focisque timebis,
Quae nunc externos defendis, Roma, penatis.
Tarpeios iterum scopulos praeruptaque saxa
Scandatis licet et celsam migretis in arcem,
Nullo iam capti uitam pensabitis auro'.
Incensi dictis animi, et furor additus armis.
Conditur extemplo telorum nubibus aether,
Et densa resonant saxorum grandine turres.
Ardor agit, prouecta queat dum cernere muros,
Inque oculis profugae Martem exercere carinae.
Ipse autem incensas promissa piacula turmas
Flagitat, insignis nudato uulnere, ductor
Ac repetens questus furibundo personat ore:
'Poscimur, o socii, Fabiusque e puppe catenas
Ostentat, dominique uocat nos ira senatus.
Si taedet coepti, culpandaue mouimus arma,
Ausoniam ponto propere reuocate carinam.
Nil moror, euincta lacerandum tradite dextra.
Nam cur, Eoi deductus origine Beli,
Tot Libyae populis, tot circumfusus Hiberis,
Seruitium perferre negem? Rhoeteius immo
Aeternum imperet et populis saeclisque propaget
Regna ferox; nos iussa uirum nutusque tremamus'.
Effundunt gemitus atque omina tristia uertunt
In stirpem Aeneadum ac stimulant clamoribus iras.

26 *hunc uersum qui deest in* **S** *inser.* **Cm** *Ep. 76* **Cc** *Em. II. 4 (T. p. 173)* 29 petis *Heinsius* 43 Ac **OV** At **LF** 48 euincta **Ch** en uīctā **L** en uicta **FOV** 52 Aeternum imperet et **Ch S** Imperet aeternum *uulgo* imperitet *Heinsius* — seclisque **Cm** *Ep. 76* **V** seculisque **O** sedisque **L** edisque **F** 53 Regna **Ch LF** Segna **OV** *(T. p. 218)* Signa *uulgo*

Discinctos inter Libyas populosque bilinguis
Marmaricis audax in bella Oenotria signis
Uenerat Asbyte, proles Garamantis Hiarbae.
Hammone hic genitus, Phorcynidos antra Medusae
Cinyphiumque Macen et iniquo e sole calentis
Battiadas late imperio sceptrisque regebat;
Cui patrius Nasamon aeternumque arida Barce,
Cui nemora Autololum atque infidae litora Syrtis
Parebant nullaque leuis Gaetulus habena.
Atque is fundarat thalamos Tritonide nympha,
Unde genus proauumque Iouem regina ferebat
Et sua fatidico repetebat nomina luco.
Haec, ignara uiri uacuoque assueta cubili,
Uenatu et siluis primos defenderat annos;
Non calathis mollita manus operataue fuso,
Dictynnam et saltus et anhelum impellere planta
Cornipedem ac strauisse feras immitis amabat.
Quales Threiciae Rhodopen Pangaeaque lustrant
Saxosis nemora alta iugis cursuque fatigant
Hebrum innupta manus. spreti Ciconesque Getaeque
Et Rhesi domus et lunatis Bistones armis.
Ergo habitu insignis patrio, religata fluentem
Hesperidum crinem dono dextrumque feroci
Nuda latus Marti ac fulgentem tegmine laeuam
Thermodontiaca munita in proelia pelta,
Fumantem rapidis quatiebat cursibus axem.

---

56 Libyas **Ch** 58 asbite **L** asbi'te **F** asbt'te **V** asbierte **O** — Iarbae **Ch** *(cf. I. 417)* 59 arua *Schrader coll. Lucan IX. 626* 62 patiens *van Veen coll. Lucan IX. 439 Nasamon, gens dura* 63 syrtes **S** 68 Hec **L** *ex. corr.* Nec **FOV** 69 defenderat **Ch S** dependerat *Lefebure* impenderat *Burmann* exegerat *Heinsius* 70 mollita **F** mollita **L** *(alterum* l *m. 1 suprascr.)* molita **OV** 73 Threiciam *Schrader* 75 Hebrum] Haemum *Burmann et Drakenb. prob. van Veen* Eurum *Ruperti prob. Ribbeck (Proll. in Verg. p. 364) sed cf. Gossrau ad Verg. Aen. I. 317 et Kvičala in „Vergilstudien" p. 104* 78 dono crinem **Ch** crinem dono **S** nodo *Heinsius cf. Thilo p. 20* 79 fulgentem — laeuam **Ch** laeuum **S**

Pars comitum biiugo curru, pars cetera dorso
Fertur equi; nec non Ueneris iam foedera passae
Reginam cingunt, sed uirgine densior ala est.
Ipsa autem gregibus per longa mapalia lectos
Ante aciem ostentabat equos; tumuloque propinqua
Dum sequitur gyris campum, uibrata per auras
Spicula contorquens summa ponebat in arce.
  Hanc hasta totiens intrantem moenia Mopsus
Non tulit et celsis senior Gortynia muris
Tela sonante fugat neruo liquidasque per auras
Dirigit aligero letalia uulnera ferro.
Cres erat, aerisonis Curetum aduectus ab antris,
Dictaeos agitare puer leuioribus annis
Pennata saltus assuetus harundine Mopsus.
Ille uagam caelo demisit saepe uolucrem;
Ille procul campo linquentem retia ceruum
Uulnere sistebat; rueretque inopina sub ictu
Ante fera incauto, quam sibila poneret arcus.
Nec se tum pharetra iactauit iustius ulla,
Eois quamquam certet Gortyna sagittis.
Uerum ut, opum leuior, uenatu extendere uitam
Abnuit, atque artae res exegere per aequor,
Coniuge cum Meroë natisque inglorius hospes
Intrarat miseram, fato ducente, Saguntum.
Coryti fratrum ex humeris calamique paterni
Pendebant uolucerque chalybs, Minoia tela.
Hic, medius iuuenum, Massylae gentis in agmen
Crebra Cydoneo fundebat spicula cornu.
Iam Garamum audacemque Thyrum pariterque ruentis

86 propinqua *scr.* propinquo **S** propinquum *Best cf. Drakenborch a. h. l.* 88 condebat *Schrader* 92 Dirigit **LO** Derigit **FV** Deligit **Ch** 94 melioribus *Bentley* — armis *Gronouius et Heinsius* 96 demisit **Cd** *(T. p. 214)* **S** diuisit *uulgo* 97 uincentem *Schrader* 98 rueretque **LV** reseretque **O** reueretque **F** rueratque *Liuineius et Bothe* 100 ullus *Schrader* 107 alacerque *Chory* 110 thyrum **V** tyrum **L** tirum **O** thereus **F**

Gisgonem leuemque Bagam indignumque sagittae,
Impubem malas, tam certae occurrere Lixum
Fuderat et plena tractabat bella pharetra.
Tum, uultum intendens telumque in uirginis ora,
Desertum non grata Iouem per uota uocabat.
Namque ut fatiferos conuerti prospicit arcus,
Opposito procul insidiis Nasamonias Harpe
Corpore praeripuit letum calamumque uolantem,
Dum clamat, patulo excipiens tramisit hiatu,
Et primae ferrum a tergo uidere sorores.
At comitis frendens casu labentia uirgo
Membra leuat paruaque oculos iam luce natantis
Irrorat lacrimis totisque annisa doloris
Uiribus intorquet letalem in moenia cornum.
Illa uolans humerum rapido transuerberat ictu
Conantis Dorylae, iunctis iam cornibus arcus,
Educti spatium nerui complente sagitta,
Excutere in uentos resoluto pollice ferrum.
Tum subitum in uulnus praeceps deuoluitur altis
Aggeribus muri, iuxtaque cadentia membra
Effusi uersa calami fluxere pharetra.
Exclamat paribus frater uicinus in armis
Icarus ulciscique parat lacrimabile fatum.
Atque illum raptim promentem in proelia telum
Hannibal excussi praeuertit turbine saxi.
Labuntur gelido torpentia frigore membra,
Deficiensque manus pharetrae sua tela remisit.
  At pater in gemino natorum funere Mopsus
Correptos arcus ter maesta mouit ab ira,

---

111 leuemque **V** leuumque **LFO** saeuumque *Heinsius et Bothe* 112 Impubem, malis *Vonck (Spec. crit. Traj. 1744)* — lixum **S** Lyxum *edd. recc.* 117 Nasamonias Harpe **Ch** nasamonias *ex corr.* **L** nasamonius **F** nasomonius **O** nasamomus **V** 121 At comitis frendens casu **Ch** Et c. casu frendens **S** 122 iam in luce *Liuineius cf. V. 409* 123 annisa **Ch** adnixa **S** 125 umerum **Cd** *(T. p. 215)* — rabido *Bothe* 127 Educti **Cm** *Ep. 76* Et ducti **S** Adducti *Heinsius* 132 Et clamat **S**

Ter cecidit dextra, et notas dolor abstulit artis.
Paenitet heu sero dulcis liquisse penatis,
Arreptoque auide, quo concidis, Icare, saxo,
Postquam aeuum senior percussaque pectora frustra
Sentit et, ut tantos compescat morte dolores,
Nil opis in dextra, uastae se culmine turris
Praecipitem iacit et delapsus pondere prono
Membra super nati moribundos explicat artus.
  Dum cadit externo Gortynius aduena bello,
Iam noua molitus stimulato milite Theron,
Alcidae templi custos araeque sacerdos,
Non expectatum Tyriis effuderat agmen
Et fera miscebat reserata proelia porta.
Atque illi non hasta manu, non uertice cassis,
Sed, fisus latis humeris et mole iuuentae,
Agmina uastabat claua, nihil indigus ensis.
Exuuiae capiti impositae tegimenque leonis
Terribilem attollunt excelso uertice rictum.
Centum angues idem Lernaeaque monstra gerebat
In clipeo et sectis geminam serpentibus hydram.
Ille Iubam Thapsumque patrem clarumque Micipsam
Nomine aui Maurumque Sacen, a moenibus actos
Palantisque fuga, praeceps ad litora cursu
Egerat, atque una spumabant aequora dextra.
Nec contentus Idi leto letoque Cothonis
Marmaridae nec caede Rothi nec caede Iugurthae,
Asbytes currum et radiantis tegmina laenae
Poscebat uotis gemmataque lumina peltae
Atque in belligera uersabat uirgine mentem.
Quem ruere ut telo uidit regina cruento,
Obliquos detorquet equos laeuumque per orbem

---

140 notas **L** *m. 2 corr.* noctis **FOV** *(T. p. 236)* 149 Theron **Cd** 151 effuderat **OV** effunderat **LF** offuderat *Heinsius* 160 tapsum **S** *cf. IV. 635* — patris *Heinsius* 161 nomen auis *Bothe* 166 tegmina **V** tegmine **LFO** — laenae **Ch** lene **LV** laene **F** leue **O** 167 gemmataque **V** geminataque **LFO**

Fallaci gyro campum secat ac uelut ales
Auerso rapitur sinuata per aequora curru.
Dumque ea se ex oculis aufert, atque ocior Euro
Incita puluercam campo trahit ungula nubem,
Aduersum late stridens rota proterit agmen,
Ingerit et crebras uirgo trepidantibus hastas.
Hic cecidere Lycus Thamyrisque et nobile nomen
Eurydamas, clari deductum stirpe parentis;
Qui thalamos ausus quondam sperare superbos,
Heu demens! Ithacique torum; sed enim arte pudica
Fallacis totiens reuoluto stamine telae
Deceptus, mersum pelago iactarat Ulixen.
Ast Ithacus uero ficta pro morte loquacem
Affecit leto, taedaeque ad funera uersae.
Gens extrema uiri campis deletur Hiberis
Eurydamas Nomados dextra; superinstrepit ater
Et seruat cursum perfractis ossibus axis.
Iamque aderat remeans uirgo, inter proelia postquam
Distringi Therona uidet, saeuamque bipennem
Perlibrans mediae fronti, spolium inde superbum
Herculeasque tibi exuuias, Dictynna, uouebat.
Nec segnis Theron tantae spe laudis in ipsos
Aduersus consurgit equos uillosaque fului
Ingerit obiectans trepidantibus ora leonis.
Attoniti terrore nouo rictuque minaci
Quadrupedes iactant resupino pondere currum.
Tum saltu Asbyten conantem linquere pugnas
Occupat, incussa gemina inter tempora claua,
Feruentisque rotas turbataque frena pauore
Disiecto spargit collisa per ossa cerebro;
Ac rapta properans caedem ostentare bipenni,
Amputat e curru reuolutae uirginis ora.

---

178 Eurymachus *Heinsius et Bothe* 182 ulixen L ulixem FOV 186 Nomades Ch 190 Praelibrans *Liuineius et Heinsius* 193 Aduersus LO Auersus FV Aduersos *van Veen* 197 bigas *Schrader* 200 spargit Ch 201 Ac rapta Ch

Necdum irae positae; celsa nam figitur hasta
Spectandum caput; id gestent ante agmina Poenum,
Imperat, et propere currus ad moenia uertant.
Haec caecus fati diuumque abeunte fauore
Uicino Theron edebat proelia leto.
Namque aderat toto ore ferens iramque minasque
Hannibal et caesam Asbyten fixique trophaeum
Infandum capitis furiata mente dolebat.
Ac simul aerati radiauit luminis umbo,
Et concussa procul membris uelocibus arma
Letiferum intonuere, fugam perculsa repente
Ad muros trepido conuertunt agmina cursu.
Sicut agit leuibus per sera crepuscula pennis
E pastu uolucres ad nota cubilia uesper;
Aut, ubi Cecropius formidine nubis aquosae
Sparsa super flores examina tollit Hymettos,
Ad dulcis ceras et odori corticis antra
Mellis apes grauidae properant densoque uolatu
Raucum connexae glomerant ad limina murmur.
Praecipitat metus attonitos, caecique feruntur.
Heu blandum caeli lumen! tantone cauetur
Mors reditura metu nascentique addita fata?
Consilium damnant portisque atque aggere tuto
Erupisse gemunt; retinet uix agmina Theron
Interdumque manu, interdum clamore minisque:
'State, uiri; meus ille hostis; mihi gloria magnae,
State, uenit pugnae. muro tectisque Sagunti
Hac abigam Poenos dextra; spectacula tantum
Ferte, uiri; uel, si cunctos metus acer in urbem,
Heu deforme! rapit, soli mihi claudite portas'.

---

205 Imperat **L** *ex rasura* Temperat **FOV** *(cf. u. 652)* 208 Iamque *Heinsius* — iramque **ChFOV** iram **L** *sed* s *m. 1 suprascr.* 211 luminis] tegminis *van Veen* 221 cōnexae **O** conuexae **LV** conexe **F** 225 Consilium damnant portisque **Cm** *Ep. 76* — damnant **L** clamant **FOV** portaque **S** 230—231 spectacula tantum Ferte, uiri **Ch** — tanta **S** — Feste **F** *(T. p. 230)* Este **LOV**

At Poenus rapido praeceps ad moenia cursu,
Dum pauitant trepidi rerum fessique salutis,
Tendebat; stat primam urbem murosque patentis
Postposita caede et dilata inuadere pugna.
Id postquam Herculeae custos uidet impiger arae,
Emicat et uelox formidine praeuenit hostem.
Gliscit Elissaeo uiolentior ira tyranno:
'Tu solue interea nobis, bone ianitor urbis,
Supplicium, ut pandas', inquit, 'tua moenia leto'.
Nec plura effari sinit ira, rotatque coruscum
Mucronem; sed contortum prior impete uasto
Daunius huic robur iuuenis iacit; arma fragore
Icta graui raucum gemuere, alteque resultant
Aere illisa cauo nodosae pondera clauae.
At uiduus teli et frustrato proditus ictu,
Pernici uelox cursu rapit incita membra
Et celeri fugiens perlustrat moenia planta.
Instat atrox terga increpitans fugientia uictor.
Conclamant matres, celsoque e culmine muri
Lamentis uox mixta sonat; nunc nomine noto
Appellant, seras fesso nunc pandere portas
Posse uolunt; quatit hortantum praecordia terror,
Ne simul accipiant ingentem moenibus hostem.
Incutit umbonem fesso assultatque ruenti
Poenus et ostentans spectantem e moenibus urbem:
'I, miseram Asbyten leto solare propinquo'.
Haec dicens, iugulo optantis dimittere uitam
Infestum condit mucronem ac regia laetus
Quadrupedes spolia abreptos a moenibus ipsis,
Quis aditum portae trepidantum saepserat agmen,
Uictor agit curruque uolat per ouantia castra.
At Nomadum furibunda cohors miserabile humandi
Deproperat munus tumulique adiungit honorem

237 aras **Ch** arcis *Heinsius* 241 ut **FOV** et **L** 247 et frustrato **Ch** 249 ter lustrat *Heinsius* 255 urgentem *Heinsius* 258 I, miser, A. *Bothe* 261 a **LOV** e **F**

Et rapto cineres ter circum corpore lustrat.
Hinc letale uiri robur tegimenque tremendum
In flammas iaciunt; ambustoque ore genisque
Deforme alitibus liquere cadauer Hiberis.
  Poenorum interea quis rerum summa potestas,
Consultant bello super, et quae dicta ferantur
Ausoniae populis, oratorumque minaci
Aduentu trepidant. mouet hinc foedusque fidesque
Et testes superi iurataque pacta parentum,
Hinc popularis amor coeptantis magna iuuentae,
Et sperare iuuat belli meliora. sed, olim
Ductorem infestans odiis gentilibus, Hannon
Sic adeo increpitat studia incautumque fauorem:
'Cuncta quidem, patres, — neque enim cohibere minantum
Irae se ualuere — premunt formidine uocem.
Haud tamen abstiterim, mortem licet arma propinquent.
Testabor superos et caelo nota relinquam,
Quae postrema salus rerum patriaeque reposcit.
Nec nunc obsessa demum et fumante Sagunto
Haec serus uates Hannon canit; anxia rupi
Pectora, ne castris innutriretur et armis
Exitiale caput, monui et, dum uita, monebo,
Ingenitum noscens uirus flatusque paternos.
Ut, qui stelligero speculatur sidera caelo,
Uenturam pelagi rabiem Caurique futura
Praedicit miseris haud uanus flamina nautis.
Consedit solio rerumque inuasit habenas —
Ergo armis foedus fasque omne abrumpitur armis,

---

267 Hinc **O** Huic **LFV** — tegimenque **LV** tegmenque **FO** 272 Ausoniae populis **S** Ausoniae a populis **Ch** — minacem Aduentum *van Veen* 275 coeptantis **Ch** ceptantis **FO** cẹptantis **L** (a *suprascr. m. 2)* captantis **V** 276 bello *uel* bellis *Burmann* 277 Hannon **Ch** *(T. p. 203)* 279 Cuncti equidem *Liueneius et Heinsius* 282 nota **Ch F** uota **LOV** 289 speculatus *Heinsius* 292 Consedit **O** Concedit **LFV**

Oppida quassantur, longeque in moenia nostra
Aeneadum arrectae mentes, disiectaque pax est.
Exagitant manes iuuenem furiaeque paternae
Ac funesta sacra et conuersi foedere rupto
In caput infidum superi Massylaque uates.
An nunc ille noui caecus caligine regni
Externas arces quatit? haud Tirynthia tecta —
Sic propria luat hoc poena nec misceat urbis
Fata suis — nunc hoc, hoc inquam, tempore muros
Oppugnat, Carthago, tuos teque obsidet armis.
Lauimus Hennaeas animoso sanguine uallis
Et uix conducto produximus arma Lacone.
Nos ratibus laceris Scyllaea repleuimus antra
Classibus et refluo spectauimus aequore raptis
Contorta e fundo reuomentem transtra Charybdin.
Respice, pro demens! pro pectus inane deorum!
Aegatis Libyaeque procul fluitantia membra.
Quo ruis? et patriae exitio tibi nomina quaeris?
Scilicet immensae, uisis iuuenilibus armis,
Subsident Alpes, subsidet mole niuali
Alpibus aequatum attollens caput Apenninus.
Sed campos fac, uane, dari. num gentibus istis
Mortales animi? aut ferro flammaue fatiscunt?
Haud tibi Neritia cernes cum prole laborem.
Pubescit castris miles, galeaque teruntur
Nondum signatae flaua lanugine malae.
Nec requies aeui nota, exanguesque merendo
Stant prima inter signa senes letumque lacessunt.
Ipse ego Romanas perfosso corpore turmas

---

299 An nunc **Ch** Annuit **S** 300 haud Tirynthia **Ch** ut **LF** aut **OV** 301 Sic] Ut *Baehrens* Dis *Chovy* — luat hoc poena **Ch** 302 Fata **Cm** *Ep. 76* — nunc hoc hoc inquam tempore **Cm** *l. l.* nunc hoc inquam hoc in tempore **Ch** *(T. p. 210)* nunc hoc inquam hoc tempore **S** 304 Hennaeas **Ch** ethnaeas **S** *cf. I. 93* 310 Libyaque *Ruperti* 311 *h. u. inser.* **Cm** *Ep. 76* **Cc** *Em. II. 4 deest in* **S** *(T. p. 173)* iuuenilibus **Cm** *et* **Cc** iuuenalibus **Ch** *(T. p. 210)* 315 num **LV** nunc **FO** 316 fatiscunt **L** fatescunt **FOV** 320 aeuo *Liuineius*

Tela intorquentis correpta e uulnere uidi;
Uidi animos mortesque uirum decorisque furorem.
Si bello obsistis nec te uictoribus offers,
Quantum heu, Carthago, donat tibi sanguinis Hannon!'
Gestar ad haec — namque impatiens asperque coquebat
Iamdudum immites iras mediamque loquentis
Bis conatus erat turbando abrumpere uocem —:
'Concilione', inquit, 'Libyae Tyrioque senatu,
Pro superi! Ausonius miles sedet? armaque tantum
Haud dum sumpta uiro? nam cetera non latet hostis.
Nunc geminas Alpes Apenninumque minatur,
Nunc freta Sicaniae et Scyllaei litoris undas;
Nec procul est, quin iam manes umbrasque pauescat
Dardanias; tanta accumulat praeconia leto
Uulneribusque uirum ac tollit sub sidera gentem.
Mortalem, mihi crede, licet formidine turpi
Frigida corda tremant, mortalem sumimus hostem.
Uidi ego, cum, geminas artis post terga catenis
Euinctus palmas, uulgo traheretur ouante
Carceris in tenebras spes et fiducia gentis
Regulus Hectoreae; uidi, cum robore pendens
Hesperiam cruce sublimis spectaret ab alta.
Nec uero terrent puerilia protinus ora
Sub galea et pressae properata casside malae.
Indole non adeo segni sumus. aspice, turmae
Quot Libycae certant annos anteire labore
Et nudis bellantur equis. ipse, aspice, ductor,
Cum primam tenero uocem proferret ab ore,
Iam bella et lituos ac flammis urere gentem

---

323 retorquentes *Burmann* 325 obsistis **S** absistis *uulgo* 332 *interrogationis signum post* uiro *tollit van Veen* 333 minatur **LF** minati **O** *(sed m. 2* tus *suprascr.)* minaci **V** minari *Heinsius* 337 ac tollit sub sidera g. **Ch** attollit **L** ad sidera **OV** 339 tremant L *ex corr.* p̂mant **FOV** 341 Euinctus **ChLF** Succinctus **OV** 348 Quo *Bothe*

Iurabat Phrygiam atque animo patria arma mouebat.
Proinde polo crescant Alpes, astrisque coruscos
Apenninus agat scopulos: per saxa niuesque —
Dicam etenim, ut stimulent atram uel inania mentem —
Per caelum est qui pandat iter. pudet Hercule tritas
Desperare uias laudemque timere secundam.
Sed Libyae clades et primi incendia belli
Aggerat atque iterum pro libertate labores
Hannon ferre uetat. ponat formidinis aestus
Parietibusque domus imbellis femina seruet
Singultantem animam; nos, nos contra ibimus hostem,
Quis procul a Tyria dominos depellere Byrsa,
Uel Ioue non aequo, fixum est. sin fata repugnant,
Et iam damnata cessit Carthagine Mauors,
Occumbam potius nec te, patria inclita, dedam
Aeternum famulam liberque Acheronta uidebo.
Nam quae, pro superi! Fabius iubet? ocius arma
Exuite et capta descendite ab arce Sagunti.
Tum delecta manus scutorum incendat aceruos,
Uranturque rates, ac toto absistite ponto.
Di, procul o, merita est numquam si talia plecti
Carthago, prohibete nefas nostrique solutas
Ductoris seruate manus!' Ut deinde resedit —
[Factaque censendi patrum de more potestas,
Hic Hannon reddi propere certamine rapta
Instat et auctorem uiolati foederis addit] —
Tum uero attoniti, ceu templo irrumperet hostis,

352 patrio **O** — *post hunc uersum deteriores codd. exhibent:* ultor erit caedis iam te spectante propinquae. *h. u. deest in Col. et S (T. p. 227)* 353 Proinde **F** Satque **L** *in rasura* Propinque polo **OV** *(T. p. 227 et 243)* — astrisque **Cm** *Ep. 76* **Ch** astusque **V** *(T. p. 220)* 355 artam *Ernesti et Bothe* 364 repugnant **S** repugnent *edd. nonnullae* 366 dedam **Cm** *Ep. 81* dudum **S** *(T. p. 248)* ductam *Chory* 372 unquam *Buchwald* 374 ut **Cm** *Ep. 81* 375—377 *desunt in Col. teste Modio (T. p. 173). cum Thilone spurios hos uersus esse iudico* 377 addit **S** addi *Gronouius et Heinsius*

Exiluere patres, Latioque id uerteret omen,
Orauere deum. At postquam discordia sensit
Pectora et infidas ad Martem uergere mentes,
Non ultra patiens Fabius rexisse dolorem,
Consilium propere exposcit, patribusque uocatis,
Bellum se gestare sinu pacemque profatus,
Quid sedeat, legere ambiguis neu fallere dictis
Imperat ac, saeuo neutrum renuente senatu,
Ceu clausas acies gremioque effunderet arma:
'Accipite infaustum Libyae euentuque priori
Par', inquit, 'bellum' — et laxos effundit amictus.
Tum patrias repetit pugnandi nuntius arces.
  Atque ea dum profugae regnis agitantur Elissae,
Accisis uelox populis, quis aegra lababat
Ambiguo sub Marte fides, praedaque grauatus
Ad muros Poenus reuocauerat arma Sagunti.
  Ecce autem clipeum saeuo fulgore micantem
Oceani gentes ductori dona ferebant,
Callaicae telluris opus, galeamque coruscis
Subnexam cristis, uibrant cui uertice coni
Albentis niueae tremulo nutamine pennae;
Ensem unam ac multis fatalem milibus hastam.
Praeterea textam nodis auroque trilicem
Loricam, nulli tegimen penetrabile telo.
Haec, aere et duri chalybis perfecta metallo
Atque opibus perfusa Tagi, per singula laetis
Lustrat ouans oculis et gaudet origine regni:

380 ac **S** — sensit **Ch** sentit **V** 382 rexisse **Ch** 383 Consilium *Koch* Concilium **S** propere exposcit **S** exp. prop. *uulgo — uu.* 383 *et* 387 *eiciendos esse putant Ruperti et Thilo* 392 Accisis *Barth* Accitis **S** Ascitis *Liuineius et Drakenborch* Attritis *Heinsius* Afflictis *Withof* Pacatis *Schrader* Accessis *Koch* 398 Subnexam *scr.* Subnixam **S** Suffixam *Schrader* 399 Albentis **Ch** Ardentis *Bothe* 400 unam *ut coni. Koch* **Ch LF** unum **OV** uncum *Chory* 401 texam **Ch** intextam *Heinsius* nexam *Ruperti* 402 Loricam nulli **Ch O** Loricam et nulli **LFV** 405 et gaudet or. **Oh** gaudetque ĩ origine **L** *(ĩ m. 1 suprascr.)* gaudetque **F** gaudetque et or. **OV**

Condebat primae Dido Carthaginis arces,
Instabatque operi subducta classe iuuentus.
Molibus hi claudunt portus, his tecta domosque
Partiris, iustae Bitia uenerande senectae.
Ostentant caput effossa tellure repertum
Bellatoris equi atque omen clamore salutant.
Has inter species orbatum classe suisque
Aenean pulsum pelago dextraque precantem
Cernere erat. fronte hunc auide regina serena
Infelix ac iam uultu spectabat amico.
Hinc et speluncam furtiuaque foedera amantum
Callaicae fecere manus; it clamor ad auras
Latratusque canum, subitoque exterrita nimbo
Occultant alae uenantum corpora siluis.
Nec procul Aeneadum uacuo iam litore classis
Aequora nequicquam reuocante petebat Elissa.
Ipsa, pyram super ingentem stans, saucia Dido
Mandabat Tyriis ultricia bella futuris;
Ardentemque rogum media spectabat ab unda
Dardanus et magnis pandebat carbasa fatis.
Parte alia supplex infernis Hannibal aris
Arcanum Stygia libat cum uate cruorem
Et primo bella Aeneadum iurabat ab aeuo.
At senior Siculis exultat Hamilcar in aruis —
Spirantem credas certamina anhela mouere,
Ardor inest oculis, toruumque minatur imago.
  Necnon et laeuum clipei latus aspera signis
Implebat Spartana cohors; hanc ducit ouantem
Ledaeis ueniens uictor Xanthippus Amyclis.
Iuxta triste decus pendet sub imagine poenae
Regulus et fidei dat magna exempla Sagunto.

---

408 domosque **S** domusque *edd.* 413 Aenean, *quod Heinsius suaserat,* **LFV** Aeneam **O** 421 petebat **Cd** *(T. p. 214)* preibat **L** peribat **F** pībat **OV** redibat *Barth* operibat *Heinsius* tenebat *Burmann* secabat *Withof* premebat *Lefebure* 429 Ac **S** — aruis **FV** armis **LO** 436 sagunto *corr. m. 2 ex* saguntos **O** saguntos **LFV**

Laetior at circa facies, agitata ferarum
Agmina uenatu et caelata mapalia fulgent.
Nec procul usta cutem nigri soror horrida Mauri
Assuetas mulcet patrio sermone leaenas.
It liber campi pastor, cui fine sine ullo
Inuetitum saltus penetrat pecus; omnia Poenum
Armenti uigilem patrio de more secuntur;
Gaesaque latratorque Cydon tectumque focique
In silicis uenis et fistula nota iuuencis.
Eminet excelso consurgens colle Saguntos,
Quam circa immensi populi condensaque cingunt
Agmina certantum pulsantque trementibus hastis.
Extrema clipei stagnabat Hiberus in ora,
Curuatis claudens ingentem flexibus orbem.
Hannibal, abrupto transgressus foedere ripas,
Poenorum populos Romana in bella uocabat.
Tali sublimis dono, noua tegmina latis
Aptat concutiens humeris celsusque profatur:
'Heu quantum Ausonio sudabitis, arma, cruore!
Quas, belli iudex, poenas mihi, Curia, pendes!'
Iamque senescebat uallatus moenibus hostis,
Carpebatque dies urbem, dum signa manusque
Expectant fessi socias. tandem aequore uano
Auertunt oculos frustrataque litora ponunt
Et propius suprema uident. sedet acta medullis
Iamdudum atque inopes penitus coquit intima pestis.
Est furtim lento misere durantia tabo
Uiscera et exurit siccatas sanguine uenas
Per longum celata fames; iam lumina retro

---

437 at **V** ac **LFO**   438 uenãtũ **L**   448 mulcet patrio **S** patr. mulc. *uulgo*   441 campi **Cm** *Ep. 81* campis **V**   445 uiuentis **O**   447 circa **LFO** circum **V**   456 iudex **Ch S** *corr. m. 2 in* uĩdex **L**   457 uallatus **Cm** *Ep. 81* **LF** uallatis **OV**   459 uanos *Burmann* uani *Lefebure*   460 norunt *Chory*   463 misere **Ch LF** miseris **OV** — rurantia *Heinsius* ardentia *Schrader* rugantia *Chory* — lenta macies d. tabe *Bentley*   465 fames] sitis *Bentley*

Exesis fugere genis, iam lurida sola
Tecta cute et uenis male iuncta trementibus ossa
Extant, consumptis uisu deformia membris.
Humentis rores noctis terramque madentem
Solamen fecere mali, cassoque labore
E sicco frustra presserunt robore sucos.
Nil temerare piget; rabidi ieiunia uentris
Insolitis adigunt uesci; resolutaque, nudos
Linquentes clipeos, armorum tegmina mandunt.
  Desuper haec caelo spectans Tirynthius alto
Illacrimat fractae nequicquam casibus urbis.
Namque metus magnique tenent praecepta parentis,
Ne saeuae tendat contra decreta nouercae.
Sic igitur, coepta occultans, ad limina sanctae
Contendit Fidei secretaque pectora tentat.
Arcanis dea laeta polo tum forte remoto
Caelicolum magnas uoluebat conscia curas;
Quam tali alloquitur Nemeae pacator honore:
'Ante Iouem generata, decus diuumque hominumque,
Qua sine non tellus pacem, non aequora norunt,
Iustitiae consors tacitumque in pectore numen,
Exitiumne tuae dirum spectare Sagunti
Et tot pendentem pro te, dea, cernere poenas
Urbem lenta potes? moritur tibi uulgus, et unam
Te matres, uincente fame, te maesta uirorum
Ora uocant, primaque sonant te uoce minores.
Fer caelo auxilium et fessis da surgere rebus'.
  Haec satus Alcmena; contra cui talia uirgo:
'Cerno equidem, nec pro nihilo est mihi foedera rumpi;
Statque dies, ausis olim tam tristibus ultor.
Sed me, pollutas properantem linquere terras,
Sedibus his tectisque nouis succedere adegit
Fecundum in fraudes hominum genus; impia liqui

467 neruis *Lefebure* 469 Humentis *ex corr.* L Umentis Ch O Uiuentis FV Uuentis *Barth* 483 tali — Nemeae Cm *Ep. 83* uenie LOV nemae F 497 nouis OV iouis LF

Et, quantum terrent, tantum metuentia regna
Ac furias auri nec uilia praemia fraudum
Et super haec ritu horrificos ac more ferarum
Uiuentis rapto populos luxuque solutum
Omne decus multaque oppressum nocte pudorem.
Uis colitur, iurisque locum sibi uindicat ensis,
Et probris cessit uirtus. en, aspice gentes:
Nemo insons; pacem seruant commercia culpae.
Sed secura tua fundata ut moenia dextra
Dignum te seruent memorando fine uigorem,
Dedita nec fessi tramittant corpora Poeno —
Quod solum nunc fata sinunt seriesque futuri —
Extendam leti decus atque in saecula mittam
Ipsaque laudatas ad manes prosequar umbras'.
  Inde seuera leui decurrens aethere uirgo
Luctantem fatis petit inflammata Saguntum;
Inuadit mentes et pectora nota pererrat
Immittitque animis numen. tum, fusa medullis,
Implicat atque sui flagrantem inspirat amorem.
Arma uolunt tentantque aegros ad proelia nisus.
Insperatus adest uigor, interiusque recursat
Dulcis honor diuae et sacrum pro uirgine letum.
It tacitus fessis per ouantia pectora sensus,
Uel leto grauiora pati saeuasque ferarum
Attentare dapes et mensis addere crimen.
Sed prohibet culpa pollutam extendere lucem
Casta Fides paribusque famem compescere membris.
  Quam simul inuisae gentis conspexit in arce,
Forte ferens sese Libycis Saturnia castris,
Uirgineum increpitat miscentem bella furorem
Atque, ira turbata gradum, ciet ocius atram

500 Ac **LF** Et **OV** 507 Sed si cura *Heinsius* sessura (=*casura cf. u. 549) Bothe* 513 leui **Cm** *Ep. 83* **V** ioui **LFO** 521 It **Ch LF** Et **OV** 522 foedasque *Burmann* — suorum *Bentley* 526 conspexit **Ch LF** inspexit **OV** 529 ira **Ch LF** ita **OV**

Tisiphonen, imos agitantem uerbere manes,
Et palmas tendens: 'Hos', inquit, 'noctis alumna,
Hos muros impelle manu populumque ferocem
Dextris sterne suis; Iuno iubet, ipsa propinqua
Effectus studiumque tuum de nube uidebo.
Illa deos summumque Iouem turbantia tela,
Quis Acheronta moues, flammam immanesque chelydros
Stridoremque tuum, quo territa comprimit ora
Cerberus, ac, mixto quae spumant felle, uenena
Et quicquid scelerum, poenarum quicquid et irae
Pectore fecundo coquitur tibi, congere praeceps
In Rutulos totamque Erebo demitte Saguntum.
Hac mercede Fides constet delapsa per auras'.
Sic uoce instimulans dextra dea concita saeuam
Eumenida incussit muris; tremuitque repente
Mons circum, et grauior sonuit per litora fluctus.
Sibilat insurgens capiti et turgentia circa
Multus colla micat squalenti tergore serpens.
Mors graditur, uasto caua pandens guttura rictu,
Casuroque inhiat populo: tunc Luctus et atri
Pectora circumstant Planctus Maerorque Dolorque,
Atque omnes assunt Poenae, formaque trifauci
Personat insomnis lacrimosae Ianitor aulae.
Protinus assimulat faciem mutabile monstrum
Tiburnae gressumque simul sonitumque loquenti.
Haec bello uacuos et saeui turbine Martis
Lugebat thalamos, Murro spoliata marito;
Clara genus Daunique trahens a sanguine nomen.
Cui uultus induta pares disiectaque crinem

---

531 palma ostendens *Heinsius* palmam tendens *Lefebure* 533 suis **Cm** *Ep. 41* **Cc** *Em. II. 4* **LF** tuis **OV** 534—537 *uerba* de nube uidebo — quo territa *inscr.* **Cm** *et* **Cc** *ll. ll. in* **S** *legitur:* studiumque tuum quo comprimit ora *(T. p. 173. 238. 240)* 546 circa **Ch S** circum *uulgo* 548 caua pandens g. **Ch S** pandens caua *uulgo* 553 adsimilat *Ruperti* 554 loquenti **S** loquentis *uulgo* 557 Daunique **Cc** *Em. II. 4* clarumque **S** — a sanguine **Cc** *l. l.*

Eumenis, in medios irrumpit turbida coetus
Et maestas lacerata genas: 'Quis terminus?' inquit,
'Sat Fidei proauisque datum! uidi ipsa cruentum,
Ipsa meum uidi lacerato uulnere nostras
Terrentem Murrum noctes et dira sonantem:
Eripe te, coniux, miserandae casibus urbis
Et fuge, si terras adimit uictoria Poeni,
Ad manes, Tiburna, meos; cecidere penates,
Occidimus Rutuli, tenet omnia Punicus ensis.
Mens horret, nec adhuc oculis absistit imago.
Nullane iam posthac tua tecta, Sagunte, uidebo?
Felix, Murre, necis patriaque superstite felix.
At nos, Sidoniis famulatum matribus actas,
Post belli casus uastique pericula ponti
Carthago aspiciet uictrix; tandemque suprema
Nocte obita, Libyae gremio captiua iacebo.
Sed uos, o iuuenes, uetuit quos conscia uirtus
Posse capi, quis telum ingens contra aspera mors est,
Uestris seruitio manibus subducite matres.
Ardua uirtutem profert uia. pergite primi
Nec facilem populis nec notam inuadere laudem'.
His ubi turbatas hortatibus impulit aures,
Inde petit tumulum, summo quem uertice montis
Amphitryoniades spectandum ex aequore nautis
Struxerat et grato cineres decorarat honore.
Excitus sede, horrendum! prorumpit ab ima
Caeruleus maculis auro squalentibus anguis;
Ignea sanguinea radiabant lumina flamma,
Oraque uibranti stridebant sibila lingua;
Isque inter trepidos coetus mediamque per urbem
Uoluitur et muris propere delabitur altis

561 Sat — datum **Cc** *l. l.* 562 laceratum *Thilo* — funere *Lefebure* laniato funere *uel* laniatum uulnere *Ruperti* 571 Ac **LFO** Hac **V** 573 Suprema *Bothe et van Veen* supremum **S** 574 Nocte **Ch S** Morte *uulgo* 575 concita *uel* insita *Schrader* 578 praefert *Heinsius*

Ac similis profugo uicina ad litora tendit
Spumantisque freti praeceps immergitur undis.
Tum uero excussae mentes, ceu prodita tecta
Expulsi fugiant manes, umbraeque recusent
Captiuo iacuisse solo. sperare saluti
Pertaesum, damnantque cibos, agit abdita Erinnys.
Haud grauior duris diuum inclementia rebus,
Quam leti proferre moras; abrumpere uitam
Ocius attoniti quaerunt lucemque grauantur.
Certatim structus surrectae molis ad astra
In media stetit urbe rogus; portantque trahuntque
Longae pacis opes quaesitaque praemia dextris,
Callaico uestes distinctas matribus auro
Armaque Dulichia proauis portata Zacyntho
Et prisca aduectos Rutulorum ex urbe penates;
Huc, quicquid superest captis, clipeosque simulque
Infaustos iaciunt enses et condita bello
Effodiunt penitis terrae gaudentque superbi
Uictoris praedam flammis donare supremis.
Quae postquam congesta uidet feralis Erinnys,
Lampada flammiferis tinctam Phlegethontis in undis
Quassat et inferna superos caligine condit.
Inde opus aggressi, toto quod nobile mundo
Aeternum inuictis infelix gloria seruat.
Princeps Tisiphone, lentum indignata parentem,
Pressit ouans capulum cunctantemque impulit ensem
Et dirum insonuit Stygio bis terque flagello.
Inuitas maculant cognato sanguine dextras

---

592 excussae mentes **Cm** *Ep. 81* excussi amentes **S** 594 iacuisse **Ch** latuisse **LOV** *(in* **L** *m. 1 corr. ut uidetur ex* licuisse) icuisse **F** — salutem *van Veen* 595 damnantque cibos **Ch** — abdita **LO** adita **FV** addita *cod. Put. et coni. Gronouius* 597 perferre **S** 601 Longae **Cm** *Ep. 81* Longas **S** 605 captis] raptim *Ruperti* arcis *Chory* 607 penitis *scr. cum uiro quodam, quem laudat Drakenborch a. h. l.* penitus **S** — terre **S** terra *edd. ex coni. Dausquei* 610 tinctam **L** tractam **FOV** 613 uictis *Heinsius et Bothe* 614 parentem **Cm** *Ep. 34* **S** *(in* **L** *tamen m. 1 suprascr.* parentum*)*

Miranturque nefas auersa mente peractum
Et facto sceleri illacrimant. hic, turbidus ira
Et rabie cladum perpessaeque ultima uitae,
Obliquos uersat materna per ubera uisus;
Hic, raptam librans dilectae in colla securim
Coniugis, increpitat sese mediumque furorem
Proiecta damnat stupefactus membra bipenni.
Nec tamen euasisse datur; nam uerbera Erinnys
Incutit atque atros insibilat ore tumores.
Sic thalami fugit omnis amor, dulcesque marito
Effluxere tori, et subiere obliuia taedae.
Ille iacit, totis connisus uiribus, aegrum
In flammas corpus, densum qua turbine nigro
Exundat fumum piceus caligine uertex.
  At medios inter coetus pietate sinistra,
Infelix Tymbrene, furis, Poenoque parentis
Dum properas auferre necem, reddentia formam
Ora tuam laceras temerasque simillima membra.
Uos etiam primo gemini cecidistis in aeuo,
Eurymedon fratrem et fratrem mentite Lycorma,
Cuncta pares; dulcisque labor sua nomina natis
Reddere et in uultu genetrici stare suorum.
Iam fixus iugulo culpa te soluerat ensis,
Eurymedon, inter miserae lamenta senectae,
Dumque malis turbata parens deceptaque uisis:
'Quo ruis? huc ferrum', clamat, 'conuerte, Lycorma',
Ecce simul iugulum perfoderat ense Lycormas.
Sed magno: 'Quinam, Eurymedon, furor iste?' sonabat
Cum planctu, geminaeque nota decepta figurae,

---

618 auersa **Cm** *l. l.* aduersa **O** 620 perpessusque *Lefebure* 626 tumores **O** timores **LFV** 629 connisus *Heinsius* connisum **Cm** *Ep. 34* **F** connixum **LOV** 631 fumum **Cm** *l. l.* fumans **S** *sed in* **F** um *m. 2 suprascr. (T. p. 233)* — picea *van Veen* 634 reddentia **Cm** *l. l.* 639 stare suorum **Ch** errare *Schrader* 645 quinam **Cm** *l. l.* 646 nota **Ch** notis **S**

Funera mutato reuocabat nomine mater,
Donec, transacto tremebunda per ubera ferro,
Tunc etiam ambiguos cecidit super inscia natos.
Quis diros urbis casus laudandaque monstra
Et Fidei poenas ac tristia fata piorum
Imperet euoluens lacrimis? uix Punica fletu
Cessassent castra ac miserescere nescius hostis.
Urbs, habitata diu Fidei caeloque parentem
Murorum repetens, ruit inter perfida gentis
Sidoniae tela atque immania facta suorum,
Iniustis neglecta deis; furit ensis et ignis,
Quique caret flamma, scelerum est locus. erigit atro
Nigrantem fumo rogus alta ad sidera nubem.
Ardet in excelso proceri uertice montis
Arx, intacta prius bellis — hinc Punica castra
Litoraque et totam soliti spectare Saguntum —
Ardent tecta deum. resplendet imagine flammae
Aequor, et in tremulo uibrant incendia ponto.
Ecce inter medios caedum Tiburna furores,
Fulgenti dextram mucrone armata mariti
Et laeua infelix ardentem lampada quassans
Squalentemque erecta comam ac liuentia planctu
Pectora nudatis ostendens saeua lacertis,
Ad tumulum Murri super ipsa cadauera fertur.
Qualis, ubi inferni dirum tonat aula parentis,
Iraque turbatos exercet regia manes,
Alecto solium ante dei sedemque tremendam
Tartareo est operata Ioui poenasque ministrat.
Arma uiri, multo nuper defensa cruore,
Imponit tumulo illacrimans; manesque precata,

647 Funera — nomine **Cm** *l. l.* 649 Tunc etiam **Cm** *l. l.* — *hoc loco uu.* 665—80 *inserendos putat Bothe* 651 ac **LF** et **OV** — fata **Ch LF** facta **OV** 652 Temperet **F** *(cf. u. 205)* 656 facta **S** fata **Ch** 662 solita hinc spectare *Heinsius* solita inspectare *Lefebure* 663 resplendet **Cm** *Ep. 34* **Cc** *Em. II. 4* 665 *sqq. cf. ad u. 649* 668 erecta **OV** erepta **LF** 674 poenisque *Heinsius*

Acciperent sese, flagrantem lampada subdit.
Tunc rapiens letum: 'Tibi ego haec', ait, 'optime coniux,
Ad manes, en, ipsa fero'. Sic ense recepto
Arma super ruit et flammas inuadit hiatu.
Semiambusta iacet nullo discrimine passim
Infelix obitus, permixto funere, turba.
Ceu, stimulante fame, cum uictor ouilia tandem
Faucibus inuasit siccis leo, mandit hianti
Ore fremens imbelle pecus, patuloque redundat
Gutture ructatus large cruor; incubat atris
Semesae stragis cumulis, aut, murmure anhelo
Infrendens, laceros inter spatiatur aceruos.
Late fusa iacent pecudes custosque Molossus
Pastorumque cohors stabulique gregisque magister,
Totaque uastatis disiecta mapalia tectis.
Irrumpunt uacuam Poeni tot cladibus arcem.
Tum demum ad manis, perfecto munere, Erinnys
Iunoni laudata redit magnamque superba
Exultat rapiens secum sub Tartara turbam.
At uos, sidereae, quas nulla aequauerit aetas,
Ite, decus terrarum, animae, uenerabile uulgus,
Elysium et castas sedes decorate piorum.
Cui uero non aequa dedit uictoria nomen —
Audite, o gentes, neu rumpite foedera pacis
Nec regnis postferte fidem! — uagus exul in orbe
Errabit toto, patriis proiectus ab oris,
Tergaque uertentem trepidans Carthago uidebit.
Saepe Saguntinis somnos exterritus umbris
Optabit cecidisse manu; ferroque negato,
Inuictus quondam Stygias bellator ad undas
Deformata feret liuenti membra ueneno.

686 ruptatus **L** *(cf. I. 525, II. 668)* — artis *Schrader* 691 septis *Heinsius* 697 uulgus Elysio *Heinsius* 699 Cui **Ch F** Quis **LOV**

SILI ITALICI

PUNICORUM

LIBER TERTIUS.

Postquam rupta fides Tyriis, et moenia castae,
Non aequo superum genitore, euersa Sagunti,
Extemplo positos finiti cardine mundi
Uictor adit populos cognataque limina Gades.
Nec uatum mentes agitare et praescia corda
Cessatum super imperio. citus aequore Bostar
Uela dare et rerum praenoscere fata iubetur.
Prisca fides adytis longo seruatur ab aeuo,
Qua sublime sedens, Cirrhaeis aemulus antris,
Inter anhelantis Garamantas corniger Hammon
Fatidico pandit uenientia saecula luco.
Hinc omen coeptis et casus scire futuros
Ante diem bellique uices nouisse petebat.
  Exin clauigeri ueneratus numinis aras
Captiuis onerat donis, quae nuper ab arce
Uictor fumantis rapuit semusta Sagunti.
Uulgatum, nec cassa fides, ab origine fani
Impositas durare trabes solasque per aeuum
Condentum nouisse manus. hinc credere gaudent
Consedisse deum seniumque repellere templis.
Tum, quis fas et honos adyti penetralia nosse,
Femineos prohibent gressus ac limine curant
Saetigeros arcere sues; nec discolor ulli
Ante aras cultus; uelantur corpora lino,
Et Pelusiaco praefulget stamine uertex.
Discinctis mos tura dare atque e lege parentum
Sacrificam lato uestem distinguere clauo.

---

14 clauigeri] cornigeri **Cm** *Ep. 34* **S** 19 hinc **Ch** 21 quis **V** qui **LO** q **F** 25 Et Pelusiaco **Cd** 26 e *om.* **OV**

Pes nudus tonsaeque comae castumque cubile;
Irrestincta focis seruant altaria flammae.
Sed nulla effigies simulacraue nota deorum
Maiestate locum et sacro impleuere timore.
In foribus labor Alcidae: Lernaea recisis
Anguibus hydra iacet, nexuque elisa leonis
Ora Cleonaei patulo caelantur hiatu.
At Stygius, saeuis terrens latratibus umbras,
Ianitor, aeterno tum primum tractus ab antro,
Uincla indignatur, metuitque Megaera catenas.
Iuxta Thraces equi pestisque Erymanthia et altos
Aeripedis ramos superantia cornua cerui.
Nec leuior uinci Libycae telluris alumnus
Matre super stratique genus deforme bimembres
Centauri frontemque minor nunc amnis Acarnan.
Inter quae fulget sacratis ignibus Oete,
Ingentemque animam rapiunt ad sidera flammae.
Postquam oculos uaria impleuit uirtutis imago,
Mira dehinc cernit: surgentis mole profundi
Iniectum terris subitum mare nullaque circa
Litora et infuso stagnantis aequore campos.
Nam qua caeruleis Nereus euoluitur antris
Atque imo freta contorquet Neptunia fundo,
Proruptum exundat pelagus, caecosque relaxans
Oceanus fontis torrentibus ingruit undis.
Tum uada, ceu saeuo penitus permota tridenti,
Luctantur terris tumefactum imponere pontum.
Mox remeat gurges tractoque relabitur aestu,

29 flammas *Bothe et van Veen* 30 nullae *Heinsius* 34 cleonaei **F** cleonea **LV** cleonaea **O** 35 At **S** Ast *uulgo cf. L. Müller, d. r. m. 395* — Stygias *Burmann et van Veen* 39 cervi **Ch S** cervae *uulgo* 42 amnis *cod. Put.* frontemque minor nunc omnis Acarnan **Ch LF** fr. rumor n. o. **OV** *(T. p. 224)* nunc] truncam *Heinsius* 47 Iniectum **F** *ex corr.* Inuectum **LOV** 51 Proruptum **Ch LF** Preruptum **OV** — relapsans **L** 52 Oceanus **Ch** 55 fractoque *Heinsius* stratoque *Ruperti* tardoque *Chory*

Ac ratis erepto campis deserta profundo,
Et fusi transtris expectant aequora nautae.
Cymothoes ea regna uagae pelagique labores
Luna mouet, Luna, immissis per caerula bigis,
Fertque refertque fretum, sequiturque reciproca Tethys.
  Haec propere spectata duci; nam multa fatigant.
Curarum prima exercet, subducere bello
Consortem thalami paruumque sub ubere natum.
Uirgineis iuuenem taedis primoque Hymenaeo
Imbuerat coniux memorique tenebat amore.
At puer, obsessae generatus in ore Sagunti,
Bissenos Lunae nondum compleuerat orbes.
Quos ut seponi stetit et secernere ab armis,
Affatur ductor: 'Spes o Carthaginis altae,
Nate, nec Aeneadum leuior metus, amplior, oro,
Sis patrio decore et factis tibi nomina condas,
Quis superes bellator auum; iamque aegra timoris
Roma tuos numerat lacrimandos matribus annos.
Ni praesaga meos ludunt praecordia sensus,
Ingens hic terris crescit labor; ora parentis
Agnosco toruaque oculos sub fronte minacis
Uagitumque grauem atque irarum elementa mearum.
Si quis forte deum tantos inciderit actus
Et nostro abrumpat leto primordia rerum,
Hoc pignus belli, coniux, seruare labora.
Cumque datum fari, duc per cunabula nostra;
Tangat Elissaeas palmis puerilibus aras
Et cineri iuret patrio Laurentia bella.
Inde ubi flore nouo pubescet firmior aetas,
Emicet in Martem et, calcato foedere, uictor

56 Stat ratis *Liuineius et Heinsius* 57 Et fusi **Ch S** Effusi *uulgo* 58 Cymothoes **F** *ex corr.* Cymotheos **LOV** 61. 62 fatigant. Curarum p. e. **Cm** *Ep. 98* 66 At **V** Ac **LFO** 68 secedere *Buchwald* 72 Qui **S** — iam gesta aegra timoris **O** 73 numerat (t *suprascr.)* **V** numera **LFO** numeret *uulgo* 78 tantis inuiderit actis *Bentley* 79 Et *Liuineius et Bentley* Ut **S**

In Capitolina tumulum mihi uindicet arce.
Tu uero, tanti felix quam gloria partus
Expectat, ueneranda fide, discede periclis
Incerti Martis durosque relinque labores;
Nos clausae niuibus rupes suppostaque caelo
Saxa manent; nos Alcidae, mirante nouerca,
Sudatus labor et, bellis labor acrior, Alpes.
Quod si promissum uertat Fortuna fauorem
Laeuaque sit coeptis, te longa stare senecta
Aeuumque extendisse uelim; tua iustior aetas,
Ultra me improperae ducant cui fila sorores.'
  Sic ille. at contra Cirrhaei sanguis Imilce
Castalii, cui materno de nomine dicta
Castulo Phoebei seruat cognomina uatis,
Atque ex sacrata repetebat stirpe parentes;
Tempore quo Bacchus populos domitabat Hiberos,
Concutiens thyrso atque armata Maenade Calpen,
Lasciuo genitus Satyro nymphaque Myrice,
Milichus indigenis late regnabat in oris,
Cornigeram attollens genitoris imagine frontem.
Hinc patriam clarumque genus referebat Imilce,
Barbarica paulum uitiato nomine lingua.
Quae tunc sic lacrimis sensim manantibus infit:
'Mene, oblite tua nostram pendere salute,
Abnuis inceptis comitem? sic foedera nota
Primitiaeque tori, gelidos ut scandere tecum
Deficiam montis coniux tua? crede uigori
Femineo; castum haud superat labor ullus amorem.
Sin solo aspicimur sexu, fixumque relinqui,
Cedo equidem nec fata moror; deus annuat, oro:

91 *sic interpunxi cum Bentleio* nos, Alcidae m. n. *uulgo* 97 at **L** ac **FOV** — Imilce] inulte **LOV** in ultae *corr. m. 2 in* in ulcae **F** Himilce *Schlichteisen* 99 natis **OV** *unde* nati *Ruperti et Thilo, sed cf. Schlichteisen p. 17* 100 Et quae *van Veen, sed cf. I. 290* 101 Bacchus] bacelus **S** 104 regnabat *van Veen* regnarat **S** 106 inulte **LO** inulce **FV** 109 salute **Ch** salutem **V** *quod prob. Bothe* 110 nota] nobis *Chory* 111 ut scandere **Ch**

I felix, i numinibus uotisque secundis
Atque acies inter flagrantiaque arma relictae
Coniugis et nati curam seruare memento.
Quippe nec Ausonios tantum nec tela nec ignes,
Quantum te, metuo; ruis ipsos acer in enses
Obiectasque caput telis; nec te ulla secundo
Euentu satiat uirtus, tibi gloria soli
Fine caret, credisque uiris ignobile letum
Belligeris in pace mori. tremor implicat artus,
Nec quemquam horresco, qui se tibi conferat unus.
Sed tu, bellorum genitor, miserere nefasque
Auerte et serua caput inuiolabile Teucris.'
Iamque adeo egressi steterant in litore primo,
Et promota ratis, pendentibus arbore nautis,
Aptabat sensim pulsanti carbasa uento,
Cum, lenire metus properans aegramque leuare
Attonitis mentem curis, sic Hannibal orsus:
'Ominibus parce et lacrimis, fidissima coniux.
Et pace et bello cunctis stat terminus aeui,
Extremumque diem primus tulit; ire per ora
Nomen in aeternum paucis mens ignea donat,
Quos pater aetheriis caelestum destinat oris.
An Romana iuga et famulas Carthaginis arces
Perpetiar? stimulant manes noctisque per umbras
Increpitans genitor; stant arae atque horrida sacra
Ante oculos, breuitasque uetat mutabilis horae
Prolatare diem. sedeamne, ut nouerit una
Me tantum Carthago? et, qui sim, nesciat omnis
Gens hominum? letique metu decora alta relinquam?
Quantum etenim distant a morte silentia uitae?
Nec tamen incautos laudum exhorresce furores;
Et nobis est lucis honos, gaudetque senecta
Gloria, cum longo titulis celebratur in aeuo.

121 nec ulla S   124 arctus FO armis LV   125 conferat V conferet LFO   128 gressi S   136 paucis] pacis S   141 horae FV orae L ore O   147 Est nobis et *van Veen*

Te quoque magna manent suscepti praemia belli;
Dent modo se superi, Thybris tibi seruiet omnis
Iliacaeque nurus et diues Dardanus auri.'
Dumque ea permixtis inter se fletibus orant,
Confisus pelago celsa de puppe magister
Cunctantem ciet. abripitur diuulsa marito.
Haerent intenti uultus et litora seruant,
Donec, iter liquidum uolucri rapiente carina,
Consumpsit uisus pontus, tellusque recessit.
At Poenus belli curis auertere amorem
Apparat et repetit properato moenia gressu.
Quae dum perlustrat crebroque obit omnia uisu,
Tandem sollicito cessit uis dura labori,
Belligeramque datur somno componere mentem.
Tum pater omnipotens, gentem exercere periclis
Dardaniam et fama saeuorum tollere ad astra
Bellorum meditans priscosque referre labores,
Praecipitat consulta uiri segnemque quietem
Terret et immissa rumpit formidine somnos.
Iamque per humentem noctis Cyllenius umbram
Aligero lapsu portabat iussa parentis.
Nec mora. mulcentem securo membra sopore
Aggreditur iuuenem ac monitis incessit amaris:
'Turpe duci totam somno consumere noctem,
O rector Libyae. uigili stant bella magistro.
Iam maria effusas cernes turbare carinas
Et Latiam toto pubem uolitare profundo,
Dum lentus coepti terra cunctaris Hibera.
Scilicet, id satis est decoris memorandaque uirtus,
Quod tanto cecidit molimine Graia Saguntos?
En age, si quid inest animo par fortibus ausis,
Fer gressus agiles mecum et comitare uocantem;
Respexisse ueto — monet hoc pater ille deorum —
Uictorem ante altae statuam te moenia Romae.'

---

150 si *Blass* 154 arripitur **LV** 179 animi, par *Burmann* 181 ipse *Liuineius et van Veen*

Iamque uidebatur dextram iniectare graduque
Laetantem trahere in Saturnia regna citato,
Cum subitus circa fragor et uibrata per auras
Exterrent saeuis a tergo sibila linguis;
Ingentique metu diuum praecepta pauenti
Effluxere uiro, et turbatus lumina flectit.
Ecce iugis rapiens siluas ac robora uasto
Contorta amplexu tractasque per inuia rupes,
Ater letifero stridebat turbine serpens.
Quantus non aequas perlustrat flexibus Arctos,
Et geminum lapsu sidus circumligat Anguis,
Immani tantus fauces diducit hiatu
Attollensque caput nimbosis montibus aequat.
Congeminat sonitus rupti uiolentia caeli
Imbriferamque hiemem permixta grandine torquet.
Hoc trepidus monstro — neque enim sopor ille nec altae
Uis aderat noctis, uirgaque fugante tenebras
Miscuerat lucem somno deus — ardua quae sit,
Scitatur, pestis terrasque urgentia membra
Quo ferat et quosnam populos deposcat hiatu.
Cui gelidis almae Cyllenes editus antris:
'Bella uides optata tibi. te maxima bella,
Te strages nemorum, te moto turbida caelo
Tempestas caedesque uirum magnaeque ruinae
Idaei generis lacrimosaque fata secuntur.
Quantus per campos populatis montibus actas
Contorquet siluas squalenti tergore serpens
Et late humectat terras spumante ueneno,
Tantus, perdomitis decurrens Alpibus, atro
Inuolues bello Italiam tantoque fragore
Eruta conuulsis prosternes oppida muris.'
His aegrum stimulis liquere deusque soporque.

---

196 rupti Ch LF rapti OV 197 permixtam Cd *(T. p. 214)* 203 altae *Bothe* 207 sequentur *van Veen* 211. 212 decurrens — Inuolues Ch

It membris gelidus sudor, laetoque pauore
Promissa euoluit somni noctemque retractat.
Iamque deum regi Martique sub omine fausto
Instauratus honos; niueoque ante omnia tauro
Placatus meritis monitor Cyllenius aris.
Extemplo edicit conuellere signa, repensque
Castra quatit clamor permixtis dissona linguis.
  Prodite, Calliope, famae, quos horrida coepta
Excierint populos tulerintque in regna Latini,
Et quas indomitis urbes armarit Hiberis
Quasque Paraetonio glomerarit litore turmas
Ausa sibi Libye rerum deposcere frenos
Et terris mutare iugum. non ulla nec umquam
Saeuior it trucibus tempestas acta procellis;
Nec bellum raptis tam dirum mille carinis
Acrius infremuit trepidumque exterruit orbem.
  Princeps signa tulit Tyria Carthagine pubes,
Membra leuis celsique decus fraudata superbum
Corporis, at docilis fallendi et nectere tectos
Numquam tarda dolos. rudis his tum parma, breuique
Bellabant ense; at uestigia nuda, sinusque
Cingere inassuetum, et rubrae uelamine uestis
Ars erat in pugna fusum occuluisse cruorem.
His rector fulgens ostro super altior omnis
Germanus nitet Hannibalis gratoque tumultu
Mago quatit currus et fratrem spirat in armis.
  Proxima Sidoniis Utica est effusa maniplis,
Prisca situ ueterisque ante arces condita Byrsae.

---

222 Prodite **Cm** *Ep. 98 et* **Ch** 224 Hiberas **Ch** — indomitus turbas a. Hiberus *van Veen* 228 Saenior **LF** Senior **OV** 229 ruptis **Cd S** *(T. p. 188)* rapidis *D. Heinsius* — tam dirum] in Troiam *Salmasius* in Pergama *Heinsius* Graiorum *Ruperti* molitum *Baehrens* trans aequor *Thilo* Atridum *Blass* 233 at **Ch** ac **S** 234 radis *(sed* u *m. 2 suprascr.)* iis tū **V** radix ijs tum **LF** radijs tum **O** rude sutum p. *Heinsius* crates tum p. *uel* aclis tunc arma *Blass* 235 at **Ch** ac **S** 239 nauoque *Markland ad Stat. Silv. V. 1. 76*

Tunc, quae Sicanio praecinxit litora muro,
In clipei speciem curuatis turribus, Aspis.
Sed dux in sese conuerterat ora Sychaeus,
Hasdrubalis proles, cui uano corda tumore
Maternum implebat genus, et resonare superbo
Hannibal haud umquam cessabat auunculus ore.
  Affuit undosa cretus Berenicide miles,
Nec, tereti dextras in pugnam armata dolone,
Destituit Barce sitientibus arida uenis.
Nec non Cyrene Pelopei stirpe nepotis
Battiadas prauos fidei stimulauit in arma.
Quos trahit, antiquo laudatus Hamilcare quondam,
Consilio uiridis, sed belli serus, Ilertes.
  Sabratha tum Tyrium uulgus Sarranaque Leptis
Oeaque Trinacrios Afris permixta colonos
Et Tingim rapido mittebat ab aequore Lixus.
Tum Uaga et antiquis dilectus regibus Hippo,
Quaeque procul cauit non aequos Ruspina fluctus,
Et Zama et uberior Rutulo nunc sanguine Thapsus.
Ducit tot populos, ingens et corpore et armis,
Herculeam factis seruans ac nomine famam,
Antaeus celsumque caput super agmina tollit.
  Uenere Aethiopes, gens haud incognita Nilo,
Qui magneta secant; solis honor ille, metalli
Intactum chalybem uicino ducere saxo.
His simul, immitem testantes corpore solem,
Exusti uenere Nubae. non aerea cassis
Nec lorica riget ferro, non tenditur arcus;

243 Tunc **S** Tum *uulgo* 247 implebant **S** 253 paruos **V** — Battiadae proauos *Heinsius* gnauos *Barth* pariles *Bothe* 255 ilertes **S** Ilerces **Ch** 256 Sabratha **LV** Sabrata **FO** 257 Oeaque **Ch LF** Oraque **OV** 258 tingim **V** tingun **L** tingum **F** tingū **O** Tingin *edd.* 259 Tamuaga **Ch** 260 cauit **Ch** canit **S** *(T. p. 218)* 261 Rutulo nunc **Ch** rutulomine **S** — thapsus **LF** tapsus **OV** Dapsus **Ch** 263 ac **Cm** *Ep. 98* 264 Antaeus **FV** Antheus **LO** 266 solis h. ille, m. *interpunxi* solis h. i. metalli, Int. *uulgo* soli est h. ille metallo, Int. *Ruperti* solis h. ille, metallis *Bothe* 270 non **Ch OV** nec **LF**

Tempora multiplici mos est defendere lino
Et lino munire latus scelerataque sucis
Spicula dirigere et ferrum infamare ueneno.
Tum primum castris Phoenicum tendere ritu
Cinyphii didicere Macae. squalentia barba
Ora uiris, humerosque tegunt uelamine capri
Saetigero; panda manus est armata cateia.
Uersicolor contra caetra et falcatus ab arte
Ensis Adyrmachidis ac laeuo tegmina crure.
Sed mensis asper populus uictuque maligno;
Nam calida tristes epulae torrentur harena.
Quin et Massyli fulgentia signa tulere,
Hesperidum ueniens lucis domus ultima terrae.
Praefuit, intortos demissus uertice crinis,
Bocchus atrox, qui sacratas in litore siluas
Atque inter frondes reuirescere uiderat aurum.
Uos quoque desertis in castra mapalibus itis,
Misceri gregibus Gaetulia sueta ferarum
Indomitisque loqui et sedare leonibus iras.
Nulla domus; plaustris habitant; migrare per arua
Mos atque errantes circumuectare penates.
Hinc mille alipedes turmae — uelocior Euris
Et doctus uirgae sonipes — in castra ruebant.
Ceu pernix cum densa uagis latratibus implet
Uenator dumeta Lacon, aut exigit Umber
Nare sagax e calle feras, perterrita late
Agmina praecipitant uolucres formidine cerui.
Hos agit haud laeto uultu nec fronte serena,
Asbytes nuper caesae germanus, Acherras.

---

271 Pectora *Gronov* 273 inflammare *Heinsius* 274 phenicum *m. 1 corr. ex* phemum **F** phemeum **LV** phenitum **O** 278 caetra **Ch** 279 Adyrmachidis **Cd** *(T. p. 215)* adymaradis **L** achimaradis **OV** acinaradis (— cidis *m. 1 suprascr.)* **F** 285 Bocchus **V** Boccus **LFO** 288 Gaetulia sueta **Ch** getula sueta **O** gens assueta **LFV** *(in* **V** *m. 1 in marg.* l'getula sueta *T. p. 236 et 243)* 290 arma **S** *(in* **F** arua, *sed m. 1 suprascr.* l'arma *T. p. 232)* 292 Hinc **Ch LO** Huic **FV** 299 Acherras **Ch**

Marmaridae, medicum uulgus, strepuere cateruis;
Ad quorum cantus serpens oblita ueneni,
Ad quorum tactum mites iacuere cerastae.
Tum, chalybis pauper, Baniurae cruda iuuentus,
Contenti parca durasse hastilia flamma,
Miscebant auidi trucibus fera murmura linguis.
Necnon Autololes, leuibus gens ignea plantis;
Cui sonipes cursu, cui cesserit incitus amnis,
Tanta fuga est; certant pennae, campumque uolatu
Cum rapuere, pedum frustra uestigia quaeras.
Spectati castris, quos suco nobilis arbor
Et dulci pascit lotos nimis hospita baca.
Quique atro rabidas efferuescente ueneno
Dipsadas immensis horrent Garamantes harenis.
Fama docet, caesae rapuit cum Gorgonis ora
Perseus, in Libyam dirum fluxisse cruorem;
Inde Medusaeis terram exundasse chelydris.
Milibus his ductor spectatus Marte Choaspes,
Neritia Meninge satus, cui tragula semper
Fulmineam armabat, celebratum missile, dextram.
Huc coit aequoreus Nasamon, inuadere fluctu
Audax naufragia et praedas auellere ponto;
Huc, qui stagna colunt Tritonidos alta paludis,
Qua uirgo, ut fama est, bellatrix edita lympha
Inuento primam Libyen perfudit oliuo.
Necnon totus adest uesper populique reposti.
Cantaber ante omnis, hiemisque aestusque famisque
Inuictus palmamque ex omni ferre labore.
Mirus amor populo, cum pigra incanuit aetas,

---

301 *uersus deest in* **L** 302 tactum **Cm** *Ep. 16* **ChFOV** tactus **Cm** *Ep. 98 (T. p. 210)* 303 Baniurae **Ch** bamurae **S** Baniurae et *Heinsius* 315 in Libyam **Ch** 317 marte **V** in arce **LO** marce *corr. in* arce **F** *(T. p. 232)* — choaspes **LFV** coaspes **O** 318 meanige **LF** mauigie **V** mauige **O** 319 libratum *Heinsius* sceleratum *uel* celeratum *uel* terebratum *Schrader* 320 Huc *Heinsius* Huic **Ch F** Hinc **LOV** 322 Huc **Ch LO** Hinc **F** Hunc **V**

Imbelles iam dudum annos praeuertere fato
Nec uitam sine Marte pati. quippe omnis in armis
Lucis causa sita, et damnatum uiuere paci.
  Uenit et, Aurorae lacrimis perfusus, in orbem
Diuersum, patrias fugit cum deuius oras,
Armiger Eoi non felix Memnonis Astyr.
His paruus sonipes nec Marti notus; at idem
Aut inconcusso glomerat uestigia dorso,
Aut molli pacata celer rapit esseda collo.
Cydnus agit, iuga Pyrenes uenatibus acer
Metiri iaculoue extendere proelia Mauro.
  Uenere et Celtae sociati nomen Hiberis.
His pugna cecidisse decus, corpusque cremari
Tale nefas. caelo credunt superisque referri,
Impastus carpat si membra iacentia uultur.
  Fibrarum et pennae diuinarumque sagacem
Flammarum misit diues Callaecia pubem,
Barbara nunc patriis ululantem carmina linguis,
Nunc, pedis alterno percussa uerbere terra,
Ad numerum resonas gaudentem plaudere caetras.
Haec requies ludusque uiris, ea sacra uoluptas.
Cetera femineus peragit labor; addere sulco
Semina et impresso tellurem uertere aratro,
Segne uiris. quicquid duro sine Marte gerundum,
Callaici coniux obit irrequieta mariti.
Hos Uiriathus agit Lusitanumque remotis
Extractum lustris, primo Uiriathus in aeuo,
Nomen Romanis pactum mox nobile damnis.

---

329 fato *Bentley* saxo **S** taxo *Ruperti* 335 natus *Heinsius* — at **V** ac **LFO** 337 rapit **Ch** 338 Cydnus **Ch** Cidnus *post in lacunam insertum* **F** *(T. p. 233)* Cidinis **L** Erduus **OV** *(T. p. 221)* Cycnus *uel* Cygnus *Schlichteisen* 340 sociatum *Wesseling ad Diodor. 356, 18 quod prob. Bothe* 341 cecidisse **FOV** tendisse **L** 342 Uile *Withof et Schrader* 350 abdere *Liuineius* 352 gerundum **S** gerendum *edd.* 354 Uiriathus **Ch** *ad X. 220 et* **F** uiriatthus **LOV** 356 pactum **S** factum *uulgo* — damnis] daunus **S**

Nec Cerretani, quondam Tirynthia castra,
Aut Uasco, insuetus galeae, ferre arma morati.
Non, quae Dardanios post uidit, Ilerda, furores,
Nec qui, Massageten monstrans feritate parentem,
Cornipedis fusa satiaris, Concane, uena.
Iamque Ebusus Phoenissa mouet, mouet Arbacus arma,
Aclyde uel tenui pugnax instare ueruto;
Iam cui Tlepolemus sator et cui Lindus origo,
Funda bella ferens Baliaris et alite plumbo;
Et quos nunc Grauios uiolato nomine Graium
Oeneae misere domus Aetolaque Tyde.
Dat Carthago uiros, Teucro fundata uetusto,
Phocaicae dant Emporiae, dat Tarraco pubem
Uitifera et Latio tantum cessura Lyaeo.
Hos inter clara thoracis luce nitebat
Sedetana cohors, quam Sucro rigentibus undis
Atque altrix celsa mittebat Saetabis arce,
Saetabis, et telas Arabum spreuisse superba
Et Pelusiaco filum componere lino.
Mandonius populis domitorque insignis equorum
Imperitat Caeso, et socio stant castra labore.
At Uettonum alas Balarus probat aequore aperto.
Hic adeo, cum uer placidum flatusque tepescit,
Concubitus seruans tacitos, grex perstat equarum
Et Uenerem occultam genitali concipit aura.
Sed non multa dies generi, properatque senectus,
Septimaque his stabulis longissima ducitur aestas.

357 Cerretani **Ch LF** terretani **OV** 359 Non quae **Ch LF** Nec **OV** 361 fissa *Schrader* — concaue **S** 362 Ebosus *Heinsius* — Arbacus **Ch** arbatus **LFO** arbutus **O** Artabrus *uulgo* 363 Aclyde **Ch V** Aclide **O** *et ex* Acride *corr.* **F** Acclyde **L** 364 lindus **S** Lyndus *uulgo* 365 Funda **Cm** *Ep. 98* Feruida **S** *(T. p. 242 et 244)* — ferens **LFV** gerens **O** serens *Heinsius* — Baliaris **Ch** balearis **S** 372 Sedetana **Ch** *(T. p. 211)* Hedetana **Cm** *Ep. 98* — Sedethana **L** 373 arce **Cm** *l. l.* 374 Saetabis **Ch** — superba **Cm** *l.l.* 376 Mardonius *Bothe* 378 Uettonum *Heinsius* Uectonum **Ch** uestonum **S** 380 perstat **Ch S** prostat *uulgo, quod prob. van Veen* 383 aestas **Ch LF** aetas **OV**

At non Sarmaticos attollens Uxama muros
Tam leuibus persultat equis; hinc uenit in arma
Haud aeui fragilis sonipes crudoque uigore
Asper frena pati aut iussis parere magistris.
Rhyndacus his ductor, telum sparus; ore ferarum
Et rictu horrificant galeas; uenatibus aeuum
Transigitur, uel more patrum uis raptaque pascunt.
Fulget praecipuis Parnasia Castulo signis
Et celebre Oceano atque alternis aestibus Hispal
Ac Nebrissa dei Nysaeis conscia thyrsis,
Quam Satyri coluere leues redimitaque sacra
Nebride et arcano Maenas nocturna Lyaeo.
Arganthoniacos armat Carteia nepotes.
Rex proauis fuit humani ditissimus aeui,
Ter denos decies emensus belliger annos.
Armat Tartessos, stabulanti conscia Phoebo,
Et Munda, Emathios Italis paritura labores.
Nec decus auriferae cessauit Corduba terrae.
Hos duxere uiros flauenti uertice Phorcys
Spiciferisque grauis bellator Arauricus oris,
Aequales aeui; genuit quos ubere ripa
Palladio Baetis umbratus cornua ramo.
Talia Sidonius per campos agmina ductor
Puluere nigrantis raptat lustransque sub armis,
Qua uisu comprendere erat, fulgentia signa

---

384 Uxama *Heinsius* Suxama **Ch LF** smiania **O** suuania **V** *(T. p. 188 et 226)* Sucrana *uel* Cartama *Ruperti* 387 et *Liuineius et van Veen* — magistri *Dausqueius* 388 Rhyndacus **V** Rhindacus **FO** Rhydacus **L** Rhodanus *Schlichteisen* 391 Fulgent *edd. nonn.* — Parsania **Ch** 393 dei Nysaeis *Lachmann ad Lucr. VI. 1067 cum Scaligero* dyoniseis **LV** dioniseis **O** dionisseis **F** 395 arcano **Ch** ortano **LFO** hortando **V** *(T. p. 223)* Ortano = Oretano *coni. Rosweidus quidam quem laudat Dausqueius a. h. l.* Orthano *uel* Orthanae *Heinsius* 399 tarcessos **S** 400 Hemathios *Drakenborch* 402 Phorcys **Ch** phorcis **S** 403 Arauricus **Ch F** *(T. p. 230)* aranticus **LO** aranthicus **V** Arauacus *Schlichteisen (cf. V. 557)* 405 betes **S**

Ibat ouans longaque umbram tellure trahebat.
Non aliter, quotiens perlabitur aequora curru
Extremamque petit, Phoebea cubilia, Tethyn
Frenatis Neptunus equis, fluit omnis ab antris
Nereidum chorus et sueto certamine nandi
Candida perspicuo conuertunt brachia ponto.
At Pyrenaei frondosa cacumina montis
Turbata Poenus terrarum pace petebat.
Pyrene celsa nimbosi uerticis arce
Diuisos Celtis late prospectat Hiberos
Atque aeterna tenet magnis diuortia terris.
Nomen Bebrycia duxere a uirgine colles,
Hospitis Alcidae crimen, qui, sorte laborum
Geryonae peteret cum longa tricorporis arua,
Possessus Baccho saeua Bebrycis in aula
Lugendam formae sine uirginitate reliquit
Pyrenen, letique deus, si credere fas est,
Causa fuit leti miserae deus. edidit aluo
Namque ut serpentem patriasque exhorruit iras,
Confestim dulcis liquit turbata penates.
Tum noctem Alcidae solis plangebat in antris
Et promissa uiri siluis narrabat opacis,
Donec maerentem ingratos raptoris amores
Tendentemque manus atque hospitis arma uocantem
Diripuere ferae. laceros Tirynthius artus,
Dum remeat uictor, lacrimis perfudit et amens
Palluit inuento dilectae uirginis ore.
At uoce Herculea percussa cacumina montis
Intremuere iugis; maesto clamore ciebat

---

410 curru **Cm** *Ep. 98* 413 spreto *Markland ad Stat. Silv. II. 2. 19* 414 conuertunt **S** connectunt **Ch** 418 late **Cm** *Ep. 98* 420 hebritia **L** hebricia **OV** babricia **F** 422 longo **S** 424 Ingendam, *sed. in marg.* l'Lugendam **F** *(T. p. 232)* 425 fletique diu *Bothe* 426 *sic interpunxit Heinsius* miserae, deus edidit aluo. Namque *uulgo* 427 *hunc locum uariis coniecturis, de quibus cf. Ruperti a. h. l., temptatum recte defendit Schlichteisen p. 21* 436 At **Ch LF** Ac **OV**

Pyrenen, scopulique omnes ac lustra ferarum
Pyrenen resonant. tumulo tum membra reponit,
Supremum illacrimans; nec honos intercidet aeuo,
Defletumque tenent montes per saecula nomen.
  Iamque per et collis et densos abiete lucos
Bebryciae Poenus fines transcenderat aulae.
Inde ferox quaesitum armis per inhospita rura
Uolcarum populatur iter tumidique minaces
Accedit Rhodani festino milite ripas.
Aggeribus caput Alpinis et rupe niuali
Proserit in Celtas ingentemque extrahit amnem
Spumanti Rhodanus proscindens gurgite campos
Ac propere in pontum lato ruit incitus alueo.
Auget opes stanti similis tacitoque liquore
Mixtus Arar, quem gurgitibus complexus anhelis
Cunctantem immergit pelago raptumque per arua
Ferre uetat patrium uicina ad litora nomen.
Inuadunt alacres inimicum pontibus amnem;
Nunc celso capite et ceruicibus arma tuentur,
Nunc ualidis gurges certatim frangitur ulnis.
Fluminea sonipes religatus ducitur alno,
Belua nec retinet tardante Libyssa timore;
Nam trabibus uada et iniecta tellure repertum
Connexas operire trabes ac ducere in altum
Paulatim ripae resolutis aggere uinclis.
At gregis illapsu fremebundo territus acris
Expauit moles Rhodanus stagnisque refusis
Torsit harenoso minitantia murmura fundo.
  Iamque Tricastinis incedit finibus agmen,
Iam facilis campos, iam rura Uocontia carpit.

---

440 intercidit *uulgo* 448 Proserit **Ch LF** Proselit **O** Prosedit **V** 457 ulnis **L** undis *m. 2 suprascr.* ulnis **F** undis **OV** 458 aluo **S** 460 ratibus *Bentley aliique* — iniecta *m. 2 corr. ex* inlecta **F** inlecta **LOV** 461 rates *Heinsius* 463 acris] atras *Heinsius et Bentley* 466 incedit **LF** incendit **OV** intendit *edd. c. cod. Put.* 467 uocontia **LF** uocantia **OV** Uocuntia *edd.*

Turbidus hic truncis saxisque Druentia laetum
Ductoris uastauit iter. namque Alpibus ortus,
Auulsas ornos et adesi fragmina montis
Cum sonitu uoluens, fertur latrantibus undis
Ac uada translato mutat fallacia cursu,
Non pediti fidus, patulis non puppibus aequus;
Et tunc, imbre recens fuso, correpta sub armis
Corpora multa uirum spumanti uertice torquens
Immersit fundo laceris deformia membris.
  Sed iam praeteritos ultra meminisse labores
Conspectae propius dempsere pauentibus Alpes:
Cuncta gelu canaque aeternum grandine tecta
Atque aeui glacie cohibent; riget ardua montis
Aetherii facies, surgentique obuia Phoebo
Duratas nescit flammis mollire pruinas.
Quantum Tartareus regni pallentis hiatus
Ad manis imos atque atrae stagna paludis
A supera tellure patet, tam longa per auras
Erigitur tellus et caelum intercipit umbra.
Nullum uer usquam nullique aestatis honores.
Sola iugis habitat diris sedesque tuetur
Perpetuas deformis hiems; illa undique nubes
Huc atras agit et mixtos cum grandine nimbos.
Iam cuncti flatus uentique furentia regna
Alpina posuere domo. caligat in altis
Obtutus saxis, abeuntque in nubila montes.
Mixtus Athos Tauro Rhodopeque adiuncta Mimanti
Ossaque cum Pelio cumque Haemo cesserit Othrys.

---

468 durentia **LOV** *m. 2 suprascr.* druantia **F** 469 tardauit *Heinsius* uexauit *Burmann* uallauit *Chory et Blass coll. IX. 238* 473 fisus **L** 476 lateris **LOV** *m. 2 corr. in* laceris **F** 479 canaque **V** cauaque **LFO** — tectae *Heinsius* 480 Atque cui **O** — glacie *scr.* glaciem **S** — cohibens *van Veen sublata interpunctione* — Aequam aeui glaciem cohibent *Barth* Aequaeuam *Dausqueius* tecta (*sc.* sunt), Atque aeui glacies cohibent *Bothe* 494 Mimanti **Ch** minanti **S** 495 peleo **S** Phlegeo **Ch** Pholoe *Heinsius* Pindo *Liuineius, sed cf. A. Zingerle, zu späteren latein. Dichtern II. p. 16 sq.*

Primus inexpertas adiit Tirynthius arces.
Scindentem nubes frangentemque ardua montis
Spectarunt superi longisque ab origine saeclis
Intemerata gradu magna ui saxa domantem.
  At miles dubio tardat uestigia gressu,
Impia ceu sacros in finis arma per orbem,
Natura prohibente, ferant diuisque repugnent.
Contra quae ductor — non Alpibus ille nec ullo
Turbatus terrore loci, sed languida maestis
Corda uirum fouet hortando reuocatque uigorem —:
'Non pudet obsequio superum fessosque secundis,
Post belli decus atque acies, dare terga niuosis
Montibus et segnes summittere rupibus arma?
Nunc, o nunc, socii, dominantis moenia Romae
Credite uos summumque Iouis conscendere culmen.
Hic labor Ausoniam et dabit hic in uincula Thybrim.'
Nec mora, commotum promissis ditibus agmen
Erigit in collem et uestigia linquere nota
Herculis edicit magni crudisque locorum
Ferre pedem ac proprio turmas euadere calle.
Rumpit inaccessos aditus atque ardua primus
Exuperat summaque uocat de rupe cohortes.
Tum, qua durati concreto frigore collis
Lubrica frustratur canenti semita cliuo,
Luctantem ferro glaciem premit. haurit hiatu
Nix resoluta uiros, altoque e culmine praeceps
Humenti turmas operit delapsa ruina.
Interdum aduerso glomeratas turbine Corus
In media ora niues fuscis agit horridus alis;
Aut rursum immani stridens auulsa procella

---

504 maestis *Schrader et L. Müller d. r. m. p. 172* maestus S monstris *uulgo*   511 et dabit Ch et *deest in* S *(in* F *m. 2 insertum)*   515 calpe LFV talpe O   522 Umenti *Modius ad Liv. p. 504* Omenti *errore, ut uidetur, typographico* Cm *Ep. 98* Uiuenti LOV *unde* Uiuentes *uulgo* Ingenti F *(T. p. 234)*   523 glomeratas Cm *l. l.*   525 inmani Cm *l. l.*

Nudatis rapit arma uiris uoluensque per orbem
Contorto rotat in nubes sublimia flatu.
Quoque magis subiere iugo atque, euadere nisi,
Erexere gradum, crescit labor. ardua supra
Sese aperit fessis et nascitur altera moles,
Unde nec edomitos exudatosque labores
Respexisse libet; tanta formidine plana
Exterrent repetita oculis; atque una pruinae
Canentis, quacumque datur promittere uisus,
Ingeritur facies. medio sic nauita ponto,
Cum dulcis liquit terras, et inania nullos
Inueniunt uentos securo carbasa malo,
Immensas prospectat aquas ac, uicta profundis
Aequoribus, fessus renouat sua lumina caelo.
Iamque super clades atque importuna locorum
Illuuie rigidaeque comae squalore perenni
Horrida semiferi promunt e rupibus ora,
Atque effusa cauis exesi pumicis antris
Alpina inuadit manus assuetoque uigore
Per dumos notasque niues atque inuia pernix
Clausum montiuagis infestat cursibus hostem.
Mutatur iam forma locis. hic sanguine multo
Infectae rubuere niues, hic, nescia uinci,
Paulatim glacies cedit tepefacta cruore;
Dumque premit sonipes duro uestigia cornu,
Ungula perfossis haesit compressa pruinis.
Nec pestis lapsus simplex; abscisa relinquunt
Membra gelu, fractosque asper rigor amputat artus.
Bis senos soles, totidem per uulnera saeuas
Emensi noctes, optato uertice sidunt
Castraque praeruptis suspendunt ardua saxis.
At Uenus, ancipiti mentem labefacta timore,

---

526 Nudatis — uiris Cm *l. l.* Audacis S 532 plana Ch 534 promittere Ch permittere S *(cf. Lachmann ad Lucr. IV. 681)* — uisus OV nisus LF 543 effusa Cm *Ep. 106* 551 comprensa *Heinsius et Bentley* 552 lapsu *Heinsius*

Affatur genitorem et rumpit maesta querelas:
'Quis poenae modus aut pereundi terminus, oro,
Aeneadis erit? et quando terrasque fretumque
Emensis sedisse dabis? cur pellere nostros
A te concessa Poenus parat urbe nepotes?
Alpibus imposuit Libyam finemque minatur
Imperio. casus metuit iam Roma Sagunti.
Quo Troiae extremos cineres sacramque ruinam
Assaracique larem et Uestae secreta feramus,
Da sedem, genitor, tutisque iacere. parumne est,
Exilia errantis totum quaesisse per orbem?
Anne iterum capta repetentur Pergama Roma?'
  His Uenus; et contra genitor sic deinde profatur:
'Pelle metus, neu te Tyriae conamina gentis
Turbarint, Cytherea; tenet longumque tenebit
Tarpeias arces sanguis tuus. hac ego Martis
Mole uiros spectare paro atque expendere bello.
Gens ferri patiens ac laeta domare labores
Paulatim antiquo patrum dissuescit honori;
Atque ille, haud umquam parcus pro laude cruoris
Et semper famae sitiens, obscura sedendo
Tempora agit, mutum uoluens inglorius aeuum,
Sanguine de nostro populus, blandoque ueneno
Desidiae uirtus paulatim euicta senescit.
Magnae molis opus multoque labore parandum,
Tot populos inter soli sibi poscere regna.
Iamque tibi ueniet tempus, quo maxima rerum
Nobilior sit Roma malis. hinc nomina nostro
Non indigna polo referet labor; hinc tibi Paulus,
Hinc Fabius gratusque mihi Marcellus opimis.
Hi tantum parient Latio per uulnera regnum,
Quod luxu et multum mutata mente nepotes
Non tamen euertisse queant. iamque ipse creatus,

---

560 ecquando *Heinsius et Bothe* 563 libram *m. 1 corr. in* libyam F libram L libiam OV Libyen *uulgo* 570 Sic Uenus *Withof* — at contra *Heinsius* 576 desuescit *uulgo*

Qui Poenum reuocet patriae Latioque repulsum
Ante suae muros Carthaginis exuat armis.
Hinc, Cytherea, tuis longo regnabitur aeuo.
Exin se Curibus uirtus caelestis ad astra
Efferet, et sacris augebit nomen Iulis
Bellatrix gens bacifero nutrita Sabino.
Hinc pater ignotam donabit uincere Thylen
Inque Caledonios primus trahet agmina lucos;
Compescet ripis Rhenum, reget impiger Afros
Palmiferamque senex bello domitabit Idymen.
Nec Stygis ille lacus uiduataque lumine regna,
Sed superum sedem nostrosque tenebit honores.
Tum iuuenis, magno praecellens robore mentis,
Excipiet patriam molem celsusque feretur,
Aequatum imperio tollens caput. hic fera gentis
Bella Palaestinae primo delebit in aeuo.
At tu transcendes, Germanice, facta tuorum,
Iam puer auricomo praeformidate Batauo.
Nec te terruerint Tarpei culminis ignes,
Sacrilegas inter flammas seruabere terris.
Nam te longa manent nostri consortia mundi.
Huic laxos arcus olim Gangetica pubes
Summittet, uacuasque ostendent Bactra pharetras.
Hic et ab Arctoo currus aget axe per urbem,
Ducet et Eoos, Baccho cedente, triumphos.
Idem, indignantem tramittere Dardana signa,
Sarmaticis uictor compescet sedibus Histrum.
Quin et Romuleos superabit uoce nepotes,

---

591 reuulsum *Drakenborch et Bentley* 595 *sic uersum exhibet* **Cm** *Ep. 106* Exseret **Ch** *(T. p. 211)* — iulus **S** 597 thylen **FV** thilen **LO** Thulen *edd.* 599 ripis] remis *Schrader* 600 idymen **L** idimen **FOV** *cf. Val. Fl. I. 12* Idumen *edd.* 602 sedem **S** sedes *edd.* — superam *Heinsius* 608 batano **LFO** britano **V** 609 te *om.* **L** 613 obtendent *Heinsius* — batthra **L** 614 arctos **L** 617 sedibus **LF** sectibus **O** septibus **V** legibus *uel* caedibus *Dausqueius* sudibus *Chory, sed cf. Schlichteisen p. 25* 618 Cum **L** *(cf. IV. 725)*

Quis erit eloquio partum decus. huic sua Musae
Sacra ferent, meliorque lyra, cui substitit Hebrus
Et uenit Rhodope, Phoebo miranda loquetur.
Ille etiam, qua prisca, uides, stat regia nobis,
Aurea Tarpeia ponet Capitolia rupe
Et iunget nostro templorum culmina caelo.
Tunc, o nate deum diuosque dature, beatas
Imperio terras patrio rege. tarda senectam
Hospitia excipient caeli, solioque Quirinus
Concedet, mediumque parens fraterque locabunt:
Siderei iuxta radiabunt tempora nati.'
  Dum pandit seriem uenturi Iupiter aeui,
Ductor Agenoreus, tumulis delatus iniquis,
Lapsantem dubio deuexa per inuia nisu
Firmabat gressum atque humentia saxa premebat.
Non acies hostisue tenet, sed prona minaci
Praerupto turbant et cautibus obuia rupes.
Stant clausi maerentque moras et dura uiarum.
Nec refouere datur torpentia membra quiete;
Noctem operi iungunt et robora ferre coactis
Approperant humeris ac raptas collibus ornos.
Iamque ubi nudarunt silua densissima montis,
Aggessere trabes; rapidisque accensus in orbem
Excoquitur flammis scopulus. mox proruta ferro
Dat gemitum putris resoluto pondere moles
Atque aperit fessis antiqui regna Latini.
His tandem ignotas transgressus casibus Alpes,
Taurinis ductor statuit tentoria campis.
  Interea, uoces Iouis atque oracula portans,
Emensis aderat Garamantum laetus harenis
Bostar et ut uiso stimulabat corda Tonante:

---

619 Quis erit **O** Qui serit **LFO** Qui foret **Ch** Qui ferit **Cd** *(T. p. 209)* — hinc **L** 622 Ille *Modius* Illa **S** — uides **Cm** *Ep. 106* 629 iusta **LF** 632 nisu **FO** *(in* **F** *m. 2 corr.)* uisu **LV** 634 glacies *Blass* 635 turbant **Ch** — et euntibus *Withof* 643 putris **Cm** *Ep. 106* patris **LF** *(cf. XIII. 464)* patens **O** patiens **V** *(T. p. 223)*

'Maxime Belide, patriis qui moenibus arces
Seruitium dextra, Libycas penetrauimus aras.
Nos tulit ad superos perfundens sidera Syrtis,
Nos paene aequoribus tellus uiolentior hausit.
Ad finem caeli medio tenduntur ab orbe
Squalentes campi. tumulum natura negauit
Immensis spatiis, nisi quem caua nubila torquens
Construxit turbo, impacta glomeratus harena,
Uel si, perfracto populatus carcere terras,
Africus et, pontum spargens super aëra, Corus
Inuasere truces capientem proelia campum
Inque uicem ingesto cumularunt puluere montis.
Has obseruatis ualles enauimus astris;
Namque dies confundit iter, peditemque profundo
Errantem campo et semper media arua uidentem
Sidoniis Cynosura regit fidissima nautis.
Uerum ubi defessi lucos nemorosaque regna
Cornigeri Iouis et fulgentia templa subimus,
Exceptos hospes tectis inducit Arisbas.
Stat fano uicina, nouum et memorabile, lympha,
Quae nascente die, quae deficiente tepescit
Quaeque riget, medius cum sol accendit Olympum,
Atque eadem rursum nocturnis feruet in umbris.
Tum loca plena deo, dites sine uomere glebas
Ostentat senior laetaque ita mente profatur:
"Has umbras nemorum et connexa cacumina caelo
Calcatosque Ioui lucos prece, Bostar, adora.
Nam cui dona Iouis non diuulgata per orbem,
In gremio Thebes geminas sedisse columbas?
Quarum, Chaonias pennis quae contigit oras,
Implet fatidico Dodonida murmure quercum.

---

651 aras **Ch S** oras *uulgo, quod prob. Bentley* 654 panduntur *Burmann* 659 et *Blass* aut **S** — surgens **O**, *quod prob. Thilo* 661 montes **Ch** 667 subimus **Cm** *Ep. 106* columnis **S** 671 que *om.* **S** — medius **Ch S** medium *uulgo* — ascendit *Heinsius* 675 connexa **LF** conuexa **OV** 680 donidam **LFV** domandam **O** — murmure **Cm** *Ep. 106*

At quae, Carpathium super aequor uecta, per auras
In Libyen niueis tranauit concolor alis,
Hanc sedem templo Cythereïa condidit ales;
Hic, ubi nunc aram lucosque uidetis opacos,
Ductore electo gregis, admirabile dictu,
Lanigeri capitis media inter cornua perstans,
Marmaricis ales populis responsa canebat.
Mox subitum nemus atque annoso robore lucus
Exiluit; qualesque premunt nunc sidera quercus,
A prima uenere die; prisco inde pauore
Arbor numen habet coliturque tepentibus aris."
Dumque ea miramur, subito stridore tremendum
Impulsae patuere fores, maiorque repente
Lux oculos ferit. ante aras stat ueste sacerdos
Effulgens niuea, et populi concurrere certant.
Inde ubi mandatas effudi pectore uoces,
Ecce intrat subitus uatem deus. alta sonoro,
Collisis trabibus, uoluuntur murmura luco,
Ac maior nota iam uox prorumpit in auras:
"Tenditis in Latium belloque agitare paratis
Assaraci prolem, Libyes. coepta aspera cerno
Gradiuumque trucem currus iam scandere et atram
In latus Hesperium flammam expirare furentis
Cornipedes multoque fluentia sanguine lora.
Tu, qui pugnarum euentus extremaque fati
Deposcis claroque ferox das uela labori,
Inuade Aetoli ductoris Iapyga campum;
Sidonios augebis auos nullique relinques,
Altius Ausoniae penetrare in uiscera gentis,
Donec uicta tibi trepidabunt Dardana regna.

---

681 carphacium **LO** carphatium **FV** 582 nigris *Drakenborch et Bothe* furuis *Heinsius* atris *Chory, sed. cf. Schlichteisen p. 14* 683 templo **Cm** *l. l.* 684 aram **V** *ut coni. Heinsius* arma **LFO** 685 Ductori *Heinsius* 687 aries *Gronov* 690 pauore **Cm** *l. l.* 699 aures *Bothe* 701 *Sic interpunxit Heinsius* prolem: Libyes *uulgo*

Nec ponet pubes umquam Saturnia curam,
Dum carpet superas in terris Hannibal auras."
Talia portabat laetis oracula Bostar
Impleratque uiros pugnae propioris amore.

SILI ITALICI
PUNICORUM
LIBER QUARTUS.

Fama per Ausoniae turbatas spargitur urbes
Nubiferos montes et saxa minantia caelo
Accepisse iugum, Poenosque per inuia uectos,
Aemulaque Herculei iactantem facta laboris
Descendisse ducem. diros canit improba motus
Et gliscit gressu uolucrique citatior Euro
Terrificis quatit attonitas rumoribus arces.
Astruit auditis, docilis per inania rerum
Pascere rumorem uulgi, pauor; itur in acris
Bellorum raptim curas, subitusque per omnem
Ausoniam Mauors strepit et ciet arma uirosque.
Pila nouant, ac detersa rubigine saeuus
Induitur ferro splendor, niueumque repostae
Instaurant galeae coni decus; hasta iuuatur
Ammento, reuocantque noua fornace bipennis.
Conseritur tegimen laterum impenetrabile, multas
Passurus dextras atque irrita uulnera, thorax.
Pars arcu inuigilant, domitat pars uerbere anhelum

---

714 Impleratque S Implebatque *edd.* 4 iactantem facta *Liuineius, quod Heinsius falso cod. Col. tribuit (T. p. 210)* iactatur fama S 13 niueumque Cm *Ep. 66* iuuenumque S 15 Ammento LOV Amento F *(cf. IX. 509; XIII. 159)* — reuocantque Cm *l. l.* recoquuntque *Gronov et Bentley coll. Verg. Aen. VII. 636*

Cornipedem in gyros saxoque exasperat ensem.
Nec uero muris, quibus est luctata uetustas,
Ferre morantur opem; subuectant saxa cauasque
Retractant turris, edit quas longior aetas.
Hinc tela accipiunt arces, ac robora portis
Et fidos certant obices accersere silua,
Circumdant fossas. haud segnis cuncta magister
Praecipitat timor, ac uastis trepidatur in agris.
Deseruere larem; portant ceruicibus aegras
Attoniti matres ducentisque ultima fila
Grandaeuos rapuere senes; tum crine soluto
Ante agitur coniux, dextra laeuaque trahuntur
Parui, non aequo comitantes ordine, nati.
Sic uulgus; traduntque metus, nec poscitur auctor.
At patres, quamquam exterrent immania coepta
Inque sinu bellum, atque Alpes et peruia saxa
Decepere, tamen crudam contra aspera mentem
Et magnos tollunt animos. iuuat ire periclis
Ad decus et dextra memorandum condere nomen,
Quale dedit numquam rebus Fortuna secundis.
  Sed Libyae ductor tuto fouet agmina uallo,
Fessa gradum multoque gelu torpentia neruos;
Solandique genus — laetis ostentat ad urbem
Per campos superesse uiam, Romamque sub ictu.
At non et rerum curas consultaque belli
Stare probat solusque nequit perferre quietem.
Armiferae quondam prisca inter tempora gentes
Ausonium inuasere latus sedesque beatas
Et metui peperere manu. mox impia bella
Tarpeius pater et capti sensere Quirites.
Hic dum sollicitat donis et inania corda
Ac fluxam morum gentem fouet armaque iungit,

23 et **OV** 24 Ac *Liuineius* 26 agris **ChLF** aruis **V** armis **O** *(T. p. 225)* 32 Sic uulgant traduntque *van Veen, sed cf. VII. 511* 35 Decepere **Cm** *Ep. 66* 40 gradu **Ch** 45 quondam] Senonum *Schrader, quod prob. Schlichteisen* 49 Has *Schlichteisen*

Iam consul, uolucri peruectus litora classe,
Scipio Phocaicis sese referebat ab oris;
Ingentisque duces, pelagi terraeque laborem
Diuersum emensos, propiora pericula uallo
Iungebant, magnaeque aderant primordia cladis.
Namque ut, collatis admoto consule castris,
Sustulerat Fortuna moras, signumque furoris
Accensae uiso poscebant hoste cohortes:
'Debellata procul, quaecumque uocantur Hiberis,'
Ingenti Tyrius numerosa per agmina ductor
Uoce sonat; non Pyrenen Rhodanumue ferocem
Iussa aspernatos, Rutulam fumasse Saguntum,
Raptum per Celtas iter, et, qua ponere gressum
Amphitryoniadae fuerit labor, isse sub armis
Poenorum turmas, equitemque per ardua uectum
Insultasse iugo, et fremuisse hinnitibus Alpes.
  Contra pulchra suos uocat ad discrimina consul:
'Hostem, miles, habes fractum ambustumque niuosis
Cautibus atque aegre torpentia membra trahentem.
En age, qui sacros montis rupesque profundas
Transiluit, discat, quanto stat celsius arce
Herculea uallum, et maius sit, scandere collis,
An uestros rupisse globos. det inania famae,
Dum magna fuso pugna retroque ruenti,
Qua uentum est, obstent Alpes. super ardua ductum
Huc egere dei, Latios ut sanguine finis
Imbueret, tellusque hostilis conderet ossa.
Scire libet, noua nunc nobis atque altera bellum
Carthago, anne eadem mittat, quae, mersa sub aequor,
Aegatis inter uasto iacet obruta ponto.'

---

51 praeuectus *Heinsius et Bothe* 54 propiore *van Veen* 59 quacunque uagantur Iberi *Liuineius* — coluntur *Heinsius* colantur *Thilo* habitantur *Drakenborch* — Ibera *Bothe* — *uersum delendum censet Bentley* — *nil mutaui; nam* Hiberis = Hiberia *est cf.* Achaiis = Achaia *Ov. met. V. 577; VII. 504* 60 numerosa *Liuineius* nemorosa **S** 61 ferocem **ChLF** furentem **OV** 71 stet *Heinsius* 73 uestros **ChLF** nostros **OV**

Haec ait atque agmen Ticini flectit ad undas.
Caeruleas Ticinus aquas et stagna uadoso
Perspicuus seruat turbari nescia fundo
Ac nitidum uiridi lente trahit amne liquorem.
Uix credas labi; ripis tam mitis opacis,
Argutos inter uolucrum certamine cantus,
Somniferam ducit lucenti gurgite lympham.
Iamque sub extremum noctis fugientibus umbris
Lux aderat, Somnusque suas confecerat horas —
Explorare locos consul collisque propinqui
Ingenium, et campis quae sit natura, parabat.
Par studium Poeno similesque in pectore curae.
Ergo aderant, rapidis equitum comitantibus alis.
Uerum ubi commoto docuerunt puluere nubes
Hostem ferre gradum, et propius propiusque sonoro
Quadrupedum cornu tellus gemit, ac simul acer
Uincentum lituos hinnitus saeuit equorum:
'Arma, uiri, rapite arma, uiri,' dux instat uterque.
Ambobus uelox uirtus geminusque cupido
Laudis et ad pugnas Martemque insania concors.
Haud mora, iam tantum campi dirimebat ab ictu,
Quantum impulsa ualet comprendere lancea nodo,
Cum subitum liquida, non ullis nubibus, aethra
Augurium mentes oculosque ad sidera uertit.
Accipiter, medio tendens a limite solis,
Dilectas Ueneri notasque ab honore Diones
Turbabat uiolentus aues atque unguibus idem,
Idem nunc rostro, duris nunc ictibus alae,
Ter quinas dederat saeua inter uulnera leto;
Nec finis satiesue, noui sed sanguinis ardor
Gliscere, et urgebat trepidam iam caede priorum

83 Perspicuas **S** 86 certamine **ChS** certamina *uulgo* 88 fugientibus **Cm** *Ep. 66* fulgentibus *edd. nonn. uett.* 89 duas *Heinsius uterque* 98 rapite **S** capite **Ch** 100 consors *Heinsius* 103 liquido **S** 110 saciesue **LFV** sacrasue, *sed* e *m. 1 suprascr.* **O** satiasue *Dausqueius (cf. VI. 52)* 111 priorum] suorum **L**

Incertamque fugae, pluma labente, columbam,
Donec Phoebeo ueniens Iouis ales ab ortu
In tenuis tandem nubis dare terga coegit.
Tum uictrix laetos signa ad Romana uolatus
Conuertit, prolesque ducis qua parte decora
Scipio quassabat puerilibus arma lacertis,
Clangorem bis terque dedit, rostroque coruscae
Perstringens conum galeae, se reddidit astris.
Exclamat Liger — huic superos sentire monentis
Ars fuit ac penna monstrare futura magistra —:
'Poene, bis octonos Italis in finibus annos,
Audaci similis uolucri, sectabere pubem
Ausoniam multamque feres cum sanguine praedam;
Sed compesce minas; renuit tibi Daunia regna
Armiger ecce Iouis. nosco te, summe deorum.
Assis o firmesque tuae, pater, alitis omen.
Nam tibi seruantur — ni uano cassa uolatu
Mentitur superos praepes — postrema subactae
Fata, puer, Libyae et maius Carthagine nomen.'
Contra laeta Bogus Tyrio canit omina regi,
Et faustum accipitrem caesasque in nube uolucres
Aeneadis cladem et Ueneris portendere genti.
Tum dictis comitem contorquet primus in hostis,
Ceu suadente deo et fatorum conscius, hastam.
Illa uolans patuli longe per inania campi
Ictum perdiderat spatio, ni, fusus habenas,
Dum primae decus affectat decerpere pugnae,
Obuia quadrupedis praeceps Catus ora tulisset.
Sic elanguescens ac iam casura, petitum
Inuenit uulnus caedemque accepit ab hoste
Cornus et oblatae stetit inter tempora frontis.
Incurrunt acies, magnoque fragore per aequor

---

113 ueniens] uehemens F *ut saepius cf. 712; VII. 61; VIII. 449* 119 Perstringens LV Pstringens F Prestringens O 120 huic FV hinc LO — momentis S 131 omnia O 137 Ictum Cm *Ep. 66* Letum S 140 et iam V 141 caedem LOV sedem F — accepit ChLF inuenit OV recepit *uulgo*

Suspendunt cuncti frenis sublime reductos
Cornipedes ultroque ferunt. erectus in auras
It sonipes, rapidaque uolans per aperta procella,
Tenuia uix summo uestigia puluere signat.
Boiorum ante alias Crixo duce mobilis ala
Arietat in primos obicitque immania membra.
Ipse, tumens atauis, Brenni se stirpe ferebat
Crixus et in titulos Capitolia capta trahebat.
Tarpeioque iugo demens et uertice sacro
Pensantes aurum Celtas umbone gerebat.
Colla uiri fuluo radiabant lactea torque,
Auro uirgatae uestes, manicaeque rigebant
Ex auro, et simili uibrabat crista metallo.
  Sternitur impulsu uasto perculsa Camertum
Prima phalanx, spissaeque ruunt conferta per arma
Undae Boiorum; sociata examina densent
Infandi Senones; collisaque quadrupedantum
Pectoribus toto uoluuntur corpora campo.
Arua natant, altusque uirum cruor, altus equorum
Lubrica belligerae sorbet uestigia turmae.
Seminecum letum peragit grauis ungula pulsu
Et circumuolitans taetros e sanguine rores
Spargit humo miserisque suo lauit arma cruore.
Spicula prima, puer, tumidi, Tyrrhene, Pelori
Purpureo moriens uictricia sanguine tinguis.
Nam tibi, dum stimulas cornu atque in proelia mentes
Accendis renouasque uiros ad uulnera cantu,
Haesit barbaricum sub anhelo gutture telum
Et clausit raucum letali uulnere murmur.
At sonus, extremo morientis fusus ab ore,

---

144 cunei *Heinsius* 148 Crixo S Cryxo *Heinsius (cf. Schlichteisen p. 88)* 149. 150 *sic interp. Heinsius* membra Ipse tumens, ataui Brenni *uulgo* atauis V ataui LF atani O 153 gerebat Ch 158 confercta L conferta *m. 2 corr. ex* confesta F confesta OV confecta *Blass* 165 a sanguine *edd. nonn.* 166 arma LF ora OV 167 dumidi Ch, *unde* Numidae *Heinsius* 170 reuocasque *van Veen*

Flexa pererrauit mutis iam cornua labris.
Crixus Picentem Laurumque, nec eminus ambo,
Sed gladio Laurum; Picenti rasilis hasta,
Ripis lecta Padi, letum tulit. auia namque
Dum petit ac laeuo meditatur fallere gyro,
Hasta uiri femur et pariter per nuda uolantis
Ilia sedit equi et geminam dedit horrida mortem.
Idem, sanguinea Uenuli ceruice reuellens,
Sternit praecipitem tepido te, Farfare, telo
Et te sub gelido nutritum, Tulle, Uelino,
Egregium Ausoniae decus ac memorabile nomen,
Si dent fata moras, aut seruent foedera Poeni.
Tum Remulum atque, olim celeberrima nomina bello,
Tiburtis Magios Hispellatemque Metaurum
Et Clanium, dubia meditatus cuspide uulnus.
 Nec locus est Tyriis belli pugnaeue, sed omnem
Celticus impleuit campum furor; irrita nulli
Spicula torquentur, statque omne in corpore ferrum.
Hic inter trepidos immane Quirinius audens,
Cui fugere ignotum atque inuicta mente placebat
Rebus in aduersis exceptum pectore letum,
Cuspide flammat equum ac dispergit gaesa lacerto,
Si reserare uiam atque ad regem rumpere ferro
Detur iter; certusque necis petit omnibus ausis,
Quod nequeat sentire, decus. cadit inguine fosso
Teutalus, et uasto quatitur sub pondere tellus.
Occumbit Sarmens, flauam qui ponere uictor
Caesariem crinemque tibi, Gradiue, uouebat
Auro certantem et rutilum sub uertice nodum.
Sed Parcae intonsa non exaudita uouentem

---

174 Flexa **Cm** *Ep. 66* 176 Dat gl. L. *Barth* Sed gladius Lauro *Heinsius* 179 nuda **Ch** unda **F** *(T. p. 230)* anhela **LOV** 180 et **V** *om.* **LFO** 182 tepido **Ch** 186 romulum **OV** 187 Hispellatemque Metaurum **Ch** mataurum **S** — Hispellatesque *Heinsius* 188 Clanium **Ch** clamium **F** damium **L** damū **OV** *(T. p. 233)* — haud dubia *Ernesti* — meditatum *Barth* 195 gaesa **OV** cesa **LF** 199 Tentàlus **L**

Ad manes traxere coma; per candida membra
It fumans cruor, et tellus perfusa rubescit.
At, non tardatus iaculo occurrente, Ligaunus
Irruit aduersumque uiro rotat obuius ensem
Et ferit insurgens, humero qua brachia lenti
Annectunt nerui, decisaque uulnere dextra
Laxatis paulum moribunda pependit habenis;
Dumque micans tremulo conatu lora retemptat,
Flectentem assuetos imitatur nescia frenos.
Demetit auersi Uosegus tum colla, iubaque
Suspensam portans galeam atque inclusa perempti
Ora uiri, patrio diuos clamore salutat.
  Dumque ea Gallorum populi dant funera campo,
Accitas propere castris in proelia consul
Raptabat turmas primusque ruebat in hostem,
Candenti sublimis equo. trahit undique lectum
Diuitis Ausoniae iuuenem, Marsosque Coramque
Laurentumque decus iaculatoremque Sabellum
Et Gradiuicolam celso de colle Tudertem
Indutosque simul gentilia lina Faliscos,
Quosque sub Herculeis taciturno flumine muris
Pomifera arua creant Anienicolae Catilli,
Quosque in praegelidis duratos Hernica riuis
Mittebant saxa et nebulosi rura Casini.
Ibant in Martem terrae dominantis alumni,
Damnati superis nec iam reditura iuuentus.
Scipio, qua medius pugnae uorat agmina uertex,
Infert cornipedem atque, instinctus strage suorum,
Inferias caesis mactat Labarumque Padumque
Et Caunum et multo uix fusum uulnere Breucum

---

206 ligamis **L** 209 dextra **S** laeva *uulgo* 213 Uosegus **Ch** uesegus **S**, *sed in* **F** *m. 2 corr. in* uosegus — Uogesus *Heinsius* Uosagus *Schlichteisen* 214 Suspensans **L** 220 Coraeque *Heinsius* 224 flumine **Cd** *(T. p. 214)* **LF** murmure **OV** 225 cathilli **LOV** chatilli **F**, *sed VIII. 366* catilli 232 Latarumque *Schlichteisen* 233 Caunum **Ch** camium **LF** camum **OV** — Breucum **Ch** Leucum *Schlichteisen*

Gorgoneoque Larum torquentem lumina uultu.
Occidis et tristi, pugnax Lepontice, fato;
Nam dum frena ferox obiecto corpore prensat
Atque aequat celsus residentis consulis ora
Ipse pedes, frontem in mediam grauis incidit ensis,
Et diuisum humeris iacuit caput. at Batus, amens
Qui luctatur equo parmaque incursibus obstat,
Ictu quadrupedis fulua porrectus harena
Elisa incussis amisit calcibus ora.
Perfurit Ausonius turbata per aequora ductor,
Ceu Geticus Boreas, totum cum sustulit imo
Icarium fundo uictor mare; nauita uasto
Iactatur sparsus, lacerata classe, profundo,
Cunctaque canenti perfunditur aequore Cyclas.
Crixus, ut in tenui spes exiguumque salutis,
Armat contemptu mentem necis; horrida barba
Sanguinea rutilat spuma, rictusque furentis
Albet, et affuso squalent a puluere crines.
Inuadit Tarium, uicino consule pugnas
Miscentem, saeuisque uirum circumtonat armis.
Uoluitur ille solo; nam pronum effundit in armos
Fata extrema ferens abies, rapiturque pauore
Tractus equi, uinctis connexa ad cingula membris.
Longa cruor sparso linquit uestigia campo,
Et tremulos cuspis ductus in puluere signat.
Laudabat leti iuuenem egregiosque parabat
Ulcisci consul manis, cum dira per auris
Uox uenit, et Crixum ferri clamoribus audit,
Haud notum uultu. surgit uiolentior ira
Comminus atque oculos optato in corpore figit.

236 prensas *et* aequas *uulgo, quod prob. Bentley* 238 occidit **OV** 239 at Batus **ChLF** achatus **OV** 244 imo **V** ymo **O** uno **LF** 245 Icarium *ex corr.* **F** Irarum **LOV**, *unde* Iratum *Heinsius* 251 affuso **Ch** 252 Darium *uel* Clarium **Ch** Marium *Heinsius* Dasium *Drakenborch* 256 uinctis **OV** iunctis **LF** — cingula **V** singula **LFO** 257 linquit **ChLF** liquit **OV** 260 auris **S** auras *uulgo*

Tum, stimulans grato plausae ceruicis honore,
Cornipedem alloquitur: 'Uulgum Martemque minorem
Mox, Gargane; uocant superi ad maiora. uidesne,
Quantus eat Crixus? iam nunc tibi praemia pono
Illum Sidonio fulgentem ardore tapeta,
Barbaricum decus, et fuluis donabere frenis.'
Sic fatus, magno Crixum clamore ciebat
In pugnam ac uacuo poscebat proelia campo.
Nec detractantem par ira accenderat hostem.
Ut iussae cessere retro spatiumque dederunt
Hinc atque hinc alae, et medio stetit aequore pugna:
Quantus Phlegraeis Telluris alumnus in aruis
Mouit signa Mimas caelumque exterruit armis,
Tantus semifero Crixus sub pectore murmur
Torquet et horrisonis ululatibus erigit iras:
'Nemone incensae captaeque superfuit urbi,
Ut tibi, quas Brenni populus ferremus in arma,
Narraret, dextras? disce en nunc', inquit et una
Contorquet nodis et obusto robore diram
Uel portas quassare trabem. sonat illa tremendum
Ac, nimio iactu seruasse improuida campi
Distantis spatium, propiorem transuolat hostem.
Cui consul: 'Ferre haec umbris proauoque memento,
Quam procul occumbas Tarpeia sede, tibique
Haud licitum sacri Capitolia cernere montis.'
Tum nodo cursuque leui simul adiuuat hastam,
Dignum mole uiri nisus. fugit illa per oras
Multiplicis lini subtextaque tegmina neruis

---

265 uulgum Martemque minori! Nos *Thilo* tu Martem temne minorem. *Buchwald* 267 tunc **S** 274 et **ChLF** *om.* **OV** 275 Telluris **Cm** *Ep. 66* 276 Mimas **Cm** *l. l.* numas **L** mumas **F** minax **OV** — caelumque **Cm** *l. l.* et caelum **S** 281 tunc **OV** 282 duram *Gronov* 284 At *Koch* 288 sacros — montes *van Veen* 290 Dignum **Cm** *Ep. 88* Dignam **S**, *sed in* **F** *m. 2 corr. (T. p. 232)* — nisus **CmLF** nixus **OV** — oras **Cm** 291 subtextaque **Ch** subtectaque **S** subtentaque *Gronov* — nerui *Blass*

Atque altum tota metitur cuspide pectus.
Procumbit lata porrectus in arua ruina,
Et percussa gemit tellus ingentibus armis.
Haud aliter, structo Tyrrhena ad litora saxo,
Pugnatura fretis subter caecisque procellis,
Pila, immane sonans, impingitur ardua ponto.
Immugit Nereus, diuisaque caerula pulsu
Illisum accipiunt irata sub aequora montem.
Ductore amisso pedibus se credere Celtae;
Una spes anima tantusque pependerat ardor.
Ac ueluti summo uenator densa Picano
Cum lustra exagitat spississque cubilibus atram
Immittit passim dumosa per inuia pestem —
Dum tacitas uires et flammam colligit ignis,
Nigranti piceus sensim caligine uertex
Uoluitur et pingui contorquet nubila fumo;
Mox subita in toto lucent incendia monte —
Fit sonitus, fugere ferae, fugere uolucres,
Atque ima longe trepidant in ualle iuuencae.
  At Mago, ut uertisse globos primumque laborem,
Qui solus genti est, cassum uidet, arma suorum
Ac patrium in pugnas equitem uocat. undique nudi
Assiliunt frenis infrenatique manipli.
Nunc Itali in tergum uersis referuntur habenis,
Nunc rursus Tyrias retro pauor auehit alas;
Aut illi dextros lunatis flexibus orbes,
Aut illi laeuos sinuant in cornua gyros;
Texunt alterno glomerata uolumina cursu
Atque eadem refuga cedentes arte resoluunt.
Hac pontum uice, ubi exercet discordia uentos,

293 arua **Cm** *l. l.* 301 anima **Cm** 303 Piceno *Scaliger* 305 tantas **F** tacitus *van Veen* 308 toto **S** tanto **Ch** 310 ima longe **Cm** *l. l.* una **S** 311 ut **Cm** 312 casum **S** 313 patrium **Cm** 316 auehit **ChFOV** aduehit **L** 318 sinuant **V** sumant **LFO** 320 Atque eadem refuga **Cm** *Ep. 88* refugam **LF** Atque sedem refugam **OV** *(T. p. 225)* — arte **OV** arce **LF**

Fert Boreas Eurusque refert molemque profundi
Nunc huc alterno, nunc illuc, flamine gestant.
  Aduolat aurato praefulgens murice ductor
Sidonius, circaque Metus Terrorque Furorque.
Isque ubi Callaici radiantem tegminis orbem
Extulit et magno percussit lumine campos,
Spes uirtusque cadunt, trepidaque a mente recedit
Uertere terga pudor, nec leti cura decori,
Sed fugere infixum est, terraeque optantur hiatus.
Sic, ubi Caucaseis tigris se protulit antris,
Linquuntur campi, et tutas petit omne latebras
Turbatum insano uultu pecus; illa pererrat
Desertas uictrix uallis, iamque ora reducto
Paulatim nudat rictu, ut praesentia mandens
Corpora, et immani stragem meditatur hiatu.
Non illum Metabus, non illum celsior Ufens
Euasere tamen, quamuis hic alite planta,
Hic ope cornipedis totis ferretur habenis.
Nam Metabum ad manis demisit cuspide fulgens
Fraxinus, Ufentem collapsum poplite caeso
Ensis obit laudemque pedum cum sanguine ademit.
Iamque dedit leto Sthenium Laurumque domoque
Collinum gelida, uiridi quem Fucinus antro
Nutrierat dederatque lacum tramittere nando.
Fit socius leti coniecta Massicus hasta,
Uitiferi sacro generatus uertice montis
Et Liris nutritus aquis, qui fonte quieto
Dissimulat cursum ac, nullo mutabilis imbri,
Perstringit tacitas gemmanti gurgite ripas.

---

322 Eurusque] cursusque **S** 332 Caucaseis **Cm** *Ep. 88* **FV** caucasis **L** causeis **O** 333 insano assultu *Heinsius* saltu *Blass* 334 Desertas **Cm** *l. l.* **LF** Disiectas **OV** — ora **FV** ore **LO** 335 mandens **Cm** mandans **Ch** *(T. p. 211)* mandet **S**, *sed in* **F** *m. 2 corr. in* mandes *(T. p. 232)* 341 caeso **Ch LF** flexo **OV** 342 Ense subit *Bentley (cf. IX 382)* 343 sthenium **V** sthemum **LF** sthenumque **O** Stemium *uulgo* Stenium *Schlichteisen* — Larumque **Ch** 344 uiridi] uitreo *uulgo* 350 Praestringit *Liuineius* — geminanti **LOV** germinanti **F**

Exoritur rabies caedum, ac uix tela furori
Sufficiunt; teritur iunctis umbonibus umbo,
Pesque pedem premit, et nutantes casside cristae
Hostilem tremulo pulsant conamine frontem.
Tergemini primam ante aciem sacra proelia fratres
Miscebant, quos Ledaeo Sidonia Barce
Xanthippo felix uteri inter bella crearat.
Res Graiae ductorque parens ac nobile Amyclae
Nomen et iniectus Spartanis colla catenis
Regulus inflabant ueteri praecordia fama.
Marte probare genus factisque Lacona parentem
Ardebant gelidosque dehinc inuisere montis
Taygeta et tandem bellis innare subactis
Eurotan patrium ritusque uidere Lycurgi.
Sed Spartam penetrare deus fratresque negarunt
Ausonii, totidem numero, quos miserat altis
Egeriae genitos immitis Aricia lucis,
Aetatis mentisque pares; at non dabat ultra
Clotho dura lacus aramque uidere Dianae.
Namque ut in aduersos, impacti turbine pugnae,
Eumachus et Critias et laetus nomine patris
Xanthippus iunxere gradus, ceu bella leones
Inter se furibunda mouent et murmure anhelo
Squalentis campos ac longa mapalia complent —
Omnis in occultas rupis atque auia pernix
Maurus saxa fugit, coniuxque Libyssa profuso,
Uagitum cohibens, suspendit ab ubere natos;
Illi dira fremunt, perfractaque in ore cruento
Ossa sonant, pugnantque feris sub dentibus artus —
Haud secus Egeriae pubes, hinc Uirbius acer,
Hinc Capys, assiliunt paribusque Albanus in armis.

---

355 sacra **Ch** *f*ra **F** fera **LOV** 357 Xantippo **S** 358 Graias **Ch** — Amyclae **Ch** amiclae **OV** amide **LF** 360 inflabat **Cd** *(T. p. 215)* 363 subacti *Ruperti* peractis *van Veen* 364 Eurotam **F** 365 negarunt **Ch** negabant **S** 368 at **V** ac **LFO** 369 Clotho **V** Cloto **LFO** 374 ac **LF** et **OV** 378 perfectaque **Ch**, *unde* praesectaque *Heinsius* 379 feri **S**

Subsidens paulum perfossa proruit aluo
Albanum Critias — ast illi cuncta repente
Implerunt clipeum miserando uiscera lapsu —
Eumachus inde Capyn; sed tota mole tenebat
Ceu fixum membris tegimen; tamen improbus ensis
Annexam parmae decidit uulnere laeuam,
Inque suo pressa est non reddens tegmina nisu
Infelix manus atque haesit labentibus armis.
Ultima restabat fusis iam palma duobus
Uirbius. huic trepidos simulanti ducere gressus
Xanthippus gladio, rigida cadit Eumachus hasta,
Et tandem aequatae geminato funere pugnae.
Inde alterna uiris transegit pectora mucro,
Inque uicem erepta posuerunt proelia uita.
Felices leti, pietas quos addidit umbris!
Optabunt similes uenientia saecula fratres,
Aeternumque decus memori celebrabitur aeuo,
Si modo ferre diem serosque uidere nepotes
Carmina nostra ualent, nec famam inuidit Apollo.
At consul toto palantis aequore turmas
Uoce tenet, dum uoce uiget: 'Quo signa refertis?
Quis uos heu uobis pauor abstulit? horrida primi
Si sors uisa loci pugnaeque lacessere frontem,
Post me state uiri et pulsa formidine tantum
Aspicite! has dextras capti genuere parentes.
Qua fugitis? quae spes uictis? Alpesne petemus?
Ipsam turrigero portantem uertice muros
Credite summissas Romam nunc tendere palmas.
Natorum passim raptus caedemque parentum

---

384 uiscera] misera **S** 388 prensa *Heinsius* 391 stimulanti **S** 399 serosque *Dausqueius* miserosque **S**, *unde* in serosque uenire n. *Barth* 402 dum uoce] quantum ore *Buchwald* 406. 407 *sic interp. Drakenborch* Aspicite has dextras. capti g. parentes, Quos f. *edd. priores* — Qua **FOV** Quas **L** *ut Heinsius coni.* Quo *edd. Parm. et recc.* Asp. h. dextras. capti g. parentes (*sc.* eas). Quo f. *Bothe* 410 parentum **OV** parentem **LF**

Uestalisque focos extingui sanguine cerno.
Hoc arcete nefas!' Postquam inter talia crebro
Clamore obtusae crassoque a puluere fauces,
Hinc laeua frenos, hinc dextra corripit arma
Et latum obiectat pectus strictumque minatur
Nunc sibi, nunc trepidis, ni restent, comminus ensem.
Quas acies alto genitor dum spectat Olympo,
Consulis egregii mouere pericula mentem.
Gradiuum uocat et patrio sic ore profatur:
'Magnanimi, me nate, uiri, ni bella capessis,
Haud dubie extremus terret labor; eripe pugnae
Ardentem oblitumque sui dulcedine caedum.
Siste ducem Libyae; nam plus petit improbus uno
Consulis exitio, tota quam strage cadentum.
Praeterea, cernis, tenerae qui proelia dextrae
Iam credit puer atque annos transcendere factis
Molitur longumque putat pubescere bello,
Te duce primitias pugnae, te magna magistro
Audeat et primum hoc uincat, seruasse parentem.'
Haec rerum sator. at Mauors in proelia currus
Odrysia tellure uocat; tum fulminis atri
Spargentem flammas clipeum galeamque deorum
Haud ulli facilem multoque labore Cyclopum
Sudatum thoraca capit quassatque per auras
Titanum bello satiatam sanguinis hastam
Atque implet curru campos. exercitus una
Irarum Eumenidesque simul letique cruenti
Innumerae facies, frenisque operata regendis
Quadriiugos atro stimulat Bellona flagello.
Fertur ab immenso tempestas horrida caelo
Nigrantisque globos et turbida nubila torquens
Inuoluit terras; quatitur Saturnia sedes

---

422 *post* caedum *interp. Lefebure* 423 duces **OV** 436 cursu *Drakenborch cum ed. Parm.* 437 Dirarum *Gronov* 439 atro] torto *uel* saeuo *van Veen*

Ingressu tremefacta dei, ripasque relinquit,
Audito curru, fontique relabitur amnis.
Ductorem Ausonium telis Garamantica pubes
Cinxerat et Tyrio regi noua dona parabat,
Armorum spolium ac rorantia consulis ora.
Stabat Fortunae non cedere certus et acri
Mole retorquebat, crudescens caedibus, hastas,
Iamque suo, iamque hostili perfusa cruore
Membra madent, cecidere iubae, gyroque per orbem
Artato, Garamas iaculis propioribus instat
Et librat saeua coniectum cuspide ferrum.
Hic puer ut patrio defixum corpore telum
Conspexit, maduere genae, subitoque trementem
Corripuit pallor, gemitumque ad sidera rupit.
Bis conatus erat praecurrere fata parentis,
Conuersa in semet dextra; bis transtulit iras
In Poenos Mauors. fertur per tela, per hostis
Intrepidus puer et Gradiuum passibus aequat.
Continuo cessere globi, latusque repente
Apparet campo limes. metit agmina tectus
Caelesti clipeo et sternit super arma iacentum
Corporaque auctorem teli multasque paternos
Ante oculos animas, optata piacula, mactat.
Tunc, rapta propere duris ex ossibus hasta,
Innixum ceruice ferens humeroque parentem,
Emicat. attonitae tanta ad spectacula turmae
Tela tenent, ceditque loco Libys asper, et omnis
Late cedit Hiber; pietasque insignis et aetas
Belligeris fecit miranda silentia campis.
Tum celso e curru Mauors: 'Carthaginis arces
Excindes', inquit, 'Tyriosque ad foedera coges.
Nulla tamen longo tanta exorietur in aeuo
Lux tibi, care puer. macte, o macte indole sacra,

---

447 ac **LF** et **OV** 451 cecinere *Lenz et Bothe* 453 coniectum **S** traiectum **Ch** — uibrat *Schrader et Thilo* libat *Koestlin* 464 Corpora et **O**

Uera Iouis proles; et adhuc maiora supersunt;
Sed nequeunt meliora dari.' Tum nubila Mauors
Aetheraque, emenso terras iam sole, capessit;
Et fessas acies castris clausere tenebrae.
  Condebat noctem deuexo Cynthia curru,
Fraternis afflata rotis, et ab aequore Eoo
Surgebant roseae media inter caerula flammae.
At consul, tristis campos Poenisque secundam
Planitiem metuens, Trebiam collisque petebat.
Iamque dies rapti cursu nauoque labore,
Et medio abruptus fluitabat in amne solutis
Pons uinclis, qui Dardanium trauexerat agmen,
Eridani rapidas aderat cum Poenus ad undas.
Dumque uada et mollis aditus per deuia flexo
Circuitu petit et stagni languentia quaerit,
Interdum rapta uicinis saltibus alno
Flumineam texit, qua trauehat agmina, classem:
Ecce aderat Trebiaeque simul uicina tenebat,
Trinacrio accitus per caerula longa Peloro,
Gracchorum proles, consul. gens inclita magno
Atque animosa uiro, multusque in imagine claris
Praefulgebat auus titulis bellique domique.
  Nec Poeni, positis trans amnem in gramine castris,
Deerant; namque animos stimulabant prospera rerum
Increpitansque super ductor: 'Quis tertius urbi
Iam superest consul? quaenam altera restat in armis
Sicania? en omnes Latiae Daunique nepotum
Conuenere manus. feriant nunc foedera mecum
Ductores Italum ac leges et pacta reposcant.
At tu, donata tela inter Martia luce,
Infelix animae, sic, sic uiuasque tuoque
Des iterum hanc laudem nato; nec fine sub aeui

481 rotis] radiis *van Veen* 483 Et *Liuineius* — tristis *coniunxit cum* campos *van Veen* 485 raptus *Dausqueius et Schlichteisen* — nauoque *Heinsius* uanoque **ChS** uarioque *uulgo* 486 fluctabat **LF** fluctuabat **OV** 503 *uersus deest in* **F**

Oppetere in bello detur, cum fata uocabunt.
Pugnantem cecidisse meum est.' Haec personat ardens.
Inde leui iaculo Massylumque impiger alis
Castra sub ipsa datis irritat et elicit hostem.
  Nec Latius uallo miles debere salutem
Fas putat, aut clausas pulsari cuspide portas.
Erumpunt, cunctisque prior uolat aggere aperto
Degener haud Gracchis consul. quatit aura comantis
Cassidis Auruncae cristas, humeroque refulget
Sanguinei patrium saguli decus. agmina magno
Respectans clamore uocat, quaque obuia densos
Artat turba globos, rumpens iter aequore fertur.
Ut torrens celsi praeceps e uertice Pindi
Cum sonitu ruit in campos magnoque fragore
Auulsum montis uoluit latus; obuia passim
Armenta immanesque ferae siluaeque trahuntur;
Spumea saxosis clamat conuallibus unda.
  Non, mihi Maeoniae redeat si gloria linguae,
Centenasque pater det Phoebus fundere uoces,
Tot caedes proferre queam, quot dextera magni
Consulis, aut contra Tyriae furor edidit irae.
Murranum ductor Libyae, ductorque Phalantum
Ausonius, gnaros belli ueteresque laborum,
Alter in alterius fuderunt comminus ore.
Monte procelloso Murranum miserat Axur,
Tritonis niueo te sacra, Phalante, profundo.
Ut primum insigni fulsit uelamine consul,
Quamquam orbus partem uisus unoque Cupencus
Lumine sufficiens bellis, citat improbus hastam
Et summae figit tremebundam margine parmae.

---

514 cuneisque *Heinsius (cf. 144)* 516 Cassidis Auruncae **Ch** 520 celso *van Veen* 522 monti *Heinsius* 529 *et* 532 Murmuranum **S** 532 axur **LFV** auxur **O** *(cf. XIII. 390 ubi* **L** Assur) Anxur *uulgo* 533 niueo] uitreo *Markland ad Stat. Silv. II. 3. 16 et van Veen* 535 Cupencus **Ch** cupentus **FOV** capentus **L** 536 rotat *Bentley, sed cf. IX. 552*

Cui consul, namque ira coquit: 'Pone, improbe, quicquid
Restat in ore fero et truncata fronte relucet.'
Sic ait, intorquens derecto turbine robur,
Et dirum tota tramittit cuspide lumen.
Nec leuior dextra generatus Hamilcare saeuit;
Huic cadit infelix niueis Uarenus in armis,
Meuanas Uarenus, arat cui diuitis uber
Campi Fulginia, et patulis Clitumnus in aruis
Candentis gelido perfundit flumine tauros.
Sed tristes superi, atque ingrata maxima cura
Uictima Tarpeio frustra nutrita Tonanti.
Instat Hiber leuis et leuior discurrere Maurus.
Hinc pila, hinc Libycae certant subtexere cornus
Densa nube polum; quantumque interiacet aequi
Ad ripas campi, tantum uibrantia condunt
Tela; nec artatis locus est in morte cadendi.
  Allius, Argyripa Daunique profectus ab aruis
Uenator, rudibus iaculis et Iapyge campum
Persultabat equo, mediosque inuectus in hostis,
Apula non uana torquebat spicula dextra.
Huic horret thorax Samnitis pellibus ursae,
Et galea annosi uallatur dentibus apri.
Uerum ubi turbantem, solo ceu lustra pererret
In nemore aut agitet Gargano terga ferarum,
Hinc Mago, hinc saeuus pariter uidere Maharbal,
Ut subigente fame diuersis rupibus ursi
Inuadunt trepidum gemina inter proelia taurum,
Nec partem praedae patitur furor — haud secus acer
Hinc atque hinc iaculo deuoluitur Allius acto.
It stridens per utrumque latus Maurusia taxus;
Obuia tum medio sonuerunt spicula corde,
Incertumque fuit, letum cui cederet hastae.

---

539 reducet **S** 540 derecto **ChLFO** directo **V** *(cf. II. 92, VI. 228, IX. 583)* 543 Hinc **OV** 544 Meuanas Uarenus **ChLF** meuano **OV** 545 fulginia **OV** fulginea **LF** 554 profectus] professus **S** 558 Hinc **S** 563 diuersi **L**

Et iam, dispersis Romana per agmina signis,
Palantis agit ad ripas, miserabile, Poenus
Impellens trepidos fluuioque immergere certat.
Tum Trebia infausto noua proelia gurgite fessis
Inchoat ac precibus Iunonis suscitat undas.
Haurit subsidens fugientum corpora tellus
Infidaque soli frustrata uoragine sorbet;
Nec niti lentoque datur conuellere limo
Mersa pedum penitus uestigia; labe tenaci
Haerent deuincti gressus, resolutaque ripa
Implicat aut caeca prosternit fraude paludis.
Iamque alius super atque alius per lubrica surgens,
Dum sibi quisque uiam per inextricabile litus
Praeripit et putri luctatur caespite, lapsi
Occumbunt seseque sua pressere ruina.
Ille, celer nandi, iamiamque apprendere tuta
Dum parat et celso connisus corpore prensat
Gramina summa manu liquidisque emergit ab undis,
Contorta ripae pendens affigitur hasta.
Hic hostem, orbatus telo, complectitur ulnis
Luctantemque uado permixta morte coercet.
Mille simul leti facies. Ligus occidit aruis;
Sed proiecta uiri lymphis fluuialibus ora
Sanguineum hauserunt longis singultibus amnem.
Enabat tandem medio uix gurgite pulcher
Irpinus sociumque manus clamore uocabat,
Cum rapidis illatus aquis et uulnere multo
Impulit asper equus fessumque sub aequora mersit.
Accumulat clades subito conspecta per undas
Uis elephantorum turrito concita dorso.

574 ac precibus **Cd** *(T. p. 213 et 215)* et **V** 578 tabe *Ruperti et van Veen* 585 ianuamque **S** 586 connisus **ChLF** connixus **OV** 590 luctantemque **Cm** *Ep. 88* **LF** undantemque **OV** 595 Irpinus **ChS** *(cf. XI. 11)* Hirpinus *alii (cf. H. Jordan, kritische Beitr. z. Gesch. d. lat. Spr. p. 160 et 163)* 598 At cumula **L** *in* **F** **c** *et* **t** *m. 2 adiect.* At comula **OV**

Namque uadis rapitur praeceps, ceu proruta cautes
Auulsi montis, Trebiamque insueta timentem
Prae se pectore agit spumantique incubat alueo.
Explorant aduersa uiros, perque aspera duro
Nititur ad laudem uirtus interrita cliuo.
Namque inhonoratam Fibrenus perdere mortem
Et famae nudam impatiens: 'Spectabimur', inquit,
'Nec, Fortuna, meum condes sub gurgite letum.
Experiar, sitne in terris, domitare quod ensis
Non queat Ausonius, Tyrrhenaue permeet hasta.'
Tum iacit assurgens dextroque in lumine sistit
Spicula saeua ferae telumque in uulnere linquit.
Stridore horrisono penetrantem cuspidis ictum
Belua prosequitur laceramque cruore profuso
Attollit frontem ac lapso dat terga magistro.
Tum uero inuadunt iaculis crebraque sagitta,
Ausi iam sperare necem, immensosque per armos
Et laterum extensus uenit atra cuspide uulnus.
Stat multa in tergo et nigranti lancea dorso,
Ac siluam ingentem, concusso corpore, uibrat,
Donec, consumptis longo certamine telis,
Concidit et clausit magna uada pressa ruina.
  Ecce per aduersum, quamquam tardata morantur
Uulnere membra uirum, subit implacabilis amnem
Scipio et innumeris infestat caedibus hostem.
Corporibus clipeisque simul galeisque cadentum
Contegitur Trebia, et uix cernere linquitur undas.
Mazaeus iaculo, Gestar prosternitur ense;
Tum Pelopeus auis Cyrenes incola Thelgon.

---

600 praeceps rapitur *uulgo* 605 perdere **Cm** *Ep. 16* 606 nudam **Cm** *l. l.* **L** *(T. p. 219)* undam **FOV** — spectabitur **Ch** 609 permeet **Cm** *l. l.* peruicet **LF** pernicet **OV** 611 in uulnere **LF** in lumine **OV** *(T. p. 214)* — linquit **Ch** 614 et **V** 617 extensus **S** extentus *uulgo* — atra] acta *Schrader et van Veen, qui et* atrum *coni.* 621 magna uada pressa **Cm** *Ep. 16* magna depressa **OV** magna pressa *(*ur *m. 2 suprascr.)* **F** magna pressante **L** *(T. p. 236)* 628 pelopeus **V** polopeus **LFO** — cyrenis **S** — thelgon **LO** telgon **FV**

Huic torquet rapido correptum e gurgite pilum
Et, quantum longo ferri tenuata rigore
Procedit cuspis, per hiantia transigit ora.
Pulsati ligno sonuere in uulnere dentes.
Nec leto quaesita quies: turgentia membra
Eridano Trebia, Eridanus dedit aequoris undis.
Tu quoque, Thapse, cadis, tumulo post fata negato.
Quid domus Hesperidum aut luci iuuere dearum,
Fuluos aurifera seruantes arbore ramos?
Intumuit Trebia et stagnis se sustulit imis
Iamque ferox totum propellit gurgite fontem
Atque omnis torquet uires; furit unda sonoris
Uerticibus, sequiturque nouus cum murmure torrens.
Sensit et accensa ductor uiolentius ira:
'Magnas, o Trebia, et meritas mihi, perfide, poenas
Exsolues', inquit. 'lacerum per Gallica riuis
Dispergam rura atque amnis tibi nomina demam;
Quoque aperis te fonte, premam; nec tangere ripas
Illabique Pado dabitur. quaenam ista repente
Sidonium, infelix, rabies te reddidit amnem?'
Talia iactantem consurgens agger aquarum
Impulit atque humeros curuato gurgite pressit.
Arduus aduersa mole incurrentibus undis
Stat ductor clipeoque ruentem sustulit amnem.
Necnon a tergo fluctus stridente procella
Spumeus irrorat summas aspergine cristas.
Ire uadis stabilemque uetat defigere gressum
Subducta tellure deus; percussaque longe
Raucum saxa sonant; undaeque ad bella parentis
Excitae pugnant, et ripas perdidit amnis.
Tum madidos crinis et glauca fronde reuinctum
Attollit cum uoce caput: 'Poenasne superbas

---

629 Hinc **O** 633 leto **Cm** *Ep. 16* iacto **S** 635 Thapse **Ch** tapse **S** 638 Intumuit **LFCd** *(T. p. 214)* Intonuit **OV** 651 incurrentibus **ChLF** irrumpentibus **OV** 652 sustulit **S** (F substulit, *ut v. 638)* sustinet *uulgo* 657 parentis **Ch** 660 poenasne **O** poenasue **LF** poenasque **V**

Insuper et nomen Trebiae delere minaris,
O regnis inimice meis? quot corpora porto
Dextra fusa tua! clipeis galeisque uirorum,
Quos mactas, artatus iter cursumque reliqui.
Caede, uides, stagna alta rubent retroque feruntur.
Adde modum dextrae aut campis incumbe propinquis.'
  Haec, Uenere adiuncta, tumulo spectabat ab alto
Mulciber, obscurae tectus caligine nubis.
Ingrauat ad caelum sublatis Scipio palmis:
'Di patrii, quorum auspiciis stat Dardana Roma,
Talin me leto tanta inter proelia nuper
Seruastis? fortine animam hanc excindere dextra
Indignum est uisum? redde o me, nate, periclis,
Redde hosti! liceat bellanti accersere mortem,
Quam patriae fratrique probem.' Tum percita dictis
Ingemuit Uenus et rapidas direxit in amnem
Coniugis inuicti uires. agit undique flammas
Dispersus ripis ignis multosque per annos
Nutritas fluuio populatur feruidus umbras.
Uritur omne nemus, lucosque effusus in altos
Immissis crepitat uictor Uulcanus habenis.
Iamque ambusta comas abies, iam pinus et alni;
Iam, solo restans trunco, dimisit in altum
Populus assuetas ramis habitare uolucres.
Flamma uorax imo penitus de gurgite tractos
Absorbet latices, saeuoque urgente uapore
Siccus inarescit ripis cruor. horrida late
Scinditur in rimas et hiatu rupta dehiscit
Tellus, ac stagnis altae sedere fauillae.
  Miratur pater aeternos cessare repente
Eridanus cursus; Nympharumque intima maestus
Impleuit chorus attonitis ululatibus antra.

---

661 minacis **S** *(in* **F** *m. 2 corr. in* minaris*)* 662 quot **Ch** tot **V** — porro **OV** 672 fortine **ChF** *(T. p. 230)* fortune **LOV** 673 mi **S** 676 direxit **Ch** detexit **S** detrusit *uulgo* 679 umbras **Cm** *Ep. 59* 685 uno **OV** 687 arida *Gronov et van Veen* 692 attonitus **S**

Ter caput ambustum conantem attollere iacta
Lampade Uulcanus mersit fumantibus undis,
Ter correpta dei crines nudauit harundo.
Tum demum admissae uoces et uota precantis,
Orantique datum ripas seruare prioris.
Ac tandem a Trebia reuocauit Scipio fessas
Munitum in collem, Gracchо comitante, cohortes.
At Poenus, multo fluuium ueneratus honore,
Gramineas undis statuit socialibus aras,
Nescius heu, quanto superi maiora mouerent,
Et quos Ausoniae luctus, Thrasymenne, parares.
 Boiorum nuper populos turbauerat armis
Flaminius, facilisque uiro tum gloria belli,
Corde leuem atque astus inopem contundere gentem.
Sed labor haud idem Tyrio certasse tyranno.
Hunc, laeuis urbi genitum ad fatalia damna
Ominibus, parat imperio Saturnia fesso
Ductorem dignumque uirum ueniente ruina.
Inde ubi prima dies iuris, clauumque regendae
Inuasit patriae, ac sub nutu castra fuere,
Ut pelagi rudis et pontum tractare per artem
Nescius, accepit miserae si iura carinae,
Uentorum tenet ipse uicem cunctisque procellis
Dat iactare ratem: fertur uaga gurgite puppis,
Ipsius in scopulos dextra impellente magistri.
Ergo agitur raptis praeceps exercitus armis
Lydorum in populos sedemque ab origine prisci
Sacratam Corythi iunctosque a sanguine auorum
Maeonios Italis permixta stirpe colonos.
 Nec regem Afrorum noscenda ad coepta moratur

---

693 iactu S   695 undauit S   696 admissae Ch — amissae uires *uulgo* — uota *Gronov* uoce S   698 Sic tandem *Withof*   700 At V Ac LFO   701 statuit ChLF strauit OV   705 dum Ch   711 iuris FV uiris LO   712 ac Cd *(T. p. 215)* et S   719 in *om.* S   722 noscenda *ed. Basil. 1522* nascenda S pascenda *Heinsius* poscens ad c. *Bothe* haec noscens *Thilo* pensanda *Blass* nauanda *Buchwald*

Laude super tanta monitor deus. omnia somni
Condiderant aegrisque dabant obliuia curis,
Cum Iuno, in stagni numen conuersa propinqui
Et madidae frontis crinis circumdata fronde
Populea, stimulat subitis praecordia curis
Ac rumpit ducis haud spernenda uoce quietem:
'O felix famae et Latio lacrimabile nomen
Hannibal, Ausoniae si te Fortuna creasset,
Ad magnos uenture deos! cur fata tenemus?
Pelle moras. breuis est magni Fortuna fauoris.
Quantum uouisti, cum Dardana bella parenti
Iurares, fluet Ausonio tibi corpore tantum
Sanguinis, et patrias satiabis caedibus umbras.
Nobis persolues meritos securus honores.
Namque ego sum, celsis quem cinctum montibus ambit
Tmolo missa manus, stagnis Thrasymennus opacis.'
His agitur monitis et laetam numine pubem
Protinus aërii praeceps rapit aggere montis.
Horrebat glacie saxa inter lubrica, summo
Piniferum caelo miscens caput, Apenninus.
Condiderat nix alta trabes, et uertice celso
Canus apex structa surgebat ad astra pruina.
Ire iubet. prior extingui labique uidetur
Gloria, post Alpes si stetur montibus ullis.
Scandunt praerupti nimbosa cacumina saxi,
Nec superasse iugum finit mulcetue laborem.
Plana natant, putrique gelu liquentibus undis
Inuia limosa restagnant arua palude.
Iamque ducis nudus tanta inter inhospita uertex

---

725 Quin **LF** *(cf. III. 618)* — numen **Cm** *Ep. 59* **LF** iuuenem **OV** 728 *hunc uersum, qui deest in* **V**, *eici uult Heinsius* 730 ausoniae **F** ausonia **LOV** — Fortuna] Natura *Bentley et Schrader* 731 cur **Ch** cui **O** 735 sedibus **S**, *in* **V** *m. 2 corr. in* cedibus 737 cinctum] cunctis **S** 744 structa **Ch** stricta **S** 748 *et* 750 *hi uersus deerant in Col. teste Heinsio* — mulcetue **LFV** mulcetque **O** 749 linquentibus **OV**

Saeuitia quatitur caeli, manante per ora
Perque genas oculo. facilis spreuisse medentis,
Optatum bene credit emi quocumque periclo
Bellandi tempus. non frontis parcit honori,
Dum ne perdat iter; non cetera membra moratur
In pretium belli dare, si uictoria poscat;
Satque putat lucis, Capitolia cernere uictor
Qua petat atque Italum feriat qua comminus hostem.
Talia perpessi tandem inter saeua locorum
Optatos uenere lacus, ubi deinde per arma
Sumeret amissi numerosa piacula uisus.
  Ecce autem patres aderant Carthagine missi;
Causa uiae non parua uiris, nec laeta ferebant.
Mos fuit in populis, quos condidit aduena Dido,
Poscere caede deos ueniam ac flagrantibus aris,
Infandum dictu! paruos imponere natos.
Urna reducebat miserandos annua casus,
Sacra Thoanteae ritusque imitata Dianae.
Cui fato sortique deum de more petebat
Hannibalis prolem discors antiquitus Hannon.
Sed propior metus armati ductoris ab ira
Et magna ante oculos stabat genitoris imago.
  Asperat haec, foedata genas lacerataque crinis,
Atque urbem complet maesti clamoris Imilce.
Edonis ut Pangaea super trieteride mota
It iuga et inclusum suspirat pectore Bacchum.
Ergo inter Tyrias, facibus ceu subdita, matres
Clamat: 'Io coniux, quocumque in cardine mundi
Bella moues, huc signa refer. uiolentior hic est,
Hic hostis propior. tu nunc fortasse sub ipsis
Urbis Dardaniae muris uibrantia tela
Excipis intrepidus clipeo saeuamque coruscans

---

753 madentis S   759 petat S queat *ed. Basil. 1522* — feriat] seruet *van Veen*   773 genitoris Cm *Ep. 59* Ch redeuntis S   774 Asperat haec Cm *l. l.* Asper ad haec S   776 mota *ed. Basil. 1522* motu S

Lampada Tarpeis infers incendia tectis.
Interea tibi prima domus atque unica proles
Heu gremio in patriae Stygias raptatur ad aras!
I nunc, Ausonios ferro populare penates
Et uetitas molire uias. i, pacta resigna,
Per cunctos iurata deos. sic praemia reddit
Carthago et talis iam nunc tibi soluit honores!
Quae porro haec pietas, delubra aspergere tabo?
Heu primae scelerum causae mortalibus aegris,
Naturam nescire deum! iusta ite precari
Ture pio caedumque feros auertite ritus.
Mite et cognatum est homini deus. hactenus, oro,
Sit satis ante aras caesos uidisse iuuencos;
Aut si uelle nefas superos fixumque sedetque,
Me, me, quae genui, uestris absumite uotis.
Cur spoliare iuuat Libycas hac indole terras?
An flendae magis Aegates et mersa profundo
Punica regna forent, olim si sorte cruenta
Esset tanta mei uirtus praerepta mariti?'
Haec dubios uario diuumque hominisque timore
Ad cauta illexere patres; ipsique relictum,
Abnueret sortem an superum pareret honori.
Tum uero trepidare metu uix compos Imilce,
Magnanimi metuens immitia corda mariti.
His auide auditis, ductor sic deinde profatur:
'Quid tibi pro tanto non impar munere soluat
Hannibal aequatus superis? quae praemia digna
Inueniam, Carthago parens? noctemque diemque
Arma feram; templisque tuis hinc plurima faxo
Hostia ab Ausonio ueniat generosa Quirino.
At puer armorum et belli seruabitur heres.
Spes, o nate, meae Tyriarumque unica rerum,
Hesperia minitante, salus, terraque fretoque

785 Incerta **S** 790 soluit **ChLF** fouit **OV** 793 precati **S** 798 absumite **ChLV** assumite **FO** 801 sorte **Ch** forte **O** 802 praecepta **O** 803 hominisque **S** hominumque **Cd** *(T. p. 214)* 808 prefatur **LF** 812 fixo **S**

Certare Aeneadis, dum stabit uita, memento.
Perge — patent Alpes — nostroque incumbe labori.
Uos quoque, di patrii, quorum delubra piantur
Caedibus atque coli gaudent formidine matrum,
Huc laetos uultus totasque aduertite mentes.
Namque paro sacra et maioris molior aras.
Tu, Mago, aduersi conside in uertice montis,
Tu laeuos propior collis accede, Choaspe,
Ad claustra et fauces ducat per opaca Sychaeus.
Ast ego te, Thrasymenne, uago cum milite praeceps
Lustrabo et superis quaeram libamina belli.
Namque haud parua deus promissis spondet apertis,
Quae spectata, uiri, patriam referatis in urbem.'

SILI ITALICI
PUNICORUM
LIBER QUINTUS.

Ceperat Etruscos occulto milite colles
Sidonius ductor perque alta silentia noctis
Siluarum anfractus caecis insiderat armis.
At parte e laeua, restagnans gurgite uasto,
Effigiem in pelagi lacus humectabat inertis
Et late multo foedabat proxima limo;
Quae uada, Faunigenae regnata antiquitus Arno,

---

822 maiores **Ch** — molior *ed. Basil. 1522* melior **S** 823 conside in u. **V** concide in u. **FO** concides u. **L** 824 Choaspe] hidaspe **LV** idaspe **F** hydaspe **O** 3 insiderat **ChV** insederat **LFO** 4 dextra *Lefebure et Bothe, sed cf. Schlichteisen p. 112* — uasti **O** 5 humectabat **LF** umectabat **Ch** inuetabat (i *supra* e) **V** ĩuetebat **O** — inertis *Liuineius et Barth* inherti **L** inerti **OV** in erçti **F** 7 Arno **Ch** *(T. p. 203)* **LF** auro **O** aruo **V**

Nunc uoluente die Thrasymenni nomina seruant.
Lydius huic genitor, Tmoli decus, aequore longo
Maeoniam quondam in Latias aduexerat oras
Tyrrhenus pubem dederatque uocabula terris;
Isque insueta tubae monstrauit murmura primus
Gentibus et bellis ignaua silentia rupit.
Nec modicus uoti natum ad maiora fouebat.
Uerum ardens puero castumque exuta pudorem —
Nam forma certare deis, Thrasymenne, ualeres —
Litore correptum stagnis demisit Agylle,
Flore capi iuuenem primaeuo lubrica mentem
Nympha nec Idalia lenta incaluisse sagitta.
Solatae uiridi penitus fouere sub antro
Naides amplexus undosaque regna trementem.
Hinc dotale lacus nomen, lateque Hymenaeo
Conscia lasciuo Thrasymennus dicitur unda.
Et iam curriculo nigram nox roscida metam
Stringebat, nec se thalamis Tithonia coniux
Protulerat stabatque nitens in limine primo,
Cum minus abnuerit noctem desisse uiator,
Quam coepisse diem: consul carpebat iniquas,
Praegrediens signa ipsa, uias, omnisque ruebat
Mixtus eques; nec discretis leuia arma maniplis
Insertique globo pedites et inutile Marti
Lixarum uulgus praesago cuncta tumultu
Implere et pugnam fugientum more petebant.
Tum super ipse lacus, densam caligine caeca
Exhalans nebulam, late corruperat omnem
Prospectum miseris, atque atrae noctis amictu
Squalebat pressum picea inter nubila caelum.
Nec Poenum liquere doli. sedet ense reposto
Abditus et nullis properantem occursibus arcet.

9 Tmoli] molli S — longo *Heinsius* longas S longe *uulgo* 10 Maeonias S 12 tubae Ch tuba S 18 iuuenem Cm *Ep. 59* iuuenum S 20 Solatae Cm *l. l.* 26 lumine V *(cf. I. 66)* 27 abnuerit Cm *l. l.* 29 Progrediens OV 33 et S ac *uulgo* 35 interruperat *Bentley*

Ire datur, longeque patet, ceu pace quieta,
Incustoditum, mox irremeabile, litus.
Namque sub angustas artato limite fauces
In fraudem ducebat iter, geminumque receptis
Exitium, hinc rupes, hinc undae claustra premebant.
At cura umbroso seruabat uertice montis
Hostilem ingressum, refugos habitura sub ictu.
Haud secus ac uitreas sollers piscator ad undas,
Ore leuem patulo texens de uimine nassam,
Cautius interiora ligat mediamque per aluum,
Sensim castigans, compressa cacumina nectit
Ac fraude artati remeare foraminis arcet
Introitu facilem, quem traxit ab aequore, piscem.
  Ocius interea propelli signa iubebat
Excussus consul fatorum turbine mentem,
Donec flammiferum tollentes aequore currum
Solis equi sparsere diem. iamque, orbe renato,
Diluerat nebulas Titan, sensimque fluebat
Caligo in terras nitido resoluta sereno.
Tunc ales, priscum populis de more Latinis
Auspicium, cum bella parant mentesque deorum
Explorant super euentu, ceu praescia luctus,
Damnauit uesci planctuque alimenta refugit.
Nec rauco taurus cessauit flebile ad aras
Immugire sono, pressamque ad colla bipennem
Incerta ceruice ferens, altaria liquit.
Signa etiam affusa certant dum uellere mole,
Taeter humo lacera nitentum erupit in ora
Exultans cruor, et caedis documenta futurae
Ipsa parens miseris gremio dedit atra cruento;

---

40 *sic Modius Ep. 59 uersum inser.* 45 At cura **Ch** At cura *corr. in* Ac circa **F** *(T. p. 230)* Ac circa **LOV** At contra *uulgo* Par cura *Heinsius* At castra *Gronov* At turma *Schrader* 50 castigans **L** *(sic coni. Withof)* fastigans **FOV** 58 in terris *Ruperti* 60 parent **L** 61 euentum **Ch** 66 affusa **S** effusa *c. cod. Tell. Blass aliique* effossa *Schrader et van Veen*

Ac super haec diuum genitor, terrasque fretumque
Concutiens tonitru, Cyclopum rapta caminis
Fulmina Tyrrhenas Thrasymenni torsit in undas;
Ictusque aetheria per stagna patentia flamma
Fumauit lacus, atque arserunt fluctibus ignes.
Heu uani monitus frustraque morantia Parcas
Prodigia! heu fatis superi certare minores!
Atque hic, egregius linguae nomenque superbum,
Coruinus, Phoebea sedet cui casside fulua
Ostentans ales proauitae insignia pugnae,
Plenus et ipse deum et socium terrente pauore,
Immiscet precibus monita atque his uocibus infit:
'Iliacas per te flammas Tarpeiaque saxa,
Per patrios, consul, muros suspensaque nostrae
Euentu pugnae natorum pignora, cedas
Oramus superis tempusque ad proelia dextrum
Opperiare. dabunt idem camposque diemque
Pugnandi; tantum ne dedignare secundos
Expectare deos. cum fulserit hora, cruentam
Quae stragem Libyae portet, tum signa sequentur
Nulla uulsa manu, uescique interritus ales
Gaudebit, nullosque uomet pia terra cruores.
An te praestantem belli fugit, improba quantum
Hoc possit Fortuna loco? sedet obuius hostis
Aduersa fronte; at circa nemorosa minantur
Insidias iuga, nec laeua stagnantibus undis
Effugium patet, et tenui stant tramite fauces.
Si certare dolis et bellum ducere cordi est,
Interea rapidis aderit Seruilius armis,

---

73 Ictusque aetheria **Cm** *Ep. 110* Ictusque **L** Litusque **OV** Littusque **F** *(alterum* t *suprascr.)* 74 atque arserunt in fl. i. **LF** at arserunt in fl. i. **O** atque arserunt (e *supra* unt) in fl. i. **V** 76 certare **ChS** certasse *uulgo* 82 per te **Ch** 86 camposque **Cm** *Ep. 110* tempusque **S** 87 non **L** 89 portet **Cm** *l. l.* poscet **LFO** postet **V** 92 belli **Ch** bellis **S** 94 at circa **Ch** ac c. **S** 95 laeuam *Lefebure et Bothe* dextra *Cluuerus Ital. ant. II. 3 p. 585, sed cf. Schichteisen p. 112*

Cui par imperium et uires legionibus aequae.
Bellandum est astu. leuior laus in duce dextrae.'
Talia Coruinus, primoresque addere passim
Orantum uerba, et diuisus quisque timoris
Nunc superos, ne Flaminio, nunc deinde precari
Flaminium, ne caelicolis contendere perstet.
Acrius hoc accensa ducis surrexerat ira,
Auditoque furens socias non defore uires:
'Siccine nos', inquit, 'Boiorum in bella ruentis
Spectastis, cum tanta lues uulgusque tremendum
Ingrueret, rupesque iterum Tarpeia paueret?
Quas ego tunc animas dextra, quae corpora fudi,
Irata tellure sata et uix uulnere uitam
Reddentis uno! iacuere ingentia membra
Per campos magnisque premunt nunc ossibus arua.
Scilicet has sera ad laudes Seruilius arma
Adiungat, nisi diuiso uicisse triumpho
Ut nequeam et decoris contentus parte quiescam?
Quippe monent superi. similes ne fingite uobis,
Classica qui tremitis, diuos. sat magnus in hostem
Augur adest ensis, pulchrumque et milite dignum
Auspicium Latio, quod in armis dextera praestat.
An, Coruine, sedet, clausum se consul inerti
Ut teneat uallo? Poenus nunc occupet altos
Arreti muros, Corythi nunc diruat arcem?
Hinc Clusina petat? postremo ad moenia Romae
Illaesus contendat iter? deforme sub armis
Uana superstitio est; dea sola in pectore Uirtus
Bellantum uiget. umbrarum me noctibus atris
Agmina circumstant, Trebiae qui gurgite quique
Eridani uoluuntur aquis, inhumata iuuentus.'
Nec mora. iam medio coetu signisque sub ipsis

---

100 in duce dextrae **Ch** 102 Oranti *Heinsius* — timoris *Thilo* timori **S** timore *Ruperti* 103 ne Flaminio *Dausqueius et Heinsius* de flamino **LFV** de flamine **O** 105 duci *Ruperti* 114 laudis **O** 117 mouent **OV** 126 Una superstitio **Ch** 129 uoluentur **S**

Postrema aptabat nulli exorabilis arma.
Aere atque aequorei tergo flauente iuuenci
Cassis erat munita uiro; cui uertice surgens
Triplex crista iubas effundit crine Suëuo;
Scylla super, fracti contorquens pondera remi,
Instabat saeuosque canum pandebat hiatus,
Nobile Gargeni spolium, quod rege superbus
Boiorum caeso capiti illacerabile uictor
Aptarat pugnasque decus portabat in omnis.
Loricam induitur; tortos huic nexilis hamos
Ferro squama rudi permixtoque asperat auro.
Tum clipeum capit, aspersum quem caedibus olim
Celticus ornarat cruor; humentique sub antro,
Ceu fetum, lupa permulcens puerilia membra
Ingentem Assaraci caelo nutribat alumnum.
Hinc ensem lateri dextraeque accommodat hastam.
Stat sonipes uexatque ferox humentia frena,
Caucasiam instratus uirgato corpore tigrim.
Inde exceptus equo, qua dant angusta uiarum,
Nunc hos, nunc illos adit atque hortatibus implet:
'Uestrum opus est uestrumque decus, suffixa per urbem
Poeni ferre ducis spectanda parentibus ora.
Unum hoc pro cunctis sat erit caput. aspera quisque
Hortamenta sibi referat: Meus, heu! meus atris
Ticini frater ripis iacet; at meus alta
Metitur stagna Eridani sine funere natus.
Haec sibi quisque; sed est uestrum, cui nulla doloris

---

131 optabat **S** 134 effundit **V** effudit **LFO** — crine sueuo **LFV** sueno **O** seuero **Ch** 137 Gargeni *ed. Ald. et Marsi* Gargaeui **Ch** gergeni **LF** gergani **O** gergrieni **V** tergeminum *Schlichteisen* 138 illacerabile **OV** illetabile **L** illaterabile, *corr. in* illetabile **F** impenetrabile *uel* interebrabile *Heinsius* 139 Raptarat *Baehrens, sed cf. 146. 166* 140 hinc **OV** 141 asperat auro **V** aspera tauro **LFO** 145 nutrierat **O** nutrirat **V** 148 Causacam **LFV** Clausatam **O** — instrictus **L** 153 erit **Cm** *Ep. 110* 154 Hortamenta **Cm** *l. l.* **LF** Portamenta **OV** — astris **Cm** *l. l.* 155 at meus **Cm** *l. l.* et meus *Ernesti*

Priuati rabies, is uero urgentia sumat
E medio, fodiant quae magnas pectus in iras,
Perfractas Alpes passamque infanda Saguntum,
Quosque nefas uetiti transcendere nomen Hiberi,
Tangere iam Thybrim. nam dum uos augur et extis
Quaesitae fibrae uanusque moratur haruspex,
Solum iam superest, Tarpeio imponere castra.'
Turbidus haec, uisoque artis in milibus atras
Bellatore iubas aptante: 'Est, Orfite, munus,
Est,' ait, 'hoc certare tuum, quis opima uolenti
Dona Ioui portet feretro suspensa cruento.
Nam cur haec alia pariatur gloria dextra?'
Hinc praeuectus equo, postquam inter proelia notam
Accepit uocem: 'Procul hinc te Martius,' inquit,
'Murrane, ostendit clamor, uideoque furentem
Iam Tyria te caede; uenit laus quanta! sed, oro,
Haec angusta loci ferro patefacta relaxa.'
Tum Soracte satum, praestantem corpore et armis,
Aequanum noscens, patrio cui ritus in aruo,
Cum pius Arcitenens accensis gaudet aceruis,
Exta ter innocuos laetum portare per ignes:
'Sic in Apollinea semper uestigia pruna
Inuiolata teras uictorque uaporis ad aras
Dona serenato referas sollemnia Phoebo:
Concipe,' ait, 'dignum factis, Aequane, furorem
Uulneribusque tuis. socio te caedis et irae
Non ego Marmaridum mediam penetrare phalangem
Cinyphiaeque globos dubitarim irrumpere turmae.'

158 urgentia *em.* ingentia **S** incendia *Gronov* 161 limen Hiberi *Ernesti* flumen *uel* flumina *Ruperti* 162 uos **OV** nos **LF** 165 in milibus] humilibus **LF** — hirtas *Heinsius* albas *uel* altas *Ruperti* 166 iubas **Cm** *Ep. 110* — orfite **LF** orphite **OV** — est *om.* **Ch** 170 prouectus **O** 171 uocem procul: hic *Liuineius et Heinsius* 178 laetum **Ch** latum **S** 180 feras *Liuineius* 182 aequare *corr. in* aequaue (n *supra* u) **F** equa ue **L** aequare **V** equare **O** 182 fatis *et* 183 Numinibusque *Heinsius*

Nec iam ultra monitus et uerba morantia Martem
Ferre ualet, longo Aeneadis quod flebitur aeuo.
Increpuere simul feralia classica signum,
Ac tuba terrificis fregit stridoribus auras.
Heu dolor, heu lacrimae, nec post tot saecula serae!
Horresco ut pendente malo, ceu ductor ad arma
Exciret Tyrius. latebrosis collibus Astur
Et Libys et torta Baliaris saeuus habena
Erumpunt multusque Maces Garamasque Nomasque;
Tum, quo non alius uenalem in proelia dextram
Ocior attulerit conductaque bella probarit,
Cantaber et galeae contempto tegmine Uasco.
Hinc pariter rupes, lacus hinc, hinc arma simulque
Consona uox urget, signum clamore uicissim
Per collis Tyria circumfundente corona.
Auertere dei uultus fatoque dederunt
Maiori non sponte locum; stupet ipse tyranni
Fortunam Libyci Mauors, disiectaque crinem
Illacrimat Uenus, et Delum peruectus Apollo
Tristem maerenti solatur pectine luctum.
Sola, Apennini residens in uertice, diras
Expectat caedes immiti pectore Iuno.
Primae Picentum, rupto ceu turbine fusa
Agmina et Hannibalem ruere ut uidere, cohortes
Inuadunt ultro, et poenas pro morte futura,
Turbato uictore, petunt accensa iuuentus;
Et, uelut erepto metuendi libera caelo,
Manibus ipsa suis praesumpta piacula mittit.
Funditur unanimo nisu et concordibus ausis
Pilorum in Poenos nimbus, fixosque repulsi
Summittunt clipeos curuato pondere teli.
Acrius hoc rursum Libys — et praesentia saeui

---

190 tot post **V** 192 Exciret **Ch** 197 uasto **S** 199 clangorque *Heinsius* 202 stupet **Cd** *(T. p. 213 et 215)* **LF** timet **OV** 206 diras **ChLF** duras **OV** 207 immiti **ChV** inimico **LOF**, *sed* **F** *i. marg.* l'ĩmiti 209 ut **V** et **LFO** 217 et **S** ut *Dausqueius et Heinsius* Libyes pr. *Bentley et Lefebure*

Extimulat ducis — hortantes se quisque uicissim
Incumbunt pressoque impellunt pectore pectus.
Ipsa, facem quatiens ac flauam sanguine multo
Sparsa comam, medias acies Bellona pererrat.
Stridit Tartareae nigro sub pectore diuae
Letiferum murmur, feralique horrida cantu
Bucina lymphatas agit in certamina mentes.
His iras aduersa fouent crudusque ruente
Fortuna stimulus spem proiecisse salutis;
Hos dexter deus et laeto Uictoria uultu
Arridens acuit, Martisque fauore fruuntur.
Abreptus pulchro caedum Lateranus amore,
Dum sequitur dextram, in medios penetrauerat hostis.
Quem postquam florens aequali Lentulus aeuo
Conspexit, nimium pugnae nimiumque cruoris
Infestas inter non aequo Marte cateruas
Fata irritantem, nisu se concitat acri
Immitemque Bagam, qui iam uicina ferebat
Uulnera pugnantis tergo, uelocior hasta
Occupat et socium duris se casibus addit.
Tunc alacres arma agglomerant geminaque corusci
Fronte micant, paribus fulgent capita ardua cristis.
Actus in aduersos casu — namque obuia ferre
Arma quis auderet, nisi quem deus ima colentum
Damnasset Stygiae nocti? — praefracta gerebat
Syrticus excelso decurrens robora mente
Et, quatiens acer nodosi pondera rami,
Flagrabat geminae nequicquam caedis amore:
'Non hic Aegates infidaque litora nautis,
O iuuenes, motumque nouis sine Marte procellis

---

220 furuam *Bentley et Schrader* rauam *Heinsius* foedam *Burmann* adflatam *Bothe* flagrum *Blass* 229 Abreptus **ChL** Abrectus **F** Arreptus **OV** 234 irritantem **L** britantē **F** liritantem **OV** 235 bogam **V** — ferebat **Cm** *Ep. 110 quod prob. Bentley aliique* serebat **ChS** 238 corusci **V** coruscis **ChLFO** 239 fulget **Ch** 240 casus **OV** 241 una **L** 242 praefracta **FV** perfracta **LO** 247 sine more *Schrader*

Fortunam bello pelagus dabit; aequoris olim
Uictores, media sit qualis, discite, terra
Bellator Libys, et meliori cedite regnis.'
Ac simul infesto Lateranum pondere truncae
Arboris urgebat, iungens conuicia pugnae.
Lentulus huic frendens ira: 'Thrasymennus in altos
Ascendet citius collis, quam sanguine roret
Iste pio ramus.' Subsidensque ilia nisu
Conantis suspensa fodit. tum feruidus atro
Pulmone exundat per hiantia uiscera sanguis.
  Nec minus accensis in mutua funera dextris
Parte alia campi saeuit furor. altus Iërtes
Obtruncat Nerium; Rullo ditissimus arui
Occumbis, generose Uolunx, nec clausa repostis
Pondera thesauris patrio nec regia quondam
Praefulgens ebore et possessa mapalia soli
Profuerunt. quid rapta iuuant? quid gentibus auri
Numquam extincta sitis? modo quem Fortuna fouendo
Congestis opibus donisque refersit opimis,
Nudum Tartarea portabit nauita cymba.
  Iuxta bellator iuuenilibus Appius ausis
Pandebat campum caede atque, ubi plurima uirtus
Nullique aspirare uigor, decus inde petebat.
Obuius huic Atlans, Atlans a litore Hibero,
Nequicquam extremae longinquus cultor harenae,
Impetit os hasta, leuiterque e corpore summo
Degustat cuspis generosum extrema cruorem.
Intonuere minae, uiolentaque lumina flammis

250 regnis **S** *(in* **V** *corr. m. 2 in* regno) cunctis **Ch** *(T. p. 247)* Teucris *Thilo* iuncti *Ruperti* 251 pondere **Cm** *Ep. 110* **S** uulnere *uulgo* uerbere *Burmann et Bentley* 253 huic **F** hinc **LFO** 255 pio ramus **OV** prior annis **L** poramu **F** *m. 2 corr. in* pioramnis — subsidensque **Ch** que *om.* **S** 259 Iertes **ChF** *(T. p. 230)* inertes **LOV** 260 arui **Ch S** agri *uulgo* 264 Profuerunt **Ch** Profuerint **V** — parta *Gronouius et Heinsius* 267 portauit **O** 268 iuuenalibus *Ruperti (cf. II. 312)* 271 hinc **OV** — Atlans **S** Atlas a litore **Cm** *Ep. 46* 272 externae *Bothe* 274 externa *Markland ad Stat. Silv. I. 2, 98*

Exarsere nouis; furit et diffulminat omnem
Obstantum turbam; clausum sub casside uulnus
Martia commendat mananti sanguine membra.
Tum uero aspiceres pauitantem et condere semet
Nitentem sociis iuuenem, ceu tigride cerua
Hyrcana cum pressa tremit, uel territa pennas
Colligit accipitrem cernens in nube columba,
Aut dumis subit, albenti si sensit in aethra
Librantem nisus aquilam, lepus. ora citato
Ense ferit, tum colla uiri dextramque micantem
Demetit ac mutat successu saeuior hostem.
Stabat fulgentem portans in bella bipennem
Cinyphius socerique miser Magonis inire
Optabat pugnam ante oculos spe laudis Isalcas,
Sidonia tumidus sponsa uanoque superbus
Foedere promissae post Dardana proelia taedae.
Huic immittit atrox uiolentas Appius iras
Conantique grauem fronti librare securim,
Altior insurgens, galeam super exigit ictum.
At fragilis ualido conamine soluitur ensis
Aere in Cinyphio; nec dispar sortis Isalcas
Umbonem incerto detersit futilis ictu.
Tum quod humo haud umquam ualuisset tollere saxum,
Ni uires trux ira daret, contorquet anhelans
Appius et lapsu resupino in terga cadentem
Mole premit scopuli perfractisque ossibus urget.
Uidit coniuncto miscens certamina campo
Labentem socer, et lacrimae sub casside fusae

277 turbam, clausum **Cm** *Ep. 16* at clausum **Ch** *(T. p. 211)* ac clausum **S** et cl. *uulgo* 278 commaculat *Bothe* 279 aspiceres **Cm** *Ep. 16* **LF** aspicẽs **O** aspiciens **V** *(T. p. 220)* 280 in sociis *Heinsius* 283 dumis **Cm** *l. l.* 284 nisus **Cm** *l. l.* **L** uisus **FOV** — lepus. ora citato *Bentley* lepus ore citato **S** l. orbe citato. *Barth* l. ire citatus. *Thilo* 286 Dometit **S** 289 isalcas **L** isalces **F** isalcis **V** is altius **O** 293 securem **S** 295 At **Cm** *Ep. 16* Et **S** 297 detersit **Cm** *l. l.* 298 tollere **Ch** uellere **S** 299 contorquet **Cm** *Ep. 16* **LF** *(T. p. 222)* torquebat **OV** 300 resupino **Cm** *l. l.* **LF** resupina **OV**

Cum gemitu, rapidusque ruit; data foedera nuper
Accendunt animos expectatique nepotes.
Iamque aderat clipeumque uiri atque immania membra
Lustrabat uisu, propiorque a fronte coruscae
Lux galeae saeuas paulum tardauerat iras.
Haud secus, e specula praeceps delatus opaca,
Subsidens campo summissos contrahit artus,
Cum uicina trucis conspexit cornua tauri,
Quamuis longa fames stimulet, leo; nunc ferus alta
Surgentis ceruice toros, nunc torua sub hirta
Lumina miratur fronte ac iam signa mouentem
Et sparsa pugnas meditantem spectat harena.
Hic prior intorquens telum sic Appius infit:
'Si qua tibi pietas, ictum ne desere foedus
Et generum comitare, socer.' Per tegmina uelox
Tunc aerisque moras laeuo stetit hasta lacerto.
At contra non dicta Libys, sed feruidus hastam
Perlibrat, magni donum memorabile fratris,
Caeso quam uictor sub moenibus ille Sagunti
Abstulerat Durio ac spectatae nobile pugnae
Germano dederat portare in proelia pignus.
Telum ingens perque arma uiri perque ora, doloris
Adiutum nisu, letalem pertulit ictum;
Exanguesque uiri conantis uellere ferrum
In uulnus cecidere manus. iacet aequore nomen
Clarum Maeonio atque Italae pars magna ruinae
Appius; intremuere lacus, corpusque refugit
Contractis Thrasymennus aquis; telum ore cruento
Expirans premit atque admorsae immurmurat hastae.
  Nec fati melior Mamercus corpore toto
Exsoluit poenas, nulli non saucius hosti.

---

310 Subsidet S Subsidit *Lefebure* Subsidit campo et *Heinsius* 314 micatur S 315 in pugnas *Heinsius et Ruperti* — habena S, *in* F *r suprascr.* 316 Huic *Heinsius* 319 Tunc] Cuncta *Drakenborch* 325 perque ossa *Bentley et Corte ad Lucan. III. 467, sed cf. v. 332* 326 Adiutimi V *in marg. m. 2* admissum — uisu OV 332 admersae L

Namque per aduersos, qua Lusitana ciebat
Pugnas dira manus, raptum cum sanguine caesi
Signiferi magna uexillum mole ferebat
Et trepida infelix reuocabat signa suorum.
Sed furiata cohors ausisque accensa superbis,
Quodcumque ipsa manu gestabat missile, quicquid
Praebebat tellus, sparsis uix peruia telis,
Iniecit pariter, pluresque in corpore nullum
Inuenere locum perfossis ossibus hastae.
  Aduolat interea, fraterni uulneris ira
Turbatus, Libyae ductor; uisoque cruore,
Num lateri cuspis, num toto pondere telum
Sedisset, fratremque amens sociosque rogabat.
Utque metum leti procul et leuiora pauore
Cognouit, proprio tectum gestamine praeceps
Ex acie rapit et tutis a turbine pugnae
Constituit castris. medicas hinc ocius artes
Et senioris opem Synhali uocat; unguere uulnus
Herbarum hic sucis ferrumque e corpore cantu
Exigere et somnum tacto misisse chelydro,
Anteibat cunctos, nomenque erat inde per urbes
Perque Paraetoniae celebratum litora Syrtis.
Ipse olim antiquo primum Garamanticus Hammon
Scire pater dederat Synhalo, morsusque ferarum
Telorumque grauis ictus sedare medendo.
Atque is deinde suo moriens caelestia dona
Monstrauit nato, natusque heredis honori
Tramisit patrias artis; quem deinde secutus
Haud leuior fama Synhalus Garamantica sollers
Monstrata augebat studio multaque uetustum

336 caesi **Cd** *(T. p. 214)* thesi **L** tesi **F** teli **OV**, *unde* Teli *Scaliger, ut sit nomen signiferi* Lethi *Schrader* 342 nullum **S** nullo *uulgo* 343 *uersum inser.* **Cm** *Ep. 16 deest in* **S** *(T. p. 173)* 347 fratremque **Cm** *Ep. 110* 351 hic **L** 352 Synhali **ChO** sinhali **L** sinali **FV** 354 tacto **Cm** *Ep. 16* 361 Monstrarat *uulgo* 363 H. melior **S** — famae *Heinsius* 364 uetustum **O** necustum **LFV**, *in* **F** *m. 1 corr. in* uetustum *(T. p. 232)*

Hammonis comitem numerabat imagine patrem.
Tum, proauita ferens leni medicamina dextra,
Ocius, intortos de more astrictus amictus,
Mulcebat lympha purgatum sanguine uulnus.
At Mago, exuuias secum caesique uolutans
Hostis mente necem, fraternas pectore curas
Pellebat dictis et casum laude leuabat:
'Parce metu, germane. meis medicamina nulla
Aduersis maiora feres; iacet Appius hasta
Ad manis pulsus nostra. si uita relinquat,
Sat nobis actum est, sequar hostem laetus ad umbras.'
  Quae dum turbatos auertunt aequore campi
Ductores ualloque tenent, ex agmine Poenum
Cedentem consul tumulo speculatus ab alto
Atque atram belli castris se condere nubem,
Turbidus extemplo trepidantis milite maesto
Inuadit cuneos subitoque pauore relaxat
Iam rarescentis acies; tum uoce feroci
Poscit equum ac mediae ruit in certamina uallis.
Sic ubi torrentem crepitanti grandine nimbum
Illidit terris molitus Iupiter altas
Fulmine nunc Alpes, nunc mixta Ceraunia caelo —
Intremuere simul tellus et pontus et aether,
Ipsaque commoto quatiuntur Tartara mundo —
Incidit attonitis inopino turbine Poenis
Haud secus improuisa lues, gelidusque sub ossa
Peruasit miseris conspecti consulis horror.
It medius ferroque ruens densissima latum
Pandit iter. clamor uario discrimine uocum
Fert belli rabiem ad superos et sidera pulsat.

---

365 Mammonis **S** — patrum *Heinsius* 366 leui **S** 369 eximias **OV** 376 tum **LFV** cum **O** 380 maesto] lecto *Heinsius* multo *Burmann* misto *Bothe* alite maesto *Koestlin* 385 molitus] iaculatus *Withof* 386 Fulmina **S** — alto (*sc.* caelo) Fulmina; n. Alpes, n. m. C. c. Intremuere; simul *etc. Burmann* 388 cum moto — mundo *uel* fundo *Schrader*

Ceu pater Oceanus cum saeua Tethye Calpen
Herculeam ferit atque exesa in uiscera montis
Contortum pelagus latrantibus ingerit undis:
Dant gemitum scopuli, fractasque in rupibus undas
Audit Tartessos latis distermina terris,
Audit non paruo diuisus gurgite Lixus.
Ante omnis iaculo tacitas fallente per auras
Occumbit Bogus, infaustum qui primus ad amnem
Ticini rapidam in Rutulos contorserat hastam.
Ille sibi longam Clotho turbamque nepotum
Crediderat, uanis deceptus in alite signis.
Sed non augurio Parcarum impellere metas
Concessum cuiquam. ruit inter tela cruentis
Suspiciens oculis caelum superosque reposcit
Tempora promissae media iam morte senectae.
Nec Bagaso exultare daturue impune relictum,
Consulis ante oculos uita spoliasse Libonem.
Laurigeris decus illud auis nauaque iuuenta
Florebat; sed Massylus succiderat ensis
Pubescente caput mala, properoque uirentis
Delerat leto bellator barbarus annos.
Flaminium implorasse tamen iam morte suprema
Haud frustra fuit; auulsa est nam protinus hosti
Ore simul ceruix; iuuit punire feroci
Uictorem exemplo et monstratum reddere letum.
Quis deus, o Musae, paribus tot funera uerbis
Euoluat? tantisque umbris in carmine digna

---

395 Tethye *Heinsius* saeua cethye **Ch** s. cedire **L** s. cechre **F** sceue cetre **O** sceua cetre **V** *(T. p. 227)* saeuior aethere *uulgo* saeua cuspide *Bentley* 396 exesi *Heinsius* 398 fractosque i. r. aestus *Ruperti* 402 Occubuit **OV** 406 telas *Heinsius* 407 cruentus *Bentley* 409 iam in morte *Liuineius* 410 bagaso **LF** bigaso **OV** Pagaso **Ch** *cf. Schlichteisen p. 125* — daturue **Ch** datur ue **LF** datur ne **OV** diuue *Gronov* datum atque *Heinsius* 411 uita] ictum *Gronov* 412 nauaque **Ch** uanaque **S** 415 annos] **F** *in marg.* l'armos *(T. p. 232)* 417 iam **Ch** 419 et *addidit Liuineius et Heinsius, deest in* **S** 421 Euoluat **V** Euoluens **LFO** Euoluet *uulgo*

Quis lamenta ferat? certantis laude cadendi
Primaeuos iuuenes mortisque in limine cruda
Facta uirum et fixis rabiem sub pectore telis?
Sternitur alternus uastis concursibus hostis,
Nec spoliare uacat praedaeque aduertere mentem.
Urget amor caedum, clausis dum detinet hostem
Fraternum castris uulnus, funditque ruitque
Nunc iaculis, nunc ense, modo inter milia consul
Bellantum conspectus equo, modo Marte feroci
Ante aquilas et signa pedes. fluit impia riuis
Sanguineis uallis, tumulique et concaua saxa
Armorum sonitus flatusque imitantur equorum.
Miscebat campum, membrorum in proelia portans
Celsius humano robur, uisaque pauentis
Mole gigantei uertebat corporis alas
Othrys Marmarides; lati super agmen utrumque
Ingens tollebant humeri caput, hirtaque toruae
Frontis caesaries et crinibus aemula barba
Umbrabat rictus; squalore hic hispida diro
Et uillosa feris horrebat pectora saetis.
Aspirare uiro propioremque addere Martem
Haud ausum cuiquam. laxo ceu belua campo
Incessebatur tutis ex agmine telis.
Tandem uesanos palantum in terga ferenti
Cum fremitu uultus tacita per nubila penna
Intrauit toruum Gortynia lumen harundo
Auertitque uirum. fugientis ad agmina consul
Intorquet tergo iaculum, quod tegmine nudas
Irrupit costas hirtoque a pectore primum
Mucronem ostendit. rapidus conuellere tentat,

423 lumina **O** — cruda **Ch** crude **V** 424 sub pectore **Ch LF** s. pectora **OV** 431 intima *uel* inuia *Heinsius* incita *Schrader* 437 Othyrs **LF** Othirs **OV** 440 hic **V** hinc **LFO** huic *uulgo* 441 horrebat **Ch** horrebant **S** 442 Martem **Cm** *Ep. 26* 443 ausum **Cm** *l. l.* 444 Incessebatur tutis **Cm** *l. l.* Incessabatur cunctis **S** 445 uesano *et* 446 uulnus *Bothe* 450 e pectore *Heinsius*

Qua nasci ferrum fulgenti cuspide cernit,
Donec, abundanter defuso sanguine, late
Procubuit moriens et telum uulnere pressit.
Spiritus exundans uicinum puluere moto
Perflauit campum et nubem dispersit in auras.
Nec minor interea tumulis siluisque fremebat
Diuersis Mauors, uariaque per ardua pugna
Et saxa et dumi rorantes caede nitebant.
Exitium trepidis letique et stragis acerbae
Causa Sychaeus erat; Murranum ille eminus hasta
Perculerat, quo non alius, cum bella silerent,
Dulcius Oeagrios pulsabat pectine neruos.
Occubuit silua in magna patriosque sub ipso
Quaesiuit montis leto ac felicia Baccho
Aequana et Zephyro Surrentum molle salubri.
Addiderat misero comitem pugnaeque ferocis
Gaudebat tristi uictor nouitate Sychaeus.
Palantis nam dum sequitur, peruaserat altam
In siluam et priscae reclinis ab ictibus ulmi
Terga tuebatur trunco frustraque relictos
Tauranus comites suprema uoce ciebat.
Transegit iuuenem, ac perfossis incita membris
Haesit in opposito cuspis Sidonia ligno.
Quid uobis? quaenam ira deum, uel mente sinistra
Quae sedit formido, uiri? qui, Marte relicto,
Ramorum quaesistis opem. non aequus in artis
Nimirum rebus suasor metus. arguit asper
Exitus euentu praui consulta timoris.
Annosa excelsos tendebat in aethera ramos
Aesculus, umbrosum magnas super ardua siluas
Nubibus insertans altis caput, instar, aperto
Si staret campo, nemoris lateque tenebat
Frondosi nigra tellurem roboris umbra.

---

459 rubebant *Heinsius et Schrader* 463 eugrios **LOV** aeugurios **F** Oebalios *Heinsius* Orpheos *Schrader* — pulsauit **Ch** 470 reclinis *Dausqueius* recliuis **S** 474 Haesit] Exit **OV** 481 Aesculus **Ch** Asculus **S** 484 nigra **Ch**

Par iuxta quercus, longum molita per aeuum
Uertice canenti proferre sub astra cacumen,
Diffusas patulo laxabat stipite frondes
Umbrabatque coma summi fastigia montis.
Huc Hennaea cohors, Triquetris quam miserat oris
Rex, Arethusa, tuus, defendere nescia morti
Dedecus et mentem nimio mutata pauore,
Certatim sese tulit ascendensque uicissim
Pressit nutantis incerto pondere ramos.
Mox alius super atque alius consistere tuto
Dum certant, pars excussi — nam fragmine putri
Ramorum et senio male fida fefellerat arbor —
Pars trepidi celso inter tela cacumine pendent.
Turbatos una properans consumere peste,
Corripit aeratam iam dudum in bella bipennem,
Deposito clipeo mutatus tela, Sychaeus.
Incumbunt sociae dextrae, magnoque fragore
Pulsa gemit, crebris succumbens ictibus, arbos.
Fluctuat infelix concusso stipite turba,
Ceu Zephyrus quatit antiquos ubi flamine lucos,
Fronde super tremuli uix tota cacuminis haerens
Iactatur, nido pariter nutante, uolucris.
Procubuit tandem multa deuicta securi
Suffugium infelix miseris et inhospita quercus
Elisitque uirum spatiosa membra ruina.
 Inde aliae cladum facies. contermina caedis
Collucet rapidoque inuoluitur aesculus igni.
Iamque inter frondes, arenti robore gliscens
Uerticibus saeuis, torquet Uulcanus anhelos

489 Hennaea **Ch** 490 tuum **S** — morti **Ch F** morte **LOV** 491 turbata *Blass* 493 insueto *van Veen* 494 Mox **Ch LF** Moxque **OV** 498 una **Cm** *Ep. 26* 499 aeratam **LF** erratam **OV** elatam *Gronov* aptatam *Ruperti* — iamdudum] iam tuta *Blass* — in bella **Cm** *l. l.* in colla *Modius* 505 Fronte **Cm** *Ep. 26* 506 Iactatur **Cm** *l. l.* Luctatur **S** — nutante **Cm** *l. l.* 509 uirum — membra **Cm** *l. l.* membra **LF** magna **OV** *(T. p. 244)* 510 caedi *Liuineius* taedis *Heinsius* caesis *Ernesti* 513 anhelo *Bothe*

Cum feruore globos flammarum et culmina torret.
Nec tela interea cessant. semusta gementum
Atque amplexa cadunt ardentis corpora ramos.
  Haec inter miseranda uirum certamina consul
Ecce aderat, uoluens iram exitiumque Sychaeo.
At iuuenis dubio tantae discrimine pugnae
Occupat euentum telo tentare priorem;
Cui medio leuiter clipeo stetit aeris in ora
Cuspis et oppositas uetita est tramittere crates.
Sed non et consul misso concredere telo
Fortunam optatae caedis parat ac latus ense
Haurit; nec crudae tardarunt tegmina parmae.
Labitur infelix atque appetit ore cruento
Tellurem expirans. tum, diffundente per artus
Frigore se Stygio, manantem in uiscera mortem
Accipit et longo componit lumina somno.
  Atque ea dum uariis permixtus tristia Mauors
Casibus alternat, iam castris Mago relictis,
Iam Libyae ductor properantia signa citato
Raptabant cursu et cessata reponere hauebant
Tempora caede uirum ac multo pensare cruore.
It globus intorquens nigranti turbine nubem
Pulueris, et surgit sublatis campus harenis;
Quaque ferens gressum flectit uestigia ductor,
Undanti circum tempestas acta procella
Uoluitur atque altos operit caligine montis.
Occubuere femur Fontanns, Buta canorum
Transfixi guttur, pressoque e uulnere cuspis
Prospexit terga. hunc tristes luxere Fregellae
Multiplicem proauis, hunc mater Anagnia fleuit.
Haud dispar fortuna tibi, Laeuine, sed auso
Non eadem; neque enim Tyrio concurrere regi

514 culmina] lumina S 515 semiusta OV 520 priori *Heinsius* 521 aeris] acris S 524 at *Dausqueius* 526 appetit Ch 533 hauebant Ch habebant LFV h'ebant V 540 femur Cm *Ep. 26* — fontanis OV — Buta Cm *l. l.* 542 luxere Cm *l. l.* lussere V *(T. p. 220)*

Tentas, sed lectus par ad certamen Ithemon,
Autololum moderator, erat; quem poplite caeso
Dum spoliat, grauis immiti cum turbine costas
Fraxinus irrupit, collapsaque membra sub ictu
Hoste superfuso subita cecidere ruina.
  Nec Sidicina cohors defit. Uiriasius armat
Mille uiros, nulli uictus uel ponere castra,
Uel iunxisse ratem duroque resoluere muros
Ariete et in turrim subitos immittere pontis.
Quem postquam Libyae ductor uirtute feroci
Exultare uidet — namque illi uulnere praeceps
Terga dabat leuibus diffisus Arauricus armis —
Acrius hoc, pulchro Mauorte accensus in iram
Et dignum sese ratus in certamina saeuo
Comminus ire uiro, referenti e corpore telum
Aduolat et fodiens pectus: 'Laudande laborum,
Quisquis es, haud alia decuit te occumbere dextra.
Ad manis leti perfer decus. Itala gentis
Ni tibi origo foret, uita donatus abires.'
Hinc Fadum petit et ueterem bellare Labicum,
Cui Siculis quondam terris congressus Hamilcar
Clarum spectato dederat certamine nomen.
Immemor annorum seniumque oblitus, in arma
Ille quidem cruda mente et uiridissimus irae
Ibat, sed uani frigentem in Marte senectam
Prodebant ictus; stipula crepitabat inani
Ignis iners cassamque dabat sine robore flammam.
Quem postquam accepit patrio monstrante superbus
Armigero Poenum ductor: 'Certamina primae
Hic lue nunc,' inquit, 'pugnae; te notus Hamilcar

---

546 Ithemon **Ch** irhemon **L** yrchemon **F** yrhemon **OV** Ethemon *Schlichteisen* 548 spoliat **S** spolias *uulgo* 549 inrumpit **F** 551 Ne — desit, U. *Bothe* — Uiriasius **ChLF** uiciosius **O** uiridasius **V** 552 uictus **Cm** *Ep. 26* melius **S** 557 Arauricus **Ch** *(cf. ad III. 403)* 565 Fadium *Heinsius* 573 aspexit *Burmann* accessit *uel* aguouit *Drakenborch* excepit *Ruperti* — superbus **OV** superbum **LF**

Hac trahit ad manis dextra.' Tum librat ab aure
Intorquens iaculum et uersantem in uulnere sese
Transigit. extracta foedauit cuspide sanguis
Canitiem et longos finiuit morte labores.
Nec minus Herminium primis obtruncat in armis,
Assuetum, Thrasymenne, tuos praedantibus hamis
Exhaurire lacus patriaeque alimenta senectae
Ducere suspenso per stagna iacentia lino.
Interea exanimum maesti super arma Sychaeum
Portabant Poeni corpusque in castra ferebant.
Quos ubi conspexit tristi clamore ruentis
Ductor, praesago percussus pectora luctu:
'Quinam,' inquit, 'dolor, o socii, quemue ira deorum
Eripuit nobis? num te, dulcedine laudis
Flagrantem et nimio primi Mauortis amore,
Atra, Sychaee, dies properato funere carpsit?'
Utque dato gemitu lacrimae assensere ferentum,
Et dictus pariter caedis maerentibus auctor:
'Cerno,' ait, 'aduerso pulchrum sub pectore uulnus
Cuspidis Iliacae. dignus Carthagine, dignus
Hasdrubale ad manis ibis; nec te optima mater
Dissimilem lugebit auis, Stygiaue sub umbra
Degenerem cernens noster uitabit Hamilcar.
At mihi Flaminius, tam maesti causa doloris,
Morte sua minuat luctus. haec pompa sequetur
Exequias, seroque emptum uolet impia Roma,
Non uiolasse mei corpus mucrone Sychaei.'
Sic memorans torquet fumantem ex ore uaporem,
Iraque anhelatum proturbat pectore murmur,

---

577 uulnere] puluere *Gronov* 579 et **S** ac *uulgo* 580 in annis *Liuineius in ed. Basil. 1543 (T. p. 199)* 583 iacentia **Ch** latentia **S** patentia *uel* uirentia *Ruperti* 584 exanimum **LF** exanimem **OV** 588 quemue **Ch** quae te *Liuineius (T. p. 199)* queue **O** 589 uobis **L** 591 mersit *Bentley, sed cf. XIII. 627* 592 Utque **S** *et Liuineius (T. p. 199 et 202)* Atque *ed. Marsus aliique* 593 dictus **F** doctus **L** ductus **OV** 600 minuat **ChS** minuet *uulgo* 601 caroque *Bentley* careque *Schrader*

Ut multo accensis feruore exuberat undis,
Clausus ubi exusto liquor indignatur aeno.
Tum praeceps ruit in medios solumque fatigat
Flaminium incessens; nec dicto segnius ille
Bella capessebat, propiorque insurgere Mauors
Coeperat, et campo iunctus iam stabat uterque,
Cum subitus per saxa fragor, motique repente,
Horrendum, colles et summa cacumina totis
Intremuere iugis; nutant in uertice siluae
Pinifero, fractaeque ruunt super agmina rupes.
Immugit penitus conuulsis ima cauernis
Dissiliens tellus nec paruos rumpit hiatus,
Atque umbras late Stygias immensa uorago
Faucibus ostendit patulis; manesque profundi
Antiquum expauere diem. lacus ater, in altos
Sublatus montis et sede excussus auita,
Lauit Tyrrhenas ignota aspergine siluas.
Iamque eadem populos magnorumque oppida regum
Tempestas et dira lues strauitque tulitque.
Ac super haec reflui pugnarunt montibus amnes,
Et retro fluctus torsit mare. monte relicto
Apenninicolae fugere ad litora Fauni.
 Pugnabat tamen — heu belli uecordia! — miles,
Iactatus titubante solo, tremebundaque tela,
Subducta tellure ruens, torquebat in hostem,
Donec pulsa uagos cursus ad litora uertit
Mentis inops stagnisque illata est Daunia pubes.
Quis consul terga increpitans, nam turbine motae
Ablatus terrae inciderat: 'Quid deinde, quid, oro,
Restat, io, profugis? uos en ad moenia Romae
Ducitis Hannibalem; uos in Tarpeia Tonantis
Tecta faces ferrumque datis. sta, miles, et acris
Disce ex me pugnas; uel, si pugnare negatum,

607 medios solumque **Cm** *Ep. 26* 624 fontibus *Heinsius et Schrader* 631 inlata est **Cm** *l. l.* in alta est **O** 633 Ablatus **ChLF** ablatis **OV**

Disce mori. dabit exemplum non uile futuris
Flaminius; ne terga Libys, ne Cantaber umquam
Consulis aspiciat. solus, si tanta libido
Est uobis rabiesque fugae, tela omnia solus
Pectore consumo et moriens, fugiente per auras
Hac anima, uestras reuocabo ad proelia dextras.'
Dumque ea commemorat densosque obit obuius hostis,
Aduolat ora ferus mentemque Ducarius. acri
Nomen erat gentile uiro, fusisque cateruis
Boiorum quondam patriis, antiqua gerebat
Uulnera barbaricae mentis; noscensque superbi
Uictoris uultus: 'Tune,' inquit, 'maximus ille
Boiorum terror? libet hoc cognoscere telo,
Corporis an tanti manet de uulnere sanguis.
Nec uos paeniteat, populares, fortibus umbris
Hoc mactare caput. nostros hic curribus egit
Insistens uictos alta ad Capitolia patres.
Ultrix hora uocat.' Pariter tunc undique fusis
Obruitur telis, nimboque ruente per auras
Contectus, nulli dextra iactare reliquit
Flaminium cecidisse sua. nec pugna perempto
Ulterior ductore fuit; namque agmine denso
Primores iuuenum, laeua ob discrimina Martis
Infensi superis dextrisque et cernere Poenum
Uictorem plus morte rati, super ocius omnes
Membra ducis stratosque artus certamine magno
Telaque corporaque et non fausto Marte cruentas
Iniecere manus. sic densi caedis aceruo,
Ceu tumulo, texere uirum. tum, strage per undas,
Per siluas sparsa perque altam sanguine uallem,
In medias fratre inuectus comitante cateruas
Caesorum iuuenum Poenus: 'Quae uulnera cernis?
Quas mortes?' inquit. 'premit omnis dextera ferrum,

---

645 *et* 646 acre Momen *Bothe* 646 fususque **S** 648 mortis *Bothe* 649 Uictores **S** 650 licet **Ch** 653 nostras **O** nostris **LFV** 660 laeua ob **Cm** *Ep. 26* **LF** seua ob **O** seua ad **V** laeui *Heinsius* 665 densae *Heinsius*

Armatusque iacet seruans certamina miles.
Hos, en, hos obitus nostrae spectate cohortes!
Fronte minae durant, et stant in uultibus irae.
Et uereor, ne, quae tanta creat indole tellus
Magnanimos fecunda uiros, huic fata dicarint
Imperium, atque ipsis deuincat cladibus orbem.'
  Sic fatus cessit nocti; finemque dedere
Caedibus infusae, subducto sole, tenebrae.

SILI ITALICI
PUNICORUM
LIBER SEXTUS.

Iam, Tartessiaco quos soluerat aequore, Titan,
In noctem diffusus, equos iungebat Eois
Litoribus, primique nouo Phaethonte retecti
Seres lanigeris repetebant uellera lucis,
Et foeda ante oculos strages, propiusque patebat
Insani Mauortis opus: simul arma uirique
Ac mixtus sonipes dextraeque in uulnere caesi
Haerentes hostis; passim clipeique iubaeque
Atque artus trunci capitum fractusque iacebat
Ossibus in duris ensis; nec cernere deerat
Frustra seminecum quaerentia lumina caelum.
Tum spumans sanie lacus et fluitantia summo
Aeternum tumulis orbata cadauera ponto.

---

672 spectate **F** spectare **LOV** 673 et stant] perstant *uel* restant *Heinsius* extant *Withof* 674 Ut uereor *Heinsius* En *Lefebure* Hei *Bothe* 676 ne uincat *Heinsius* 2 urgebat **OV** 3 refecti *Heinsius* 4 relegebant *Burmann* pectebant *Lefebure et Schrader* 5 En *Lefebure* 8 hostis **S** *ut coni. Ernesti* hastis *uulgo*

Nec tamen aduersis ruerat tota Itala uirtus.
Bruttius ingenti miserandae caedis aceruo,
Non aequum ostentans confosso corpore Martem,
Extulerat uix triste caput truncosque trahebat
Per stragem, neruis interlabentibus, artus;
Tenuis opum, non patre nitens linguaue, sed asper
Ense; nec e Uolsca quisquam uir gente redemit
Plus aeui nece magnanima. puer addere sese
Pubescente gena castris optarat et acri
Flaminio spectatus erat, cum Celtica uictor
Obrueret bello diuis melioribus arma.
Inde honor ac sacrae custodia Marte sub omni
Alitis; hinc causam nutriuit gloria leti.
Namque necis certus, captae prohibere nequiret
Cum Poenos aquilae, postquam subsidere fata
Uiderat et magna pugnam inclinare ruina,
Occulere interdum et terrae mandare parabat.
Sed, subitis uictus telis, labentia membra
Prostrauit super atque iniecta morte tegebat.
Uerum ubi lux nocte e Stygia miseroque sopore
Reddita, uicini de strage cadaueris hasta
Erigitur, soloque uigens conamine, late
Stagnantem caede et facilem discedere terram
Ense fodit, clausamque aquilae infelicis adorans
Effigiem, palmis languentibus aequat harenas.
Supremus fessi tenuis tum cessit in auras
Halitus et magnam misit sub Tartara mentem.
Iuxta cernere erat meritae sibi poscere carmen

14 ruerat *Heinsius* fuerat tota **ChF**, *sed in* **F** fracta *m. 2 suprascr. (T. p. 230 et 237)* fuerat fracta **LOV** 15 Bruttius **Ch** 21 nece magnanima · puer *Thilo* nec magnanima puer **S** nec magnanimis — castris cessarat *Heinsius* nam magno animo *uel* magni animi p. *Ernesti; uerba* nec e Uolsca qu. uir — nec magna anima *(ut coni. Dausqueius)* puer *parenthesi includit Koch* — addere **S** abdere *uulgo* 32 iniecta **ChF** intecta **L** illecta **OV** efficta *Burmann* infecta *uel* inficta *Lefebure* — mole *Heinsius* crate *Bentley* 33 e *om.* **LF** 35 uigens **Ch** ingens **S** 41 meritae **Ch** merito **V**

Uirtutis sacram rabiem. Laeuinus, ab alto
Priuerno, uitis Latiae praesignis honore,
Exanimum Nasamona Tyren super ipse iacebat
Exanimis; non hasta uiro, non ensis; in artis
Abstulerat Fors arma; tamen certamine nudo
Inuenit Marti telum dolor. ore cruento
Pugnatum, ferrique uicem dens praebuit irae.
Iam lacerae nares foedataque lumina morsu,
Iam truncum raptis caput auribus, ipsaque diris
Frons depasta modis, et sanguine abundat hiatus;
Nec satias, donec mandentia linqueret ora
Spiritus, et plenos rictus mors atra teneret.
  Talia dum praebet tristis miracula uirtus,
Diuerso interea fugientes saucia turba
Iactantur casu siluisque per auia caecis
Ablati furtim multo cum uulnere solos
Per noctem metantur agros. sonus omnis et aura
Exterrent pennaque leui commota uolucris.
Non sopor aut menti requies. agit asper acerba
Nunc Mago attonitos, nunc arduus Hannibal hasta.
  Serranus, clarum nomen, tua, Regule, proles,
Qui, longum semper fama gliscente per aeuum,
Infidis seruasse fidem memorabere Poenis,
Flore nitens primo, patriis heu Punica bella
Auspiciis ingressus erat; miseramque parentem
Et dulcis tristi repetebat sorte penates
Saucius. haud illi comitum super ullus, et atris
Uulneribus qui ferret opem; per deuia, fractae
Innitens hastae furtoque ereptus opacae
Noctis, iter tacitum Perusina ferebat in arua.
Ac fessus parui, quaecumque ibi fata darentur,
Limina pulsabat tecti, cum membra cubili

42 Laeuinus **Ch** 43 praesignis **Cm** *Ep. 22* 44 iacebat **L** latebat **FOV** 52 satias **LO** *corr. m. 2 in* saties **F** satiat **V** *(T. p. 223)* satia **Cm** *Ep. 22* — mandentia **Cm** *l. l.* 56 cursu *van Veen* 69 Pulueribus **OV** 72 Ac **Ch** Hic **S** — ibi **Ch** 73 cum **ChLF** tum **OV**

Euoluens non tarda Marus — uetus ille parentis
Miles et haud surda tractarat proelia fama —
Procedit, renouata focis et paupere Uesta
Lumina praetendens. utque ora agnouit et aegrum
Uulneribus diris ac, lamentabile uisu,
Lapsantis fultum truncata cuspide gressus,
Funesti rumore mali iam saucius aures:
'Quod scelus, o nimius uitae nimiumque ferendis
Aduersis genitus, cerno? te, maxime, uidi,
Ductorum, cum captiuo Carthaginis arcem
Terreres uultu, crimen culpamque Tonantis,
Occidere atque hausi, quem non Sidonia tecta
Expulerint euersa meo de corde, dolorem.
Estis ubi en iterum, superi? dat pectora ferro
Regulus, ac tantae stirpem periura recidit
Surgentem Carthago domus.' Inde aegra reponit
Membra toro; nec ferre rudis medicamina — quippe
Callebat bellis — nunc purgat uulnera lympha,
Nunc mulcet sucis. ligat inde ac uellera molli
Circumdat tactu et torpentis mitigat artus.
Exin cura seni, tristem depellere fesso
Ore sitim et parca uires accersere mensa.
Quae postquam properata, sopor sua munera tandem
Applicat et mitem fundit per membra quietem.
Necdum exorta dies, Marus instat uulneris aestus
Expertis medicare modis gratumque teporem,
Exutus senium, trepida pietate ministrat.
Hic iuuenis, maestos tollens ad sidera uultus,
Cum gemitu lacrimisque simul: 'Si culmina nondum
Tarpeia exosus damnasti sceptra Quirini,
Extremas Italum res Ausoniamque ruentem

---

74 Deuoluens *Schrader* — non] iam *Barth* 78 diris *Schrader* tiris L, *unde* Tyriis *Blass*, duris FOV 81 nimius Cm *Ep. 22* nimium O 86 Expulerunt OV 87 eu (= heu) *Heinsius* 88 ac tantae stirpem Cm *Ep. 22* stirpem tantae S 90 medicamina opemque C. belli *uel* C. telis *Heinsius* 93 torrentes *Schrader*

Aspice,' ait, 'genitor; tandemque aduerte procellis
Aequos Iliacis oculos. amisimus Alpes,
Nec deinde aduersis modus est; Ticinus et ater
Stragibus Eridanus, tuque insignite trophaeis
Sidoniis Trebia, et tellus lacrimabilis Arni.
Sed quid ego haec? grauior quanto uis ecce malorum!
Uidi crescentis Thrasymenni caedibus undas
Prostrataque uirum mole; inter tela cadentem
Uidi Flaminium. testor, mea numina, manes
Dignam me poenae tum nobilitate paternae
Strage hostis quaesisse necem, ni tristia letum,
Ut quondam patri, nobis quoque fata negassent.'
Cetera aceruantem questu lenire laborans
Effatur senior: 'Patrio, fortissime, ritu,
Quicquid adest duri, et rerum inclinata feramus.
Talis lege deum cliuoso tramite uitae
Per uarios praeceps casus rota uoluitur aeui;
Sat tibi, sat magna et totum uulgata per orbem
Stant documenta domus: sacer ille et numine nullo
Inferior, tuus ille parens decora alta parauit
Restando aduersis nec uirtutem exuit ullam
Ante, reluctantis liquit quam spiritus artus.
Uix puerile mihi tempus confecerat aetas,
Cum primo malas signabat Regulus aeuo.
Accessi comes, atque omnis sociauimus annos,
Donec dis Italae uisum est extinguere lumen
Gentis, in egregio cuius sibi pectore sedem
Ceperat alma Fides mentemque amplexa tenebat.
Ille ensem nobis magnorum hunc instar honorum
Uirtutisque ergo dedit et, sordentia fumo
Quae cernis nunc, frena, sed est argenteus ollis
Fulgor; nec cuiquam Marus est post talia dona
Non praelatus eques. uerum superauit honores

106 Aequos S Aequus Ch 109 Arni Ch *et Dausqueius (T. p. 203)* LF arui OV *(cf. V. 7)* Auni *edd. nonn. c. codd. Put. et Tell.* Hauni *Marsus aliique* 117 aceruantem S acerbantem *uulgo* 125 illam *Heinsius* 133 hunc Ch nunc S

Omnis hasta meos. cui me libare Lyaei
Quod cernis latices, dignum cognoscere causam.
Turbidus arentis lento pede sulcat harenas
Bagrada, non ullo Libycis in finibus amne
Uictus limosas extendere latius undas
Et stagnante uado patulos inuoluere campos.
Hic studio laticum, quorum est haud prodiga tellus,
Per ripas laeti saeuis consedimus aruis.
Lucus iners iuxta Stygium pallentibus umbris
Seruabat sine sole nemus, crassusque per auras
Halitus erumpens taetrum expirabat odorem.
Intus dira domus curuoque immanis in antro
Sub terras specus et tristes sine luce tenebrae.
Horror mente redit. monstrum exitiabile et ira
Telluris genitum, cui par uix uiderit aetas
Ulla uirum, serpens centum porrectus in ulnas
Letalem ripam et lucos habitabat Auernos.
Ingluuiem immensi uentris grauidamque uenenis
Aluum deprensi satiabant fonte leones,
Aut acta ad fluuium torrenti lampade solis
Armenta et tractae foeda grauitate per auras
Ac tabe afflatus uolucres. semesa iacebant
Ossa solo, informi dape quae repletus et asper
Uastatis gregibus nigro ructarat in antro.
Isque ubi feruenti concepta incendia pastu
Gurgite mulcebat rapido et spumantibus undis,
Nondum etiam toto demersus corpore in amnem
Iam caput aduersae ponebat margine ripae.
Imprudens tantae pestis gradiebar, Aquino
Apenninicola atque Umbro comitatus Auente;

---

139 dignum S dignum est *uulgo* 141 ulli — amni *Liuineius et Heinsius* 145 saeuis] riguis *Heinsius* 149 furuoque *Heinsius* 150 Sub terra *Heinsius, quod prob. Wagner ad Verg. Aen. XII. 811* 152 uiderit Ch uiderat O 159 latebant L 160 ossa solo, informi dape quae *scr.* informidateque S ossa solo informi: lateque *uulgo* 161 ructarat S ructabat *uulgo* 162 pastu] ab aestu *Heinsius* 167 Auente Ch

Scire nemus pacemque loci explorare libebat.
Iamque propinquantum tacitus penetrauit in artus
Horror, et occulto riguerunt frigore membra.
Intramus tamen et Nymphas numenque precamur
Gurgitis ignoti trepidosque et multa pauentis
Arcano gressus audemus credere luco.
Ecce e uestibulo primisque e faucibus antri
Tartareus turbo atque insano saeuior Euro
Spiritus erumpit, uastoque e gurgite fusa
Tempestas oritur, mixtam stridore procellam
Cerbereo torquens. pauefacti clade uicissim
Aspicimus. resonare solum, tellusque moueri,
Atque antrum ruere, et uisi procedere manes.
Quantis armati caelum petiere Gigantes
Anguibus, aut quantus Lernae lassauit in undis
Amphitryoniaden serpens, qualisque comantis
Auro seruauit ramos Iunonius anguis:
Tantus disiecta tellure sub astra coruscum
Extulit assurgens caput atque in nubila primam
Dispersit saniem et caelum foedauit hiatu.
Diffugimus tenuemque metu conamur anheli
Tollere clamorem frustra; nam sibila totum
Implebant nemus. ac subita formidine caecus
Et facti damnandus Auens — sed fata trahebant —
Antiquae quercus ingenti robore sese
Occulit, infandum si posset fallere monstrum.
Uix egomet credo; spiris ingentibus artae
Arboris abstraxit molem penitusque reuulsam
Euertit fundo et radicibus eruit imis.

168 faciemque *Burmann, quod prob. van Veen* 171 nomenque **Cd** *(T. p. 212)* 178 torquens **OV** torquem **L** torrens *corr. in* torquens **F** intorquens *uulgo* 179 *post* Aspicimus *punctum posui cum Heinsio* 184 Iunonis et anguis **Cd** *(T. p. 212 et 214)* 185 disiecta] despecta *Heinsius* disiuncta *Lefebure* ab infecta *Thilo* 188 tenuemque **Cm** *Ep. 22* t⌒nque **V** tamen atque *uulgo* 190 ac **S** at *uulgo* 191 Auens **Ch** 193 posset **S** possit *uulgo* 194 stringentibus *uel* cingentibus *Heinsius* — arte *uulgo* actae *Gronov* 195 adstrinxit *Ruperti*

Tum trepidum ac socios extrema uoce cientem
Corripit atque haustu sorbens et faucibus atris —
Uidi respiciens — obscaena condidit aluo.
Infelix fluuio sese et torrentibus undis
Crediderat celerique fuga iam nabat Aquinus.
Hunc medio inuasit fluctu ripaeque relatos —
Heu genus infandum leti! — depascitur artus.
Sic dirum nobis et lamentabile monstrum
Effugisse datur. quantum mens aegra sinebat,
Appropero gressum et ductori singula pando.
Ingemuit, casus iuuenum miseratus acerbos.
Utque erat in pugnas et Martem et proelia et hostem
Igneus et magna audendi flagrabat amore,
Ocius arma rapi et spectatum Marte sub omni
Ire iubet campis equitem. ruit ipse, citatum
Quadrupedem planta fodiens, scutataque raptim
Consequitur iusso manus et muralia portat
Ballistas tormenta grauis suetamque mouere
Excelsas turris immensae cuspidis hastam.
Iamque ubi feralem strepitu circumtonat aulam
Cornea gramineum persultans ungula campum,
Percitus hinnitu serpens euoluitur antro
Et Stygios aestus fumanti exsibilat ore.
Terribilis gemino de lumine fulgurat ignis;
At nemus arrectae et procera cacumina saltus
Exuperant cristae; trifido uibrata per auras
Lingua micat motu atque assultans aethera lambit.
Ut uero strepuere tubae, conterritus alte
Immensum attollit corpus tergoque residens
Cetera sinuatis glomerat sub pectore gyris.
Dira dehinc in bella ruit rapideque resoluens

---

202 ripaeque **S** ripaque **Ch** — relatos **Cm** *Ep. 22* 204 Sic] Uix *Heinsius* 209 magna **Cm** *Ep. 22* **L** magno **FOV** *(in* **F** *ex corr.)* 210 capi **O** 213 Obsequitur *Bentley c. edd. recentt.* — cursu *Blass* 218 hinnitu **Cm** *Ep. 22* immani **L** inmani **FOV** 222 Exuperant] Expuerant **LF** Expulerant **V** Expauēant **O** 226 sumatis **OV** se uastis *Bothe*

Contortos orbes derecto corpore totam
Extendit molem subitoque propinquus in ora
Lato distantum spatio uenit; omnis anhelat
Attonitus serpentis equus, frenoque teneri
Impatiens, crebros expirat naribus ignes.
Arduus ille super tumidis ceruicibus altum
Nutat utroque caput; trepidos inde incitus ira
Nunc sublime rapit, nunc uasto pondere gaudet
Elisisse premens. tunc fractis ossibus atram
Absorbet saniem et, tabo manante per ora,
Mutat hians hostem semesaque membra relinquit.
Cedebant iam signa retro, uictorque cateruas
Longius auectas afflatus peste premebat,
Cum ductor, propere reuocatam in proelia turmam
Uocibus impellens: "Serpentine Itala pubes
Terga damus Libycisque parem non esse fatemur
Anguibus Ausoniam? si debellauit inertis
Halitus, ac uiso mens aegra effluxit hiatu,
Ibo alacer solusque manus componere monstro
Sufficiam." Clamans haec atque interritus hastam
Fulmineo uolucrem torquet per inane lacerto.
Uenit in aduersam non uano turbine frontem
Cuspis et, haud paulum uires adiuta ruentis
Contra ardore ferae, capiti tremebunda resedit.
Clamor ad astra datur, uocesque repente profusae
Aetherias adiere domos. furit ilicet ira
Terrigena, impatiens dare terga nouusque dolori
Et chalybem longo tum primum passus in aeuo.
Nec frustra rapidi, stimulante dolore, fuisset
Impetus, ablato ni Regulus arte regendi
Instantem elusisset equo rursusque secutum

---

228 derecto **Ch** directo **O** 230 anhelat **Cm** *Ep. 22* 231 serpentis **Cm** *l. l.* 234 Nutat **Ch** Mutat **S** Mittit *c. cod. Tell. Lefebure* Motat *Bentley c. ed. Iunt.* 236 tunc **Ch** 238 reliquit **L** 248 per inane **Cm** *Ep. 71* primaue **S** 251 feri *Lefebure* 254 doloris *Burmann* 256 rabidi *ex ed. Rom. II Lefebure* rapido *Nicander* rabido *van Veen* 257 ablato **Ch**

Cornipedis gyros flexi curuamine tergi
Detortis laeua celer effugisset habenis.
At non spectator Marus inter talia segni
Torpebat dextra. mea tanto in corpore monstri
Hasta secunda fuit. iam iamque extrema trisulca
Lambebat lingua fessi certamine terga
Quadrupedis; torsi telum atque urgentia uelox
In memet saeui serpentis proelia uerto.
Hinc imitata cohors certatim spicula dextris
Congerit alternasque ferum diducit in iras,
Donec murali balista coercuit ictu.
Tum fractus demum uires, non iam amplius aegra
Consuetum ad nisus spina praestante rigorem
Et solitum in nubes tolli caput. acrius instant,
Iamque aluo penitus demersa falarica sedit,
Et geminum uolucres lumen rapuere sagittae.
Iam patulis uasto sub uulnere faucibus ater
Tabificam expirat saniem specus; ultima iamque
Ingestis cauda et iaculis et pondere conti
Haeret humi; lassoque tamen minitatur hiatu;
Donec tormentis stridens magnoque fragore
Discussit trabs acta caput, longoque resoluens
Aggere se ripae tandem exalauit in auras
Liuentem nebulam fugientis ab ore ueneni.

---

260 laeuam *Lefebure et Ernesti* — effugisset *ed. Basil. 1522* effudisset **S** 262 Torpebam *Burmann et Bentley* — tanti *Withof* 263 ianuamque **S** *(cf. IV. 585)* 265 urguentia **Ch** *(T. p. 247)* 270—272 *sic hunc locum restituere conatus sum;* uires: nec iam amplius — rigorem, Et s. i. n. t. caput, acrius instat **S** *et uulgo* Tum fracto — acrius instant *Gronov* nec iam amplius, aegre — caput, a. instat *Ernesti* nec — rigorem, Insolidum *(sc.* est*)* i. n. t. caput. acrius instant, Iamque *Bothe* nec iam amplius — praestabat spina rigorem, Nec — caput a. instat *Thilo* non iam — rigorem, Et solito — capiti a. instant *Blass* 275 ater *scr.* aer **S** 276 saniem specus; ultima *interpunxi* saniem sp. ultima: iamque *uulgo* saniem, sp. u. *Barth* saniem; spes ultima *edd. recentt.* 277 Ingestis *Blass* Ingenti **S** — conti **O** concti **V** tanti **LF** 280 reuoluens *van Veen*

Erupit tristi fluuio mugitus et imis
Murmura fusa uadis; subitoque et lucus et antrum
Et resonae siluis ulularunt flebile ripae.
Heu quantis luimus mox tristia proelia damnis!
Quantaque supplicia et qualis exhausimus iras!
Nec tacuere pii uates famulumque sororum
Naiadum, tepida quas Bagrada nutrit in unda,
Nos uiolasse manu seris monuere periclis. —
Haec tunc hasta decus nobis pretiumque secundi
Uulneris a uestro, Serrane, tributa parente,
Princeps quae sacro bibit e serpente cruorem.'
Iamdudum uultus lacrimis atque ora rigabat
Serranus medioque uiri sermone profatur:
'Huic si uita duci nostrum durasset in aeuum,
Non Trebia infaustas superasset sanguine ripas,
Nec, Thrasymenne, tuus premeret tot nomina gurges.'
Tum senior: 'Magnas,' inquit, 'de sanguine poenas
Percepit Tyrio et praesumpta piacula mortis.
Nam, defecta uiris et opes attrita, supinas
Africa tendebat palmas, cum sidere diro
Misit Agenoreis ductorem animosa Therapne.
Nulla uiro species decorisque et frontis egenum
Corpus; in exiguis uigor, admirabile, membris
Uiuidus, et nisu magnos qui uinceret artus.
Iam Martem regere atque astus adiungere ferro
Et duris facilem per inhospita ducere uitam
Haud isti, quem nunc penes est sollertia belli,
Cederet Hannibali. uellem hunc, o tristia nobis
Taygeta, hunc unum non durassetis opacis
Eurotae ripis! uidissem moenia flammis

---

286 quantum **OV** 289 trepida **Ch** 290 Nos **O** Non **LFV** — saeuis *Bothe* — piaclis *Bentley* seri periclis *uel* pericli *Blass* 293 qui s. dedit e s. cr. *Bothe* 296 Hinc **S** 299 Tum **LF** Tunc **OV** 300 Precepit **O** 303 Therapne] cherapne **FOV** cheramne **L** 307 Martem regere **Ch** ciere **S** cire *Thilo* 308 durus *ex ed. Parm. et Med. Drakenborch aliique — interpunctionem post* uitam *sustulit Ruperti*

Phoenissae ruere, aut certe non horrida fata
Fleuissem ducis et, nulla quos morte nec igni
Exutos seruans portabo in Tartara, luctus.
Consertae campis acies, multusque per arua
Feruebat Mauors; nec mens erat ulla sine ira.
Hic inter medios memorandis Regulus ausis
Laxabat ferro campum inque pericla ruebat
Nec repetenda dabat letali uulnera dextra.
Sic ubi nigrantem torquens stridentibus austris
Portat turbo globum piceaque e nube ruinam
Pendentem terris pariter pontoque minatur,
Omnis et agricola et nemoroso uertice pastor
Et pelago trepidat subductis nauita uelis.
At fraudem nectens, socios ubi concaua saxa
Claudebant, uertit subito certamina Graius
Et dat terga celer ficta formidine ductor.
Haud secus ac stabulis procurans otia pastor
In foueam parco tectam uelamine frondis
Ducit nocte lupos positae balatibus agnae.
Abripuit traxitque uirum fax mentis honestae
Gloria et incerti fallax fiducia Martis.
Non socios comitumue manus, non arma sequentum
Respicere, insano pugnae tendebat amore
Iam solus: nubes subito cum densa Laconum
Saxosis latebris intento ad proelia circum

---

313 Phoenissa eruere *Ruperti* — aut **F** haud **LOV** 314 *et* 315 at nulla nunc morte *Burmann* ducis: at, nulla quos m. n. i. Exutus, s. p. *Lefebure* at nunc quos nec morte n. i. Exuero s. p. *Thilo* 318 Hic **Ch** Hinc *Nicander* — Hic iter in medios *Marsus aliique* 319 campum inque pericla *Ruperti* campumque pericla **Ch** campum ac pericla **LO** campum ac ĩ *(suprascr.)* pericla **F** campo ac pericla **V** c. ac per iniqua *Gronov* c. ac per tela *Heinsius*, *quod prob. Bentley* 327 Condebant *Burmann* — certamina Graius *Barth* uertit subito certamine gyros **Cm** *Ep. 71* uertere **L** uertre **FV** ŭtre **O** certamine gratos **S** 328 ficta **S**, *ut coni. Modius* facta **Cm** *Ep. 71* 329 ac *ed. Basil. 1522* e **L** et **FOV** 336 solis **O** 337 intento **ChLF** intente **O** intende *corr. m. 2. in* intente **V**

Funditur, et pone insurgit uis saeua uirorum.
O diram Latio lucem! fastisque notandum
Dedecus o, Gradiue, tuum! tibi dextera et urbi
Nata tuae tristi damnatur sorte catenae.
Haud umquam absistam gemitu. te, Regule, uidit
Sidonius carcer! tuque huic sat magna triumpho
Uisa es, Carthago, superis! quae poena sequetur
Digna satis tali pollutos Marte Laconas?
At noua Elissaei iurato foedera patres
Consultant mandare duci pacisque sequestrem
Mittere poscentis uinctam inter proelia pubem
Captiuamque manum ductore rependere nostro.
Nec mora, iam stabat primis in litoris undis
Nauali propulsa ratis, iam nautica pubes
Aut siluis stringunt remos, aut abiete secta
Transtra nouant; his intortas aptare rudentis,
His studium erecto componere carbasa malo.
Unca locant prora curuati pondera ferri.
Ante omnis doctus pelagi rectorque carinae
Puppim aptat clauumque Cothon. micat aereus alta
Fulgor aqua trifidi splendentis in aequore rostri.
Tela simul uariamque ferunt contra aspera ponti
Rerum ad tempus opem. mediae stat margine puppis,
Qui uoce alternos nautarum temperet ictus
Et remis dictet sonitum pariterque relatis
Ad numerum plaudat resonantia caerula tonsis.
Postquam confectum nautis opus, horaque cursus,
Atque armata ratis uentique dedere profundum:
Omnis turba ruit, matres puerique senesque.
Per medios coetus trahit atque inimica per ora

---

338 pone *scr.* poena **Ch** poene **LFO** pene **V** Poenum *Barth* atque uni *Withof* 339 notandum **S** notandam *uulgo mutata interpunctione* 346 At **OV** Ac **LF** 348 uinctam **Ch** uictam **S** 353 his] bis **S** 358 trifidi **OV** trifidis **LF** trifido *Heinsius* 360 Durum ad tempus *Heinsius* Serum *Ernesti* 363 ut plaudant *Ruperti* 365 uentoque **S**

Spectandum Fortuna ducem. fert lumina contra
Pacatus frontem, qualis cum litora primum
Attigit appulsa rector Sidonia classe.
Accessi comes, haud ipso renuente, ratique
Impositus maestus socium me casibus addo.
Illuuiem atque inopes mensas durumque cubile
Et certare malis urgentibus hoste putabat
Deuicto maius; nec tam fugisse cauendo
Aduersa egregium, quam perdomuisse ferendo.
Spes tamen una mihi — quamquam bene cognita et olim
Atrox illa fides — urbem murosque domumque
Tangere si miseris licuisset, corda moueri
Posse uiri et uestro certe mitescere fletu.
Claudebam sub corde metus lacrimasque putabam
Esse uiro et nostrae similem inter tristia mentem.
Cum tandem patriae Tiberino allabimur amni,
Seruabam uultus ducis ac prodentia sensum
Lumina et obtutu perstabam intentus eodem.
Si qua fides, unum, puer, inter mille labores,
Unum etiam in patria saeuaque in Agenoris urbe
Atque unum uidi poenae quoque tempore uultum.
Obuia captiuo cunctis simul urbibus ibat
Ausonia, et, campum turba uincente, propinqui
Implentur colles; strepit altis Albula ripis.
Ipsi Poenorum proceres immitia corda
Ad patrios certant cultus reuocare, togaeque
Addebatur honos. stetit, illacrimante senatu
Et matrum turba iuuenumque dolore profuso,
Inter tot gemitus immobilis; aggere consul
Tendebat dextram et patria uestigia primus
Ponentem terra occursu celebrabat amico.
Collegit gressum; monitusque recedere consul
Nec summum uiolare decus; cingente superba

---

368 Fortuna] importuna *(sc.* turba*) Ernesti* 372 maestus **LF** maestis **OV** 374 putabat **Cm** *Ep. 71* 380 uiri **Ch** 383 patrio Tiberini *Heinsius* 394 Addebatur **Cm** *Ep. 71*

Poenorum turba captiuoque agmine saeptus
Ibat et inuidiam caelo diuisque ferebat.
  Ecce trahens geminum natorum Marcia pignus,
Infelix nimia magni uirtute mariti,
Squalentem crinem et tristis lacerabat amictus. —
Agnoscisne diem? an teneris non haesit in annis? —
Atque ea, postquam habitu iuxta et uelamine Poeno
Deformem aspexit, fusis ululatibus aegra
Labitur, et gelidos mortis color occupat artus.
Si qua deis pietas, tales, Carthago, uidere
Dent tibi Sidonias matres; me uoce quieta
Affatus, iubet et uestros et coniugis una
Arcere amplexus; patet impenetrabilis ille
Luctibus et numquam summissus colla dolori.'
  Hic alto iuuenis gemitu lacrimisque coortis:
'Magne parens,' inquit, 'quo maius numine nobis
Tarpeia nec in arce sedet, si iura querelis
Sunt concessa piis, cur hoc matrique mihique
Solamen, uel cur decus hoc, o dure, negasti,
Tangere sacratos uultus atque oscula ab ore
Libauisse tuo? dextram mihi prendere dextra
Non licitum? leuiora forent haec uulnera quantum,
Si ferre ad manis infixos mente daretur
Amplexus, uenerande, tuos. sed uana recordor
Ni, Mare, — nam primo tunc haerebamus in aeuo —
Humana maior species erat; horrida cano
Uertice descendens ingentia colla tegebat
Caesaries, frontique coma squalente sedebat
Terribilis decor atque animi uenerabile pondus.
Nil posthac oculis simile incidit.' Excipit inde
Iam Marus atque, inhibens conuellere uulnera questu:

402 serebat *Blass* 403 geminum **OV** gemitum **LF** — Marcia **Ch** 404 nimium *Bothe* 405 tristes **Ch** 413 Arceri *Heinsius* — patet] manet *uel* pater *Ruperti* 425 Ni, Mare **Ch** Mi Mare **S**, *nisi quod in* **O** Mnnare *uel* Mimare *legitur; in eodem cod. uerba* tunc — maior *omissa sunt* 430 excidit **OV**

'Quid, cum praeteritis inuisa penatibus,' inquit,
'Hospitia et sedes Poenorum intrauit acerbas?
Affixi clipei currusque et spicula nota
Aedibus in paruis, magni monumenta triumphi,
Pulsabant oculos, coniuxque in limine primo
Clamabat: "Quo fers gressus? non Punicus hic est,
Regule, quem fugias, carcer. uestigia nostri
Casta tori domus et patrium sine crimine seruat
Inuiolata larem. semel hic iterumque — quid, oro,
Pollutum est nobis? — prolem, gratante senatu
Et patria, sum enixa tibi. tua, respice, sedes
Haec est, unde ingens humeris fulgentibus ostro
Uidisti Latios consul procedere fasces;
Unde ire in Martem, quo capta referre solebas
Et uictor mecum suspendere postibus arma.
Non ego complexus et sanctae foedera taedae
Coniugiumue peto. patrios damnare penatis
Absiste ac natis fas duc concedere noctem."
  Hos inter fletus iunctus uestigia Poenis
Limine se clusit Tyrio questusque reliquit.
Uixdum clara dies summa lustrabat in Oeta
Herculei monumenta rogi, cum consul adire
Accirique iubet Libyas. tum limina templi
Uidimus intrantem. quae consultata senatus,
Quasue uiri uoces extremum curia maerens
Audierit, placido nobis ipse edidit ore.
Intulit ut gressus, certatim uoce manuque
Ad solitam sedem et uestigia nota uocabant.
Abnuit antiquumque loci aspernatus honorem.
At circumfusi non secius undique dextram
Prensare ac, patriae ductorem nomine tanto

434 uota *Heinsius* 449 fas duc **LF** fas est **OV** 451 clusit **Cm** *Ep. 71* seclusit **L** sedusit **F** seduxit **O** se duxit **V** 453 adiri *Heinsius* 454 Libyas **Ch** 455 tum quae consulta *Gronov* quaenam consulta *Heinsius* — senatu *Lefebure* 456 Quasque *Ruperti* 459 uocabant **Ch** uocabat **S** 460 *uulgo additur* est, *quod deest in* **S** *et* **Ch** — aspernatur *Heinsius*

Redderet, orabant; captiua posse redemptum
Pensari turba, ac Tyrias tum iustius arces
Arsuras dextra, fuerit quae uincta catenis.
Tum palmas simul attollens ac lumina caelo:
"Iustitiae rectique dator, qui cuncta gubernas,
Nec leuior mihi diua Fides Sarranaque Iuno,
Quos reditus testes iurata mente uocaui,
Si mihi fas me digna loqui Latiosque tueri
Uoce focos, ibo ad Tyrios non segnior," inquit,
"Stante fide reditus et saluo foedere poenae.
Sic nobis rerum exitio desistite honorem
Tendere. tot bellis totque annis fregimus aeuum;
Nunc etiam uinclis et longo carcere torpent
Captiuo in senio uires. fuit ille nec umquam,
Dum fuit, a duro cessauit munere Martis
Regulus. exangui spectatis corpore nomen.
At non Carthago, fraudum domus, inscia quantum
E nobis restet, iuuenes parat, aspera ferro
Pectora, captiuos nostra pensare senecta.
Ite dolos contra, gensque astu fallere laeta
Discat, me capto quantum tibi, Roma, supersit.
Nec uero placeat, nisi quae de more parentum
Pax erit. exposcunt Libyes nobisque dedere
Haec referenda, pari libeat si pendere bellum
Foedere et ex aequo geminas conscribere leges.
Sed mihi sit Stygios ante intrauisse penatis,
Talia quam uideam ferientis pacta Latinos."
Haec fatus Tyriae sese iam reddidit irae,
Nec monitus spernente grauis fidosque senatu,
Poenorum dimissa cohors. quae maesta repulsa
Ac minitans capto patrias properabat ad oras.
Prosequitur uulgus patres, ac planctibus ingens

464 hac *Heinsius* — iustior S 467 sator *Heinsius* pater *uel* stator *Ruperti* 468 Serranaque Ch 470 Si Ch OV sit LF, *quod prob. Bothe* 473 Sit S In nobis *et* 474 Perdere *Withof* Uendere *Heinsius* 480 En nobis Ch 485 Libyes Ch 491 fidoque Ch S

Personat et luctu campus. reuocare libebat
Interdum et iusto raptum retinere dolore.
At trepida et subito ceu stans in funere coniux
Ut uidit puppi properantem intrare, tremendum
Uociferans, celerem gressum referebat ad undas:
"Tollite me, Libyes, comitem poenaeque necisque.
Hoc unum, coniux, uteri per pignora nostri
Unum oro: liceat tecum quoscumque ferentem
Terrarum pelagique pati caelique labores.
Non ego Amyclaeum ductorem in proelia misi,
Nec nostris tua sunt circumdata colla catenis.
Cur usque ad Poenos miseram fugis? accipe mecum
Hanc prolem. forsan duras Carthaginis iras
Flectemus lacrimis, aut, si praecluserit aures
Urbs inimica suas, eadem tunc hora manebit
Teque tuosque simul; uel, si stat rumpere uitam,
In patria moriamur. adest comes ultima fati."
Has inter uoces uinclis resoluta moueri
Paulatim et ripa coepit decedere puppis.
Tum uero infelix, mentem furiata dolore,
Exclamat, fessas tendens ad litora palmas:
"En, qui se iactat Libyae populisque nefandis
Atque hosti seruare fidem! data foedera nobis
Ac promissa fides thalamis ubi, perfide, nunc est?"
Ultima uox duras haec tunc penetrauit ad auris;
Cetera percussi uetuerunt noscere remi.
Tum fluuio raptim ad pelagi deuoluimur oras
Ac legimus pontum pinuque immane cauata
Aequor et immensas curua trabe findimus undas.
Ludibrium necis horrescens, uis aspera ponti
Obrueret, scopulisque ratem furor improbus Euri

---

495 campus **V**, *ut coni. Liuineius* campis **LFO**, *unde* personat, et luctu campis r. libebat *uulgo* 496 raptum **V** captum **LFO** 498 puppi **Ch** puppim **V** 500 Libyes **Ch** 509 eadem atque una *Heinsius* 514 uero **V** uere **LF** uẽ **O** — mente **S** 515 a litore *Schrader* 522 immane **Cm** *Ep. 71* **L** in umane **F** minante **OV** *(T. p. 225)*

Frangeret, optabam; letum id commune fuisset.
Sed nos ad poenam moderato flamine lenes
Uexerunt Zephyri Tyrioque dedere furori.
Infelix uidi patriamque remissus in urbem
Narrator poenae dura mercede reuerti.
Nec tibi nunc ritus imitantem irasque ferarum
Pygmalioneam tentarem expromere gentem,
Si maius quicquam toto uidisset in orbe
Gens hominum, quam quod uestri ueneranda parentis
Edidit exemplum uirtus. pudet addere questus
Suppliciis, quae spectaui placido ore ferentem.
Tu quoque, care puer, dignum te sanguine tanto
Fingere ne cessa atque orientis comprime fletus.
Praefixo paribus ligno mucronibus omnes
Armantur laterum crates, densumque per artem
Texitur erecti stantisque ex ordine ferri
Infelix stimulus, somnisque hac fraude negatis
Quocumque inflexum perducto tempore torpor
Inclinauit iners, fodiunt ad uiscera corpus.
Absiste, o iuuenis, lacrimis. patientia cunctos
Haec superat currus. longo reuirescet in aeuo
Gloria, dum caeli sedem terrasque tenebit
Casta Fides; dum uirtutis uenerabile nomen,
Uiuet; eritque dies, tua quo, dux inclite, fata
Audire horrebunt a te calcata minores.'
Haec Marus et maesta refouebat uulnera cura.
Interea, rapidas perfusa cruoribus alas,
Sicut sanguinea Thrasymenni tinxerat unda,
Uera ac ficta simul spargebat fama per urbem.
Allia et infandi Senones captaeque recursat

---

526 *et* 527 *uerba* letum — poenam, *quae uulgo omissa erant, inser.* **Cm** *Ep. 71; exstant in* **S** *quoque, sed* in poenam **S** 538 orientis **ChLF** haurientis **OV** 540 densumque **Ch V** densusque **LFO** 543 flexum **Ch** — perducto **S** producto *uulgo* — torpor *Dausqueius* tortor **LFO** tactor **V** 546 Haec s. currus **ChL** Hos **FOV** 548 *post* nomen *distinxit Lefebure* 554 per orbem **OV**

Attonitis arcis facies. excussit habenas
Luctificus Pauor, et tempestas aucta timendo.
Hic raptim ruit in muros. uox horrida fertur,
Hostis adest. iaciuntque sudes et inania tela.
Ast aliae, laceris canentes crinibus, alta
Uerrunt tecta deum et seris post fata suorum
Sollicitant precibus. requiem tenebraeque diesque
Amisere; iacent portis ululante dolore
Dispersum uulgus, remeantumque ordine longo
Seruat turba gradus; pendent ex ore loquentum,
Nec laetis sat certa fides, iterumque morantur
Orando et, uultu interdum sine uoce precati,
Quod rogitant, audire pauent. hinc fletus, ubi aures
Percussae grauiore malo; metus inde, negatum
Si scire, et dubius responsi nuntius haesit.
Iamque ubi conspectu redeuntum uisa propinquo
Corpora, sollicite laeti funduntur et ipsis
Oscula uulneribus figunt superosque fatigant.
  Hic inter trepidos, curae uenerandus, agebat
Serranum Marus; atque olim post fata mariti
Non egressa domum uitato Marcia coetu
Et lucem causa natorum passa, ruebat
In luctum similem antiquo; turbata repente
Agnoscensque Marum: 'Fidei comes inclite magnae,
Hunc certe mihi reddis,' ait. 'leue uulnus? an alte
Usque ad nostra ferus penetrauit uiscera mucro?
Quicquid id est, dum non uinctum Carthago catenis
Abripiat poenaeque instauret monstra paternae,
Gratum est, o superi. quotiens heu nate, petebam,
Ne patrias iras animosque in proelia ferres,

558 Hinc **O** 559 rapiuntque *Bothe* 561 Uertunt **OV** 563 ululantque dolore *Heinsius* 566 laetis] leti *Blass* 568 hinc *Gronov aliique* hic **S** 571 redeuntum *Dausqueius* redeuntis **S** redeuntia *Drakenborch* 572 sollicite laeti **Ch** — affunduntur *Heinsius* 576 Marcia **Ch O V** martia **LF** 580 Hunc **Cm** *Ep. 68* **LF** Nunc **OV** 581 muro **L** 582 quidquid id est **Cm** *l. l.*

Neu te belligeri stimularet in arma parentis
Triste decus. nimium uiuacis dura senectae
Supplicia expendi. quaeso, iam parcite, si qua
Numina pugnastis nobis.'
At cladis acerbae
Discussa ceu nube, patres conquirere fessis
Iam rebus meditantur opem, atque ad munera belli
Certatur, pulsusque timor grauiore periclo.
Maxima curarum, rectorem ponere castris,
Cui Latium et moles rerum quassata recumbat,
Spectante occasum patria. Iouis illa ruenti
Ausoniae atque Italis tempus protendere regnis
Cura fuit; nam Tyrrhenos Poenumque secundis
Albana surgens respexerat arce tumentem,
Qui ferre in muros uictricia signa parabat.
Tum quassans caput: 'Haud umquam tibi Iupiter,' inquit,
'O iuuenis, dederit portas transcendere Romae
Atque inferre pedem. Tyrrhenas sternere ualles
Caedibus, et ripas fluuiorum exire Latino
Sanguine fas fuerit. Tarpeium accedere collem
Murisque aspirare ueto.' Quater inde coruscum
Contorsit dextra fulmen, quo tota reluxit
Maeonidum tellus, atramque per aethera uoluens
Abrupto fregit caelo super agmina nubem.
Nec Poenum auertisse satis; dat numine magno
Aeneadis mentem, gremio deponere tuto
Romuleam sedem Fabioque salutis habenas
Credere ductori. cui postquam tradita belli
Iura uidet: 'Non hunc,' inquit, 'superauerit unquam

---

586 Neu te **ChLF** Non te **OV** 589 at **Ch** ac **LFV** et **O** 590 Discissa **Ch** 592 timor **S** dolor *uulgo* 595 Sperante *Blass* 600 Tum **S** Tunc *uulgo* 601 dederim *Drakenborch* — porta **L** — transcindere *Lefebure ex cod. Tell.* rescindere *Blass* 604 accedere **S** ascendere *uulgo* accendere *Ruperti* 605 Murisue *Lefebure* — corusca *Ruperti* 611 Romuleam sedem *scr.* R. tandem **S** gentem *Liuineius* molem *Withof* sortem *Ruperti* Romam illam tandem *Bothe*

Inuidia aut blando popularis gloria fuco;
Non astus fallax, non praeda aliusue cupido.
Bellandi uetus ac laudum cladumque quieta
Mente capax; par ingenium castrisque togaeque.'
Sic genitor diuum recipitque ad sidera gressum.
  Hic, circumspectis nulli deprensus in armis
Laudatusque Ioui, Fabius mirabile quantum
Gaudebat reducem patriae annumerare reuersus,
Duxerat egrediens quam secum in proelia, pubem.
Nec membris quisquam natoue pepercit amato
Acrius, aut uidit socium per bella cruorem
Tristior. atque idem, perfusus sanguine uictor
Hostili, plenis repetebat moenia castris.
Stirpe genus clarum caeloque affinis origo.
Nam remeans longis olim Tirynthius oris
Et triplicis monstri famam et spectacula captas
Mira boues hac, qua fulgent nunc moenia Romae,
Egit ouans. tunc Arcadius, sic fama, locabat
Inter desertos fundata Palatia dumos
Paupere sub populo ductor; cum regia uirgo,
Hospite uicta sacro, Fabium de crimine laeto
Procreat et magni commiscet seminis ortus
Arcas in Herculeos mater uentura nepotes.
Ter centum domus haec Fabios armauit in hostem,
Limine progressos uno; pulcherrima quorum
Cunctando Fabius superauit facta ducemque
Hannibalem aequando. tantus tunc, Poene, fuisti.
  Dum se perculsi renouant in bella Latini,
Turbatus Ioue et exuta spe moenia Romae
Pulsandi, collis Umbros atque arua petebat
Hannibal, excelso summi qua uertice montis
Deuexum lateri pendet Tuder, atque ubi latis

---

614 blando **ChLF** libido **O** libido (c *supra* d) **V** *(T. p. 224 et 244)* 615 praedae *Bothe* 616 bellandi est uetus *Bothe* 620 mirabile quantum **Ch** *(T. p 203)* 630 nunc *deest in* **OV** 634 laeto **Ch** 643 Pulsando **Ch** 644 summi **Ch** summũ **V** — excelsi summo *Thilo* 645 lateris *Heinsius* — laetis *Heinsius*

Proiecta in campis nebulas exhalat inertis,
Et sedet ingentem pascens Meuania taurum,
Dona Ioui; tum Palladios se fundit in agros
Picenum diues praedae atque errantibus armis,
Quo spolia inuitant, transfert populantia signa;
Donec pestiferos mitis Campania cursus
Tardauit bellumque sinu indefensa recepit.
Hic dum stagnosi spectat templumque domosque
Literni ductor, uaria splendentia cernit
Pictura belli patribus monumenta prioris
Exhausti — nam porticibus signata manebant —
Quis inerat longus rerum et spectabilis ordo.
Primus bella truci suadebat Regulus ore,
Bella neganda, uiro si noscere fata daretur.
At princeps Poenis indicta more parentum
Appius astabat pugna lauroque reuinctus
Iustum Sarrana ducebat caede triumphum.
Aequoreum iuxta decus et nauale trophaeum,
Rostra gerens niuea surgebat mole columna;
Exuuias Marti donumque Duilius, alto
Ante omnis mersa Poenorum classe, dicabat.
Cui, nocturnus honos, funalia clara sacerque
Post epulas tibicen adest; castosque penatis
Insignis laeti repetebat murmure cantus.
Cernit et extremos defuncti ciuis honores:
Scipio ductoris celebrabat funera Poeni,
Sardoa uictor terra. uidet inde ruentem
Litoribus Libycis dispersa per agmina pubem;
Instabat crista fulgens et terga premebat
Regulus; Autololes Nomadesque et Maurus et Hammon
Et Garamas positis dedebant oppida telis. 676

---

649 Picentum *Liuineius* — dites *Lefebure* cupidus *Nicander* 654 Literni **Ch** 660 poenis **F** penis **L** pocius **O** potius **V** — indicta pugna **Ch L F** pugnae **O V** 665 domum: que dulius **L** donumque dulius **F** domũ coma q̄ dulius **O** donum coinaque dulius **V** 671 celebraret **Ch**, *unde* cernit, ut — celebraret *scribendum putat Heinsius*

Lentus harenoso spumabat Bagrada campo
Uiperea sanie, turmisque minantibus ultro
Pugnabat serpens et cum duce bella gerebat.
Necnon proiectum puppi frustraque uocantem
Numina Amyclaeum mergebat perfida ponto
Rectorem manus, et feras tibi, Regule, poenas
Xanthippus digni pendebat in aequore leti.
Addiderant geminas medio consurgere fluctu
Aegatis; lacerae circum fragmenta uideres
Classis et effusos fluitare in gurgite Poenos.
Possessor pelagi pronaque Lutatius aura
Captiuas puppis ad litora uictor agebat.
Haec inter iuncto religatus in ordine Hamilcar,
Ductoris genitor, cunctarum ab imagine rerum
Totius in sese uulgi conuerterat ora.
Sed Pacis faciem et pollutas foederis aras
Deceptumqne Iouem ac dictantis iura Latinos
Cernere erat. strictas trepida ceruice securis
Horrebat Libys, ac summissis ordine palmis
Orantes ueniam iurabant irrita pacta.
Haec Eryce e summo spectabat laeta Dione.
  Quae postquam infesto percensuit omnia uultu
Arridens Poenus, lenta proclamat ab ira:
'Non leuiora dabis nostris inscribere tectis
Acta meae dextrae: captam, Carthago, Saguntum
Da spectare, simul flamma ferroque ruentem,
Perfodiant patres natorum membra; nec. Alpes

---

678 ultro] umbris F *corr. m. 1 in* ultro — ultor *Liuineius et Heinsius* 682 Rectorem Cm *Ep. 68* 683 aequore Cm *l. l.* 686 affusos *Heinsius* 689 *sic uersus extat in* S, *nisi quod in* O iunctos *m. 1 corr. in* iuncto — uictos Ch iuncto legatus i. o. H. *Marsus* Hic inter uictos rel. i. o H. *Dausqueius* Hoc inter uictos rel. i. o. H. *Heinsius* Haec inter cinctus legatorum ordine H. *uel* iunctus — ordine *Ruperti* Hac inter uinctos religatus i. o. *Bothe* Haec inter uinclis religatis o. H. *Buchwald* Haec inter uinctorum iratus i. ordinem H. *Schlichteisen (p. l.)* 690 cuncta harum *Bothe* iunctarum *Heinsius* 692 Pacis *pro* pacis *scr. Ruperti*

Exiguus domitas capiet locus; ardua celsis
Persultet iuga uictor equis Garamasque Nomasque.
Addes Ticini spumantis sanguine ripas
Et nostrum Trebiam et Thrasymenni litora Tusci
Clausa cadaueribus. ruat ingens corpore et armis
Flaminius; fugiat consul manante cruore
Scipio et ad socios nati ceruice uehatur.
Haec mitte in populos, et adhuc maiora dabuntur.
Flagrantem effinges facibus, Carthago, Libyssis
Romam et deiectum Tarpeia rupe Tonantem.
Interea uos, ut dignum est, ista, ocius ite,
O iuuenes, quorum dextris mihi tanta geruntur,
In cineres monumenta date atque inuoluite flammis.'

SILI ITALICI

PUNICORUM

LIBER SEPTIMUS.

Interea trepidis Fabius spes unica rebus.
Ille quidem socios atque aegram uulnere praeceps
Ausoniam armabat uiridique ad dura laborum
Bellator senio iam castra mouebat in hostem.
Sed mens humana maior non tela nec enses
Nec fortis spectabat equos. tot milia contra
Poenorum inuictumque ducem, tot in agmina solus
Ibat et in sese cuncta arma uirosque gerebat.
Ac ni sacra seni uis impressumque fuisset,

---

706 Adde et *Scaliger* 707 Tusci *Blass* tuscis **S** 712 effinges **LF**, *ut coni. Modius* effugies **Cm** *Ep. 68* effingens **OV** 714 ista] ite *Liuineius* 715 gerantur *Blass* 1 rabidis **Ch** 5 mens **LFV** mente **O** — mente humano *Barth* — non tela **S** nec t. *uulgo*

Sistere Fortunam cunctando aduersa fouentem,
Ultima Dardanii transisset nominis aetas.
Ille modum superis in Punica castra fauoris
Addidit et Libyae finem inter prospera bella
Uincendi statuit. tumefactum cladibus ille
Hesperiis lento Poenum moderamine lusit.
Summe ducum, qui regna iterum labentia Troiae
Et fluxas Latii res maiorumque labores,
Qui Carmentis opes et regna Euandria seruas,
Surge, age et emerito sacrum caput insere caelo.
At Libyae ductor, postquam noua nomina lecto
Dictatore uigent, raptim mutata Latinis
Imperia haud frustra reputans, cognoscere hauebat,
Quae fortuna uiro, quodnam decus; ultima fessis
Ancora cur Fabius, quem post tot Roma procellas
Hannibali putet esse parem. feruore carentes
Angebant anni fraudique inaperta senectus.
Ocius accitum captiuo ex agmine poscit
Progeniem ritusque ducis dextraeque labores.
Cilnius, Arreti Tyrrhenis ortus in oris,
Clarum nomen erat; sed laeua adduxerat hora
Ticini iuuenem ripis, fususque ruentis
Uulnere equi, Libycis praebebat colla catenis.
Hic ardens — extrema malis — abrumpere uitam:
'Non cum Flaminio tibi res, nec feruida Gracchi
In manibus consulta,' inquit. 'Tirynthia gens est;
Quam si fata tuis genuissent, Hannibal, oris,
Terrarum imperium Carthaginis arce uideres.
Non ego te longa serie per singula ducam.
Hoc sat erit, nosces Fabios certamine ab uno:

---

10 Fortunam cunctando Ch cunctando Fortunam S 18 regna] tecta *Heinsius* sceptra *Withof* signa *Bothe* 22 habebat LOV agebat F 25 carentes *Barth* calentes S 28 labores S laborem Ch 29 Cilnius Ch Cilinus S — Areti Ch 33 *sic interpunxi et* abrumpere *scr.* et rumpere S H. a. e. malis, et r. v. *uulgo* — mali atque abrumpere u. *Heinsius* H. a. extrema, malis erumpere *Marsus, quod prob. Bothe*

Ueientum populi uiolata pace negabant
Acceptare iugum, ac uicino Marte furebat
Ad portas bellum, consulque ciebat ad arma.
Dilectus uetiti, priuataque castra penates
Herculei impleuere; domo, mirabile, ab una
Patricius iunctis exercitus ibat in armis.
Ter centum exiluere duces; quocumque liberet,
Uno non pauidus rexisses bella magistro.
Sed — dirum egressis omen — Scelerata minaci
Stridentis sonitu tremuerunt limina portae,
Maximaque Herculei mugiuit numinis ara.
Inuasere hostem, numerarique aspera uirtus
Haud est passa uiros, et plures milite caedes.
Saepe globo densi, saepe et per deuia passim
Dispersi subiere uices; meritique labore
Aequato nulli quisquam uirtute secundus,
Ducere ter centum Tarpeia ad templa triumphos.
Spes heu fallaces oblitaque corda caducum,
Mortali quodcumque datur! grex ille uirorum,
Qui Fabia gente incolumi deforme putabat
Publica bella geri, pariter cecidere deorum
Inuidia, subitis circumuenientibus armis.
Nec tamen occisos est cur laetere; supersunt,
Quot tibi sint Libyaeque satis; certauerit unus
Ter centum dextris. tam uiuida membra laborque
Prouidus et cauta sollertia tecta quiete.
Nec uero, calidi, nunc tu, cui sanguinis aetas,
Foderis in pugna uelocius ilia planta
Bellatoris equi frenisque momorderis ora.'
Quem cernens auidum leti post talia Poenus:
'Nequicquam nostras, demens,' ait, 'elicis iras

41 furebat **Ch** 43 Dilectus **Ch** Delectus **O** 46 quaecunque *Heinsius* 49 Stridentes s. tr. limine p. **Ch** — gemuerunt *Heinsius* 54 D. subiere, uicis *Heinsius* 55 *interpunctionem post* Aequato *sustuli* 57 neu **S** 63 Quot tibi sit **S** *(cf. u. 113)* — supersunt. Quod tibi sit L. satis, c. *Heinsius* 67 pugnam *uel* pugnas *Heinsius*

Et captiua paras moriendo euadere uincla.
Uiuendum est. arta seruentur colla catena.'
Haec iuuenis, diuisque tumens ausisque secundis.
At patres Latiasque nurus raptabat ad aras
Cura deum. maesto suffusae lumina uultu
Femineus matres graditur chorus; ordine longo
Iunoni pallam conceptaque uota dicabant:
'Huc ades, o regina deum, gens casta precamur
Et ferimus, digno quaecumque est nomine, turba
Ausonidum pulchrumque et, acu et subtemine fuluo
Quod nostrae neuere manus, uenerabile donum.
Ac dum decrescit matrum metus, hoc tibi, diua,
Interea uelamen erit. si pellere nostris
Marmaricam terris nubem dabis, omnis in auro
Pressa tibi uaria fulgebit gemma corona.'
Necnon et proprio uenerantur Pallada dono
Phoebumque armigerumque deum primamque Dionen.
Tanta adeo, cum res trepidae, reuerentia diuum
Nascitur; at rarae fumant felicibus arae.
Dum Roma antiquos templis indicit honores,
Iam Fabius, tacito procedens agmine et arte
Bellandi lento similis, praecluserat omnis
Fortunaeque hostique uias. discedere signis
Haud licitum, summumque decus, quo tollis ad astra
Imperii, Romane, caput, parere docebat.
Uerum ubi prima satis conspecta in montibus altis
Signa procul, fulsitque nouis exercitus armis,
Arrectae spes Sidonii, feruetque secundis

---

74 matres *Schrader* 75 lumina] flumine *Ruperti* — uultu] fletu *Drakenborch* luctu *Schrader* 76 *h. uersum spurium censet Ruperti* 77 dicantes *Heinsius* 79 dignum *uel* digno quodcunque e. n. turbae *Heinsius* dignum, quocunque es nomine, turba A. — donum *Drakenborch* dignae, quocunque es nomine, t. A. *Withof* 80 acu et **S**, *ut coni. Liuineius* acu subt. *uulgo* — subtemine **Cd** *(T. p. 215)* subtegmine **LV** sub tebmine **F** sub mine **O** — acus subtemine *Ruperti* 87 dionon **S** 89 at **Ch** ac **S** 91 tacito **Ch** tanto **S** cauto *uulgo* 96 ubi *om.* **LF** 98 Sidonii **Ch** sidoniae **S**

Fortunae iuuenis. uincendi sola uidetur,
Quod nondum steterint acies, mora: 'Pergite,' clamat,
'Ite citi, ruite ad portas, propellite uallum
Pectoribus. quantum campi distamus, ad umbras
Tantum hosti superest. resides ad bella uocantur,
Quis pudeat certare, senes. quodcumque uidetis,
Hoc reliquum est, primo damnatum, ut inutile bello.
En, ubi nunc Gracchi atque ubi nunc sunt fulmina gentis
Scipiadae? pulsi Ausonia non ante pauentem
Dimisere fugam, quam terror ad ultima mundi
Oceanumque tulit; profugus nunc errat uterque,
Nomina nostra tremens, et ripas seruat Hiberi.
Est etiam, cur Flaminio mihi gloria caeso
Creuerit, et titulis libeat cur figere nostris
Crudum Marte uiri nomen. quot demere noster
Huic annos Fabio gladius ualet! at tamen audet.
Audeat. haud ultra faxo spectetur in armis.'
  Talia uociferans uolucri rapit agmina cursu
Ac, praeuectus equo, nunc dextra prouocat hostem,
Nunc uoce increpitat, missa nunc eminus hasta
Fertur ouans pugnaeque agitat simulacra futurae.
Ut Thetidis proles Phrygiis Uulcania campis
Arma tulit, clipeo amplexus terramque polumque
Maternumque fretum totumque in imagine mundum.
  Cassarum sedet irarum spectator et alti
Celsus colle iugi domat exultantia corda
Infractasque minas dilato Marte fatigat
Sollers cunctandi Fabius. ceu nocte sub atra
Munitis pastor stabulis per ouilia clausum
Impauidus somni seruat pecus; effera saeuit

102 quanto *Heinsius*, *sed cf. VI. 422* 105 ut **Cm** *Ep. 68* — Huic reliquum et pr. d. *Heinsius* — *comma post* inutile *del. Ruperti* 106 En — atque — nunc sunt **Cm** *l. l.* sunt nunc **S** 107 pauentem **Cm** *l. l.* 109 profugus **Cm** *l. l.* 113 quot **V** quod **LFO** 114 Huic *ed. Basil. 1522* Hinc **S** — at tamen **Ch** et tamen **S** 121 clipei *Heinsius* 122 in *om.* **L** 123 speculator *Heinsius*

Atque impasta trucis ululatus turba luporum
Exercet morsuque quatit restantia claustra.
  Irritus incepti mouet inde atque Apula tardo
Arua Libys passu legit ac nunc ualle residit
Conditus occulta, si praecipitare sequentem
Atque inopinata detur circumdare fraude;
Nunc nocturna parat caecae celantibus umbris
Furta uiae retroque abitum fictosque timores
Assimulat; tum castra citus deserta relicta
Ostentat praeda atque inuitat prodigus hostem.
Qualis Maeonia passim Maeandrus in ora,
Cum sibi gurgitibus flexis reuolutus oberrat.
Nulla uacant incepta dolis; simul omnia uersat
Miscetque exacuens uaria ad conamina mentem.
Sicut aquae splendor, radiatus lampade solis,
Dissultat per tecta, uaga sub imagine uibrans
Luminis, et tremula laquearia uerberat umbra.
Iamque dolore furens ita secum immurmurat irae:
'Obuia si primus nobis hic tela tulisset,
Nullane nunc Trebiae et Thrasymenni nomina? nulli
Lugerent Itali? numquam Phaethontius amnis
Sanguinea pontum turbasset decolor unda?
Inuentum, dum se cohibet, terimurque sedendo,
Uincendi genus; en quotiens, uelut obuius iret,
Discinxit ratione dolos fraudesque resoluit!'
Haec secum, medio somni cum bucina noctem
Diuideret; iamque, excubias sortitus iniquas,

---

136 abitum *ed. Basil. 1522* abditum **L** aditum **FOV** 137 tum **LFV** tunc **O** nunc *uulgo* 139 passim it *Bothe* 146 immurmurat irae **Ch** 148 *sic* **S** Nullane num Trebiae, Thrasymenni **Ch** Nulla essent *uulgo — notas interrogandi apposuit Ruperti* — Nulli amnem Trebiae, Thras. nomina nulli Lug. It. *Heinsius* Nulla nurus Tr. et Thr. nomina, n. L. I. *Bothe* — nulli Lugerent Itali **ChLF** Ingererent tituli **OV** *(T. p. 225)* 152 en **LFO** et **V** — genus est. quotiens *edd. cum Liuineio* 154 et *post* secum *inserit Liuineius* — medio somni **Ch** mediam somni **LOV** medio ạcc̣ị somnij **F** media insomnem dum b. n. *Heinsius* mediam insomni *(sc.* Hannibali*) Bothe*

Tertius abrupta uigil iret ad arma quiete.
Uertit iter Daunique retro tellure relicta
Campanas remeat notus populator in oras.
Hic uero, intrauit postquam uberis arua Falerni —
Diues ea et numquam tellus mentita colono —
Addunt frugiferis inimica incendia ramis.
Haud fas, Bacche, tuos tacitum tramittere honores,
Quamquam magna incepta uocent. memorabere, sacri
Largitor laticis, grauidae cui nectare uites
Nullum dant prelis nomen praeferre Falernis.
Massica sulcabat meliore Falernus in aeuo,
Ensibus ignotis, senior iuga. pampinus umbras
Nondum uuae uiridis nudo texebat in aruo,
Pocula nec norant sucis mulcere Lyaei.
Fonte sitim et pura soliti defendere lympha.
Attulit hospitio pergentem ad litora Calpes
Extremumque diem pes dexter et hora Lyaeum,
Nec pigitum paruosque lares humilisque subire
Limina caelicolam tecti. cepere uolentem
Fumosi postes et ritu pauperis aeui
Ante focos mensae; laetus nec senserat hospes
Aduenisse deum; sed enim de more parentum
Grato cursabat studio instabatque senectae,
Donec opes festas puris nunc poma canistris
Composuit, nunc irriguis citus extulit hortis
Rorantis humore dapes. tum lacte fauisque
Distinxit dulcis epulas nulloque cruore
Polluta castus mensa cerealia dona
Attulit ac primum Uestae detersit honorem
Undique et in mediam iecit libamina flammam.

---

159 Falenti **Ch** *(T. p. 212)* 163 uocent **S** uocant *uulgo* 165 Nullum *Bothe* Nulli **S** — preliis **L** p̂lis **F** plenis **OV** 167 Ensibus ign. **S** Signis ign. **Ch** Ens. ignotus *D. Heinsius* Finibus *uel* Censibus *Heinsius* 168 uuae *Bothe* uua **S** 169 miscere *Peerlcamp ad Hor. od. III. 19. 6* 179 poma **Ch LF** coma **OV** 184 detersit **Cm** *Ep. 16* **L** deterpsit *corr. in* decerpsit **F** deterpsit **O′** decerpsit **V**

Deesse tuos latices, hac sedulitate senili
Captus, Iacche, uetas. subito, mirabile dictu,
Fagina pampineo spumarunt pocula suco,
Pauperis hospitii pretium; uilisque rubenti
Fluxit mulctra mero, et quercu in cratera cauata
Dulcis odoratis humor sudauit ab uuis.
'En cape,' Bacchus ait, 'nondum tibi nota, sed olim
Uiticolae nomen peruulgatura Falerni
Munera' — et haud ultra latuit deus. inde nitentem
Lumine purpureo frontem cinxere corymbi,
Et fusae per colla comae, dextraque pependit
Cantharus, ac uitis, thyrso delapsa uirenti,
Festas Nysaeo redimiuit palmite mensas.
Nec facilis laeto certasse, Falerne, sapori,
Postquam iterata tibi sunt pocula, iam pede risum,
Iam lingua titubante moues, patrique Lyaeo
Tempora quassatus, grates et praemia digna
Uix intellectis conaris reddere uerbis,
Donec composuit luctantia lumina Somnus,
Somnus, Bacche, tibi comes additus. hic ubi primo
Ungula dispersit rores Phaethontia Phoebo,
Uuiferis late florebat Massicus aruis,
Miratus nemora et lucentis sole racemos.
It monti decus, atque ex illo tempore diues
Tmolus et ambrosiis Ariusia pocula sucis
Ac Methymna ferox lacubus cessere Falernis.
  Haec tum uasta dabat terrisque infestus agebat
Hannibal, et sicci stimulabant sanguinis enses,
Ludificante ducem Fabio; iamque improba castris

190 Elusit multra L Fulsit mulctra, *sed in marg.* fluxit F Elusit militia OV 191 in uuis OV 192 nondum tibi quippe Ch *(T. p. 247)* 201 patrique ChOV patrioque LF 205 hic Ch hinc S 207 Uuiferis Cm *Ep. 31* Uiniferis LF Uiuiferis O Uuuferis V 208 lucentes Cm *Ep. 31* lucenti O turgentes *Schrader* liuentes *Heinsius* 209 It monti Cm *l. l.* S Id *Modius, sed cf. Val. Fl. IV. 217* 210 et *om.* S 211 ferox Cm *l. l.* — lacubus *Modius* latibus Cm *l. l.* S *(in* F *m. 2 corr. in* laribus *T. p. 232)* 212 tum S dum Ch 213 ut sicci *Barth*

Ausoniis uota et pugnandi praua libido
Gliscebat; proni decurrere monte parabant.
Da famae, da, Musa, uirum, cui uincere bina
Concessum castra et geminos domitare furores.
'Feruida si nobis corda abruptumque putassent
Ingenium patres et si clamoribus,' inquit,
'Turbari facilem mentem, non ultima rerum
Et deplorati mandassent Martis habenas.
Stat pensata diu belli sententia: uincam
Seruare inuitos urgentisque ultima fata.
Nulli per Fabium e uobis cecidisse licebit.
Si lucis piget, et supremis esse cupido est
Nominis Ausonii, taedetque in tempore tali
Nullum clade noua claraeque fragore ruinae
Insignem fecisse locum, reuocandus ab atris
Flaminius nobis est sedibus. ille ruendi
Iam dudum properans signum auspiciumque dedisset.
An nondum praeceps uicinaque fata uidetis?
Una, ut debellet, satis est uictoria Poeno.
State, uiri, et sentite ducem. cum optabile tempus
Deposcet dextras, tunc ista ferocia dicta
Aequentur factis. non est, mihi credite, non est
Arduus in pugnas ferri labor. una reclusis
Omnes iam portis in campum effuderit hora.
Magnum illud solisque datum, quos mitis euntis
Iupiter aspexit, magnum est, ex hoste reuerti.
Fortunae Libys incumbit flatuque secundo
Fidit agens puppim. dum desinat aura, sinusque
Destituat tumidos subducto flamine uentus,
In rem cunctari fuerit. non ulla perenni
Amplexu Fortuna fouet. iam copia quanto
Artior, et — nullo Tyriis certamine — quantum
Detritum est famae! quin inter cetera nostra

---

223 bellis *Heinsius et Bothe* — uincam] ciues *Heinsius* mecum *Withof, sed cf. IV. 429* 230 nobis S uobis *uulgo* 242 Figit S 243 uentos Ch 246 Artior et ChS artior est n. T. certamine! *uulgo*

Haud laude afuerit, modo qui — sed parcere dictis
Sit melius. iam uos acies et proelia et hostem
Poscitis? o maneat, superi, fiducia talis!
Interea, exclusa maioris sorte pericli,
Me solum, quaeso, toti me opponite bello.'
His dictis fractus furor, et rabida arma quierunt.
Ut cum turbatis placidum caput extulit undis
Neptunus totumque uidet totique uidetur
Regnator ponto; saeui fera murmura uenti
Dimittunt nullasque mouent in frontibus alas;
Tum, sensim infusa tranquilla per aequora pace,
Languentes tacito lucent in litore fluctus.
  Sensit cnra sagax Poeni fraudisque ueneno
Aggreditur mentes. pauca atque haec ruris auiti
Iugera nec multis Fabius uertebat aratris;
Massicus uuiferis addebat nomina glebis.
Hinc pestem placitum moliri et spargere causas
In castra ambiguas. ferro flammisque pepercit
Suspectamque loco pacem dedit arte maligna,
Ceu clandestino traheretur foedere bellum.
  Intellectus erat Fabio, Tyriosque uidebat
Dictator saeuire dolos; sed non uacat aegram
Inuidiam gladios inter lituosque timere
Et dubia morsus famae depellere pugna,
Donec reptantem, nequicquam saepe trahendo
Huc illuc castra ac scrutantem proelia Poenum,
Qua nemorosa iuga et scopulosi uertice colles
Exurgunt, clausit sparsa ad diuortia turma.
Hinc Laestrygoniae saxoso monte premebant

---

248 afuerit **Ch** affuerit **S** — nostrae laudi *Heinsius* — qui sed **V** quis et **LFO** 250 maneas **L** 253 arma] ora *Schrader* 255 totique **Ch** totoque **S** 264 placitum **Ch** placidam **S** 269 sed *scr.* et **S** *(cf. u. 248)* at *uulgo* — ualet **O**, *unde* uelit *Blass* — aegram *Bothe* aegre **S** aegro *uel* acrem *Heinsius* agri *Barth* aeque *Withof* 272 et *post* reptantem, *quod est in* **S**, *del. Bothe* raptantem et trahentem *Liuineius* captantem nequicquam, s. tr. *Heinsius* 274 scopuloso *Schrader et van Veen*

A tergo rupes, undosis squalida terris,
Hinc Literna palus; nec ferri aut militis usum
Poscebat regio. saeptos sed fraude locorum
Arta fames, poenas miserae exactura Sagunti,
Urgebat, finisque aderat Carthaginis armis.
Cuncta per et terras et lati stagna profundi
Condiderat somnus, positoque labore dierum
Pacem nocte datam mortalibus orbis agebat.
At non Sidonium curis flagrantia corda
Ductorem uigilesque metus haurire sinebant
Dona soporiferae noctis. nam membra cubili
Erigit et fului circumdat pelle leonis,
Qua super instratos proiectus gramine campi
Presserat ante toros. tunc ad tentoria fratris
Fert gressus uicina citos; nec degener ille
Belligeri ritus, taurino membra iacebat
Effultus tergo et mulcebat tristia somno.
Haud procul hasta uiri terrae defixa propinquae,
Et dire summa pendebat cuspide cassis;
At clipeus circa loricaque et ensis et arcus
Et telum Baliare simul tellure quiescunt.
Iuxta lecta manus, iuuenes in Marte probati;
Et sonipes strato carpebat gramina dorso.
Ut pepulere leuem intrantis uestigia somnum:
'Heus!' inquit pariterque manus ad tela ferebat,
'Quae te cura uigil fessum, germane, fatigat?'
Ac iam constiterat sociosque in caespite fusos
Incussa reuocat castrorum ad munera planta,
Cum Libyae ductor: 'Fabius me noctibus aegris,
In curas Fabius nos excitat; illa senectus,
Heu fatis quae sola meis currentibus obstat!
Cernis, ut armata circumfundare corona,

280 Arta fames Cd *(T. p. 215)* 288 Eripit *Heinsius* Exigit *Drakenborch* 295 dire S dira e *uulgo* clara *L. Müller d. r. m. p.173* Tyria *Heinsius* 296 clipeus iuxta Ch 299 stricto *uel* strictus — loro *Ruperti* 305 aegrum *Nicander aliique*

Et uallet clausos collectus miles in orbem.
Uerum, age, nunc quoniam res artae, percipe porro,
Quae meditata mihi. latos correpta per agros
Armenta assueto belli de more secuntur.
Cornibus arentis edicam innectere ramos
Sarmentique leuis fronti religare maniplos;
Admotus cum feruorem disperserit ignis,
Ut passim exultent stimulante dolore iuuenci
Et uaga per collis ceruice incendia iactent.
Tum terrore nouo trepidus laxabit iniquas
Custos excubias maioraque nocte timebit.
Si cordi consulta — moras extrema recusant —
Accingamur,' ait. Gemino tentoria gressu
Inde petunt. ingens clipeo ceruice reposta
Inter equos interque uiros interque iacebat
Capta manu spolia et rorantia caede Maraxes
Ac dirum, in somno ceu bella capesseret, amens
Clamorem tum forte dabat dextraque tremente
Arma toro et notum quaerebat feruidus ensem.
Huic Mago, inuersa quatiens ut dispulit hasta
Bellantem somnum: 'Tenebris, fortissime ductor,
Iras compesce atque in lucem proelia differ.
Ad fraudem occultamque fugam tutosque receptus
Nunc nocte utendum est. arentis nectere frondes
Cornibus et latis accensa immittere siluis
Armenta, oppositi reserent qua claustra manipli,
Germanus parat atque obsessa euellere castra.
Emergamus, et hic Fabio persuadeat astus,
Non certare dolis.' Nihil hinc cunctante, sed acris
Incepti laeto iuuene, ad tentoria Acherrae

---

309 confertus *Buchwald* — clauso collectos *Heinsius* — orbem *Ruperti* orbe **S** 310 *hic uersus in codd. sic exstat:* uerum age nunc quomodo res arctae nunc percipe porro **L** *pro* quomodo — quomo͠ **F** *i. marg.* quando, quō **O** quo **V** *(cf. u. 533)* 318 Tum **O** Cum **LFV** 328 Hinc **S** 329 Bellantem **Cm** *Ep. 31* 334 Sarmenta *Heinsius* — qua **Ch S** quo *uulgo* 337 Non *et* hinc **Cm** *Ep. 31* Nos *et* hic *Nicander aliique*

Festinant; cui parca quies minimumque soporis,
Nec notum somno noctes aequare; feroci
Peruigil inseruibat equo fessumque leuabat
Tractando et frenis ora exagitata fouebat.
At socii renouant tela arentemque cruorem
Ferro detergent et dant mucronibus iras.
Quid fortuna loci poscat, quid tempus, et ipsi
Quaenam agitent, pandunt et coeptis ire ministrum
Haud segnem hortantur. discurrit tessera castris;
Intentique docent, quae sint properanda, monentque
Quisque suos; instat trepidis stimulatque ruentis
Nauus abire timor, dum caeca silentia dumque
Maiores umbrae. rapida iam subdita peste
Uirgulta atque altis surgunt e cornibus ignes.
Hic uero ut, gliscente malo et quassantibus aegra
Armentis capita, adiutae pinguescere flammae
Coepere, et uincens fumos erumpere uertex:
Per collis dumosque — lues agit atra — per altos
Saxosi scopulos montis lymphata feruntur
Corpora anhela boum, atque obsessis naribus igni
Luctantur frustra rabidi mugire iuuenci.
Per iuga, per uallis errat Uulcania pestis,
Nusquam stante malo; uicinaque litora fulgent.
Quam multa, affixus caelo sub nocte serena,
Fluctibus e mediis sulcator nauita ponti
Astra uidet; quam multa uidet, feruoribus atris
Cum Calabros urunt ad pinguia pabula saltus,
Uertice Gargani residens incendia pastor.
At facie subita uolitantum montibus altis
Flammarum, quis tunc cecidit custodia sorti,
Horrere atque ipsos, nullo spargente, uagari
Credere et indomitos pasci sub collibus ignes.
Caelone exciderint, et magna fulmina dextra

343 At V Ac LFO 344 detergent ChLF detergunt OV 348 monetque LF mouetque OV 349 instat trepidus Cm *Ep. 31* 362 adfixus coelo Cm *l. l.* — clauo *Blass* 367 At Cm *l. l.* Ac S 368 cedit S 371 Coelone Cm *l. l.* LF Coeloue OV

Torserit Omnipotens, an caecis rupta cauernis
Fuderit egestas accenso sulphure flammas
Infelix tellus, media in formidine quaerunt.
Iamque abeunt; faucesque uiae citus occupat armis
Poenus et in patulos exultans emicat agros.
Huc tamen usque uigil processerat arte regendi
Dictator Trebiam et Tusci post stagna profundi,
Esset ut Hannibali Fabium Romanaque tela
Euasisse satis. quin et uestigia pulsi
Et gressus premeret castris, ni sacra uocarent
Ad patrios ueneranda deos. tum, uersus ad urbem,
Alloquitur iuuenem, cui mos tramittere signa
Et belli summam primasque iubebat habenas,
Atque his praeformat dictis fingitque monendo:
'Si factis nondum, Minuci, te cauta probare
Erudiit Fortuna meis, nec ducere uerba
Ad uerum decus ac prauis arcere ualebunt.
Uidisti clausum Hannibalem; nil miles et alae
Iuuere aut densis legio conferta maniplis.
Testor te, solus clausi nec deinde morabor —
Dis sine me libare dapem et sollemnia ferre —
Hunc iterum atque iterum uinctum uel montibus altis,
Amnibus aut rapidis — modo pugna absistite — tradam.
Interea — crede experto, non fallimus — aegris
Nil mouisse salus rebus. sit gloria multis
Et placeat, quippe egregium, prosternere ferro
Hostem; sed Fabio sit uos seruasse triumphus.
Plena tibi castra atque intactus uulnere miles
Creditur; hos nobis — erit haec tibi gloria — redde.
Iam cernes Libycum huic uallo assultare leonem,

372 rupta **Cm** *l. l.* 375 Iamque **Cm** *l. l.* 386 Minuci] inimici **LF** *(***F** *i. marg. l.'* uinci *T. p. 232)* mnuci **O** *om.* **V** 391 *uersum Heinsio auctore uncis includit Drakenborch* 393 Hunc **ChLF** Nunc **OV** Tunc *Lefebure et Ernesti* 395 fallimus **Ch** *(T. p. 203)* fallimur **S** 396 nouisse **S** 398 sit **S** sic **Ch** 400 uobis **Ch** — erit haec se gloria **ChS** haec sed gl. *ed. Rom. sec.* sat *Lefebure* 401 huc **S** hunc *edd. recentt.*

Iam praedas offerre tibi, iam uertere terga,
Respectantem adeo atque iras cum fraude coquentem.
Claude, oro, castra et cunctas spes eripe pugnae.
Haec monuisse satis. sed si compescere corda
Non datur oranti, magno te iure pioque
Dictator capere arma ueto.' Sic castra relinquens
Uallarat monitis ac se referebat ad urbem.
Ecce autem flatu classis Phoenissa secundo
Litora Caietae Laestrygoniosque recessus
Sulcabat rostris portusque intrarat apertos,
Ac totus multo spumabat remige pontus,
Cum trepidae fremitu uitreis e sedibus antri
Aequoreae pelago simul emersere sorores
Ac possessa uident infestis litora proris.
Tum magno perculsa metu Nereia turba
Attonitae propere refluunt ad limina nota,
Teleboum medio surgunt qua regna profundo
Pumiceaeque procul sedes. immanis in antro
Conditur abrupto Proteus ac spumea late
Cautibus obiectis reiectat caerula uates.
Is postquam — sat gnarus enim rerumque metusque —
Per uarias lusit formas et terruit atri
Serpentis squamis horrendaque sibila torsit,
Aut fremuit toruo mutatus membra leone:
'Dicite,' ait, 'quae causa uiae? quisue ora repente
Peruasit pallor? cur scire futura libido?'
Ad quae Cymodoce, Nympharum maxima natu
Italidum: 'Nosti nostros, praesage, timores.
Quid Tyriae classes ereptaque litora nobis
Portendunt? num migrantur Rhoeteia regna
In Libyam superis? aut hos Sarranus habebit

---

406 pieque *Bothe* 412 tortus *Heinsius (cf. XIV. 360)* 413 uitrei se *Heinsius* 416 perculsa S percussa *uulgo* 418 Teleboum *Heinsius* Teleboi LFV Teleboa O Telebois *Dausqueius* 421 despectat *Heinsius* receptat *uel* reflectit *Ruperti* 428 cymodoce L cimdore F cridonote O crinodoce V

Nauita iam portus? patria num sede fugatae
Athlantem et Calpen extrema habitabimus antra?'
Tunc sic, inuoluens repetita exordia, retro
Incipit ambiguus uates reseratque futura:
'Laomedonteus Phrygia cum sedit in Ida
Pastor et, errantis dumosa per auia tauros
Arguta reuocans ad roscida pascua canna,
Audiuit sacrae lentus certamina formae;
Tum matris currus niueos agitabat olores,
Tempora sollicitus litis seruasse, Cupido.
Paruulus ex humero gorytos et aureus arcus
Fulgebat, nutuque uetans trepidare parentem,
Monstrabat grauidam telis se ferre pharetram.
Ast alius niuea comebat fronte capillos,
Purpureos alius uestis religabat amictus,
Cum sic suspirans roseo Uenus ore decoros
Alloquitur natos: "Testis certissima uestrae
Ecce dies pietatis adest. quis credere saluis
Hoc ausit uobis? de forma atque ore — quid ultra
Iam superest rerum? — certat Uenus. omnia paruis
Si mea tela dedi blando medicata ueneno,
Si uester, caelo ac terris qui foedera sancit,
Stat supplex, cum uultis, auus: uictoria nostra
Cypron Idumaeas referat de Pallade palmas,
De Iunone — Paphos centum mihi fumet in aris."
Dumque haec aligeris instat Cytherea, sonabat
Omne nemus gradiente dea. iam bellica uirgo,

---

434 Calpes *Heinsius* 435 Tunc **S** Tum *edd.* — euoluens *Heinsius* 440 lectus *Markland ad Stat. Silv. V. 2. 175* 441 curru *Heinsius* 442 liti *Heinsius* 443 gorytos **L** 444 nutuque **OV** tuituque **L** mutuque **F** 446 niueo — dente *Markland ad Stat. Silv. III. 4. 87* — capillos, Purpureos alius *Heinsius* capillos Purpureos, alius *uulgo* — uestis] cesto *uel* cesti *Heinsius*, *quod probb. Drakenborch et Bothe, sed cf. Ruperti a. h. l.* 455 nostram *Heinsius* 456 Cypros *Scaliger* 457 De Iunone **ChV** Et Iunone **LFO** 458 hec **LFO** *om.* **V** hic *ed. Rom. pr.* hoc *Heinsius* his *Drakenborch* his aligeros *Ruperti* 459 nam *Blass*

Aegide deposita atque assuetum casside crinem
Inuolui tunc compta tamen pacemque serenis
Condiscens oculis, ibat lucoque ferebat
Praedicto sacrae uestigia concita plantae.
Parte alia intrabat iussis Saturnia siluis,
Iudicium Phrygis et fastus pastoris et Iden
Post fratris latura toros; postrema nitenti
Affulsit uultu ridens Uenus. omnia circa
Et nemora et penitus frondosis rupibus antra
Spirantem sacro traxerunt uertice odorem.
Nec iudex sedisse ualet; fessique nitoris
Luce cadunt oculi, ac metuit dubitasse uideri.
Sed uictae fera bella deae uexere per aequor,
Atque excisa suo pariter cum iudice Troia.
Tum pius Aeneas, terris iactatus et undis,
Dardanios Itala posuit tellure penatis.
Dum cete ponto innabunt, dum sidera caelo
Lucebunt, dum sol Indo se litore tollet,
Hic regna et nullae regnis per saecula metae.
At uos, o natae, currit dum immobile filum,
Hadriaci fugite infaustas Sasonis harenas.
Sanguineis tumidus ponto miscebitur undis
Aufidus et rubros impellet in aequora fluctus;
Damnatoque deum quondam per carmina campo
Aetolae rursus Teucris pugnabitis umbrae.
Punica Romuleos quatient mox spicula muros,
Multaque Hasdrubalis fulgebit strage Metaurus.
Hinc ille in furto genitus patruique piabit
Idem ultor patrisque necem; tum litus Elissae
Implebit flammis auelletque Itala Poenum

---

461 Inuolui *Gronov* Inuoluit **Ch S** — tunc **S** tum *uulgo* — tamen] manu *Heinsius* non compta tamen *Barth* 465 idem **S**, *unde* Iden *Heinsius* Idam *uulgo* 466 toros postrema, n. *Bothe, sed cf. Koch p. 20* 473 Troia **Ch S** Troia est *uulgo* 476 ponto innabunt **Ch** 480 Sasonis **Ch** 486 Multaque **Ch** — turgebit *Heinsius* — Mataurus **Ch** 487 in furto **Ch** furto **S** e furto *uulgo* 488 fratrisque **S**

Uiscera torrentem et propriis superabit in oris.
Huic Carthago armis, huic Africa nomine cedet.
Hic dabit ex sese, qui tertia bella fatiget
Et cinerem Libyae ferat in Capitolia uictor.'
  Quae dum arcana deum uates euoluit in antro,
Iam monita et Fabium bellique equitumque magister
Exuerat mentem ac praeceps tendebat in hostem.
Pascere nec Poenus prauum ac nutrire furorem
Deerat et, ut paruo maiora ad proelia damno
Eliceret, dabat interdum simulantia terga.
Non aliter, quam qui sparsa per stagna profundi
Euocat e liquidis piscem penetralibus esca,
Cumque leuem summa uidit iam nare sub unda,
Ducit sinuato captiuum ad litora lino.
  Fama furit uersos hostis, Poenumque salutem
Inuenisse fuga; liceat si uincere, finem
Promitti cladum; sed enim ditione carere
Uirtutem, et poenas uincentibus esse repostas.
Clausurum iam castra ducem rursusque referri
Uaginae iussurum enses, reddatur in armis
Ut ratio, et purget miles, cur uicerit hostem.
Haec uulgus; necnon patrum Saturnia mentes
Inuidiae stimulo fodit et popularibus auris.
Tunc indigna fide censent optandaque Poeno,
Quae mox haud paruo luerent damnata periclo.
  Diuiditur miles, Fabioque equitumque magistro
Imperia aequantur geminis. cernebat, et expers
Irarum senior, magnas ne penderet alti
Erroris poenas patria inconsulta, timebat.

---

496 mente *Cellarius* 497 Poenos **S** Poeno **Ch** — furorem *Liuineius (T. p. 210)* fauorem **S** 503 captiuum sinuato *uulgo, quod prob. Bothe* 509 Uaginae iussurum enses **Ch** Uiginae **LOV** Uiginea **F** — uisurum **LFV** insuciñ **O** 513 Tum **O** — poeni **S** 516 geminis *scr.* penitus **LOV** gemitus **F** *(cf. VI. 403)* aequantur · penitus c. *uulgo* aequantur penitus. cernebat *Burmann et Drakenborch* — cernebat] spernebat *Heinsius* cedebat *uel* temnebat *Withof*

Ac tum, multa putans secum, ut remeauit ab urbe,
Partitus socias uires, uicina propinquis
Signa iugis locat et specula sublimis ab alta
Non Romana minus seruat, quam Punica castra.
Nec mora; disiecto Minuci uecordia uallo
Perdendi simul et pereundi ardebat amore.
Quem postquam rapidum uidit procedere castris
Hinc Libys, hinc Fabius, simul accendere sagacis
In subitum curas. propere capere arma maniplis
Edicit uallique tenet munimine turmas
Ausonius; torquet totas in proelia uires
Poenorum ductor propellitque agmina uoce:
'Dum dictator abest, rape, miles, tempora pugnae.
Non sperata diu plano certamina campo
Offert ecce deus. quoniam data copia, longum
Detergete situm ferro multoque cruore
Exsatiate, uiri, plenos rubiginis enses.'
Atque ea Cunctator pensabat ab aggere ualli,
Perlustrans campos oculis, tantoque periclo
Discere, quinam esset Fabius, te, Roma, dolebat.
Cui natus, iuncta arma ferens: 'Dabit improbus,' inquit,
'Quas dignum est, poenas; qui per suffragia caeca
Inuasit nostros haec ad discrimina fasces.
Insanae spectate tribus! pro lubrica rostra
Et uanis fora laeta uiris! nunc munera Martis
Aequent imperio et solem concedere nocti
Sciscant imbelles. magna mercede piabunt
Erroris rabiem et nostrum uiolasse parentem.'
Tum senior, quatiens hastam lacrimisque coortis:
'Sanguine Poenorum, iuuenis, tam tristia dicta

523 Minici **Ch** nimia **L** minima *(sed in marg. m. 2* nimia) **F** mimica **O** inimica **V** *(T. p. 236)* 528 uallique **Cm** *Ep. 94* nulloque **S** 531 tempora **Cm** *l. l.* 532 Non sp. tibi *uel* Nunc sp. diu *Heinsius* Tam sp. diu *Withof* Nam sp. diu *opinor* 533 quoniam] quomodo **L** *(cf. v. 310)* qũo *(i. marg.* quando) **F** qm̃ **OV** quando *ex ed. Rom. sec. Lefebure* 538 quinam **Ch** 540 est *uulgo omittitur* — quas dignus *ex ed. Rom. pr. Lefebure*

Sunt abolenda tibi. patiarne ante ora manusque
Ciuem deleri nostras? aut uincere Poenum,
Me spectante, sinam? non aequauisse minorem
Soluentur culpa, si sunt mihi talia corda?
Iamque hoc, ne dubites, longaeui, nate, parentis
Accipe et aeterno fixum sub pectore serua:
Succensere nefas patriae; nec foedior ulla
Culpa sub extremas fertur mortalibus umbras.
Sic docuere senes. quantus qualisque fuisti,
Cum pulsus lare et extorris Capitolia curru
Intrares exul! tibi corpora caesa, Camille,
Damnata quot sunt dextra! pacata fuissent
Ni consulta uiro mensque impenetrabilis irae,
Mutassentque solum sceptris Aeneia regna,
Nullaque nunc stares terrarum uertice, Roma.
Pone iras, o nate, meas. socia arma feramus
Et celeremus opem.' Iamque intermixta sonabant
Classica, procursusque uiros colliserat acer.
  Primus claustra manu portae dictator et altos
Disiecit postis rupitque in proelia cursum.
Non grauiore mouent uenti certamina mole
Odrysius Boreas et Syrtim tollere pollens
Africus: obnixi cum bella furentia torquent,
Distraxere fretum ac diuersa ad litora uoluunt
Aequor quisque suum; sequitur stridente procella
Nunc huc, nunc illuc, raptum mare et intonat undis.
Haud prorsus daret ullus honos tellusque subacta
Phoenicum et Carthago ruens, iniuria quantum
Orta ex inuidia decoris tulit; omnia namque
Dura simul deuicta uiro, metus, Hannibal, irae,
Inuidia, atque una fama et fortuna subactae.
  Poenus ab excelso rapidos decurrere uallo

---

549 obolenda **Ch** 551 non **ChLFV** nos **O** — minorem **S** nos aequauisse minori *uulgo* 552 Soluentur *scr. (cf. uu. 544 sq.)* Soluetur **S** 562 Mutassentque solum] Mutauisse sonum **S** Mutassent solium *Heinsius* 565 Et celeremus **S** Acceleremus *uulgo* — iamque intermixta sonabant **Ch**

Ut uidit, tremuere irae, ceciditque repente
Cum gemitu spes haud dubiae praesumpta ruinae;
Quippe aciem denso circumuallauerat orbe,
Hausurus clausos coniectis undique telis.
Atque hic Dardanius prauo certamine ductor
Iam Styga et aeternas intrarat mente tenebras —
Nam Fabium auxiliumque uiri sperare pudebat —
Cum senior, gemino complexus proelia cornu,
Ulteriore ligat Poenorum terga corona
Et modo claudentis aciem nunc, extima cingens,
Clausos ipse tenet. maiorem surgere in arma
Maioremque dedit cerni Tirynthius. altae
Scintillant cristae et, mirum, uelocibus ingens
Per subitum membris uenit uigor; ingerit hastas
Auersumque premit telorum nubibus hostem.
Qualis post iuuenem, nondum subeunte senecta,
Rector erat Pylius bellis aetate secunda.
  Inde ruens Thurin et Buten et Narin et Arsen
Dat leto fisumque manus conferre Mahalcen,
Cui decus insigne et quaesitum cuspide nomen.
Tum Garadum largumque comae prosternit Adherben
Et geminas acies superantem uertice Thulin,
Qui summas alto prensabat in aggere pinnas.
Eminus hos. gladio Sapharum gladioque Monaesum
Et Morinum pugnas aeris stridore cientem,
Dexteriore gena cui sedit letifer ictus,
Perque tubam fixae decurrens uulnere malae,
Extremo fluxit propulsus murmure sanguis.

---

584 Hausurus **ChLF** Ausurus **OV** 590 aciem nunc, extima cingens, Cl. *interpunxi cum Rupertio* aciem, nunc extima, cingens *uulgo* 595 Auersumque **Cm** *Ep. 94* **LF** Aduersumque **OV** 597 pyleus **L** pileus **OV** p̄liis, *sed in marg.* peleus (i *supra* e) **F** 598 Thurin **Cd** *(T. p. 215)* — Buten] bucen **S** Beucen **Ch** — Narin **Ch** uarin **L** uarim **F** marin **O** nazin **V** 599 Mahalcem **Ch** maleon **S** 602 thidin **L** thulim **FOV** Tylin *uel* Thylin *edd.* 606 cui sedit *scr.* sedit cui **S** consedit **Ch**

Proximus huic iaculo Nasamonius occidit Idmon.
Namque super tepido lapsantem sanguine et aegra
Lubrica nitentem nequicquam euadere planta
Impacto prosternit equo trepideque leuantem
Membra afflicta solo pressa uiolentius hasta
Implicuit terrae telumque in caede reliquit.
Haeret humi cornus motu tremefacta iacentis
Et campo seruat mandatum affixa cadauer.
  Necnon exemplo laudis furiata iuuentus,
Syllaeque Crassique simul junctusque Metello
Furnius ac melior dextrae Torquatus, inibant
Proelia et unanimi uel morte emisse uolebant
Spectari Fabio. miser hinc uestigia retro
Dum rapit et molem subducto corpore uitat
Intorti Bibulus saxi atque in terga refertur,
Strage super lapsus socium, qua fibula morsus
Loricae crebro laxata resoluerat ictu,
Accepit lateri penitusque in uiscera adegit,
Extabat fixo quod forte cadauere, ferrum.
Heu sortem necis! euasit Garamantica tela
Marmaridumque manus, ut inerti cuspide fusus
Occideret, telo non in sua uulnera misso.
Uoluitur exanimis, turpatque decora iuuenta
Ora nouus pallor; membris dimissa solutis
Arma fluunt, erratque niger per lumina somnus.
  Uenerat ad bellum Tyria Sidone, nepotum
Excitus prece, et auxilio socia arma ferebat,
Eoa tumidus pharetrati militis ala,
Gens Cadmi, Cleadas; fulua cui plurima passim
Casside et aurato fulgebat gemma monili.
Qualis ubi Oceani renouatus Lucifer unda

---

609 huic **OV** hinc **LF** — hidmon **OV**   612 trepidoque — solo **Ch**   616 campo **ChS** campis *uulgo*   618 Syllaeque Crassique **Cm** *Ep. 94* **FOV** Syllaeque et **L** *(T. p. 236)*   619 Furnius **Cm** *l. l.*   620 *h. uersum, qui deest in* **S**, *inser.* **Cm** *l. l. (T. p. 173)*   621 Spectari **Cm** *l. l.* Spectati **S** *(T. p. 237)* — hic **S**   631 iuuentae *Heinsius*

Laudatur Ueneri et certat maioribus astris.
Ostro ipse ac sonipes ostro totumque per agmen
Purpura Agenoreis saturata micabat aënis.
Hic auidum pugnae et tam clarum excidere nomen
Brutum exoptantem, uarie nunc laeuus in orbem,
Nunc dexter leuibus flexo per deuia gyris
Ludificatus equo, uolucrem post terga sagittam
Fundit, Achaemenio detractans proelia ritu.
Nec damnata manus, medio sed, flebile, mento
Armigeri Cascae penetrabilis haesit harundo,
Obliquumque secans surrecta cuspide uulnus
Umenti ferrum admouit tepefacta palato.
At Brutus, diro casu turbatus amici,
Ausum multa uirum et spargentem in uulnera saeuos
Fraude fugae calamos, iam nullis cursibus instat
Prendere cornipedis, sed totam pectoris iram
Mandat atrox hastae telumque uolatile nodo
Excutit et summum, qua laxa monilia crebro
Nudabant uersu, tramittit cuspide pectus.
Labitur intento cornu transfossus, et una
Arcum laeua cadens, dimisit dextra sagittam.
At non tam tristi sortitus proelia Marte
Phoebei Soractis honor Carmelus agebat;
Sanguine quippe suo iam Bagrada tinxerat ensem,
Dux rectorque Nubae populi; iam fusus eidem
Zeusis, Amyclaei stirps impacata Phalanti,
Quem tulerat mater claro Phoenissa Laconi.
Talia dum metuit, nec pugnae fisus in hoste
Tam rapido nec deinde fugae, suadente pauore,
Per dumos miser in uicina cacumina quercus

---

642 aënis **Ch** 643 et *om.* **S** — excidere **S** exscindere *uulgo* 645 breuibus *Gronov* 646 post **Cm** *Ep. 94* **V** per **LFO** 651 Umenti **Ch** Uiuenti **S** 652 casu **OV** casus **LF** 658 uersu **Ch** cursu **S** — tramittit **Ch** 659 transfossus **Ch** — una] uda **LFO** unda **V** 661 non tam] nunquam *Liuineius* 662 Carmeius *Jordan* 664 Iubae populis *Liuineius* 665 Zeuxis *Bothe* 668 fugae **Cm** *Ep. 94* fuga **S** 669 in **Cm** *l. l.*

Repserat atque alta sese occultabat in umbra
Hampsicus, insistens tremulis sub pondere ramis.
Hunc longa multa orantem Carmelus et altos
Mutantem saltu ramos transuerberat hasta;
Ut, qui uiscata populatur harundine lucos,
Dum nemoris celsi procera cacumina sensim
Substructa certat tacitus contingere meta,
Sublimem calamo sequitur crescente uolucrem.
Effudit uitam, atque alte manante cruore
Membra pependerunt curuato exsanguia ramo.
Iamque in palantis ac uersos terga feroces
Pugnabant Itali, subitus cum mole pauenda
Terrificis Maurus prorumpit Tunger in armis.
Nigra uiro membra, et furui iuga celsa trahebant
Cornipedes, totusque nouae formidinis arte
Concolor aequabat liuentia currus equorum
Terga; nec erectis similes imponere cristis
Cessarat pennas, aterque tegebat amictus.
Ceu quondam aeternae regnator noctis, ad imos
Cum fugeret thalamos, Hennaea uirgine rapta,
Egit nigrantem Stygia caligine currum.
At Cato, tum prima sparsus lanugine malas,
Quod peperere decus Circaeo Tuscula dorso
Moenia, Laertae quondam regnata nepoti,
Quamquam tardatos turbata fronte Latinos
Collegisse gradum uidet, imperterritus ipse
Ferrata calce atque effusa largus habena
Cunctantem impellebat equum. negat obuius ire
Et trepidat cassa sonipes exterritus umbra.
Tum celer in pugnam dorso delatus ab alto
Alipedem planta currum premit atque uolanti
Assilit a tergo. cecidere et lora repente

---

671 Hampsicus **ChLF** Nampsicus **OV** 674 uiscata *Barth aliique* uiscatos **S** 676 Substructa **Ch** Substracta **LF** Subtracta **OV** 682 Tunger **Ch** niger **S** Tinger *Blass* 683 furui *Dausqueius* fului **S** 696 effusae l. habenae *uel* effusam l. habenam *Ruperti*

Et stimuli; ferrumque super ceruice tremiscens
Palluit infelix subducto sanguine Maurus.
Ora rapit gladio praefixaque cuspide portat.
At saeuo Mauorte ferox perrumpit anhelum
Dictator cum caede globum. miserabile uisu,
Uulneribus fessum ac multo labente cruore
Ductorem cernit suprema ac foeda precantem.
Manauere genis lacrimae, clipeoque pauentem
Protegit et natum stimulans: 'Fortissime, labem
Hanc pellamus,' ait; 'Poenoque ob mitia facta,
Quod nullos nostris ignes disperserit aruis,
Dignum expendamus pretium.' Tunc, arte paterna
Ac stimulis gaudens, iuuenis circumdata Poenum
Agmina deturbat gladio campumque relaxat,
Donec Sidonius decederet aequore ductor;
Ceu, stimulante fame, rapuit cum Martius agnum
Auerso pastore lupus fetumque trementem
Ore tenet presso; tum, si uestigia cursu
Auditis celeret balatibus obuia pastor,
Iam sibimet metuens, spirantem dentibus imis
Reiectat praedam et uacuo fugit aeger hiatu.
Tum demum, Tyrium quas circumfuderat atra
Tempestas, Stygiae tandem fugere tenebrae.
Torpebant dextrae, et sese meruisse negabant
Seruari, subitisque bonis mens aegra natabat.
Ut, qui collapsa pressi iacuere ruina,
Eruta cum subito membra, et nox atra recessit,
Conniuent solemque pauent agnoscere uisu.
Quis actis, senior, numerato milite laetus,
Collis et tuto repetebat in aggere castra.

---

705 At **L** Ac **FOV** — laeuo *et* prorumpit *Bothe* 712 aruis **S** agris *uulgo* 713 tum *Ruperti, sed cf. u. 513* — Marte paterno *Heinsius* 719 cursim *Heinsius* 723 Tyrium *scr.* tiriis **LFO** tyriis **V** terris *uulgo* Tyrii *Bothe* Teucris *uel* turmis *Gronov* tetrae *Ruperti* demptis Tyriis *Schlichteisen (p. l.)* 725 dextrae *edd. recc.* dextra **S** 731 Colles **Cm** *Ep. 84* Collibus **S**, *in* **F** *m. 2 corr. in* Collis *(T. p. 233)*

Ecce autem e media iam morte renata iuuentus,
Clamorem tollens ad sidera et ordine longo
Ibat ouans Fabiumque decus Fabiumque salutem
Certatim et magna memorabant uoce parentem.
Tum, qui partitis dissederat ante maniplis:
'Sancte,' ait, 'o genitor, reuocato ad lucis honorem
Si fas uera queri, cur nobis castra uirosque
Diuidere est licitum? patiens cur arma dedisti,
Quae solus rexisse uales? hoc munere lapsi
Aeternas multo cum sanguine uidimus umbras.
Ocius huc aquilas seruataque signa referte.
Hic patria est, murique urbis stant pectore in uno.
Tuque dolos, Poene, atque astus tandem exue notos;
Cum solo tibi iam Fabio sunt bella gerenda.'
Haec ubi dicta dedit, mille hinc, uenerabile uisu,
Caespite de uiridi surgunt properantibus arae.
Nec prius aut epulas, aut munera grata Lyaei
Fas cuiquam tetigisse fuit, quam multa precatus
In mensam Fabio sacrum libauit honorem.

SILI ITALICI

PUNICORUM

LIBER OCTAUUS.

Primus Agenoridum cedentia terga uidere
Aeneadis dederat Fabius. Romana parentem
Solum castra uocant, solum uocat Hannibal hostem
Impatiensque morae fremit: ut sit copia Martis,
Expectanda uiri fata optandumque sub armis
Parcarum auxilium; namque, hac spirante senecta,

---

735 memorabant **Ch** 736 dissederat **Cm** *l. l.* **F** discederat **LOV** *(T. p. 221 et 226)* 737 reuocato **Cm** *l. l.* 747 properantibus **S**, *ut coni. Liuineius* properantius *uulgo*

Nequicquam sese Latium sperare cruorem.
Iam uero concors miles signisque relatis
Indiuisus honos, iterumque et rursus eidem
Soli obluctandum Fabio, maioribus aegrum
Angebant curis. lentando feruida bella
Dictator cum multa adeo, tum miles egenus
Cunctarum ut rerum Tyrius foret, arte sedendi
Egerat et, quamquam finis pugnaque manuque
Haud dum partus erat, iam bello uicerat hostem.
Quin etiam ingenio fluxi, sed prima feroces,
Uaniloquum Celtae genus ac mutabile mentis,
Respectare domos; maerebant caede sine ulla —
Insolitum sibi — bella geri, siccasque cruore
Inter tela siti Mauortis hebescere dextras.
His super internae labes et ciuica uulnus
Inuidia augebant; laeuus conatibus Hannon
Ductoris non ulla domo summittere patres
Auxilia aut ullis opibus iuuisse sinebat.
  Quis lacerum curis et rerum extrema pauentem
Ad spes armorum et furialia uota reducit
Praescia Cannarum Iuno atque elata futuris.
Namque hac accitam stagnis Laurentibus Annam
Affatur uoce et blandis hortatibus implet:
'Sanguine cognato iuuenis tibi, diua, laborat
Hannibal, a uestro nomen memorabile Belo.
Perge, age et insanos curarum comprime fluctus.
Excute sollicito Fabium. sola illa Latinos
Sub iuga mittendi mora. iam discingitur armis.
Cum Uarrone manus et cum Uarrone serenda
Proelia, nec desit fatis ad signa mouenda.
Ipsa adero. tendat iamdudum in Iapyga campum.
Huc Trebiae rursum et Thrasymenni fata sequentur.'

19 cruori O cruoris *Heinsius* 20 siti S situ *D. Heinsius (T. p. 203)* sati *ed. Mediol.* 21 tabes *Heinsius* 22 augebant ChO angebant LFV — Hannon Ch 28 Iamque *Dausqueius* — excitam *Liuineius* 31 a uestro — Belo Ch 33 ille *Heinsius* 36 nec ChS ne *edd.* — mouendum *Heinsius*

Tum diua, indigetis castis contermina lucis:
'Haud,' inquit, 'tua ius nobis praecepta morari.
Sit fas, sit tantum, quaeso, retinere fauorem
Antiquae patriae mandataque magna sororis,
Quamquam inter Latios Annae stet numen honores.' —
Multa retro rerum iacet atque ambagibus aeui
Obtegitur densa caligine mersa uetustas,
Cur Sarrana dicent Oenotri numina templo,
Regnisque Aeneadum germana colatur Elissae.
Sed pressis stringam reuocatam ab origine famam
Narrandi metis breuiterque antiqua reuoluam:
Iliaco postquam deserta est hospite Dido,
Et spes abrupta e medio, in penetralibus atram
Festinat furibunda pyram. tum corripit ensem
Certa necis, profugi donum exitiale mariti.
Despectus taedae regnis se imponit Iarbas,
Et tepido fugit Anna rogo. quis rebus egenis
Ferret opem, Nomadum late terrente tyranno?
Battus Cyrenen molli tum forte fouebat
Imperio, mitis Battus lacrimasque dedisse
Casibus humanis facilis. qui, supplice uisa,
Intremuit regum euentus dextramque tetendit.
Atque ea, dum flauas bis tondet messor aristas,
Seruata interea sedes; nec longius uti
His opibus Battoque fuit. nam ferre per aequor
Exitium miserae iam Pygmaliona docebat.
Ergo agitur pelago, diuis inimica sibique,
Quod se non dederit comitem in suprema sorori,

---

40 ius **Cm** *Ep. 28* **OV** uis **LF** 41 *sic extat uersus in* **S**, *nisi quod in* **O** Sic fas *legitur, quod probat Barth* Sit fas, sit cautum **Cm** *l. l.* sit tantum **Ch** *(T. p. 211)* Sed fas sit cautum *ed. Marsi* Si fas, sit cautum *Lefebure* — quae detinuisse **Ch** quin detinuisse *Heinsius* quaeso tenuisse *Ruperti* 46 *uersus deest in Col. (T. p. 173)* 47 Regnis **Ch** 51 spes abruptae medio *Barth* spes abruptae; mediis penetralibus *Heinsius* 55 fugit Anna **Cm** *Ep. 28* **LF** arma **V** arnia **O** *(T. p. 224)* 61 bis **O** his **LFV** 65 agitur **L** agit ut **FO** ait ut **V**

Donec iactatam laceris, miserabile, uelis
Fatalis turbo in Laurentis expulit oras.
Non caeli, non illa soli, non gnara colentum
Sidonis in Latia trepidabat naufraga terra.
Ecce autem Aeneas, sacro comitatus Iulo,
Iam regni compos, noto sese ore ferebat.
Qui terrae defixam oculos et multa timentem
Ac deinde allapsam genibus lacrimantis Iuli
Attollit mitique manu intra limina ducit.
Atque ubi iam casus aduersorumque pauorem
Hospitii leniuit honos, tum discere maesta
Exposcit cura letum infelicis Elissae.
Cui sic, uerba trahens largis cum fletibus, Anna
Incipit et blandas addit pro tempore uoces:
'Nate dea, solus regni lucisque fuisti
Germanae tu causa meae; mors testis et ille —
Heu cur non idem mihi tum! — rogus. ora uidere
Postquam est ereptum miserae tua, litore sedit
Interdum, stetit interdum; uentosque secuta
Infelix oculis, magno clamore uocabat
Aenean comitemque tuae se imponere solam
Orabat paterere rati. mox turbida anhelum
Rettulit in thalamos cursum subitoque tremore
Substitit et sacrum timuit tetigisse cubile.
Inde amens nunc sideream fulgentis Iuli
Effigiem fouet amplexu, nunc tota repente
Ad uultus conuersa tuos, ab imagine pendet
Conqueriturque tibi et sperat responsa remitti.
Non umquam spem ponit amor. iam tecta domumque
Deserit et rursus portus furibunda reuisit,
Si qui te referant conuerso flamine uenti.
Ad magicas etiam fallax atque improba gentis
Massylae leuitas descendere compulit artes.
Heu sacri uatum errores! dum numina noctis

85 uectosque *Ruperti et Koch, sed cf. u. 97* 91 fulgentis *deest in* S *(T. p. 217)* sideream Iulique tuamque *uulgo*

Eliciunt spondentque nouis medicamina curis —
Quod uidi decepta nefas! — congessit in atram
Cuncta tui monumenta pyram et non prospera dona.'
Tunc sic Aeneas dulci repetitus amore:
'Tellurem hanc iuro, uota inter nostra frequenter
Auditam uobis; iuro caput, Anna, tibique
Germanaeque tuae dilectum mitis Iuli,
Respiciens aegerque animi tum regna reliqui
Uestra nec abscessem thalamo, ni magna minatus
Meque sua ratibus dextra imposuisset et alto
Egisset rapidis classem Cyllenius Euris.
Sed cur — heu seri monitus! — cur tempore tali
Incustodito saeuire dedistis amori?'
Contra sic infit, uoluens uix murmur anhelum
Inter singultus labrisque trementibus Anna:
'Nigro forte Ioui, cui tertia regna laborant,
Atque atri sociae thalami noua sacra parabam,
Quis aegram mentem et trepidantia corda leuaret
Infelix germana tori, furuasque trahebam
Ipsa manu, properans ad uisa pianda, bidentis;
Namque asper somno diris me impleuerat horror:
Terque suam Dido, ter cum clamore uocarat
Et laeta exultans ostenderat ora Sychaeus.
Quae dum abigo menti et, sub lucem ut uisa secundent,
Oro caelicolas ac uiuo purgor in amni,
Illa, cito passu peruecta ad litora, mutae

104 Tunc **LO** Tum **FV** 105 frequenti **Ch S** 106 uobis **OV** nobis **LF** — iuro hoc caput *Blass* 107 dilectum mitis Iuli **ChF** *(T. p. 226)* dilecti in uultus **L** dilecti uultus **OV** *(T. p. 233)* dilecti, inuitus, Iuli Respiciensque *Heinsius* 114 uix **Cm** *Ep. 28* sic **S** 115 labrisque **Cm** *l. l.* labiisque **S** 121 asper somno **V** a. summo **LFO** — diris *scr.* dirus **S** curis *Gronov* — Nam somno aspersam *Heinsius* Nam me asper s. dirusque *Ernesti* Namque asper s. dirusque *Luenemann* Namque asper somno diffusam *Ruperti* aspro somno *Bothe* Namque super s. *Lachmann ad Lucr. VI. 514* 124 *uulgo distinguitur* et sub lucem, ut, *quod probat D. Heinsius* 125 amni **Cm** *l. l.* **LF** antro **OV** *(T. p. 225)*

Oscula, qua steteras, bis terque infixit harenae.
Deinde amplexa sinu late uestigia fouit,
Ceu cinerem orbatae pressant ad pectora matres.
Tum rapido praeceps cursu resolutaque crinem
Euasit propere in celsam, quam struxerat ante
Magna mole, pyram; cuius de sede dabatur
Cernere cuncta freta et totam Carthaginis urbem.
Hic Phrygiam uestem et bacatum induta monile,
Postquam illum infelix hausit, quo munera primum
Sunt conspecta, diem et conuiuia mente reduxit
Festasque aduentu mensas teque ordine Troiae
Narrantem longos, se peruigilante, labores,
In portus amens rorantia lumina flexit:
'Di longae noctis, quorum iam numina nobis
Mors instans maiora facit, precor,' inquit, 'adeste
Et placidi uictos ardore admittite manis.
Aeneae coniux, Ueneris nurus, ulta maritum,
Uidi constructas nostrae Carthaginis arces.
Nunc ad uos magni descendet corporis umbra.
Me quoque fors dulci quondam uir notus amore
Expectat, curas cupiens aequare priores.'
Haec dicens ensem media in praecordia adegit,
Ensem Dardanii quaesitum in pignus amoris.
Uiderunt comites tristique per atria planctu
Concurrunt; magnis resonant ululatibus aedes.
Accepi infelix dirisque exterrita fatis,
Ora manu lacerans, lymphato regia cursu
Tecta peto celsosque gradus euadere nitor.
Ter diro fueram conata incumbere ferro,
Ter cecidi exanimae membris reuoluta sororis.
Iamque ferebatur uicina per oppida rumor.

---

133 iuncta *Heinsius* 136 reclusit L 144—223 *hi uersus non extant in* S *(T. p. 188); primum leguntur in Aldi et Andreae Asulani ed. Ven. 1523); cum Heinsio aliisque fictos eos esse censeo ad lacunam explendam* 157 serebatur *Heinsius*

Tum Cyrenaeam fatis agitantibus urbem
Deuenio; hinc uestris pelagi uis appulit oris.
Motus erat placidumque animum mentemque quietam
Troius in miseram rector susceperat Annam.
Iamque omnis luctus omnisque e pectore curas
Dispulerat, Phrygiis nec iam amplius aduena tectis
Illa uidebatur. tacito nox atra sopore
Cuncta per et terras et lati stagna profundi
Condiderat, tristi cum Dido aegerrima uultu
Has uisa in somnis germanae effundere uoces:
'His, soror, in tectis longae indulgere quieti,
Heu nimium secura, potes? nec, quae tibi fraudes
Tendantur, quae circumstent discrimina, cernis?
Ac nondum nostro infaustos generique soloque
Laomedonteae noscis telluris alumnos?
Dum caelum rapida stellas uertigine uoluet,
Lunaque fraterno lustrabit lumine terras,
Pax nulla Aeneadas inter Tyriosque manebit.
Surge, age, iam tacitas suspecta Lauinia fraudes
Molitur dirumque nefas sub corde uolutat.
Praeterea — ne falsa putes haec fingere somnum —
Haud procul hinc paruo descendens fonte Numicus
Labitur et leni per ualles uoluitur amne.
Huc rapies, germana, uiam tutosque receptus.
Te sacra excipient hilares in flumina Nymphae,
Aeternumque Italis numen celebrabere in oris.'
Sic fata in tenuem Phoenissa euanuit auram.
Anna nouis somno excutitur perterrita uisis,
Itque timor totos gelido sudore per artus.
Tunc, ut erat tenui corpus uelamine tecta,
Prosiluit stratis humilique egressa fenestra
Per patulos currit plantis pernicibus agros,
Donec harenoso, sic fama, Numicius illam
Suscepit gremio uitreisque abscondidit antris.

---

171 Ac *Drakenborch* At *ed. Ven.* An *uel* Ah *Heinsius*
172 noscis] sentis *Liuineius* nescis *ed. Gryph.* nosti *Blass*

Orta dies totum radiis impleuerat orbem,
Cum nullam Aeneadae thalamis Sidonida nacti
Et Rutulum magno errantes clamore per agrum,
Uicini ad ripas fluuii manifesta secuntur
Signa pedum, dumque inter se mirantur, ab alto
Amnis aquas cursumque rapit. tum sedibus imis
Inter caeruleas uisa est residere sorores
Sidonis et placido Teucros affarier ore.
Ex illo primis anni celebrata diebus
Per totam Ausoniam uenerando numine culta est.
  Hanc postquam in tristis Italum Saturnia pugnas
Hortata est, celeri superum petit aethera curru,
Optatum Latii tandem potura cruorem.
Diua deae parere parat magnumque Libyssae
Ductorem gentis nulli conspecta petebat.
Ille, uirum coetu tum forte remotus ab omni,
Incertos rerum euentus bellique uolutans,
Anxia ducebat uigili suspiria uoce.
Cui dea sic dictis curas solatur amicis:
'Quid tantum ulterius, rex o fortissime gentis
Sidoniae, ducis cura aegrescente dolorem?
Omnis iam placata tibi manet ira deorum,
Omnis Agenoridis rediit fauor. eia, age, segnis
Rumpe moras, rape Marmaricas in proelia uires.
Mutati fasces. iam bellum atque arma senatus
Ex inconsulto posuit Tirynthius heros;
Cumque alio tibi Flaminio sunt bella gerenda.
Me tibi, ne dubites, summi matrona Tonantis
Misit. ego Oenotris aeternum numen in oris
Concelebror, uestri generata e sanguine Beli.
Haud mora sit; rapido belli rape fulmina cursu,
Celsus Iapygios qua se Garganus in agros

204 potitura *Barth* 209 uoce] nocte *Liuineius et Heinsius* corde *Bentley et Schrader* uoto *Bothe* 213 manet] namque *Heinsius* 216 senatu *Liuineius* 217 En ex consulto *uel* Ecce e consulto *Heinsius* — Mutati fasces iam; bellum a. a. senatus Exin consulto *ed. Lefebure*

Explicat. haud longe tellus; huc dirige signa.'
Dixit et in nubes humentia sustulit ora.
  Cui dux, promissae reuirescens pignore laudis:
'Nympha, decus generis, quo non sacratius ullum
Numen,' ait, 'nobis, felix oblata secundes.
Ast ego te, compos pugnae, Carthaginis arce
Marmoreis sistam templis iuxtaque dicabo
Aequatam gemino simulacri munere Dido.'
Haec fatus socios stimulat tumefactus ouantis:
'Pone grauis curas tormentaque lenta sedendi,
Fatalis Latio miles. placauimus iras
Caelicolum; redeunt diui. finita maligno
Hinc Fabio imperia et mutatos consule fasces
Nuntio. nunc dextras mihi quisque atque illa referto,
Quae Marte exclusus promittere magna solebas.
En, numen patrium spondet maiora peractis.
Uellantur signa, ac diua ducente petamus
Infaustum Phrygibus Diomedis nomine campum.'
  Dumque Arpos tendunt instincti pectora Poeni,
Subnixus rapto plebei muneris ostro,
Saeuit iam rostris Uarro, ingentique ruinae
Festinans aperire locum, fata admouet urbi.
Atque illi sine luce genus surdumque parentum
Nomen, et immodice uibrarat in ore canoro
Lingua procax. hinc auctus opes largusque rapinae,
Infima dum uulgi fouet oblatratque senatum,
Tantum in quassata bellis caput extulit urbe,

224 hic **L** 225 humentia *edd. recc.* amentia **Ch** uiuentia **S** uuentia *ed. Gryph.* euanida *Wolf in ed. Basil. 1522 aliique* 228 secundes *Liuineius* secundis **S** 231 munere *ed. Rom. 1* numine **S** 232 tumefactus *Barth* tum factus **Ch S** tum festus *uulgo* — ouantes **Ch** 234 iras **S** omnes **Ch** *(T. p. 248)* omen *Heinsius* 236 mutato *Heinsius* 238 clusus **Ch**, *unde* quae Marti clusus pr. *ed. Lefebure* 242 instincti **Ch LF** instructi **OV** 243 Subnexus *Heinsius* 244 Saeuit iam **Ch** Seuitiam **S** 247 at *Bentley* — uibrarat **S** uibrabat *uulgo* — canoro **Ch** 248 opum *Liuineius aliique* 249 Infima *Liuineius et Barth* Intima **S**

Momentum ut rerum et fati foret arbiter unus,
Quo conseruari Latium uictore puderet.
Hunc Fabios inter sacrataque nomina Marti
Scipiadas interque Ioui spolia alta ferentem
Marcellum fastis labem suffragia caeca
Addiderant, Cannasque malum exitiale fouebat
Ambitus et Graio funestior aequore Campus.
Idem, ut turbarum sator atque accendere sollers
Inuidiam prauusque togae, sic debilis arte
Belligera Martemque rudis uersare nec ullo
Spectatus ferro, lingua sperabat adire
Ad dextrae decus atque e rostris bella ciebat.
Ergo alacer Fabiumque morae increpitare professus,
Ad uulgum in patres, ut ouans iam, uerba ferebat:
'Uos, quorum imperium est, consul praecepta modumque
Bellandi posco. sedeone an montibus erro,
Dum mecum Garamas et adustus corpora Maurus
Diuidit Italiam? an ferro, quo cingitis, utor?
Exaudi, bone dictator, quid Martia plebes
Imperitet: pelli Libyas Romamque leuari
Hoste iubent. num festinant, quos plurima passos
Tertius exurit lacrimosis casibus annus?
Ite igitur, capite arma, uiri. mora sola triumpho
Paruum iter est. quae prima dies ostenderit hostem,
Et patrum regna et Poenorum bella resoluet.
Ite alacres, Latia deuinctum colla catena
Hannibalem Fabio ducam spectante per urbem.'
Haec postquam increpuit, portis arma incitus effert
Impellitque moras, ueluti cum carcere rupto

---

253 Hunc **OV** Nunc **LF** 260 ulli *Heinsius* 264 ut ouans iam *scr.* ut ouantia **S** et ouantia *uulgo* resonantia *Dausqueius* petulantia *Heinsius* uiolentia *Withof* ululantia *Bothe* 266 an] aut *Liuineius* ac *Heinsius* — sedeone in montibus ergo *Withof* 270 pelli Libyas **Cm** *Ep. 28* **V** bello **LFO** 271 iubent **S** iubet *uulgo* 272 annus **V** annis (u *suprascr.)* **O** amnis **LF** 273 rapite *Schrader et Ruperti* 276 deuinctum **LFV** deuictum **Ch** deuicta **O**

Auriga indocilis totas effudit habenas
Et, praeceps trepida pendens in uerbera planta,
Impar fertur equis; fumat male concitus axis,
Ac frena incerto fluitant discordia curru.
Cernebat Paulus — namque huic communia Campus
Iura atque arma tulit — labi, mergente sinistro
Consule, res pessumque dari; sed mobilis ira est
Turbati uulgi, signataque mente cicatrix
Undantis aegro frenabat corde dolores.
Nam cum perdomita est armis iuuenilibus olim
Illyris ora uiri, nigro allatrauerat ore
Uictorem inuidia et uentis iactarat iniquis.
Hinc inerat metus et durae reuerentia plebis.
Sed genus admotum superis summumque per altos
Attingebat auos caelum. numerare parentem
Assaracum retro praestabat Amulius auctor
Assaracusque Iouem; nec, qui spectasset in armis,
Abnueret genus. huic Fabius iam castra petenti:
'Si tibi cum Tyrio credis fore maxima bella
Ductore — inuitus uocem hanc e pectore rumpam —
Frustraris, Paule. Ausonium te proelia dira
Teque hostis castris grauior manet — aut ego multo
Nequicquam didici casus praenoscere Marte.
Spondentem audiui — piget heu taedetque senectae,
Si, quas prospicio, restat passura ruinas! —
Cum duce tam fausti Martis, qua uiderit hora,
Sumpturum pugnam. quantum nunc, Paule, supremo
Absumus exitio, uocem hanc si consulis ardens
Audiuit Poenus! iam latis obuia credo

280 effudit **Ch** effundit **LOV** infundit **F** 283 At **L** 284 namque **V** nam **LFO** 285 emergente *Bothe* 286 ira est **ChS** ira *edd.* 287 uulgus **S** 289 iuuenalibus *Ruperti (cf. II. 312)* 291 Inuidia *Ruperti* 295 amullius **S** 296 ne qui **LFV** neque **O** 300 Paule. Ausonium te *Luc. Mueller d. r. m. p. 173* ausoniam **S** Paule, Ausoniam. te *uulgo* 303 praenoscere **S** pernoscere *edd. uett.* — marte **FO** in arte **LV** 305 ora **S** *(cf. III. 141)* 308 Audierit *Heinsius*

Stat campis acies, expectaturque sub ictu
Alter Flaminius. quantos, insane, ciebis
Uarro uiros, tu — pro superi! — tu pronus in arma?
Tu campum noscas ante exploresque trahendo,
Qui ritus hostis! tu non, quae copia rerum,
Quae natura locis, quod sit, rimabere sollers,
Armorum genus, et stantem super omnia tela
Fortunam aspicies. fer, Paule, indeuia recti
Pectora; cur, uni patriam si affligere fas est,
Uni sit seruare nefas? eget improbus arto
Iam uictu Libys, et, belli feruore retuso,
Laxa fides socium est. non hic domus hospita tecto
Inuitat patrio, non fidae moenibus urbes
Excipiunt, renouatque pari se pube iuuentus.
Tertia uix superest, crudo quae uenit Hibero,
Turba uirum. persta et cauti medicamina belli
Lentus ama. si qua interea irritauerit aura
Annueritque deus, uelox accede secundis.'

Cui breuiter maesto consul sic ore uicissim:
'Mecum erit haec prorsus pietas, mentemque feremus
In Poenos, inuicte, tuam. nec me unica fallit
Cunctandi ratio, qua te grassante senescens
Hannibal oppressum uidit considere bellum.
Sed quaenam ira deum? consul datus alter, opinor,
Ausoniae est, alter Poenis. trahit omnia secum
Et metuit demens, alio ne consule Roma
Concidat. e Tyrio consortem accite senatu,

311 tu pronus in arma *scr.* (*sublato exclamationis signo post* uiros) tam pronus in arma *Heinsius* tu protinus arma **LOV** protinus harena **F** *sed i. marg.* l'arma — prouidus *Thilo* 313 Qui *Ruperti* Quam ritus hostis **Ch** Quantum ritus hostis **LF** rictus **OV** Quantum hosti uictus *Heinsius* Quantum hostis ritus ualeat, quae c. r. *edd. uett.* 314 locis **S** loci *edd. recc.* 316 *interrogationis signum post* aspicies *sustuli* — indeuia **S**, *quod recte probat Maduig in Aduers. crit. II. p. 161* in deuia *edd. recc.* 319 retuso **Ch** recluso **S** 323 superest crudo, quae *interp. Ruperti* 324 medicamina **S** meditamina *Heinsius* 325 irritauerit **S** inuitauerit *uulgo* 335 accite **Cm** *Ep. 28* accire **S**

Non tam saeua uolet. nullus, qui portet in hostem,
Sufficit insano sonipes; incedere noctis,
Quae tardent cursum, tenebras dolet; itque superbus
Tantum non strictis mucronibus; ulla retardet
Ne pugnas mora, dum uagina ducitur ensis.
Tarpeiae rupes cognataque sanguine nobis
Tecta Iouis, quaeque arce sua nunc stantia linquo,
Moenia felicis patriae, quocumque uocabit
Summa salus, testor, spreto discrimine iturum.
Sed si surda mihi pugnabunt castra monenti,
Haud ego uos ultra, nati, dulcemque morabor
Assaraci de gente domum, similemue uidebit
Uarroni Paulum redeuntem saucia Roma.'
  Sic tum diuersa turbati mente petebant
Castra duces. at praedictis iam sederat aruis
Aetolos Poenus seruans ad proelia campos.
Non alias maiore uirum, maiore sub armis
Agmine cornipedum concussa est Itala tellus.
Quippe extrema simul gentique urbique timebant,
Nec spes certandi plus uno Marte dabatur.
  Faunigenae socio bella inuasere Sicano
Sacra manus Rutuli, seruant qui Daunia regna
Laurentique domo gaudent et fonte Numici;
Quos Castrum Phrygibusque grauis quondam Ardea misit,
Quos, celso deuexa iugo Iunonia sedes,
Lanuuium atque altrix casti Collatia Bruti;
Quique immite nemus Triuiae, quique ostia Tusci
Amnis amant tepidoque fouent Almone Cybelen.
Hinc Tibur, Catille, tuum sacrisque dicatum
Fortunae Praeneste iugis Antemnaque, prisco
Crustumio prior, atque habiles ad aratra Labici;

336 tam saeua **Cm** *l. l.* iam s. **S** 337 incedere **LV** incendere **O** incidere **F** 338 Quae — itque **Cm** *l. l.* — tenebrae **S** 341 Tarpeias *Casaubonus* 345 mouenti **OV** 349 tum diuersa *Liuineius* tumidi uersa **S** 350 at **Ch** ac **S** 361 Lanuuium **ChLF** Lauinium **OV** 363 trepidoque **OV** — cybelen **L** cibelen **O** cibellem **FV** Cybeben *Ruperti cum aliis*

Necnon sceptriferi qui potant Thybridis undam,
Quique Anienis habent ripas gelidoque rigantur
Simbruuio rastrisque domant Aequicula rura.
His Scaurus monitor, tenero tunc Scaurus in aeuo,
Sed iam signa dabat nascens in saecula uirtus.
Non illis solitum crispare hastilia campo,
Nec mos pennigeris pharetram impleuisse sagittis;
Pila uolunt breuibusque habiles mucronibus enses;
Aere caput tecti surgunt super agmina cristis.
At, quos ipsius mensis seposta Lyaei
Setia et incelebri miserunt ualle Uelitrae,
Quos Cora, quos spumans immiti Signia musto,
Et quos pestifera Pomptini uligine campi,
Qua Saturae nebulosa palus restagnat, et atro
Liuentis coeno per squalida turbidus arua
Cogit aquas Ufens atque inficit aequora limo,
Ducit auis pollens nec dextra indignus auorum
Scaeuola, cui dirae caelatur laudis honora
Effigie clipeus: flagrant altaribus ignes,
Tyrrhenum ualli medio stat Mucius ira
In semet uersa, saeuitque in imagine uirtus.
Tanta ictus specie finire hoc bella magistro
Cernitur effugiens ardentem Porsena dextram.

---

369 Simbruuio **ChLFV** Simbrunio **O** 374 uolant *Heinsius* colunt *Ruperti* uibrant *van Veen, sed cf. II. 518. Verg. Aen. VII. 340.* 377 Setia] Phetia **Ch** Rhetia **L** Retia **F** Rhecia **OV** — incelebri **FV** in celebri **LO** e celebri *Heinsius* 378 immiti **Ch** inimico **S** 379 Pomptini **ChF** pontini **LV** promptini **O** 387 saeuitque imagine **S** 388 *sic scripsi cum uiro quodam docto, quem laudat Ruperti in appendice* Tunc ictae (*uel* icte) species iniere ac bella magistro **ChLF** — nuere ac **OV** Tunc icti specie ruere acri in bella m. *uulgo* Tunc icti specie finire hoc b. m. *Lefebure* Tunc ictus specie pauitare hoc b. m. *Ruperti* Tanta ictus specie renuens hoc b. m. Cernitur et fugiens *Thilo* Uindictae specimen trepidare (*uel* specimenque timere) ac bella magistri *Baehrens* Tunc istas species inhiare ac bella magistra *Koch* — Hac acti specie ruere acri in bella magistri· *Ernesti transpositis uu. 388 et 389, id quod iam Barthius ct Liuineius suasere*

Quis Circaea iuga et scopulosi uerticis Anxur
Hernicaque impresso raduntur uomere saxa,
Quis putri pinguis sulcaris Anagnia gleba,
Sulla Ferentinis Priuernatumque maniplis
Ducebat simul excitis; Soraeque iuuentus
Addita fulgebat telis. hic Scaptia pubes,
Hic Fabrateriae uulgus; nec monte niuoso
Descendens Atina aberat detritaque bellis
Suessa atque a duro Frusino haud imbellis aratro.
At, qui Fibreno miscentem flumina Lirim
Sulphureum tacitisque uadis ad litora lapsum
Accolit, Arpinas, accita pube Uenafro
Ac Larinatum dextris, socia hispidus arma
Commouet atque uiris ingens exhaurit Aquinum.
Tullius aeratas raptabat in agmina turmas,
Regia progenies et Tullo sanguis ab alto.
Indole pro quanta iuuenis quantumque daturus
Ausoniae populis uentura in saecula ciuem!
Ille, super Gangen, super exauditus et Indos,
Implebit terras uoce et furialia bella
Fulmine compescet linguae nec deinde relinquet
Par decus eloquio cuiquam sperare nepotum.
Ecce inter primos Therapnaeo a sanguine Clausi
Exultat rapidis Nero non imitabilis ausis.
Hunc Amiterna cohors et Bactris nomina ducens
Casperia, hunc Foruli magnaeque Reate dicatum
Caelicolum Matri necnon habitata pruinis
Nursia et a Tetrica comitantur rupe cohortes.
Cunctis hasta decus clipeusque retortus in orbem
Conique implumes et laeuo tegmina crure.

---

390 anxur **F** axur **ChOV** assur **L** 398 Sessa **ChS** 402 Larinatum] Lirinatum *Cellarius* Cassinatum *Ruperti et Bothe* 411 eloquii *Drakenborch ex ed. Parm.* 413 rabidis *Luc. Mueller d. r. m. p. 173* — mutabilis **S** 415 Casperia **Ch** Casperula **S** 418 retortus *scr. cum Bothe* refertur **S** refectus *Ruperti* 419 Conique **Cm** *Ep. 48* **LF** Denique **V** Denique et **O** — et laeuo tegmina crure **Cm** *l. l.* — et **S** ac *uulgo*

Ibant et laeti pars Sancum uoce canebant,
Auctorem gentis, pars laudes ore ferebat,
Sabe, tuas, qui de proprio cognomine primus
Dixisti populos magna ditione Sabinos.
  Quid, qui Picenae stimulat telluris alumnos,
Horridus et squamis et equina Curio crista,
Pars belli quam magna uenit! non aequore uerso
Tam creber fractis albescit fluctus in undis,
Nec coetu leuiore, ubi mille per agmina uirgo
Lunatis acies imitatur Martia peltis,
Perstrepit et tellus et Amazonius Thermodon.
Hic et, quos pascunt scopulosae rura Numanae,
Et quis litoreae fumant altaria Cuprae,
Quique Truentinas seruant cum flumine turris,
Cernere erat; clipeata procul sub sole corusco
Agmina sanguinea uibrant in nubila luce.
Stat fucare colus nec Sidone uilior Ancon
Murice nec Libyco; statque humectata Uomano
Hadria et inclemens hirsuti signifer Ascli.
Hoc Picus quondam, nomen memorabile ab alto
Saturno, statuit genitor, quem carmine Circe
Exutum formae uolitare per aethera iussit
Et sparsit croceum plumis fugientis honorem.
Ante, ut fama docet, tellus possessa Pelasgis,
Quis Aesis regnator erat fluuioque reliquit
Nomen et a sese populos tum dixit Asilos.
  Sed non ruricolae firmarunt robore castra
Deteriore, cauis uenientes montibus, Umbri.
Hos Aesis Sapisque lauant rapidasque sonanti

---

420 sancum **LF** Sanctum **Cm** *l. l.* **O** scũʒ **V** 421 ferebat **S** ferebant *uulgo* 422 proprio **Cm** *l l.* 429 aciem minitatur *uel* meditatur *Heinsius* — paltia pertis(!) **F** 439 Hoc Picus *Heinsius* Uopicus Col. *(T. p. 203 et 204)* **S** Uepicus *uulgo* Ut Picus *ed. Rom. 1, quod probat Bothe* Cui Picus *Gronov* Uos Picus *Barth* — Picus quondam, nomen *interpunxi* Picus, quondam n. *edd.* 442 croceum plumis **Ch S** pl. cr. *uulgo* 445 Asisos *Scaliger* Asisi *Bothe* 447 cauis **OV** canis **LF**

Uertice contorquens undas per saxa Metaurus,
Et lauat ingentem perfundens flumine sacro
Clitumnus taurum Narque, albescentibus undis
In Thybrim properans, Tiniaeque inglorius humor
Et Clanis et Rubico et Senonum de nomine Sena.
Sed pater ingenti medios illabitur amne
Albula et admota perstringit moenia ripa.
His urbes Arna et laetis Meuania pratis,
Hispellum et duro monti per saxa recumbens
Narnia et infestum nebulis humentibus olim
Iguuium patuloque iacens sine moenibus aruo
Fulginia; his populi fortes: Amerinus et, armis
Uel rastris laudande Camers, his Sassina, diues
Lactis, et haud parci Martem coluisse Tudertes.
Ductor Piso uiros spernaces mortis agebat,
Ora puer pulcherque habitum, sed corde sagaci
Aequabat senium atque astu superauerat annos.
Is primam ante aciem pictis radiabat in armis,
Arsacidum ut fuluo micat ignea gemma monili.
Iamque per Etruscos legio completa maniplos
Rectorem magno spectabat nomine Galbam.
Huic genus orditur Minos illusaque tauro
Pasiphaë, clarique dehinc stant ordine patres.
Lectos Caere uiros, lectos Cortona, superbi
Tarchonis domus, et ueteres misere Grauiscae.

449 Mataurus **Ch** *(cf. VII. 486)* 452 Tiniaeque] tunneque **L** tumiaeque **FOV** Teneaeque *Casaubonus* 453 Clasis *corr. Cluuerus* — Sena **Ch** sene **S** 455 admota **Ch** immota **S** 456 arma **S** 457 Hisbellum **Ch** 458 Arnia **LV** Anna **F** Aruia **O** — uiuentibus **O**, *unde* uuentibus *Barth et Heinsius* 459 Ignuuium **Ch** Igninum **LFO** Ingenum **V** 460 Fulmina **S** 461 Camars **ChS** — Sassina **ChLFO** saxina **V** 464 Ora puer pulcherque habitum **Cm** *Ep. 48* pulcherque habitu **LF** puerque habitu **OV** Ore puer, puerique habitu *uulgo* 467 ut **ChLF** et **OV** 470 Hinc **S** — orditor **Cm** *l. l., quod probat Modius* — inlusaque **ChF** inclusaque **Cm** *l. l.* inuiseque **L** inuisaque **OV** insessaque *Withof* illisaque *Bothe* 472 Caere **Ch** — corona **S** — *post* Cortona *distinxit Ruperti* 473 Tarchonis **LV** Trachonis **F** Tarcontis **O** Tarconis *Ruperti* — Grabiscae **Ch**

Necnon Argolico dilectum litus Halaeso
Alsium et obsessae campo squalente Fregenae.
Affuit et, sacris interpres fulminis alis,
Faesula et, antiquus Romanis moenibus horror,
Clusinum uulgus; cum, Porsena magne, iubebas
Nequicquam pulsos Romae imperitare Superbos.
Tunc, quos a niueis exegit Luna metallis,
Insignis portu, quo non spatiosior alter
Innumeras cepisse rates et claudere pontum,
Maeoniaeque decus quondam Uetulonia gentis.
Bissenos haec prima dedit praecedere fasces
Et iunxit totidem tacito terrore securis;
Haec altas eboris decorauit honore curulis
Et princeps Tyrio uestem praetexuit ostro;
Haec eadem pugnas accendere protulit aere.
His mixti Nepesina cohors Aequique Falisci,
Quique tuos, Flauina, focos, Sabatia quique
Stagna tenent Ciminique lacum, qui Sutria tecta
Haud procul et sacrum Phoebo Soracte frequentant.
Spicula bina gerunt; capiti cudone ferino
Sat cautum; Lycios damnant hastilibus arcus.
  Hae bellare acies norant; at Marsica pubes
Et bellare manu et chelydris cantare soporem
Uipereumque herbis hebetare et carmine dentem.
Aeetae prolem, Angitiam mala gramina primam
Monstrauisse ferunt tactuque domare uenena
Et lunam excussisse polo, stridoribus amnes
Frenantem, ac siluis montes nudasse uocatis.

---

474 Halaeso *Blass* Haleso **ChS** *(cf. XIV. 218)* 475 Alsium] Usium **LOV** Uisunt **F** — Fregenae *ed. Marsi* fregellae **O** fragellae **LFV** 477 Faesula **Ch** 484 procedere **O**, *quod probat Heinsius* 489 His mixti **Ch** His mixta **S** Hos iuxta *uulgo* 490 flauina **OV** flamna **LF** 493 codone **Cm** *Ep. 48* 494 Sat **Cm** *l. l.* **LF** Stat **OV** — clamant **S** 495 Hac **S** — at **Cm** *l. l.* ac **O** 496 atque hydris *Heinsius* 498 Aeetae] Ac te **S** — Angitiam **ChF** angiciam **LV** angeciam **O** Anguitiam *uulgo, quod probat Ruperti*

Sed populis nomen posuit metuentior hospes,
Cum fugeret Phrygias trans aequora Marsya Crenas,
Mygdoniam Phoebi superatus pectine loton.
Marruuium, ueteris celebratum nomine Marri,
Urbibus est illis caput, interiorque per udos
Alba sedet campos pomisque rependit aristas.
Cetera in obscuro famae et sine nomine uulgi,
Sed numero castella ualent. coniungitur acer
Pelignus, gelidoque rapit Sulmone cohortes.
Nec cedit studio Sidicinus sanguine miles,
Quem genuere Cales. non paruus conditor urbi,
Ut fama est, Calais, Boreae quem rapta per auras
Orithyia uago Geticis nutriuit in antris.
Haud ullo leuior bellis Uestina iuuentus
Agmina densauit, uenatu dura ferarum;
Quae, Fiscelle, tuas arces Pinnamque uirentem
Pascuaque haud tarde redeuntia tondet Aueiae;
Marrucina simul, Frentanis aemula pubes,
Corfini populos magnumque Teate trahebat.
Omnibus in pugnam fertur sparus, omnibus alto
Assuetae uolucrem caelo demittere fundae.
Pectora pellis obit caesi uenatibus ursi.
Iam uero, quos diues opum, quos diues auorum
E toto dabat ad bellum Campania tractu,
Ductorum aduentum uicinis sedibus Osci

---

502 posuit nomen populis **F** 503 Marsya *Heinsius* Marsua **Ch** marsia **LOV** martia **F** — Phrygias — Crenas *Salmasius ad Solin. p. m. 586* phrygios — frenos **S** Phrygios — Crenos *uulgo* Phrygios — threnos *Heinsius* 504 phoebus **S** — loten **S** 506. 507 integriorque — Alma seges *Gronov* 511 studii *Heinsius* — sidicinus **LF** Siricinus **Ch** uicinus **OV** 512 cales **V** tales **LFO** — Quemque ruere Cales *Bothe* 515 belli *Heinsius* 516 uenatu induta ferarum *Heinsius* 518 tondet **O** tundet **V** condet **LF** — Aueiae *scr cum Heinsio* auellae **S** Auiae *Lefebure* 519 Marrutioque simul **Ch** 520 Teate **ChLFV** reate **O** 521 in pugnam fertur *Heinsius* in pugna offertur **ChLFV** affertur **O** — alta **Ch** 524 Iam **OV** Tam **LF** 525 E toto **Ch** 526 aduentu **S** — Osci] hosti **S**

Seruabant; Sinuessa tepens fluctuque sonorum
Uulturnum, quasque euertere silentia, Amyclae
Fundique et regnata Lamo Caieta domusque
Antiphatae, compressa freto, stagnisque palustre
Liternum et quondam fatorum conscia Cyme.
Illic Nuceria et Gaurus, naualibus acta
Prole Dicarchea; multo cum milite Graia
Illic Parthenope ac Poeno non peruia Nola,
Allifae et Clanio contemptae semper Acerrae.
Sarrastis etiam populos totasque uideres
Sarni mitis opes; illic, quos sulphure pingues
Phlegraei legere sinus, Misenus et ardens
Ore giganteo sedes Ithacesia Bai;
Non Prochyte, non ardentem sortita Typhoea
Inarime, non antiqui saxosa Telonis
Insula, nec paruis aberat Calatia muris;
Surrentum et pauper sulci cerealis Abella;
In primis Capua, heu rebus seruare serenis
Inconsulta modum et prauo peritura tumore!
  Laetos rectoris formabat Scipio bello.
Ille uiris pila et ferro circumdare pectus
Addiderat; leuiora domo de more parentum
Gestabant tela, ambustas sine cuspide cornos;
Aclydis usus erat factaeque ad rura bipennis.
Ipse inter medios uenturae ingentia laudis
Signa dabat, uibrare sudem, tramittere saltu

---

531 Liternum **Ch** Linternum **S** — Cyme] crine **S** 532.533 naualibus acta **ChLF** n. apta **OV** — Prole Dicarchea **ChLF** Pr. dicarcheia **V** dichearcheia **O** — Nuceria: et Gauri n. a. Pr. Dicarchea, m. c. milite, Gr. I. P. *Heinsius* Gauris *(= Gauranis) Bothe* Nuceria et Gaurus n. aptus. Pr. D., m. c. m. Gr. *Lefebure* Nuceria et Gaurus: n. a. Pr. Dicarchea, m. c. m. Gr. *Ruperti* 535 Allifae **ChS** Alliphe *uulgo* 539 Baei **Ch** — ithaces iabei **L** i. iabaei **F** ichaces iabei **O** ythaces ya baey **V** Baii *Heinsius* 545 timore **S** 546 Laetos **Ch** 548 domo] adeo *uel* duo *Heinsius* manu *Burmann* modo *Schrader* 549 Gestarant *Drakenborch* 550 Aclydis **Ch** — bipennis *Schrader* bipennes **S**

Muralis fossas, undosum frangere nando
Indutus thoraca uadum; spectacula tanta
Ante acies uirtutis erant. saepe alite planta
Ilia perfossum et campi per aperta uolantem,
Ipse pedes, praeuertit equum; saepe arduus idem
Castrorum spatium et saxo tramisit et hasta;
Martia frons facilesque comae nec pone retroque
Caesaries breuior; flagrabant lumina miti
Aspectu, gratusque inerat uisentibus horror.
  Affuit et Samnis, nondum uergente fauore
Ad Poenos, sed nec ueteri purgatus ab ira.
Qui Batulum Nucrasque metunt, Bouiania quique
Exagitant lustra, aut Caudinis faucibus haerent,
Et quos aut Rufrae, quos aut Aesernia, quosue
Obscura incultis Herdonia misit ab agris.
  Bruttius, haud dispar animorum, unaque iuuentus
Lucanis excita iugis Hirpinaque pubes
Horrebat telis et tergo hirsuta ferarum.
Hos uenatus alit. lustra incoluere sitimque
Auertunt fluuio, somnique labore parantur.
  Additur his Calaber Sallentinaeque cohortes
Necnon Brundisium, quo desinit Itala tellus.
Parebat legio audaci permissa Cethego.
Cui socias uires atque indiscreta maniplis
Arma recensebant: nunc sese ostendere miles
Leucosiae e scopulis, nunc, quem Picentia Paesto

---

554. 555 *uerba* spectacula — erant *Blass uncis includi iubet* 564 Batalum **Ch S** — Nucrasque **Ch** mucrasque **S** Macrasque *Dausqueius* Bucamque *Ruperti* — metunt **ChLF** mutant **O** *deest in* **V** 565 Exagitant **Ch** Fatigant **S** Exercent *uulgo* Uestigant *Lefebure* 566 Rufrae *Heinsius* Rufae **Ch** rufret **L** refere *(u suprascr.)* **F** rufrie **OV** — Aesernia *Heinsius* cesernia **LF** cesarina **O** cesirinia **V** Eserina *uulgo* 568 haud **F** aut **LOV** 573 Sallentinaeque **Ch V** sallantinaeque **LFO** 574 Brundisium **ChLF** brundusium **OV** 575 cethego **O** cetego **LFV** 576. 577 Qui — recensebat *Bothe et Blass* 578 Leucasiae *Heinsius* — scopulis] populis **Cd S**

Misit et exhaustae mox Poeno Marte Cerillae,
Nunc Silarus quos nutrit aquis, quo gurgite tradunt
Duritiem lapidum mersis inolescere ramis.
Ille et pugnacis laudauit tela Salerni,
Falcatos ensis, et, quae Buxentia pubes
Aptabat dextris, irrasae robora clauae.
Ipse, humero exertus gentili more parentum,
Difficili gaudebat equo roburque iuuentae
Flexi cornipedis duro exercebat in ore.
  Uos etiam, accisae desolataeque uirorum
Eridani gentes, nullo attendente deorum
Uotis tunc uestris, casura ruistis in arma.
Certauit Mutinae quassata Placentia bello;
Mantua mittenda certauit pube Cremonae,
Mantua, Musarum domus atque ad sidera cantu
Euecta Aonio et Smyrnaeis aemula plectris.
Tum Uerona, Athesi circumflua, et undique sollers
Arua coronantem nutrire Fauentia pinum.
Uercellae fuscique ferax Pollentia uilli
Et, quondam Teucris comes in Laurentia bella,
Ocni prisca domus paruique Bononia Rheni.
Quique graui remo, limosis segniter undis,
Lenta paludosae proscindunt stagna Rauennae.
Tum Troiana manus, tellure antiquitus orti
Euganea profugique sacris Antenoris oris.
Necnon cum Uenetis Aquileia superfluit armis.
Tum pernix Ligus et sparsi per saxa Uagenni
In decus Hannibalis duros misere nepotes.
Maxima tot populis rector fiducia Brutus

---

579 Cerillae **ChFO** terillae **L** carille **V**   583 buxentia **F** busantia **LV** buxancia **O**   585 humerum *Liuineius et Ruperti*   587 Flexi **Cm** *Ep. 48* **LF** Flexu **OV**   588 accisae **Cm** *l. l.* acciscie **S** attritae *uulgo*   594 Aonio **Ch** achino **S**, *sed in* **F** *m. 1 corr. in* aonio — Ausonio *Blass*   596 pinum] uitem *Ruperti*   599 Ocni] Ocui **OV** Otim **L** Ocum **F**   604 superfluit **OV** superfuit **LF** perfurit *uulgo*   605 Tum **OV** Tunc **LF** — Uagenni **Ch** bagenni **F** bageum **LOV**

Ibat et hortando notum accendebat in hostem.
Laeta uiro grauitas ac mentis amabile pondus
Et sine tristitia uirtus. non ille rigoris
Ingratas laudes nec nubem frontis amabat
Nec famam laeuo quaerebat limite uitae.
  Addiderat ter mille uiros, in Marte sagittae
Expertos, fidus Sicula regnator ab Aetna.
Non totidem Ilua uiros, sed laetos cingere ferrum
Armarat patrio, quo nutrit bella, metallo.
  Ignosset, quamuis auido committere pugnam,
Uarroni, quicumque simul tot tela uideret.
Tantis agminibus Rhoeteo litore quondam
Feruere, cum magnae Troiam inuasere Mycenae,
Mille rates uidit Leandrius Hellespontus.
  Ut uentum ad Cannas, urbis uestigia priscae,
Defigunt diro signa infelicia uallo.
Nec, tanta miseris iamiam impendente ruina,
Cessarunt superi uicinas prodere clades.
Per sudum attonitis pila exarsere maniplis,
Et celsae toto ceciderunt aggere pinnae,
Nutantique ruens prostrauit uertice siluas
Garganus, fundoque imo mugiuit anhelans
Aufidus, et magno late distantia ponto
Terruerunt pauidos accensa Ceraunia nautas.
Quaesiuit Calaber, subducta luce repente
Immensis tenebris, et terram et litora Sipus;
Obseditque frequens castrorum limina bubo.
Nec densae trepidis apium se inuoluere nubes

---

610 rigoris **V** uigoris **LFO** 614 Expertus **S** 615 ilua **V** illa **LFO** — laetos **ChLF** lectos **O** *deest in* **V** — cingere] gignere **ChLF** gingere **OV** stringere *Heinsius et Schrader* 617 Ignosset **LF** Ignoscet **O** Ingnoscet **V** 619. 620 Rhoeteia litora qu. F., c. m. Tr. i. Mycenes M. rates, u. *Schrader* 624 iamiam *Liuineius* iamque **S** 626 Per sudum **LF**, *ut coni. Schrader* P. subitum **OV** 633 Immensis] Immersus *Nodell, Schrader, Lefebure* Emersis *Heinsius* 634 limina **OV** lumina **LF** *(cf. I. 66)* 635 apium *Dausqueius* absum **ChS** absunt *uulgo* auium *Liuineius*

Cessarunt aquilis; non unus crine corusco,
Regnorum euersor, rubuit letale cometes.
Castra quoque et uallum rabidae sub nocte silenti
Irrupere ferae raptique ante ora pauentum
Adiunctos uigilis sparserunt membra per agros.
Ludificante etiam terroris imagine somnos,
Gallorum uisi bustis erumpere manes;
Terque quaterque solo penitus tremuere reuulsae
Tarpeiae rupes, atque atro sanguine flumen
Manauit Iouis in templis, lacrimaeque uetusta
Effigie patris large fluxere Quirini.
Maior et horrificis sese extulit Allia ripis.
Non Alpes sedere loco, non nocte dieue
Ingentis inter stetit Apenninus hiatus.
Axe super medio, Libyes a parte, coruscae
In Latium uenere faces, ruptusque fragore
Horrisono polus, et uultus patuere Tonantis.
Aetnaeos quoque contorquens e cautibus ignis
Uesbius intonuit, scopulisque in nubila iactis
Phlegraeus tetigit trepidantia sidera uertex.
  Ecce inter medios belli praesagus, et ore
Attonito sensuque simul, clamoribus implet
Miles castra feris et anhelat clade futura:
'Parcite, crudeles superi; iam stragis aceruis
Deficiunt campi; uideo per densa uolantem
Agmina ductorem Libyae currusque citatos
Arma uirum super atque artus et signa trahentem.
Turbinibus furit insanis et proelia uentus
Inque oculos inque ora rotat. cadit, immemor aeui,
Nequicquam, Thrasymenne, tuis Seruilius oris
Subductus. quo, Uarro, fugis? pro Iupiter! ictu
Procumbit saxi, fessis spes ultima, Paulus.

---

636 Cessarunt **Ch** 638 rapidae **OV** 639 raptimque *Scaliger* 642 nisi **S** — erumpere manes **Cm** *Ep. 48* **LF** er. nitores **OV** *(T. p. 244)* 644 fulmen **S**, *quod prob. Heinsius* 654 Uesbius *Heinsius* Lesbius **ChV** Lerbius **LFO** Lemnius *uulgo* 662 artus] artes **Ch** arcis **S**

Cesserit huic Trebia exitio. pons ecce cadentum
Corporibus struitur, ructatque cadauera fumans
Aufidus, ac uictrix insultat belua campis.
Gestat Agenoreus nostro de more secures
Consulis, et sparsos lictor fert sanguine fasces.
In Libyam Ausonii portatur pompa triumphi.
O dolor! hoc etiam, superi, uidisse iubetis?
Congesto, laeuae quodcumque auellitur, auro
Metitur Latias uictrix Carthago ruinas.'

SILI ITALICI

PUNICORUM

LIBER NONUS.

Turbato monstris Latio cladisque futurae
Signa per Ausoniam prodentibus irrita diuis,
Haud secus, ac si fausta forent et prospera pugnae
Omina uenturae, consul traducere noctem
Exsomnis telumque manu uibrare per umbras
Ac modo segnitie Paulum increpitare, modo acris
Exercere tubas nocturnaque classica uelle.
Nec minor in Poeno properi certaminis ardor.
Erumpunt uallo, fortuna urgente sinistra,
Consertaeque manus; nam sparsi ad pabula campis
Uicinis raptanda Macae fudere uolucrem
Telorum nubem. ante omnis iuuadere bella

---

668 pons] ponis **LF** penis **V** penus **O** 669 ructatque *Gronov* recitatque cadauera fumans **Cm** *Ep. 86, unde* reicitque *Modius* tacita **L** tacitoque **FOV** restatque cadauere *Liuineius et Heinsius* 4 Omnia **O** *et uulgo* 5 Exsomnis **Cd** *(T. p. 215)* 6 segnitie **LF** segniciae **O** segnitiae **V** 10 nam **LFV** iam **O** *et uulgo*

Mancinus gaudens hostilique unguere primus
Tela cruore cadit; cadit et numerosa iuuentus.
Nec pecudum fibras Uarro et contraria Paulo
Auspicia incusante deum compesceret arma,
Ni sors alterni iuris, quo castra reguntur,
Arbitrium pugnae properanti in fata negasset.
Quae tamen haud ualuit perituris milibus una
Plus donasse die. rediere in castra, gemente
Haud dubie Paulo, qui crastina iura uideret
Amenti cessura uiro, frustraque suorum
Seruatas a caede animas; nam turbidus ira
Infensusque morae dilata ob proelia ductor:
'Sicine, sic,' inquit, 'grates pretiumque rependis,
Paule, tui capitis? meruerunt talia, qui te
Legibus atque urnae dira eripuere minanti?
Tradant immo hosti reuocatos ilicet enses,
Tradant arma, iube aut pugnantum deripe dextris.
Sed uos, quorum oculos atque ora humentia uidi,
Uertere cum consul terga et remeare iuberet,
Ne morem et pugnae signum expectate petendae;
Dux sibi quisque uiam rapito, cum spargere primis
Incipiet radiis Gargana cacumina Phoebus.
Pandam egomet propere portas. ruite ocius atque hunc
Ereptum reuocate diem.' Sic turbidus aegra
Pestifero pugnae castra incendebat amore.
At Paulus, iam non idem nec mente nec ore,
Sed qualis stratis deleto milite campis
Post pugnam stetit, ante oculos atque ora futuro
Obuersante malo; ceu iam spe lucis adempta,
Cum stupet exanimata parens natique tepentis
Nequicquam fouet extremis amplexibus artus:

---

25 Siccine sic Ch Siccine nunc S 29 aut] et *Liuineius* — dextris *Heinsius* dextras S 30 humentia LF umentia Cd *(T. p. 215)* uiuentia O liuentia V 32 Memorem S 33 rapito Cm *Ep. 86* sapito S capito *uulgo* — primis S primus *uulgo* 35 Pandam LF Pangam OV — propere portas Ch 38 At FV Ac L Ut O 39 delecto F deiecto *Heinsius* dilecto *uulgo*

'Per totiens,' inquit, 'concussae moenia Romae,
Perque has, nox Stygia quas iam circumuolat umbra,
Insontis animas, cladi parce obuius ire;
Dum transit diuum furor, et consumitur ira
Fortunae, nouus Hannibalis, sat, nomina ferre
Si discit miles nec frigidus aspicit hostem.
Nonne uides, cum uicinis auditur in aruis,
Quam subitus linquat pallentia corpora sanguis?
Quamque fluant arma ante tubas? cunctator et aeger,
Ut rere, in pugnas Fabius quoscumqne sub illis
Culpatis duxit signis, nunc arma capessunt,
At, quos Flaminius — sed dira auertite diui.
Sin nostris animus monitis precibusque repugnat,
Aures pande deo. cecinit Cymaea per orbem
Haec olim uates et te praesaga tuosque
Uulgauit terris proauorum aetate furores.
Iamque alter tibi, nec perplexo carmine, coram
Fata cano uates: sistis ni crastina signa,
Firmabis nostro Phoebeae dicta Sibyllae
Sanguine. nec Graio posthac Diomede ferentur,
Sed te, si perstas, insignes consule campi.'
Haec Paulus, lacrimaeque oculis ardentibus ortae.
  Necnon et noctem sceleratus polluit error.
Xanthippo captus Libycis tolerarat in oris
Seruitium Satricus, mox inter praemia regi
Autololum dono datus ob uirtutis honorem.
Huic domus et gemini fuerant Sulmone relicti
Matris in uberibus nati, Mancinus et una
Nomine Rhoeteo Solimus; nam Dardana origo
Et Phrygio genus a proauo, qui, sceptra secutus
Aeneae, claram muris fundauerat urbem

---

49 Sic **S**   50 aruis] armis **S**   51 segnis **L**   55 At **F** *(in marg. m. 2* aut*)* Aut **LOV** Haud *uulgo*   54. 55 non arma capessunt, At quos Flaminius. *Baehrens in Fleckeis. ann. 1872 p. 631*   57 cymea **L** Cumaea **Ch** crinea **FOV**   61 in **S**   63 posthac **L** post haec **FOV**   70 Hinc **S**   72 thoeteo **F** theteo **LOV** — Solimus **ChF** solymus **L** solrinus **OV**

Ex sese dictam Solimon; celebrata colonis
Mox Italis, paulatim attrito nomine, Sulmo.
At tum barbaricis Satricus cum rege cateruis
Aduectus, quo non spretum — si posceret usus —
Noscere Gaetulis Latias interprete uoces.
Postquam posse datum Peligna reuisere tecta
Et patrium sperare larem, ad conamina noctem
Aduocat ac furtim castris euadit iniquis.
Sed fuga nuda uiri; sumpto nam prodere coepta
Uitabat clipeo et dextra remeabat inermi.
Exuuias igitur prostrataque corpora campo
Lustrat et exutis Mancini cingitur armis.
Iamque metus leuior; uerum, cui dempta ferebat
Exangui spolia et cuius nudauerat artus,
Natus erat, paulo ante Maca prostratus ab hoste.
  Ecce sub aduentum noctis primumque soporem
Alter natorum, Solimus, uestigia uallo
Ausonio uigil extulerat, dum sorte uicissim
Alternat portae excubias, fratrisque petebat
Mancini stratum sparsa inter funera corpus,
Furtiua cupiens miserum componere terra.
Nec longum celerarat iter, cum tendere in armis
Aggere Sidonio uenientem conspicit hostem.
Quodque dabat fors in subitis necopina, sepulcro
Aetoli condit membra occultata Thoantis.
Inde, ubi nulla sequi propius pone arma uirumque
Incomitata uidet uestigia ferre per umbras,
Prosiliens tumulo contorquet nuda parentis
In terga haud frustra iaculum; Tyriamque sequentum
Satricus esse manum et Sidonia uulnera credens,
Auctorum caeci trepidus circumspicit ictus.
  Uerum ubi uictorem iuuenili robore cursus
Attulit, et notis fulsit lux tristis ab armis,

77 At S Ac *uulgo* 83 nam] quia *Nicander* 89 Macae Ch mace S — *uersus in* F *m. 2 in marg. adscriptus* 96 celebrarat S

Fraternusque procul, luna prodente, retexit
Ante oculos sese et radiauit comminus umbo,
Exclamat iuuenis, subita flammatus ab ira:
'Non sim equidem Sulmone satus tua, Satrice, proles
Nec frater, Mancine, tuus fatearque nepotem
Pergameo indignum Solimo, si euadere detur
Huic nostras impune manus. tu nobile gestes
Germani spolium ante oculos referasque superba,
Me spirante, domus Pelignae perfidus arma?
Haec tibi, cara parens Acca, ad solatia luctus
Dona feram, nati ut figas aeterna sepulcro.'
Talia uociferans stricto mucrone ruebat.
  Ast illi iam tela manu iamque arma fluebant,
Audita patria natisque et coniuge et armis,
Ac membra et sensus gelidus stupefecerat horror.
Tum uox semanimi miseranda effunditur ore:
'Parce, precor, dextrae, non ut mihi uita supersit,
— Quippe nefas hac uelle frui — sed sanguine nostro
Ne damnes, o nate, manus. Carthaginis ille
Captiuus, patrias nunc primum aduectus in oras,
Ille ego sum Satricus, Solimi genus. haud tua, nate,
Fraus ulla est. iaceres in me cum feruidus hastam,
Poenus eram. uerum, castris elapsus acerbis,
Ad uos et carae properabam coniugis ora.
Hunc rapui exanimi clipeum; sed iam, unice nobis,
Haec fratris tumulis arma excusata reporta.
Curarum tibi prima tamen sit, nate, referre
Ductori monitus Paulo, producere bellum
Nitatur Poenoque neget certamina Martis.
Augurio exultat diuum immensamque propinqua

---

111 sim **Cm** *Ep. 86* **LF** sum **OV**, *ut coni. L. Mueller d. r. m. p. 284* 112 fatearque **S** fateorque *uulgo* 114 *sic* **Cm** *l. l.* Hinc nostra i. manu **LF** Hinc uestra i. m. **OV** 117 Haec **LF** Nec **OV** — Acca **Cm** *l. l* acta **S** 123 Cum **O** — semanimi **Ch** semianimi **S** 125 hac **LF** hoc **OV** 127 auectus **F** 130 uerum ut *Scaliger* 132 unice **OV** īmite **L** nunce *corr. m. 1 in* unice **F** 133 arma a me exuta *Blass, sed cf. u. 146*

Stragem acie sperat. quaeso, cohibete furentem
Uarronem; namque hunc fama est impellere signa.
Sat magnum hoc miserae fuerit mihi cardine uitae
Solamen, cauisse meis. nunc ultima, nate,
Inuento simul atque amisso redde parenti
Oscula.' Sic fatus galeam exuit atque rigentis
Inuadit nati tremebundis colla lacertis,
Attonitoque timens uerbis sanare pudorem
Uulneris impressi, telum excusare laborat:
'Quis testis nostris, quis conscius affuit actis?
Non nox errorem nigranti condidit umbra?
Cur trepidas? da, nate, magis, da iungere pectus.
Absoluo pater ipse manum, atque in fine laborum
Hac condas oculos dextra, precor.' At miser, imo
Pectore suspirans, iuuenis non uerba uicesque
Alloquio uocemue refert; sed sanguinis atri
Sistere festinat cursum laceroque ligare
Ocius illacrimans altum uelamine uulnus.
Tandem inter gemitus miserae erupere querelae:
'Sicine te nobis, genitor, Fortuna reducit
In patriam? sic te nato natumque parenti
Impia restituit? felix o terque quaterque
Frater, cui fatis genitorem agnoscere ademptum!
Ast ego, Sidoniis imperditus, ecce, parentem
Uulnere cognosco. saltem hoc, Fortuna, fuisset
Solamen culpae, dubia ut mihi signa dedisses
Infausti generis. uerum linquetur iniquis
Non ultra superis nostros celare labores.'
  Haec dum amens queritur, iam, deficiente cruore,

---

138 cohibete Ch 145 Attonitoque timens S Attonitumque *Liuineius* Attonitumque tenens *(uel* uidens*)* — et telum *Schrader* Attoniti et nitens *edd. Gryph.* Attonito et nitens *edd. aliae* 149 magis] manus *D. Heinsius* genas *Schrader et Ernesti* 153 uociue *Schrader* 161 imperditus Cm *l. l.* 162 tulisset *Schrader* 165 nostros celare Cm *l. l.* tolerare LFO tollerare V *(T. p. 242)* 166 deficiente puella(!) F, *sed in marg.* l' cruore — calore *Bothe*

In uacuas senior uitam disperserat auras.
Tum iuuenis, maestum attollens ad sidera uultum:
'Pollutae dextrae et facti Titania testis
Infandi, quae nocturno mea lumine tela
Dirigis in patrium corpus, non amplius,' inquit,
'His oculis et damnato uiolabere uisu.'
Haec memorat, simul ense fodit praecordia et, atrum
Sustentans uulnus, mananti sanguine signat
In clipeo mandata patris: FUGE PROELIA UARRO;
Ac summi tegimen suspendit cuspide teli
Defletumque super prosternit membra parentem.
Talia uenturae mittebant omina pugnae
Ausoniis superi, sensimque abeuntibus umbris
Conscia nox sceleris roseo cedebat Eoo.
Ductor in arma suos Libys et Romanus in arma
Excibant de more suos; Poenisque redibat,
Qualis nulla dies omni surrexerit aeuo.
'Non uerborum,' inquit, 'stimulantum,' Poenus, 'egetis,
Herculeis iter a metis ad Iapygis agros
Uincendo emensi; nusquam est animosa Saguntos;
Concessere Alpes; pater ipse superbus aquarum
Ausonidum Eridanus captiuo defluit alueo.
Strage uirum mersus Trebia est, atque ora sepulcro
Lydia Flaminio premitur, lateque refulgent
Ossibus ac nullo sulcantur uomere campi.
Clarior his titulus, plusque allatura cruoris
Lux oritur. mihi magna satis, sat uero superque
Bellandi merces sit gloria; cetera uobis
Uincantur. quicquid diti deuexit Hibero,

---

171 Derigis **LF** *(cf. II. 92)* 173 memorans *Heinsius* 179 sensumque **S** 184 Non **ChLF** Nec **OV** 185 Iapygas *Heinsius* 187 Consedere *Schrader* 188 Ausonium **S** 189 sepulcro — Flaminio **ChV** sepulchro **O** sepulto **LF**, *sed* **F** *in marg. m. 2* ara sepulchro 190 relucent *Schrader* 192 titulus plusque **Cm** *l. l.* **V** titulis **LFO** 193 uero] certa *Heinsius* clara *L. Mueller d. r. m. p. 339* satis mera satque superque *Blass* 194 sit **V** sic **LFO**

Quicquid in Aetnaeis iactauit Roma triumphis,
Quin etiam Libyco si quid de litore raptum
Condidit, in uestros ueniet sine sortibus enses.
Ferte domos, quod dextra dabit; nil ductor honoris
Ex opibus posco. raptor per saecula longa
Dardanus edomitum uobis spoliauerit orbem.
Qui Tyria ducis Sarranum ab origine nomen,
Seu Laurens tibi, Sigeo sulcata colono,
Arridet tellus, seu sunt Byzacia cordi
Rura magis, centum Cereri fruticantia culmis,
Electos optare dabo inter praemia campos.
Addam etiam, flaua Thybris quas irrigat unda,
Captiuis late gregibus depascere ripas.
Qui uero externo socius mihi sanguine Byrsae
Signa moues, dextram Ausonia si caede cruentam
Attolles, hinc iam ciuis Carthaginis esto.
Neu uos Garganus Daunique fefellerit ora,
Ad muros statis Romae; licet auia longe
Urbs agat et nostro procul a certamine distet,
Hic hodie ruet, atque ultra te ad proelia miles
Nulla uoco; ex acie tende in Capitolia cursum.'
  Haec memorat. tum, propulso munimine ualli,
Fossarum rapuere moras, aciemque locorum
Consilio curuis accommodat ordine ripis.
Barbaricus laeuo stetit ad certamina cornu
Bellator Nasamon unaque immanior artus
Marmarides, tum Maurus atrox Garamasque Macesque
Et Massylae acies et ferro uiuere laetum
Uulgus Adyrmachidae pariter, gens accola Nili,

196 et Aetnaeis *Nicander* 198 uenient **V** — fortibus **S** 199 ductor] uictor *edd. nonnullae* 201 uobis **LF** nobis **OV** 202 sarranum **V** serranum **LFO** 204 Byzacia **Ch** bizantia **LV** bizancia **FO** 206 praemia **Cm** *Ep. 50* **LF** proelia **OV** 208 Captiuis l. gregibus depascere **Cm** *l. l.* 209 externo — sanguine **Cm** *l. l.* extremo **S** 210 mouens **Ch** 211 iam hinc **S** 215 Hic **Cm** *l. l.* **FV** Hec **LO** — ruit **L** 219 Consimilem *Heinsius* 221 artus **Cm** *l. l.* 224 adyrmachidae **OV** adirmachidae **ChLF** *(cf. III. 279)* Adyrmachidae, et pariter *Drakenborch*

Corpora ab immodico seruans nigrantia Phoebo;
Quis positum agminibus caput imperiumque Nealces.
At parte in dextra, sinuat qua flexibus undam
Aufidus et curuo circum errat gurgite ripas,
Mago regit. subiere leues, quos horrida misit
Pyrene, populi uarioque auxere tumultu
Flumineum latus; effulget caetrata iuuentus;
Cantaber ante alios nec tectus tempora Uasco
Ac torto miscens Baliaris proelia plumbo
Baetigenaeque uiri. celsus media ipse coercet
Agmina, quae patrio firmauit milite quaeque
Celtarum Eridano perfusis saepe cateruis.
Sed qua se fluuius retro labentibus undis
Eripit et nullo cuneos munimine uallat,
Turritas moles ac propugnacula dorso
Belua nigranti gestans, ceu mobilis agger,
Nutat et erectos attollit ad aethera muros.
Cetera iam Numidis circumuolitare uagosque
Ferre datur cursus et toto feruere campo.
  Dum Libys incenso dispensat milite uires
Hortandoque iterum atque iterum insatiabilis urget
Factis quemque suis et se cognoscerc iactat,
Qua dextra ueniant stridentis sibila teli,
Promittitque uiris nulli se defore testem:
Iam Uarro, exacta uallo legione, mouebat
Cladum principia; ac pallenti laetus in unda
Laxabat sedem uenturis portitor umbris.
Stant primi, quos sanguineae pendente uetabant
Ire notae clipeo, defixique omine torpent.
Iuxta terribilis facies; miseranda iacebant
Corpora in amplexu, natusque in pectore patris

230 auxere **LF** anxere **O** ausere **V** et uario cinxere *Heinsius et van Veen* 233 At **L** — balearis **S** 234 ipsa **O** 236 perfudit *Blass* 239 Turritae **S** 241 euectos *Heinsius* 242 uagosque **Cm** *l. l.* girosque **S** *(T. p. 244)* 243 datur **Cm** *l. l.* 244 incenso **FV** intenso **LO** 249 legione] legare(!) **L** 250 ac **Ch** 254 iacebat **Ch** 255 in pectora *Liuineius*

Imposita uulnus dextra letale tegebat.
Effusae lacrimae, Mancinique inde reuersus
Fraterna sub morte dolor, tum triste mouebat
Augurium et similes defuncto in corpore uultus.
Ocius erroris culpam deflendaque facta
Ductori pandunt atque arma uetantia pugnam.
Ille, ardens animi: 'Ferte haec,' ait, 'omnia Paulo;
Namque illum, cui femineo stant corde timores,
Mouerit ista manus, quae, caede imbuta nefanda,
Cum Furiae expeterent poenas, fortasse paterno
Signauit moriens sceleratum sanguine carmen.'
  Tum minitans propere describit munera pugnae;
Quaque feras saeuus gentes aciemque Nealces
Temperat, hac sese Marso cum milite cumque
Samnitum opponit signis et Iapyge alumno.
At campi medio — namque hac in parte uidebat
Stare ducem Libyae — Seruilius obuia adire
Arma et Picentis Umbrosque inferre iubetur.
Cetera Paulus habet dextro certamina cornu.
His super insidias contra Nomadumque uolucrem
Scipiadae datur ire manum; quaeque arte dolisque
Scindent se turmae, praedicit spargere bellum.
  Iamque propinquabant acies, agilique uirorum
Discursu mixtoque simul calefacta per ora
Cornipedum hinnitu et multum strepitantibus armis
Errabat caecum turbata per agmina murmur.
Sic, ubi prima mouent pelago certamina uenti,
Inclusam rabiem ac sparsuras astra procellas
Parturit unda freti fundoque emota minacis

---

260 facta **S** fata *uulgo* 262 omnia **LFO** omina **V** *et uulgo* 266 mordens **S** 269 hac **V** ac **LFO** 274 laeuo *Drakenborch, sed cf. Cosack p. 33* 276 quaeque **Ch** quaque *Bothe* 279 mistoque **L** 280 hinnitu **OV** innitu **L** inuiche **F**, *sed in marg. m. 2* l'hinnitu *(T. p. 232)* hinnitum **Ch** — strepitantibus **Cm** *l. l.* **V** trepidantibus **LO** crepitantibus **F** 282 Sic tibi **O** 283 castra **O** 284 minacum **Ch**

Expirat per saxa sonos atque acta cauernis
Torquet anhelantem spumanti uertice pontum.
  Nec uero, fati tam saeuo in turbine, solum
Terrarum fuit ille labor; discordia demens
Intrauit caelo superosque ad bella coegit.
Hinc Mauors, hinc Gradiuum comitatus Apollo
Et domitor tumidi pugnat maris; hinc Uenus amens,
Hinc Uesta et, captae stimulatus caede Sagunti,
Amphitryoniades, pariter ueneranda Cybele
Indigetesque dei Faunusque satorque Quirinus
Alternusque animae mutato Castore Pollux.
Contra cincta latus ferro Saturnia Iuno
Et Pallas, Libycis Tritonidos edita lymphis,
Ac patrius flexis per tempora cornibus Hammon
Multaque praeterea diuorum turba minorum.
Quorum ubi mole simul uenientum et gressibus alma
Intremuit tellus; pars impleuere propinquos
Diuisi montes, pars sedem nube sub alta
Ceperunt; uacuo descensum ad proelia caelo.
  Tollitur immensus deserta ad sidera clamor,
Phlegraeis quantas effudit ad aethera uoces
Terrigena in campis exercitus; aut sator aeui,
Quanta Cyclopas noua fulmina uoce poposcit,
Iupiter, extructis uidit cum montibus ire
Magnanimos raptum caelestia regna gigantas.
Nec uero prima in tantis concursibus hasta
Ulla fuit. stridens nimbus certante furore
Telorum simul effusus, cupidaeque cruoris
Hinc atque hinc animae gemina cecidere procella.
Acrius insanus dextra qua ducitur ensis,

289 Intrauit caelo **ChLF** Luctauit **OV** 290 mauor **L**, *ut u. 357* 293 Cybeben *Ruperti (cf. VIII. 363)* 297 Tritonidos **ChLF** titronidos **O** tridonidos **V** Tritonides *uulgo* 303 discensum **ChS** *(T. p. 188)* 304 immensus **OV** immensos **LF** 305 effudit **S** effundit *uulgo* 309 gigantas **LF** gigantes **OV** 312 rapidaeque **O** rabidaeque *edd. nonnullae uett.* 314 Acri ast *uel* Ast acri *Heinsius* Ac prius — quam *Gronov et Burmann* Ac prior *Schrader*

Bellantum pars magna iacet. super ipsa suorum
Corpora consistunt auidi calcantque gementis.
Nec magis aut Libyco protrudi Dardana nisu
Auertiue potest pubes, aut ordine pelli
Fixa suo Sarrana manus, quam uellere sede
Si coeptet Calpen impacto gurgite pontus.
Amisere ictus spatium, nec morte peracta
Artatis cecidisse licet. galea horrida flictu
Aduersae ardescit galeae, clipeusque fatiscit
Impulsu clipei, atque ensis contunditur ense,
Pes pede, uirque uiro teritur; tellusque uideri
Sanguine operta nequit, caelumque et sidera pendens
Abstulit ingestis nox densa sub aethere telis.
Quis astare loco dederat Fortuna secundo,
Contorum longo et procerae cuspidis ictu,
Ceu primas agitent acies, certamina miscent.
At, quos deinde tenet retrorsum inglorius ordo,
Missilibus certant pugnas aequare priorum.
Ultra clamor agit bellum, milesque, cupiti
Martis inops, saeuis impellit uocibus hostem.
Non ullum defit teli genus. hi sude pugnas,
Hi pinu flagrante cient, hi pondere pili;
At saxis fundaque alius iaculoque uolucri.
Interdum stridens per nubila fertur harundo,
Interdumque ipsis metuenda falarica muris.
Speramusne, deae, quarum mihi sacra coluntur,
Mortali totum hunc aperire in saecula uoce
Posse diem? tantumne datis confidere linguae,
Ut Cannas uno ore sonem? si gloria uobis

---

317 nisu **LF** uisu **OV** 318 potest **OV** post **LF** — belli **S** 320 Si coeptet **Ch** — calmen incapto **F** 322 flictu **LF** fluctu **OV** 323 fatescit **S** 329 et *delet Heinsius* 335 Non ullum **ChLF** Nec **OV** — insude **S** 337 At **V** Ac **LF** Ad **O** 338. 339 *sic* **ChS**; *uulgo uersus transpositi erant deleto* que *uocabulo* 340 Speramusne **OV** Speramusue **LF** Speremusne *Blass* 341 aperiri *Heinsius et Blass, sed cf. X. 20, XII. 388* 342 tantumne **OV** tantumue **LF** *(cf. u. 340)* — considere **L**

Nostra placet, neque uos magnis auertitis ausis,
Huc omnis cantus Phoebumque uocate parentem.
Uerum utinam posthac animo, Romane, secunda,
Quanto tunc aduersa, feras! satque hactenus, oro,
Nec libeat tentare deis, an Troia proles
Par bellum tolerare queat. tuque, anxia fati,
Pone, precor, lacrimas et adora uulnera, laudes
Perpetuas paritura tibi. nam tempore, Roma,
Nullo maior eris. mox sic labere secundis,
Ut sola cladum tuearis nomina fama.
  Iamque inter uarias Fortuna utrimque uirorum
Alternata uices incerto eluserat iras
Euentu, mediaque diu pendente per ambas
Spe gentis, paribus Mauors flagrabat in armis.
Mitia ceu uiridis agitant cum flamina culmos,
Necdum maturas impellit uentus aristas,
Huc atque huc it summa seges nutansque uicissim
Alterno lente motu incuruata nitescit.
Tandem barbaricis perfractam uiribus acri
Dissipat incurrens aciem clamore Nealces.
Laxati cunei, perque interualla citatus
Irrupit trepidis hostis. tum turbine nigro
Sanguinis exundat torrens; nullumque sub una
Cuspide procumbit corpus. dum uulnera tergo
Bellator timet Ausonius, per pectora saeuas
Exceptat mortes et leto dedecus arcet.
  Stabat cum primis mediae certamine pugnae,
Aspera semper amans et par cuicumque periclo,
Scaeuola; nec tanta uitam iam strage uolebat,
Sed dignum proauo letum et sub nomine mortem.
Is postquam frangi res atque augescere uidit
Exitium: 'Breuis hoc uitae, quodcumque relictum,

---

344 nos **O** 347 satque *Blass* sitque **FOV** sicque **L** stetque *Dausqueius* sisque *Heinsius* 361 uirescit *Liuineius* rigescit *uel* resurgit *Schrader* 364 Lassati **LV** 365 Irrupit trepidus hostis **Ch**, *unde* trepidos *Heinsius* — nigri **Ch** 366 sub una Cuspide **Ch** ima **S** 370 certamine **Ch**

Extendamus, ait; nam uirtus futile nomen,
Ni decori sat sint pariendo tempora leti.
Dixit et in medios, qua dextera concita Poeni
Limitem agit, uasto connixus turbine fertur.
Hic exultantem Caralim atque erepta uolentem
Induere excelso caesi gestamina trunco
Ense subit, capuloque tenus ferrum impulit ira.
Uoluitur ille ruens atque arua hostilia morsu
Appetit et mortis premit in tellure dolores.
Nec Gabaris Sicchaeque uirum tenuere furentes
Concordi uirtute manus; sed perdidit acer,
Dum stat, decisam Gabar inter proelia dextram.
At Siccha auxilium, magno turbante dolore,
Dum temere accelerat, calcato improuidus ense
Succidit ac nudae sero uestigia plantae
Damnauit dextraque iacet morientis amici.
Tandem conuertit fatalia tela Nealcae
Fulminei gliscens iuuenis furor. exilit ardens,
Nomine tam claro stimulante, ad praemia caedis.
Tum silicem scopulo auulsum, quem montibus altis
Detulerat torrens, raptum contorquet in ora
Turbidus. incusso crepuerunt pondere malae,
Ablatusque uiro uultus; concreta cruento
Per nares cerebro sanies fluit, atraque manant
Orbibus elisis et trunca lumina fronte.
Sternitur unanimo Marius, succurrere Capro
Conatus metuensque uiro superesse cadenti.
Lucis idem auspicium ac patrium et commune duobus
Paupertas; sacro iuuenes Praeneste creati

---

377 Ni decori sat sint *Heinsius* Ni decoris assint **ChLFV** Ne decoris adsint **O** Ni decori prosint *Withof* Ni decori assignet *Blass* 378 dextra **S** 380 clarim **O** 383 arua **Cm** *Ep. 50* arma **O** 384 Oppetit *Lefebure* — ut m. premat *Drakenborch* 385 Gabaris *Scaliger* gabari **S** — Sicchaeque **Ch** sudiaeque **F** 387 decisam] densam **L** *(cf. I. 524)* 390 sero **Ch** 394 p̄lia **FO** 396 Detulerat **S** Depulerat *edd. c. cod. Put.* 401 Capro *ed. Rom. 1* caspro **S** 403 ac patriae *Heinsius*

Miscuerant studia et iuncta tellure serebant.
Uelle ac nolle ambobus idem sociataque toto
Mens aeuo ac paruis diues concordia rebus.
Occubuere simul; uotisque ex omnibus unum
Id Fortuna dedit, iunctam inter proelia mortem.
Arma fuere decus uictori bina Symaetho.
  Sed longum tanto laetari munere casus
Haud licitum Poenis. aderat terrore minaci
Scipio, conuersae miseratus terga cohortis,
Et cuncti fons Uarro mali flauusque comarum
Curio et a primo descendens consule Brutus.
Atque his fulta uiris acies repararet ademptum
Mole noua campum, subito ni turbine Poenus
Agmina frenasset iam procurrentia ductor.
Isque ut Uarronem procul inter proelia uidit
Et iuxta sagulo circumuolitare rubenti
Lictorem: 'Nosco pompam atque insignia nosco;
Flaminius modo talis,' ait. tum feruidus acrem
Ingentis clipei tonitru praenuntiat iram.
Heu miser! aequari potuisti funere Paulo,
Si ibi non ira superum tunc esset ademptum
Hannibalis cecidisse manu. quam saepe querere,
Uarro, deis, quod Sidonium defugeris ensem!
Nam, rapido subitam portans in morte salutem
Procursu incepta, in sese discrimina uertit
Scipio. nec Poenum, quamquam est ereptus opimae
Caedis honor, mutasse piget maiore sub hoste
Proelia et erepti Ticina ad flumina patris
Exigere oblato tandem certamine poenas.
Stabant educti diuersis orbis in oris,

---

409 uictam **V** 410 Symaetho **ChLF** simaetho **OV** 411 letali **S** 415 discendens **F** 416 repararat *Heinsius et Bentley* 421 Littorem **L** 429 *sic scripsi et interpunxi* incepta sese in **LFV** incepta sese **O** incepta ad sese *ed. Rom. 1* incoepta, sese in *edd. Ald. 1523 et Gryph. 1547* coepta in sese *Heinsius c. ed. Lugd. 1578* coepta sese in *aliae edd.* suscepta ad se *Blass*

Quantos non alios uidit concurrere tellus
Marte, uiri dextraque pares, sed cetera ductor
Anteibat Latius, melior pietate fideque.
Desiluere caua turbati ad proelia nube,
Mauors Scipiadae metuens, Tritonia Poeno;
Aduentuque deum, intrepidis ductoribus, ambae
Contremuere acies. ater, qua pectora flectit
Pallas, Gorgoneo late micat ignis ab ore,
Sibilaque horrificis torquet serpentibus aegis.
Fulgent sanguinei, geminum uibrare cometem
Ut credas, oculi; summaque in casside largus
Undantis uoluit flammas ad sidera uertex.
At Mauors, moto proturbans aëra telo
Et clipeo campum inuoluens, Aetnaea Cyclopum
Munere fundentem loricam incendia gestat
Ac pulsat fulua consurgens aethera crista.
Ductores pugnae intenti, quantumque uicissim
Auderent, propius mensi, tamen arma ferentis
Sensere aduenisse deos et, laetus uterque
Spectari superis, addebant mentibus iras.
Iamque ictu ualido libratam a pectore Poeni
Pallas in obliquum dextra detorserat hastam,
Et Gradiuus, opem diuae portare ferocis
Exemplo doctus, porgebat protinus ensem
Aetnaeum in pugnas iuueni ac maiora iubebat.
Tum Uirgo, ignescens penitus, uiolenta repente
Suffudit flammis ora atque, obliqua retorquens
Lumina, turbato superauit Gorgona uultu.

---

435 alios **Ch** alias **S** alio *Heinsius* 436 Macte **L** 438 Desiluere **Ch** Dissiluere **O** 441 ater qua **FO** aterque **L** acer **V** 442 ab orbe *Heinsius* 444 cometem **LV** cometẽ **FO** cometen *edd.* 445 e casside **Ch** 447 proturbans **Ch** peturbans **O** 448 aetnea **F** ethnaeo **V** ernea **LO** 449 Munera *Heinsius* 452 Auderent *Barth* Audere **S** Audere est *edd. pleraeque c. cod. Put.* Auderet *Nicander aliique* 459 Ethnaeum **L** Aetneum **F** Enaeum **O** Aethnaeum **V** — uidebat **O** 460 ignescens **LF** ignoscens **OV**

Erexere omnes immania membra chelydri
Aegide commota, primique furoris ad ictus
Rettulit ipse pedem sensim a certamine Mauors.
Hic dea conuulsam rapido conamine partem
Uicini montis scopulisque horrentia saxa
In Martem furibunda iacit, longeque relatos
Expauit sonitus, tremefacto litore, Sason.
  At non haec superum fallebant proelia regem.
Demittit propere succinctam nubibus Irim,
Quae nimios frenet motus, ac talia fatur:
'I, dea, et Oenotris uelox allabere terris
Germanoque truces, dic, Pallas mitiget iras
Nec speret fixas Parcarum uertere leges;
Dic etiam: ni desistis, — nam uirus et aestus
Flammiferae noui mentis — nec colligis iram,
Aegida praecellant quantum horrida fulmina, nosces.'
  Quae postquam accepit dubitans Tritonia uirgo
Nec sat certa diu, patriis an cederet armis:
'Absistemus,' ait, 'campo. sed Pallade pulsa
Num fata auertet? caeloque arcebit ab alto
Cernere Gargani feruentia caedibus arua?'
Haec effata caua Poenum in certamina nube
Sublatum diuersa tulit terrasque reliquit.
  At Gradiuus atrox remeantis in aethera diuae
Abscessu reuocat mentes fusosque per aequor
Ipse manu magna, nebulam circumdatus, acri
Restituit pugnae. conuertunt signa nouamque
Instaurant Itali, uersa formidine, caedem:
Cum uentis positus custos, cui flamina carcer

---

465 sensum **O** 469 Sason **Ch** 473 enotriis **LOV** aenotriis **F** — elabere **O** 474 Germanoque **Ch** Germaneque **S** 476 ni desistis] in dextris **F** — iam **O** 477 corrigis *Bentley* corripis *Blass* 478 Aegida *ed. Rom. 1* Aegide **S** Aegidi *Bentley* 480 sat certa sui *Heinsius* 483 Sternere *Blass* 487 fusosque **Ch** fusorque **LOV** fusorque **F** 488 nebulam — acri **Ch** nebula **S** — atra **F** *(T. p. 234)* 489 pugnae **F** pugnam **LOV** *(T. p. 236)* 491 cui **V** qui **LFO**

Imperio compressa tenet caelumque ruentes
Eurique et Boreae parent Corique Notique,
Iunonis precibus, promissa haud parua ferentis,
Regnantem Aetolis Uulturnum in proelia campis
Effrenat. placet hic irae exitiabilis ultor.
Qui, se postquam Aetnae mersit candente barathro
Concepitque ignes et flammea protulit ora,
Euolat horrendo stridore ac Daunia regna
Perflat, agens caecam glomerato puluere nubem.
Eripuere oculos aurae uocemque manusque;
Uertice harenoso candentis, flebile dictu,
Torquet in ora globos Italum et bellare maniplis
Iussa laetatur rabie. tum mole ruinae
Sternuntur tellure et miles et arma tubaeque;
Atque omnis retro flatu occursante refertur
Lancea, et in tergum Rutulis cadit irritus ictus.
Atque idem flatus Poenorum tela secundant,
Et uelut ammento contorta hastilia turbo
Adiuuat ac Tyrias impellit stridulus hastas.
Tum, denso fauces praeclusus puluere, miles
Ignauam mortem compresso maeret hiatu.
Ipse, caput flauum caligine conditus atra,
Uulturnus, multaque comam perfusus harena,
Nunc uersos agit a tergo stridentibus alis,
Nunc, mediam in frontem ueniens clamante procella,
Obuius arma quatit patuloque insibilat ore.
Interdum intentos pugnae et iam iamque ferentis
Hostili iugulo ferrum conamine et ictu
Auertit dextramque ipso de uulnere uellit.

---

493 Eurique **OV** Furique **LF** 494 furentis **O** 495 Aetolis *Heinsius* aeoliis **FV** eolus **LO** 497 aethnae **O** ethnae **FV** hethnee **L** — cadente **O** 503 in ora **OV** mora **LF** 504 laetatur **Ch L** laceratur **FOV** *(cf. XI. 45)* 505 tellure miles *(om.* et*)* **S** — iubaeque *Liuincius* 507 in tergum *Barth* interdum **S** 508 secundant **Ch** 511 perculsus **O** 517 ori *et* 518 prementes *Heinsius* 519 contamine et ictu **LF** c. dictu **OV** uicto *Blass* ducto *edd. pleraeque*

Nec satis Ausonias passim foedare cohortes,
In Martem uomit immixtas mugitibus auras
Bisque dei summas uibrauit turbine cristas.
Quae dum Romuleis exercet proelia turmis
Aeolius furor et Martem succendit in iras,
Affatur Uirgo, socia Iunone, parentem:
'Quantos Gradiuus fluctus in Punica castra,
Respice, agit quantisque furens se caedibus implet!
Nunc, quaeso, terris descendere non placet Irim?
Quamquam ego non Teucros — nostro cum pignore regnet
Roma, et Palladio sedes hac urbe locarim —
Non Teucros delere aderam; sed lumen alumnae
Hannibalem Libyae pelli florentibus annis
Uita atque exstingui primordia tanta negabam.'
Excipit hic Iuno longique laboris ab ira:
'Immo,' ait, 'ut noscant gentes, immania quantum
Regna Iouis ualeant, cunctisque potentia quantum
Antistet, coniux, superis tua, disice telo
Flagranti — nil oramus — Carthaginis arces
Sidoniamque aciem uasto telluris hiatu
Tartareis immerge uadis aut obrue ponto.'
Contra quae miti respondet Iupiter ore:
'Certatis fatis et spes extenditis aegras.
Ille, o nata, libens cui tela inimica ferebas,
Contundet Tyrios iuuenis ac nomina gentis
Induet et Libycam feret in Capitolia laurum.
At, cui tu, coniux, cui das animosque decusque —
Fata cano — auertet populis Laurentibus arma.
Nec longe cladis metae. uenit hora diesque,
Qua nullas umquam transisse optauerit Alpes.'
Sic ait atque Irim propere demittit Olympo,

---

522 auras] iras **Ch** 523 uibrauit **LF** librauit **O** libauit **V**, *ut coni. Gronov* 531 hac **L** ac **FOV** 535 hic **OV** hec **LF** 538 disice **LV** disire *uel* disice *corr. in* dissijce **F** dissite **O** discute *uulgo* 539 nil obstamus *Heinsius* 545 iuuenis Tyrios *Bothe, sed cf. X. 23 (L. Mueller d. r. m. p. 326)* 548 auertet] uertit **LF** uertet **O** uertent **V**

Quae reuocet Martem iubeatque abscedere pugna.
Nec uetitis luctatus abit Gradiuus in altas
Cum fremitu nubes, quamquam lituique tubaeque
Uulneraque et sanguis et clamor et arma iuuarent.
Ut patuit liber superum certamine tandem
Laxatusque deo campus, ruit aequore ab imo
Poenus, quo sensim caelestia fugerat arma,
Magna uoce trahens equitemque uirosque feraeque
Turrigerae molem tormentorumque labores.
Atque ubi turbantem leuioris ense cateruas
Agnouit iuuenem, scintillauitque cruentis
Ira genis: 'Quaenam Furiae quisue egit in hostem,
En, Minuci, deus, ut rursus te credere nobis
Auderes?' inquit. 'genitor tibi natus ab armis
Ille meis, ubi nunc Fabius? semel, improbe, nostras
Sit satis euasisse manus.' Atque inde superbis
Hasta comes dictis murali turbine pectus
Transforat et uoces uenturas occupat ictu.
Nec ferro saeuire sat est. appellitur atra
Mole fera, et monstris componitur Itala pubes.
Nam, praeuectus equo, moderantem cuspide Lucas
Maurum in bella boues stimulis maioribus ire
Ac raptare iubet Libycarum armenta ferarum.
Immane stridens agitur, crebroque coacta
Uulnere, bellatrix properos fert belua gressus.
Liuenti dorso turris, flammaque uirisque
Et iaculis armata, sedet; procul aspera grando
Saxorum super arma ruit, passimque uolanti
Celsus telorum fundit Libys aggere nimbum.
Stat niueis longum stipata per agmina uallum
Dentibus, atque ebori praefixa comminus hasta

553 uetitis] uentis F 563 quae iam Furiae, quis te e. i. h. An, M. *Barth* — 564 En] Nunc *Schrader* — Minuci Cd minici L munci F mimici OV 572 praeuectus Ch prouectus O 575 Immani (uulnere) *Liuineius* Immanis (belua) *Blass* 577 flaminaque L 578 *hic u. in* F *m. 2 in marg. adscr.*

Fulget ab incuruo derecta cacumine cuspis.
Hic, inter trepidos rerum, per membra, per arma
Exigit Ufentis sceleratum belua dentem
Clamantemque ferens calcata per agmina portat.
Nec leuius Tadio letum: qua tegmine thorax
Multiplicis lini claudit latus, improba sensim,
Corpore non laeso, penetrarunt spicula dentis
Et sublime uirum, clipeo resonante, tulerunt.
Haud excussa noui uirtus terrore pericli.
Utitur ad laudem casu geminumque citato
Uicinus fronti lumen transuerberat ense.
Extimulata graui sese fera tollit ad auras
Uulnere et erectis excussam cruribus alte
Pone iacit uoluens reflexo pondere turrim.
Arma uirique simul spoliataque belua uisu
Sternuntur subita, miserandum, mixta ruina.
  Spargi flagrantis contra bellantia monstra
Dardanius taedas uictor iubet et facis atrae,
Quos fera circumfert, compleri sulphure muros.
Nec iusso mora: collectis fumantia lucent
Terga elephantorum flammis; pastusque sonoro
Ignis edax uento per propugnacula fertur.
Non aliter, Pindo Rhodopeue incendia pastor
Cum iacit, et siluis spatiatur feruida pestis,
Frondosi ignescunt scopuli; subitoque per alta
Collucet iuga dissultans Uulcanius ardor.
It fera candenti torrente bitumine corpus
Amens et laxo diducit limite turmas.
Nec cuiquam uirtus propiora capessere bella:

583 derecta **ChFV** de recta **L** deiecta **O** 585 Exiit **Ch** *(cf. I. 642)* 586 furens *Heinsius et Ruperti* 587 Nec] Hic *Blass* — Tadio **Ch** radio **O** — letum **S** laeuum *uulgo mutata interpunctione* — qua **OV** que **LF** 595 ereptis **V** arrectis *Heinsius* 596 Pone **LF** Pene **OV** 598 mirandum *Bothe* 599 Spargi **Ch** 600 uictor] ductor *uel* rector *Barth et Heinsius* 602 coniectis *Heinsius* correptis *Schrader* 603 pastusque **Cm** *Ep. 1* partusque **LFV** parcusque **O** 610 diducit **FV** deducit **LO**

Longinquis audent iaculis et harundinis ictu.
Uritur impatiens et magni corporis aestu
Huc atque huc iactas accendit belua flammas,
Donec uicini tandem se fluminis undis
Praecipitem dedit et, tenui decepta liquore
Stagnantis per plana uadi, tulit incita longis
Extantem ripis flammam; tum denique sese
Gurgitis immersit, molem capiente profundo.
At qua pugna datur, necdum Maurusia pestis
Igne calet, circumfusi Rhoeteia pubes
Nunc iaculis, nunc et saxis, nunc alite plumbo
Eminus incessunt, ut qui castella per altos
Oppugnat munita locos atque assidet arces.
Ausus digna uiro, fortuna digna secunda,
Extulerat dextram atque aduersum comminus ensem
Mincius, infelix ausi; sed stridula, anhelum
Feruorem effundens, monstri manus abstulit acri
Implicitum nexu diroque ligamine torsit
Et superas alte miserum iaculata per auras
Telluri elisis afflixit, flebile, membris.
Has inter clades uiso Uarrone sub armis
Increpitans Paulus: 'Quin imus comminus,' inquit,
'Ductori Tyrio, quem uinctum colla catenis
Staturum ante tuos currus promisimus urbi?
Heu patria, heu plebes scelerata et praua fauoris!
Haud umquam expedies tam dura sorte malorum,
Quem tibi non nasci fuerit per uota petendum,
Uarronem Hannibalemne magis.' Dum talia Paulus,
Urget praecipitis Libys atque in terga ruentum
Ante oculos cunctas ductoris concitat hastas.

---

614 *sic* **Cm** *Ep. 1* 619 immergit **F** 623 ut] ne **S** 624 assidet **Cm** *l. l.* **LOV** absidet **F** obsidet *uulgo* 626 dextraqne **Ch** dextramque **S** 627 Mincius **Cm** *l. l.* 631 Telluri elisis afflixit **Cm** *(T. p. 211)* Tellure elisit ac flexit **FOV** flixit **L** 636 scelerataque **S** 637 expies **F** 639 Hannibalemne **F**, *ut coni. Bentley* Hannibalemue **LOV** 640 praecipiti **Ch** 641 Atque oculos **Ch** — iunctas *Heinsius*

Pulsatur galea, et quatiuntur consulis arma;
Acrius hoc Paulus medios ruit asper in hostis.
Tum uero, excussus mentem, in certamina Paulo
Auia diducto, conuertit Uarro manuque
Cornipedem inflectens: 'Das,' inquit, 'patria, poenas,
Quae, Fabio incolumi, Uarronem ad bella uocasti.
Quaenam autem mentis uel quae discordia fati?
Parcarumque latens fraus est? abrumpere cuncta
Iamdudum cum luce libet. sed comprimit ensem
Nescio qui deus et meme ad grauiora reseruat.
Uiuamne? et fractos sparsosque cruore meorum
Hos referam populo fasces? atque ora per urbes
Iratas spectanda dabo? et, quo saeuius ipse
Hannibal haud poscat, fugiam et te, Roma, uidebo?'
Plura indignantem telis propioribus hostes
Egere, et sonipes rapuit laxatus habenas.

SILI ITALICI
PUNICORUM
LIBER DECIMUS.

Paulus, ut aduersam uidet increbrescere pugnam,
Ceu fera, quae, telis circumcingentibus, ultro
Assilit in ferrum et per uulnera colligit hostem,
In medios fert arma globos seseque periclis
Ingerit atque omni letum molitur ab ense.
Increpat horrendum: 'Perstate et fortiter, oro,
Pectoribus ferrum áccipite ac sine uulnere terga

645 diducto **Ch** deducto **O** 651 Nescio qui deus **Ch** Nescio qui. deus est? mene *Bothe* 657 rapuit **OV** rapiat **LF** 1 increbescere **O** 2 circumfulgentibus *Schrader* 3 corripit *Schrader*

Ad manis deferte, uiri. nisi gloria mortis,
Nil superest. idem sedes adeuntibus imas
Hic uobis dux Paulus erit.' Uelocius inde
Haemonio Borea pennaque citatior ibat,
Quae redit in pugnas fugientis harundine Parthi;
Atque ubi certamen primi ciet immemor aeui,
Plenus Gradiuo mentem, Cato, fertur in hostis
Ac iuuenem, quem Uasco leuis, quem spicula densus
Cantaber urgebat, letalibus eripit armis.
Abscessere retro pauidique in terga relatos
Abduxere gradus. ut, laetus ualle remota
Cum capream uenator agit fessamque propinquo
Insequitur cursu et sperat iam tangere dextra,
Si ferus aduerso subitum se protulit antro
Et stetit ante oculos frendens leo: deserit una
Et color et sanguis et tela minora periclo,
Nec iam speratae cura est in pectore praedae.
Nunc in restantis mucronem comminus urget,
Nunc trepidos ac terga mala formidine uersos
Assequitur telis. furere ac decorare labores
Et saeuire iuuat; cadit ingens nominis expers
Uni turba uiro; atque alter si detur in armis
Paulus Dardaniis, amittant nomina Cannae.
Tandem inclinato cornu sine more ruebat
Prima acies, non parca fugae. Labienus et Ocres
Sternuntur leto atque Opiter, quos Setia colle
Uitifero, celsis Labienum Cingula saxa
Miserunt muris. iunxit fera tempora leti
Sidonius non consimili discrimine miles:
Nam Labienus obit penetrante per ilia corno;
Fratres, hic humero, cecidere, hic poplite, caesis.

---

8 deferte. uiris, n. *Burmann* 10 uelocior *Withof et Cortte ad Lucan. I. 229* 14 Plenus *uel* Fetus *Heinsius* Poenus **ChF** Penus **LOV** 15 uasto **LOV** nesca **F** — densis **Ch** densans *Liuineius* densens *Heinsius* 18 Adduxere *Heinsius* 32 Ocres *Heinsius* acres **S** Ocris *uulgo* 37 corno **Ch** cornon **LF** cornu **OV** *(cf. u. 121)* 38 poplite caesis **Ch**

Oppetis et Tyrio super inguina fixe ueruto
Maecenas, cui Maeonia uenerabile terra
Et sceptris olim celebratum nomen Etruscis.
Per medios agitur, proiecto lucis amore
Hannibalem lustrans, Paulus. sors una uidetur
Aspera, si occumbat ductore superstite Poeno.
Quam metuens molem — neque enim, certamine sumpto,
Tempestas tanta et rabies impune fuisset —
In faciem pauidi Iuno conuersa Metelli:
'Quid uanos,' inquit, 'Latio spes unica consul,
Incassumque moues, fato renuente, furores?
Si superest Paulus, restant Aeneia regna;
Sin secus, Ausoniam tecum trahis. ire tumentem
Tu contra iuuenem et caput hoc abscidere rebus
Turbatis, o Paule, paras? nunc Hannibal ipsi —
Tam laetus bello est — ausit certare Tonanti.
Et iam conuersis — uidi nam flectere — habenis
Euasit Uarro ac sese ad meliora reseruat.
Sit spatium fatis; et, dum datur, eripe leto
Hanc nostris maiorem animam; mox bella capesses.'
Ad quae suspirans ductor: 'Mortemne sub armis
Cur poscam, causa ista parum est, quod talia nostrae
Pertulerunt aures suadentem monstra Metellum?
I, demens, i, carpe fugam. non hostica tela
Excipias tergo, superos precor. integer, oro,
Intactusque abeas atque intres moenia Romae
Cum Uarrone simul. talin', pauidissime, dignum
Me uita pulchraque indignum morte putasti?
Quippe sinit Poenus, qui nunc contraria bella
Ipsi ferre Ioui ualeat. pro degener altae

---

40 Maecenas **Ch** Macenas **S** 43 sors] mors *D. Heinsius* 46 fuisset **S** fuissent *edd. recc.* 49 Incassumque moues **ChLF** Incassum remoues **OV** renouas *Pomponius Laetus* 52 abscidere **Ch** abscindere **O** 54 belli *Heinsius* 58 Hanc **S** Huc **Ch** Nunc *Bothe* Huic *Blass* 60 poscam] parcam **LF** pascam **OV** 61 Pertulerunt **Ch** Pertulerint **O** 67 sinit **LFV** sunt **ChO** furit *edd. pleraeque ex ed. Marsi*

Uirtutis patrum! quando certamen inire,
Cuiue uirum mallem memet componere, quam qui
Et uictus dabit et uictor per saecula nomen?'
  Talibus increpitat mediosque aufertur in hostis
Ac retro cursum tendentem ad crebra suorum
Agmina et in densis furantem membra maniplis
Per conferta uirum et stipata umbonibus arma
Consequitur, melior planta, atque obtruncat Acherram.
Ut canis occultos agitat cum Belgicus apros
Erroresque ferae sollers per deuia mersa
Nare legit tacitoque premens uestigia rostro
Lustrat inaccessos uenantum indagine saltus
Nec sistit, nisi, conceptum sectatus odorem,
Deprendit spissis arcana cubilia dumis.
  At coniux Iouis, ut Paulum depellere dictis
Nequicquam fuit, et consul non desinit irae,
In faciem Mauri rursus mutata Gelestae,
Auocat ignarum saeuo a certamine Poenum:
'Huc tela, huc,' inquit, 'dextram implorantibus affer,
O decus aeternum Carthaginis. horrida iuxta
Stagnantis consul molitur proelia ripas;
Et laus haud alio maior datur hoste perempto.'
Haec ait et iuuenem diuersa ad proelia raptat.
  Flumineo Libycam turbabat in aggere pubem —
Cristae nomen erat. bis terni iuncta ferebant
Arma senem circa nati; pauperque penatum,
Sed domus haud obscura Tuder, notusque per Umbros
Bellator populos factis et caede docebat
Natorum armigeram pugnas tractare cohortem.
Unanima inde phalanx, crudo ducente magistro,
Postquam hominum satiata necem, prostrauerat ictu

---

69 certamina **O** 70 Cuiue uirum **Ch V** uiro **LFO** 76 Acherram **Ch** acerram **S** 77 belgicus **S** bellicus **Cd** 84 destitit *van Veen* — irae **Cm** *Ep. 1* 86 *sic* **Cm** *l. l.* **LF** aduocat ignauum saeua ad certamina **OV** 93 Cristae **Ch** Cristi **O** 96 ducebat **L** 99 necem **S** nece est *Liuineius aliique*

Innumero cum turre feram facibusque secutis
Ardentem monstri spectabat laeta ruinam,
Cum subitus galeae fulgor conoque coruscae
Maiore intremuere iubae; nec tarda senectus —
Agnouit nam luce uirum — rapit agmina, natos,
Saeua parens ultro in certamina et addere passim
Tela iubet nec manantis ex ore feroci,
Aut quae flagrarent galea, exhorrescere flammas.
Armiger haud aliter magni Iouis, anxia nido
Cum dignos nutrit gestanda ad fulmina fetus,
Obuersam spectans ora ad Phaethontia prolem,
Explorat dubios Phoebea lampade natos.
Iamque suis daret ut pugnae documenta uocantis,
En — medias hasta uelox praeteruolat auras.
Haesit multiplici non alte cuspis in auro
Ac senium inualido dependens prodidit ictu.
Cui Poenus: 'Quinam ad cassos furor impulit ictus
Exanguem senio dextram? uix prima momordit
Tegmina Callaici cornus tremebunda metalli.
En, reddo tua tela tibi; memorabilis ista
A nobis melius discet bellare iuuentus.'
Sic propria miseri transfigit pectora corno.
At contra, horrendum, bis terna spicula dextra
Torta uolant, paribusque ruunt conatibus hastae.
Haud secus ac Libyca fetam tellure leaenam
Uenator premit obsesso cum Maurus in antro,

100 secutis **LFV** secutus **ChO** 101 laeta ruinam] latya romam (!) **F** 104 agmina natos **Ch** agmine n. **S** 110 phetontia **S** 112 uocantis **S** *(sic coni. Heinsius)* uacantis **Ch** uocatis *uulgo (an* uacantis *restituendum coll. Stat. Theb. VIII. 186?)* 113 En *Lefebure et Ruperti* Et **S** — praeteruolat] transuerberat *uel* diuerberat *Ruperti* 115 Ac senium **ChLF** Ac senem **O** Atque senem **V** — deprendens **L** depēdes **F** dep̄hendens **OV** 116 quisnam *edd. nonnullae* 117 senio dextram **Ch** d. s. **S** 119 ista **LOV** hastae **F**, *ut coni. Heinsius* 121 corno **Ch** cornu **S** 124 Libyca fetam *primum ed. Basil. 1543 et coni. Heinsius prob. Bentley* Libycam **Cm** *Ep. 1* **S** — fera **L** ferax **F** saeua **OV** — leaenam **Cm** *l. l.* 125 *uersum, qui deerat in edd. uett., inser. Modius Ep. 1*

Inuadunt rabidi iam dudum et inania tentant
Nondum sat firmo catuli certamina dente.
Consumit clipeo tela et, collectus in arma,
Sustinet urgentis crepitantibus ictibus hastas
Sidonius ductor; nec iam per uulnera credit
Aut per tot caedes actum satis; iraque anhelat,
Ni leto det cuncta uirum iungatque parenti
Corpora et excidat miseros cum stirpe penatis.
  Tunc Abarim affatur; namque una hic armiger ira
Flammabat Martem atque omnis comes ibat in actus:
'Suppedita mihi tela. uadis liuentis Auerni
Demitti globus ille cupit, qui nostra lacessit
Tegmina, iam stultae fructus pietatis habebit.'
Haec fatus iaculo Lucam, qui maximus aeui,
Transadigit; pressa iuuenis cum cuspide labens
Arma super fratrum resupino concidit ore.
Mortiferum inde manu properantem uellere ferrum
Pilo Uolsonem — namque hoc de strage iacentum
Fors dabat — affixa sternit per tegmina nare.
Tum Uesulum, calido lapsantem in sanguine fratrum,
Ense metit rapido plenamque — heu barbara uirtus! —
Abscisi galeam capitis, ceu missile telum,
Conuersis in terga iacit. Telesinus, ad ossa
Illiso saxo, qua spina interstruit artus,
Occumbit; fratrisque uidet labentia membra
Quercentis, quem funda procul per inane uoluta
Sopierat, dum supremam Telesinus in auras
Exhalat lucem et dubitantia lumina condit.
At fessus maerore simul cursuque metuque
Et tamen haud irae uacuus, non certa per aequor
Interdum insistens Perusinus membra ferebat;
Hunc sude, quam raptam Libyci per terga iacentis

126 rabidi **Cm** *l. l.* 129 urgentis *Heinsius* ingentis **S** *(cf. V. 158)* 134 abarim **LV** abarum **F** abarmi **O** 137 lacessat *cdd. nonnullae* 140 prensa *Bothe* — labens] habenis **L** 151 Quercentis **Cm** *Ep. 1* **LF** Quertontis **O** Quertentis **V** Quaerentis *uulgo*

Armiger obtulerat monstri, super inguina fixum
Obtruncat quercuque premit uiolentus obusta.
Tentarat precibus saeuum lenire furorem,
Sed Stygius primos impleuit feruor hiatus,
Et pulmone tenus demisit anhelitus ignem.
Tandem cum toto cecidit grege, nomen in Umbro
Clarum, Crista, diu populo. ceu fulmine celsa
Aesculus aut, proauis ab origine cognita, quercus
Cum fumat percussa Ioui, sacrosque per aeuum
Aetherio ramos populantur sulphure flammae,
Donec uicta deo late procumbit et omnem
Collabens operit spatioso stipite prolem.
  Atque ea dum iuxta Tyrius stagna Aufida ductor
Molitur, Paulus, numerosa caede futuram
Ultus iam mortem, ceu uictor bella gerebat
Inter mille uiros. iacet ingens Phorcys ab antris
Herculeae Calpes, caelatus Gorgone parmam,
Unde genus tristique deae manabat origo.
Hunc obiectantem sese atque antiqua tumentem
Nomina saxificae monstrosa e stirpe Medusae,
Dum laeuum petit incumbens uiolentius inguen,
Detrahit, excelsi correptum uertice coni,
Afflictumque premens, tergo qua balteus imo
Sinuatur, coxaeque sedet munimen utrique,
Coniecto fodit ense super; uomit ille calentem
Sanguinis effundens per hiantia uiscera riuum,
Et subit Aetolos Athlanticus accola campos.

---

162 demisit **Ch** dempsit **O** depressit *uulgo* 163 Tandem] Tantum **S** *(cf. ad I. 71)* 165 cognita] consita *Heinsius* 169 operit **LF** aperit **OV** 172 mortem] noctem **O** — *post* gerebat *interpunxit Lefebure* 173 Phorcys *Heinsius* Porcis **Ch** portus **LF** porcus **V** *deest uocabulum in* **O** Phorcus *uulgo (cf. III. 402)* 175 tristique deae **Ch** tristisque d. **S** tristisque dea *Barth* 176 Hunc **S** Hinc *edd. nonnullae* 177 e] a **O** 178 inguen **L** ignem **FOV** 181 Sumatur **S** — utrique **Ch**, *unde* coxaeque *Heinsius* coxaque — utraque **S** 182 super uomit **Ch S** *(in* **O** uomet) superuomit *uulgo*

Has inter strages rapido terrore coorti,
Inuadunt terga atque auerso turbine miscent
Bella inopina uiri, Tyrius quos fallere doctos
Hanc ipsam pugnae rector formarat ad artem;
Succinctique dolis, fugerent ceu Punica castra,
Dediderant dextras. tum totis mentibus actam
In caedes aciem pone atque in terga ruentes
Praecipitant. non hasta uiro, non deficit ensis.
E strage est ferrum atque euulsa cadauere tela.
Raptum Galba procul — neque enim uirtutis amorem
Aduersa exemisse ualent — ut uidit ab hoste
Auferri signum, conixus corpore toto
Uictorem assequitur letalique occupat ictu.
Ac dum comprensam caeso de corpore praedam
Auellit, tardeque manus moribunda remittit,
Transfixus gladio propere accurrentis Amorgi
Occidit, immoriens magnis non prosperus ausis.
Haec inter, ueluti nondum satiasset Enyo
Iras saeua truces, sublatum puluere campum
Uulturnus rotat et candentis torquet harenas.
Iamque reluctantis stridens immane procella
Per longum tulit ad campi suprema cauisque
Afflictos ripis tumidum demersit in amnem.
Hic tibi finis erat, metas hic Aufidus aeui
Seruabat tacito, non felix Curio, leto.
Namque, furens animi dum consternata moratur
Agmina et oppositu membrorum sistere certat,
In praeceps magna propulsus mole ruentum
Turbatis hauritur aquis fundoque uolutus
Hadriaca iacuit sine nomine mortis harena.

---

185 cohorti **S** coorto *Heinsius* coacti *Burmann* 186 aduerso **F** euerso **Ch** 187 doctus *Heinsius et Bothe* 192 uiro **S** uiros *Heinsius, sed cf. VIII. 659* 193 euulsa cadauere **Cm** *Ep. 13* auulsa **S** 195 uadent **LFV** uadunt **O** 200 accurrentis **Cm** *l. l.* occurrentis **O** 201 prosperus **Cm** *l. l.* 202 Enyo] euro **LOV** erinis **F** *(T. p. 244)* 205 procella **LF** reluctantes — procellas **Ch** procellaȝ **O** procellam **V** 206 canisque **S** 208 erit **Ch**

Ingens ferre mala et Fortunae subdere colla
Nescius, aduersa fronte incurrebat in arma
Uincentum consul; pereundi Martius ardor
Atque animos iam sola dabat fiducia mortis;
Cum Uiriathus agens telis, regnator Hiberae
Magnanimus terrae, iuxta atque ante ora furentis
Obtruncat Pauli fessum certaminis hostem.
Heu dolor, heu lacrimae! Seruilius, optima belli,
Post Paulum belli pars optima, corruit ictu
Barbarico magnamque cadens leto addidit uno
Inuidiam Cannis. tristem non pertulit iram
Consul et, insani quamquam contraria uenti
Exarmat uis atque obtendit puluere lucem,
Squalentem rumpens ingestae toruus harenae
Ingreditur nimbum ac ritu iam moris Hiberi
Carmina pulsata fundentem barbara caetra
Inuadit laeuaeque fodit uitalia mammae.
Hic fuit extremus caedum labor. addere bello
Haud ultra licuit dextram, nec tanta relictum est
Uti, Roma, tibi posthac ad proelia Paulo.
Saxum ingens, uasto libratum pondere, caeca
Uenit in ora manu et, perfractae cassidis aera
Ossibus infodiens, compleuit sanguine uultus.
Inde pedem referens, labentia membra propinquo
Imposuit scopulo atque, undanti uulnere anhelans,
Sedit terribilis clipeum super ore cruento:
Immanis ceu, depulsis leuioribus hastis,
Accepit leo cum tandem per pectora ferrum,
Stat teli patiens media tremebundus harena
Ac, manante iubis rictuque et naribus unda
Sanguinis, interdum languentia murmura torquens,
Effundit patulo spumantem ex ore cruorem.

219 Uiriathus **ChOV** uiriattus **L** uirat tus **F** 220 ante *om.* **LFO** 229 iam moris] uictoris *Ruperti* 233 relictum est **Ch** relictum **S** 235 Saxo **S** 239 uulnere **Cm** *Ep. 1* 241 delapsis **O** 243 impatiens *Heinsius* — fremebundus *Gronov et Heinsius*

Tum uero incumbunt Libyes super, ipse citato
Ductor equo, qua flatus agit, qua peruius ensis,
Qua sonipes, qua belligero fera belua dente.
Obrutus hic telis ferri per corpora Piso
Rectorem ut uidit Libyae, conixus in hastam
Ilia cornipedis subrecta cuspide transit
Collapsoque super nequicquam incumbere coeptat:
Cum Poenus, propere collecto corpore, quamquam
Cernuus inflexo sonipes effuderat armo:
'Umbraene Ausoniae rediuiua bella retractant
Post obitum dextra? nec in ipsa morte quiescunt?'
Sic ait atque aegrum coeptanti attollere corpus
Arduus insurgens totum permiscuit ensem.
Ecce, Cydonea uiolatus harundine plantam,
Lentulus effusis campum linquebat habenis,
Cum uidet in scopulo rorantem saxa cruore
Toruoque obtutu labentem in Tartara Paulum.
Mens abiit, puduitque fugae. tum uisa cremari
Roma uiro, tunc ad portas iam stare cruentus
Hannibal; Aetoli tum primum ante ora fuere
Sorbentes Latium campi. 'Quid deinde relictum,
Crastina cur Tyrios lux non deducat ad urbem,
Deseris in tantis puppim si, Paule, procellis?
Testor caelicolas,' inquit, 'ni damna gubernas
Crudelis belli uiuisque in turbine tanto
Inuitus, plus, Paule — dolor uerba aspera dictat —
Plus Uarrone noces. cape, quaeso, hunc, unice rerum
Fessarum, cape cornipedem. languentia membra
Ipse leuabo humeris et dorso tuta locabo.'

---

247 incumbunt Libyes super **Ch** Libyes, super *interp. Bothe* 252 subrecta **OV** subiecta **LF** 254 Cum Poenus **Ch S** Cui Poenus *uulgo* 256. 257 rediuiua — dextra **S** rediuiua in b. — dextras *uulgo* 262 cruorem **Cd** *(T. p. 212)* 264 abiit] rediit *Blass* 265 uiros **S** — cruentos **S** 266 Aetoli *scr. cum Heinsio* et toti **LFV** et totum **O** — tum **LFV** tū **O** tunc *uulgo* 267 quid deinde relictum **Ch** relictum est **S** 268 deducat **OV** deducit **LF** 269 si **Ch** sic **S** 273. 274 cape, spes, hunc, unica r. F. cape c. *uel* cape, dux, quaeso, unice r. F., hunc cape c. *Burmann*

Haec inter, lacero manantem ex ore cruorem
Eiectans, consul: 'Macte o uirtute paterna!
Nec uero spes angustae, cum talia restent
Pectora Romuleo regno. calcaribus aufer,
Qua uulnus permittit, equum atque hinc: ocius urbis
Claudantur portae, ruet haec ad moenia pestis,
Dic, oro; rerum Fabio tradantur habenae.
Nostris pugnauit monitis furor. amplius acta
Quid superest uita, nisi caecae ostendere plebi
Paulum scire mori? feror an consumptus in urbem
Uulneribus? quantine emptum uelit Hannibal, ut nos
Uertentis terga aspiciat? nec talia Paulo
Pectora, nec manis tam parua intramus imago.
Ille ego — sed uano quid enim te demoror aeger,
Lentule, conquestu? perge atque hinc cuspide fessum
Eripe quadrupedem propere.' Tum Lentulus urbem,
Magna ferens mandata, petit; nec Paulus inultum,
Quod superest de luce, sinit. ceu uulnere tigris
Letifero cedens tandem proiectaque corpus
Luctatur morti et languentem pandit hiatum
In uanos morsus, nec sufficientibus irae
Ictibus extrema lambit uenabula lingua.
Iamque coruscanti telum propiusque ferenti
Gressum exultantem et securo caedis Iertae
Non expectatum surgens defixerat ensem
Sidoniumque ducem circumspectabat, in illa
Exoptans animam certantem ponere dextra.
Sed uicere uirum coeuntibus undique telis
Et Nomas et Garamas et Celtae et Maurus et Astur.

---

282 oro **LF** ergo **OV** 283 actae — uitae *Heinsius* 285 feror **Ch LF** furor **OV** — in urbem **Cm** *Ep. 13* 286 quantine emptum **Cm** *l. l.* quantiue **S** quantique *Liuineius* quanti heu *Heinsius* 289 uano **Cm** *l. l.* **LF** uario **OV** 291 Eripe **OV** Erige **Ch LF** Exige *Heinsius* 297 Rictibus *Heinsius* 299 Iertae **Ch LF** in erte **O** inerte **V** Ilerdae *Cellarius* 300 deflexerat **Cd** 302 restantem *Heinsius* luctantem *Drakenborch* 303 fixere *Heinsius* 304 Celta *Burmann*

Hic finis Paulo. iacet altum pectus et ingens
Dextera, quem, soli si bella agitanda darentur,
Aequares forsan Fabio. mors additur urbi
Pulchra decus misitque uiri inter sidera nomen.
Postquam spes Italum mentesque in consule lapsae,
Ceu truncus capitis, saeuis exercitus armis
Sternitur, et uictrix toto fremit Africa campo.
Hic Picentum acies, hic Umber Martius, illic
Sicana procumbit pubes, hic Hernica turma.
Passim signa iacent, quae Samnis belliger, et quae
Sarrastes populi Marsaeque tulere cohortes;
Transfixi clipei galeaeque et inutile ferrum
Fractaque conflictu parmarum tegmina et ore
Cornipedum derepta fero spumantia frena.
Sanguineus tumidas in campos Aufidus undas
Eiectat redditque furens sua corpora ripis.
Sic Lagea ratis, uasto uelut insula ponto
Conspecta, illisit scopulis ubi nubifer Eurus,
Naufragium spargens operit freta. iamque per undas
Et transtra et mali laceroque aplustria uelo
Ac miseri fluitant reuomentes aequora nautae.
At Poenus, per longa diem certamina saeuis
Caedibus emensus, postquam eripuere furori
Insignem tenebrae lucem, tum denique Martem
Dimisit tandemque suis in caede pepercit.
Sed mens inuigilat curis noctisque quietem
Ferre nequit. stimulat dona inter tanta deorum
Hortatus, nondum portas intrasse Quirini.

---

307 addidit *Dausqueius* — urbi] illi *Blass* 311 fremit Ch furit S 312 illuc S 317 ori *Heinsius* 318 derepta ChOV direpta L derecta F 320 Eiectat Ch — ferens *Heinsius* 323 Naufragio *Heinsius* 324 amplustria OV 332 Hortatus *scr. (ut sit subst.)* Hortatur S Hortatus dudum *Liuineius* Hortator *Barth* Hortatu *Heinsius* Cunctatum *Burmann* Culpatur *uel* Culpatum *Schrader* Corda pudor *Bentley* Sacratas *Withof* Optatas *Ernesti et Luc. Mueller d. r. m. p. 173* Corque acuit *Ruperti* Hastatum *(sc. se) Bothe* Corda uiri *uel* ducis *Blass* Orbatas *Koch* — nondum] nudi *Lefebure, qui* Hortatur *retinet*

Proxima lux placet. hinc strictos ferre ocius enses,
Dum feruet cruor, et perfusae caede cohortes,
Destinat ac iam claustra manu, iam moenia flamma
Occupat et iungit Tarpeia incendia Cannis.
Quo turbata uiri coniux Saturnia coepto
Irarumque Iouis Latiique haud inscia fati,
Incautum ardorem atque auidas ad futile uotum
Spes iuuenis frenare parat. ciet inde quietis
Regnantem tenebris Somnum; quo saepe ministro
Edomita inuiti componit lumina fratris.
Atque huic arridens: 'Non te maioribus,' inquit,
'Ausis, diue, uoco nec posco, ut mollibus alis
Des uictum mihi, Somne, Iouem. non mille premendi
Sunt oculi tibi, nec spernens tua numina custos
Inachiae multa superandus nocte iuuencae.
Ductori, precor, immittas noua somnia Poeno,
Ne Romam et uetitos cupiat nunc uisere muros,
Quos intrare dabit numquam regnator Olympi.'
Imperium celer exequitur curuoque uolucris
Per tenebras portat medicata papauera cornu.
Ast ubi, per tacitum allapsus, tentoria prima
Barcaei petiit iuuenis, quatit inde soporas
Deuexo capiti pennas oculisque quietem
Irrorat, tangens Lethaea tempora uirga.
Exercent rabidam truculenta insomnia mentem:
Iamque uidebatur multo sibi milite Thybrim
Cingere et insultans astare ad moenia Romae.
Ipse refulgebat Tarpeiae culmine rupis,
Elata torquens flagrantia fulmina dextra,
Iupiter, et lati fumabant sulphure campi,
Ac gelidis Anien trepidabat caerulus undis;
Et densi ante oculos iterumque iterumque tremendum

---

333 huc *Heinsius* 337 Que **LOV** Quae **F** 338 inscia **Ch** 343 hinc **S** 345 non] nec **F** 361 Elata **OV** Flata **LF** 362 lati] Latii *Heinsius* 363 gelidus **LF** — Anien *scr.* anies **LF** anie **O** anio **V**

Uibrabant ignes. tunc uox effusa per auras:
'Sat magna, o iuuenis, prensa est tibi gloria Cannis.
Siste gradum; nec enim sacris irrumpere muris,
Poene, magis dabitur, nostrum quam scindere caelum.'
Attonitum uisis maioraque bella pauentem
Post confecta Sopor Iunonia iussa relinquit;
Nec lux terribili purgauit imagine mentem.
Quos inter motus somni uanosque tumultus
Dedita per noctem reliquo cum milite castra
Nuntiat et praedam pleno trahit agmine Mago.
Huic ductor laetas Tarpeio uertice mensas
Spondenti, cum quinta diem nox orbe tulisset,
Celatis superum monitis clausoque pauore,
Uulnera et exhaustas saeuo certamine uires
Ac nimium laetis excusat fidere rebus.
Tum spe deiectus iuuenis, ceu uertere ab ipsis
Terga iuberetur muris ac signa referre:
'Tanta mole,' inquit, 'non Roma, ut credidit ipsa,
Sed Uarro est uictus. quaenam tam prospera Martis
Munera destituis fato patriamque moraris?
Mecum exultet eques; iuro hoc caput, accipe muros
Iliacos portasque tibi sine Marte patentis.'
Dumque ea Mago fremit cauto non credita fratri,
Iam Latius sese Canusina in moenia miles
Colligere et profugos uicino cingere uallo
Coeperat. heu rebus facies inhonora sinistris!
Non aquilae, non signa uiris, non consulis altum

---

365 per aures **Ch**, *unde* offusa p. a. *coni. Heinsius* 366 Stat **OV** — pressa **O**, *unde* pressis — Cannis *Heinsius* parta *Drakenborch* 367 nec enim **LFO** neque enim **V** 368 scandere *Casaubonus* exscindere *Heinsius* 372 monitus somni *Gronov et Heinsius* motus animi *Burmann* — uariosque **O** 375 Huic **FV** Hinc **LO** — Tarpeio uertice **ChV** tarpeia in u. **L** tarpeio in u. **FO** 376 dies **OV** 378 exhaustas **OV** conchaustas **L** exaustas **F** 379 Ac] Nec *Blass* 382 ut credidit ipsa *Heinsius* ut credidit, ipsa *uulgo* 383 quenam **S**, *unde* quaenam *iam Lefebure* quonam *uulgo* 384 destituis **O** distituis **LFV** 387 tanto **O** 389 profugus *Heinsius*

Imperium, non subnixae lictore secures.
Trunca atque aegra metu, ceu magna elisa ruina,
Corpora debilibus nituntur sistere membris.
Clamor saepe repens et saepe silentia fixis
In tellurem oculis, nudae plerisque sinistrae
Detrito clipeo; desunt pugnacibus enses;
Saucius omnis eques; galeis carpsere superbum
Cristarum decus et damnarunt Martis honores.
At multa thorax perfossus cuspide, et haerens
Loricae interdum Maurusia pendet harundo.
Interdum maesto socios clamore requirunt.
Hic Galba, hic Piso et, leto non dignus inerti,
Curio deflentur, grauis illic Scaeuola bello.
Hos passim; at Pauli pariter, ceu dira parentis
Fata gemunt: ut uera mali praesentia numquam
Cessarit canere et Uarronis sistere mentem,
Utque diem hunc totiens nequicquam auerterit urbi,
Atque idem quantus dextra. Sed cura futuri
Quos premit, aut fossas instant praeducere muris,
Aut portarum aditus, ut rerum est copia, firmant.
Quaque patet campus planis ingressibus hostis,
Ceruorum ambustis imitantur cornua ramis,
Et stilus occulitur, caecum in uestigia telum.
Ecce, super clades et non medicabile uulnus,
Reliquias belli atque imperdita corpora Poenis
Impia formido ac maior iactabat Erinnys.
Trans aequor Tyrios enses atque arma parabant
Punica et Hannibalem mutato euadere caelo.
Dux erat exilio collectis Marte Metellus,

397 Detecto **L** Detracto *uel* Deterto *uel* Deterso *uel* Derepto *Heinsius* — pugnacibus **LF** pugnantibus **OV** 398 equus *Blass* 399 Martis] mortis **S** 400 Ac *Heinsius* 404 deflentur **Ch** defletur **O** — illic **LF** ibi **OV** 405 at **V** ac **LFO** 406 praesentia] p̃ncia **O** praesagia *Barth et Bentley* — dura mali impendentia *Blass* 408 Utque **Ch** Atque **S** 410 praeducere *Liuineius et Heinsius* producere **S** 412 hostis **S** hosti *uulgo* 413 imitantes **F** mutantes **LV** mutantus **O** 414 stilus **Ch** 420 exilis *Liuineius* ex illo (Marte) *Heinsius*

Sed stirpe haud parui cognominis. is mala bello
Pectora degeneremque manum ad deformia agebat
Consulta atque alio positas spectabat in orbe,
Quis sese occulerent, terras, quo nomina nulla
Poenorum, aut patriae penetraret fama relictae.
  Quae postquam accepit flammata Scipio mente,
Quantus Sidonium contra, fera proelia miscens,
Ductorem stetit in campis, rapit ocius ensem
Atque, ubi turpe malum Latioque extrema coquebant
Coepta uiri, ruptis foribus sese arduus infert.
Tum, quatiens strictum cum uoce ante ora pauentum
Mucronem: 'Tarpeia, pater, qui templa secundam
Incolis a caelo sedem, et Saturnia, nondum
Iliacis mutata malis, tuque aspera pectus
Aegide Gorgoneos uirgo succincta furores,
Indigetesque dei, sponte en per numina uestra
Perque caput, nullo leuius mihi numine, patris
Magnanimi iuro: numquam Lauinia regna
Linquam nec linqui patiar, dum uita manebit.
Ocius en testare deos, si moenia taedis
Flagrabunt Libycis, nullas te ferre, Metelle,
Ausurum in terras gressus. ni talia sancis,
Quem tremis et cuius somnos formidine rumpis,
Hannibal hic armatus adest. moriere, nec ullo
Poenorum melior parietur gloria caeso.'
His excussa incepta minis. iamque ordine iusso

---

421 parui uir nominis *Ruperti* — is mala *Gronov ex ed. Rom. 3* is mana **Ch S** *(T. p. 188)* is noua *uulgo* 423 ore **S** 430 arduus **LF** arctius **OV** 433 ac caelo **S** 434 Italicis **Ch** 436 sponte en per n. u. *Lefebure et Withof* sponte inter n. uestra **Ch LFV** — nostra **O** spondens per n. u. *Heinsius* positi per n. nostra *Schrader* sponte et p. n. n. *Bothe* 438 iuro **F** uiro **LOV** *(in* **V** *m. 2 i. marg.* iuro*)* 440 antestare *Heinsius* — taedis **O** cedis **LFV** 441 nullos *Scaliger* 442 interrus **F** e terra hac *Thilo* extorres *Blass* nullas efferre, M., Orsurum *uel* Ausonia i. t. g. *Heinsius* — sancis **F** saucis **LOV** 444 moriere **Cm** *Ep. 13* 446 iussi *Burmann*

Obstringunt animas patriae dictataque iurant
Sacramenta deis et purgant pectora culpa.
Atque ea dum Rutulis turbata mente geruntur,
Lustrabat campos et saeuae tristia dextrae
Facta recensebat, pertractans uulnera uisu,
Hannibal et, magna circumstipante caterua,
Dulcia praebebat trucibus spectacula Poenis.
Quas strages inter, confossus pectora telis,
Seminecem extremo uitam exhalabat in auras
Murmure deficiens iam Cloelius oraque nisu
Languida uix aegro et dubia ceruice leuabat.
Agnouit sonipes, arrectisque auribus acrem
Hinnitum effundens, sternit tellure Bagesum,
Quem tum captiuo portabat in agmina dorso.
Hinc, rapidum glomerans cursum, per lubrica pingui
Stante cruore soli et mulcata cadauera caede
Euolat ac domini consistit in ora iacentis.
Inde, inclinatus colla et submissus in armos,
De more inflexis praebebat scandere terga
Cruribus ac proprio quodam trepidabat amore.
Milite non illo quisquam felicius acri
Insultarat equo, uel si resupina citato
Proiectus dorso ferretur membra, uel idem
Si nudo staret tergo, dum rapta uolucris
Transigeret cursu sonipes certamina campi.
At Libys, humanos aequantem pectore sensus

---

454 confossis pectora **LF** confossis pectore **OV** 455 exhalabat **Ch** 456 Murmure *Gronov et Heinsius* Munere **S** — delius **L** doelius *corr. m. 1 in* clodius **F** clodelius **OV** *(T. p. 243)* — nisu **F** uisu **LOV** 459 Hinnitum **OV** Hinuitum **F** Inuitum **L** — Bagesum **ChLFO** uagesum **V** 460 tum **S** tunc *edd.* 461 pingui **Ch** 462 mulcata c. caede *scr. cum Drackenborchio (cf. u. 505 lacerata corpora)* mulctata c. caedi **ChLO** multata **FV** caedis *uel* mactata caedi *Heinsius (coll. Uerg. Aen. XI. 197)* cumulata c. caede *Bentley et Baehrens* mutilata *Thilo* maculata *Blass* 463 in ore *Heinsius* ad ora *Burmann* 464 inclinatus colla et **Ch** 466 properio **O** propero *Barth* 469 ferretur *Gronov aliique* ferret cum **S** ferret sua *Burmann* 472 pectora **Cd**

Haud parce miratus equum, quinam ille sinistrae
Depugnet morti iuuenis, nomenque decusque
Erogitat letique simul compendia donat.
Hic Cinna — ad Tyrios namque is sua uerterat arma,
Credulus aduersis, et tum comes ibat ouanti —:
'Auribus huic,' inquit, 'ductor fortissime, origo est
Non indigna tuis. quondam sub regibus illa,
Quae Libycos renuit frenos, sub regibus olim
Roma fuit. sedenim, solium indignata Superbi,
Ut sceptra exegit, confestim ingentia bella
Clusina uenere domo, si Porsena fando
Auditus tibi, si Cocles, si Lydia castra.
Ille, ope Maeonia et populo succinctus Etrusco,
Certabat pulsos per bella reponere reges.
Multa adeo nequicquam ausi; pressitque tyrannus
Ianiculum incumbens. ubi mox, iam pace probata,
Compressere odia, et positum cum foedere bellum,
Obsidibusque obstricta fides — mansuescere corda
Nescia, pro superi! et nil non immite parata
Gens Italum pro laude pati — bis Cloelia senos
Nondum complerat primaeui corporis annos,
Una puellarum Laurentum et pignora pacis
Inter uirgineas regi tramissa cateruas;
— Facta uirum sileo — rege haec et foedere et annis
Et fluuio spretis, mirantem interrita Thybrim
Tranauit, frangens undam puerilibus ulnis.
Cui si mutasset sexum natura, reuerti
Forsan Tyrrhenas tibi non licuisset in oras,
Porsena. sed iuueni, ne sim tibi longior, hinc est
Et genus et clara memorandum uirgine nomen.'
Talia dum pandit, uicinus parte sinistra
Per subitum erumpit clamor. permixta ruina
Inter et arma uirum et lacerata cadauera Pauli

---

476 Hic **Ch** 477 aduersis et tum **Ch** aduersi sat tunc **LFV** tum **O** 488 incumbens urbi. mox p. p. *Blass* 489 tum **OV** 492 si delia seuos **LOV** saeuis **F** 498 undis **F** *corr. in* uinclis, *i. marg. m. 2* ulnis

Eruerant corpus media de strage iacentum.
Heu quis erat! quam non similis modo Punica telis
Agmina turbanti! uel cum Taulantia regna
Uertit, et Illyrico sunt addita uincla tyranno!
Puluere canities atro arentique cruore
Squalebat barba, et perfracti turbine dentes
Muralis saxi, tum toto corpore uulnus.
Quae postquam aspexit geminatus gaudia ductor
Sidonius: 'Fuge, Uarro,' inquit, 'fuge, Uarro, superstes,
Dum iaceat Paulus. patribus Fabioque sedenti
Et populo consul totas edissere Cannas.
Concedam hanc iterum, si lucis tanta cupido est,
Concedam tibi, Uarro, fugam. at, cui fortia et hoste
Me digna haud paruo caluerunt corda uigore,
Funere supremo et tumuli decoretur honore.
Quantus, Paule, iaces! qui tot mihi milibus unus
Maior laetitiae causa es. cum fata uocabunt,
Tale precor nobis, salua Carthagine, letum.'
Haec ait et socium mandari corpora terrae,
Postera cum thalamis Aurora rubebit apertis,
Imperat armorumque iubet consurgere aceruos,
Arsuros, Gradiue, tibi. tum munera iussa,
Defessi quamquam, accelerant sparsoque propinquos
Agmine prosternunt lucos; sonat acta bipenni
Frondosis silua alta iugis. hinc ornus et altae
Populus alba comae, ualidis accisa lacertis,
Scinditur, hinc ilex, proauorum condita saeclo.
Deuoluunt quercus et amantem litora pinum
Ac, ferale decus, maestas ad busta cupressos.
Funereas tum deinde pyras certamine texunt,

512 totum in *Bentley* unum toto *Lefebure* toto unum *Barth* 513 Quae postquam **Ch** — geminatus **FV** gematus **LO** 514 uarro **V** uero **LFO** 520 Munere *Gronov et Schrader* 523 nobis **OV** uobis **LF** 525 ruebat **S** 528 sparsoque **Cm** *Ep. 13* 529 icta *Gronov et Heinsius* 530 silua atra *Heinsius* — alte **LV** altae **FO** albae *edd.* 531 alba **LV** alma **O** alta **F** 532 consita *Heinsius et Bentley* 534 Ac **V** At **LFO** 535 certamine **L** certamina **FOV**

Officium infelix et munus inane peremptis,
Donec anhelantis stagna in Tartessia Phoebus
Mersit equos, fugiensque polo Titania caecam
Orbita nigranti traxit caligine noctem.
Post, ubi fulserunt primis Phaethontia frena
Ignibus, atque sui terris rediere colores,
Supponunt flammam et manantia corpora tabo
Hostili tellure cremant. subit horrida mentem
Formido incerti casus, tacitusque pererrat
Intima corda pauor, si fors ita Martis iniqui
Mox ferat, hac ipsis inimica sede iacendum.
At tibi, bellipotens, sacrum, constructus aceruo
Ingenti mons armorum surgebat ad astra.
Ipse, manu celsam pinum flammaque comantem
Attollens, ductor Gradiuum in uota ciebat:
'Primitias pugnae et laeti libamina belli
Hannibal Ausonio cremat haec de nomine uictor,
Et tibi, Mars genitor, uotorum haud surde meorum,
Arma electa dicat spirantum turba uirorum.'
Tum, face coniecta, populatur feruidus ignis
Flagrantem molem, et, rupta caligine, in auras
Actus apex claro perfundit lumine campos.
Hinc citus ad tumulum donataque funera Paulo
Ibat et hostilis leti iactabat honorem.
Sublimem eduxere pyram mollisque uirenti
Stramine composuere toros. superaddita dona,
Funereum decus: expertis inuisus et ensis
Et clipeus, terrorque modo atque insigne superbum,
Tum laceri fasces captaeque in Marte secures.
Non coniux natiue aderant, non iuncta propinquo
Sanguine turba uirum, aut celsis de more feretris
Praecedens prisca exequias decorabat imago.

---

546 hac *Heinsius* ast **S** ac *edd.* atque *Lefebure* — iacentum **Ch** 547 At **S** Ac **Ch** Ast *edd.* 549 conantem **S**, *sed in* **V** *corr.* 550 nota **LOV** noua **F** 554 superantum *Heinsius* 563 terrorque modum **S** terror Nomadum *Barth* 564 *deest in Col. (T. p. 173)* — laceri **OV** lateri **LF**

Omnibus exuuiis nudo iamque Hannibal unus
Sat decoris laudator erat; fulgentia pingui
Murice suspirans inicit uelamina et auro
Intextam chlamydem ac supremo affatur honore:
'I, decus Ausoniae, quo fas est ire superbas
Uirtute et factis animas. tibi gloria leto
Iam parta insigni. nostros Fortuna labores
Uersat adhuc casusque iubet nescire futuros.'
Haec Libys; atque repens, crepitantibus undique flammis,
Aetherias anima exultans euasit in auras.
Fama dehinc gliscente sono iam sidera adibat;
Iam maria ac terras primamque intrauerat urbem.
Diffidunt muris; solam pauitantibus arcem
Sperauisse sat est. nec enim superesse iuuentam,
Ac stare Ausoniae uacuum sine corpore nomen.
Quodque adeo nondum portis irruperit hostis,
Contemptu cessare putant. iam tecta cremari,
Ac delubra rapi, caedesque ante ora nefandae
Natorum, septemque arces fumare uidentur.
Lux una euersas bis centum in strage curulis,
Ac iuuenum bis tricenis orbata gemebat
Milibus exhaustae nutantia moenia Romae;
Atque ea post Trebiam, post Tusci stagna profundi,
Nec socium numero pariter leuiore perempto.
Sed uero sed enim reliqui pia turba senatus
Munera sortito inuadunt. celer omnia lustrans
Clamitat attonitis Fabius: 'Non ulla relicta est,
Credite, cunctandi ratio. approperemus, ut hostis
Nequicquam armatos ausit succedere muros.
Dura inter pauidos alitur fortuna sedendo,
Et gliscunt aduersa metu; ite ocius, arma
Deripite, o pubes, templis. uos atria raptim

579 primamque] pauidamque *uel* patriamque *Gronov* 587 in strage *Marsus* instare S *(cf. XI. 529)* hac strage *uel* infame *Burmann* 594 attonitis *Liuineius aliique* attonitus S 595 ac properemus S 598 auersa F — ite ocius CdS *(T. p. 215)* ite, ite *edd. nonnullae* 599 Diripite OV

Nudate et clipeos in bella refigite captos.
Sat patriae sumus, e numero si ad proelia nostro
Nil minuit pauor. in patulis illa horrida campis
Sit metuenda lues; muros haud fregerit umquam,
Exultare leuis nudato corpore, Maurus.'
  Dum Fabius lapsas acuit formidine mentes,
Uarronem aduentare uagus per moenia rumor
Spargit et occulto perfundit pectora motu.
Haud secus, ac fractae rector si forte carinae
Litoribus solus uacuis ex aequore sospes
Adnatet, incerti trepidant, tendantne negentne
Iactato dextras, ipsamque odere salutem
Unius amissa superantis puppe magistri.
Quam restare uiro labem, qui accedere portis
Audeat ac dirum ueniat pauitantibus omen!
  Hos mulcens questus Fabius deforme docebat
Cladibus irasci uulgumque arcebat ab ira.
Aduersis etenim ferri non esse uirorum,
Qui Martem inscribant genti, non posse dolores
Condere et ex poena solatia poscere luctus.
Si uero exprobrare sinant, sibi tristius illum
Illuxisse diem, quo castris uiderit ire
Uarronem, quam quo uideat remeare sine armis.
His dictis sedere minae, et conuersa repente
Pectora: nunc fati miseret, nunc gaudia Poeno
Consulibus reputant caesis erepta duobus.
Ergo omne effundit longo iam se agmine uulgus
Gratantum, magnaque actum se credere mente
Testantur, quod, fisus auis sceptrisque superbis,
Laomedontiadum non desperauerit urbi.
  Nec minus infelix culpae grandique pudore
Turbatus, consul titubantem ad moenia gressum
Portabat lacrimans; deiectum attollere uultum

601 nostro *Marsus* nostre **LOV** nostrae **F** noster *Ruperti* 605 lassas **V** 610 tendantne negentne *Bentley* tendantue negentue **Ch S** 617 ferri **Ch** frangi **S** 618 nec *Blass* 620 uera *Gronov et Bentley* 627 arctum **LOV** arcum **F**

Ac patriam aspicere et luctus renouare pigebat.
Quod uero reduci tum se populusque patresque
Offerrent, non gratari, sed poscere natos
Quisque suos fratresque simul miseraeque parentes
Ire uidebantur laceranda ad consulis ora.
Sic igitur muto lictore inuectus in urbem,
Damnatum superis aspernabatur honorem.
  At patres Fabiusque, procul maerore remoto,
Praecipitant curas. raptim delecta iuuenta
Seruitia armantur; nec claudit castra saluti
Postpositus pudor. infixum est Aeneia regna
Parcarum in leges quacumque reducere dextra
Proque arce et sceptris et libertatis honore
Uel famulas armare manus. primaeua suorum
Corpora praetexto spoliant uelamine et armis
Insolitis cingunt. puerilis casside uultus
Clauditur atque hostis pubescere caede iubetur.
Idem obsecrantis, captiuum uulgus ut auro
Pensarent paruo — nec pauca fuere precantum
Milia — miranti durarunt prodere Poeno.
Cuncta adeo scelera et noxam superauerat omnem,
Armatum potuisse capi. tunc terga dedisse
Damnatis Siculas longe meritare per oras
Impositum, donec Latio decederet hostis.
Haec tum Roma fuit; post te cui uertere mores
Si stabat fatis, potius, Carthago, maneres.

---

633 renouare **Ch** reuocare **S** 638 muto] multo **S** amoto igitur *Heinsius* nullo *Lefebure aliique* misso *uel* nullo *L. Mueller d. r. m. 173* 642 claustra **OV** 652 duranti mirarunt **L**

